ISSN 2312 2714

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

Дніпропетровського університету

Науковий журнал

2015 № 4

РЕДАКЦІЙНА РАДА

акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); старш. наук. співроб., проф. **В. І. Карплюк** (*заст. голови*); д-р фіз.-мат. наук, проф. **О. О. Кочубей**; д-р хім. наук, проф. **В. Ф. Варгалюк**; чл.-кор. АПН України, д-р філос. наук, проф. **П. І. Гнатенко**; д-р фіз.-мат. наук, проф. **О. Г. Гоман**; д-р філол. наук, проф. **В. Д. Демченко**; д-р техн. наук, проф. **А. П. Дзюба**; д-р пед. наук, проф. **Л. І. Зеленська**; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.- мат. наук, проф. **В. П. Моторний**; чл.-кор. АПН України, д-р психол. наук, проф. **Е. Л. Носенко**; д-р біол. наук, проф. **О. Є. Пахомов**; д-р іст. наук, проф. **В. С. Савчук**, д-р екон. наук, проф. **І. Л. Сазонець**, д-р іст. наук, проф. **С. І. Світленко**; акад. Академії наук ВШ України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **В. В. Скалозуб**; д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко**; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. **А. П. Травлєєв**; д-р техн. наук, проф. **Ю. Д. Шептун**.

***Серія*: ФІЛОСОФІЯ**
СОЦІОЛОГІЯ
ПОЛІТОЛОГІЯ

Дніпропетровський
національний
університет
імені Олеся Гончара

Вісник Дніпропетровського університету.
Серія
Філософія
Соціологія
Політологія

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

ISSN 2312 2714

Фахове видання з політичних наук, затверджено постановою президії ВАК України
№ 1-05/8 від 22 грудня 2010 р.

Друкується за рішенням Вченої ради Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(протокол № 03 від 08.10.15)

Періодичність: 6 разів на рік

Редакційна колегія не завжди поділяє думки авторів і не несе відповідальність за фактичні помилки, яких вони припустилися

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Пр. Гагаріна, 72, к. 716
м. Дніпропетровськ
49050
м.т. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Редактор:
Токовенко О. С. - д-р філос. наук, проф., акад. Української академії політичних наук

Відповідальний секретар:
Пащенко В. І. - к-т політ. наук., доц.

Редакційна колегія:

Вятр Єжи	д-р хабілітований, проф. (Польща)
Гугнін О. М.	д. філос.н., проф. (Польща)
Рамішвілі В. М.	д.філос.н., проф. (Грузія)
Шин Я.	д-р політології, проф. (США)
Кривошеїн В. В.	д.політ.н., доц.
Третяк О. А.	д.політ.н., доц.
Гнатенко П. І.	д.філос.н., проф.
Городяненко В. Г.	д.і.н., проф.
Іваненко В. В.	д.і.н., проф.
Пронякін В. І.	д.філос.н., проф.
Окороков В. Б.	д.філос.н., проф.
Наумкіна С. П.	д.пол.н., проф. (м. Одеса)
Хижняк Л. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Горбатенко В. П.	д. пол.н., проф. (м. Київ)
Лисиця Н. М.	д.соціол.н., проф. (м. Харків)
Катаєв С. Л.	д.соціол.н., проф. (м. Київ)
Лобанова А. С.	д.соціол.н., проф. (м. Кривий Ріг)
Сергєєв В. С.	д.політ.н., доц.
Шевцов С. В.	д.філос.н., проф.
Осєтрова О. О.	д.філос.н., проф.
Тупиця О. Л.	д.пол.н., проф.
Павлова Т. С.	д.філос.н., проф.

П О Л І Т О Л О Г І Я

Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія : збірник наукових праць. – 2015. – № 4 (26). – 261 с.

© Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2015
© Автори статей

Visnyk of Dnipropetrovsk university.
Series
Philosophy
Sociology
Political sciences

Certificate of state registration (re-registration) of a print media Series KV № 21265 - 11065R dated February 27, 2015.

ISSN 2312 2714

Professional edition in political sciences, was approved by the Presidium of HAC of Ukraine № 1-05 / 8 dated December 22, 2010.

Published by the decision of Academic council of the Oles Honchar Dnipropetrovsk national university
(protocol № 3 dated November 08, 2015).

Frequency: 6 times a year

The editorial staff doesn't always share the opinion of the authors and is not responsible for the actual mistakes they make.

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:
Gagarina st., 72, cab. 716
Dnepropetrovsk
49050
m.t. 066-574-87-17
e-mail: visnukDNU@i.ua

Editor:
Tokovenko O.S. - Dr., Full Prof., academician of Ukrainian Academy of Political Sciences

Secretary:
Pashchenko V.I. – PhD in political sciences, Assoc. Prof.

Editorial Board:

Jerzy Wiatr	Full Prof., Dr. hab. (Poland)
Gugnin O.M.	Full Prof., Dr. (Poland)
Ramishvili V.M.	Full Prof., Dr. (Georgia)
Youngtae Shin	Full Prof., Dr. (USA)
Kryvoshein V.V.	Assoc. Prof., Dr.
Tretiak O.A.	Assoc. Prof., Dr.
Gnatenko P.I.	Full Prof., Dr.
Gorodianenko V.G.	Full Prof., Dr.
Ivanenko V.V.	Full Prof., Dr.
Proniakin V.I.	Full Prof., Dr.
Okorokov V.B.	Full Prof., Dr.
Naumkina S.P.	Full Prof., Dr. (Odesa)
Hyzhniak L.M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Gorbatenko V.P.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lycytsia N.M.	Full Prof., Dr. (Kharkiv)
Katayev S.L.	Full Prof., Dr. (Kyiv)
Lobanova A.S.	Full Prof., Dr. (Kryvyi Rih)
Sergeyev V.S.	Assoc. Prof., Dr.
Osetrova O.O.	Full Prof., Dr.
Tupitsa O.L.	Full Prof., Dr.
Pavlova T.S.	Full Prof., Dr.

POLITICAL SCIENCES

Visnyk of Dnipropetrovsk university. Series Philosophy, Sociology, Political sciences: Collected Works. - 2015. - № 4 (26). - 261 p.

© Oles Honchar Dnipropetrovsk national university, 2015
© Authors

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 316.334.23

Клячин А. К.
кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

ПОТЕНЦІЙНІ АКЦЕНТИ У ТЕМАТИЦІ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ (2015 РІК)

***Анотація**. Описані два основні полутичні групи в Дніпропетровську. Аналізуються їх позиції та ресурси що можуть бути використані в рамках виборчої кампанії в ході місцевих виборів 2015 року. визначаються потенційні «месиджі» в рамках передвиборчих кампаній та напрямки критики.*

***Ключові слова:** місцеві вибори, політичні партії, передвиборча агітація, передвиборча стратегія, політична конкуренція.*

Тематика кампанії є одним з основних елементів стратегії будь-якої виборчої кампанії та своєрідною сполучною ланкою стратегічного планування з тактикою кампанії.

Головна вимога до тем кампанії - відповідність образу кандидата. Образ визначає теми, а не навпаки. Є. Малкін, Є. Сучков застосовують таку аналогію «образ – це роль, теми – текст, який вимовляє роль. Роль визначається не тільки текстом, але і костюмом, декораціями і, головне, грою інших персонажів». Дослідники стверджують, що повний набір тем кампанії повинен охоплювати всі стратегічні напрями формування і розширення образу, компенсації антиобраза і боротьби з конкурентами [7, с. 142-144].

Специфіка передвиборної розстановки сил у Дніпропетровську полягає в тому, що більш звичний сценарій розвитку кампанії «опозиція проти влади» поступається місцем сценарію «опозиція проти опозиції».

Сьогодні в місті сформувалося два основних «політичних полюса впливу». Перший – політичні сили і лідери, пов'язані з так званою «новою владою», яка прийшла до керма в регіоні завдяки революційним подіям початку 2014 року. Другий полюс – політичні сили та лідери, які входили до власної регіональної еліти до революційних подій. В існуючій політичній ситуації в регіоні обидва ці «полюси» є по суті опозиційними до існуючої центральної влади (Президент, Уряд).

Тому пропонуємо у даній статті визначити ці «полюси» термінами: «революційна опозиція» та «консервативна опозиція» відповідно.

Виходячи з моніторингу останніх політичних подій в регіоні між цими «політичними полюсами» існує певна тимчасова угода про «ненапад» і паритет, яка час від часу порушується тільки в риториці представників обох «полюсів» [8]. Фактично в місцевих радах залишилася більшість в особі «представників колишньої влади» («консервативна опозиція»), але у виконавчих органах ключові пости, а тому і визначні рішення продукує «нова влада», що прийшла в ході революційних подій («революційна опозиція»).

Як показали останні вибори в парламент (жовтень 2014) навіть фінансовий та адміністративний ресурс обласної виконавчої влади не є абсолютними – високий результат політичної сили «Опозиційний блок», яка була антагоністом «революційній опозиції» [10]. Тобто в області не була вибудована жорстка система адміністративного підпорядкування, яка б дозволила використати адмінресурс в якості визначного важеля впливу на результат, та й матеріальні ресурси виявились небезмежними. При цьому політичний вплив «революційної опозиції» має

тенденцію до зниження в силу «спаду революційної ситуації».

«Консервативна опозиція» де-юре втратила більшу частину адміністративного впливу в місті. Але політична підтримка цієї сили має тенденцію до зростання. Як показали останні парламентські вибори, мешканці міста розчаровуються в результатах «майдану» і ностальгують за стабільністю та реалізацією інфраструктурних проектів, які асоціюються саме з «консервативною опозицією». Тому все більше число виборців мобілізуються навколо «немайдановських» політичних сил.

Така ситуація «хиткого паритету» між полюсами політичного впливу несе значні загрози для них обох і обмежує можливість використання ними владних ресурсів. Тому кожна зі сторін зацікавлена у перерозподілі сил у місцевих радах на свою користь.

Таким чином, обидві «опозиції» можуть будувати свою кампанію на одній з політичних платформ: або «Підтримка майдану, його цінностей та необхідності жорстких реформ», або «Засудження майдану (через погіршення ситуації в країні після цих подій) і відновлення колишньої стабільності».

В рамках передвиборчої кампанії кожна з «опозицій» буде розвивати свою ключову тему, яка має стати системоутворюючою для всієї кампанії, а інші теми будуть її посилювати і розширювати.

Ключова тема «революційної опозиції» може втілюватися в двох контекстах. У ретроспективному – актуалізувати головне досягнення політичних сил та лідерів цієї «опозиції». І в перспективному – посил в майбутнє, передбачувані досягнення.

Ретроспективний контекст найімовірніше буде спиратися на тему захисту міста і людей від війни. Тема «захисту» та участі в організації АТО є для представників «революційної опозиції» максимально виграшною і формує її головний позитив [2]. Крім того, захист міста від вторгнення і терактів є загальновизнаним доведеним фактом, досягненням «революційної опозиції», який практично неможливо поставити під сумнів.

Потенційні критики даної теми повинні володіти високим моральним авторитетом у суспільстві, а інакше їх критика досягнень «революційної опозиції» отримає в суспільній свідомості зворотний знак – перетворить політичні сили близькі до цієї «опозиції» в жертв наклепу з боку конкурентів. А джерела критики, в існуючому інформаційному порядку денному можуть перетворитися в «сепаратистів».

Крім цього, при належному розгортанні тема «захисників» буде мати тенденцію до перетворення в емоційно більш сильний образ «героїв», яким можна багато пробачити, а сумнів у їх героїзм засуджуватися суспільством як моральний злочин.

Недоліком теми «захисту» є те, що її мобілізаційна сила має свої межі, а в разі стабільності в місті буде мати тенденцію до зниження в міру того як відчуття безпосереднього страху буде відходити у свідомості громади в минуле [9].

Основним аргументом «революційної опозиції» у перспективному контексті може стати потенція до творення, яка може бути перетворена в тезу «ми змогли захистити місто, а отже тепер зможемо його розвивати». Тобто об'єктивний елемент («змогли захистити») сприятиме сприйняттю суспільною свідомістю адекватності і другого елементу («зможемо розвивати»).

Тема «розвиток» приблизно може розкриватися способами, які підтвердили комфортність для представників «революційної опозиції»: емоційний патріотичний популізм (популістські обіцянки і нездійснені проекти на майбутнє) і персональна боротьба з корупціонерами, які є головним ворогом розвитку держави та кожного регіону (загальна теза формулюється представниками «революційної опозиції» так: «силою приберемо злодіїв з кабінетів і завдяки цьому у кожного міста з'являться кошти необхідні для розвитку») [4].

Актуалізація ключовий теми «революційної опозиції» буде полегшуватися відсутністю раціональних, смислових, юридичних, етичних та інших рамок

у політичних сил ті лідерів, які належать до неї. Наприклад, представник цих політичних сил може без шкоди для свого іміджу зізнатися, що він особисто: «порушував закон, але вимушено і заради боротьби з злочинцями», і цим він тільки збільшить підтримку з боку свого потенційного електорату, чого не зможуть дозволити собі представники інших політичних сил [3].

Основним недоліком теми «змогли захистити, зможемо і розвивати» є її «економічна складова». А саме, «успішний захист регіону» не гарантує успіхів у розвитку. Раціональним аргументом тут може стати «відсутність у «революційної опозиції» реальних досягнень в соціально-економічній сфері, і навпаки, «суцільні невдачі на цьому напрямку».

Цей недолік може бути поширений в інформаційному просторі через обґрунтоване звинувачення людей близьких до «революційної опозиції» в політичній та економічній корисливості, а також в агресивності, що з високою вірогідність має викликати у значного числа політично поміркованих мешканців почуття страху перед цим цією «опозицією» і подальшою діяльністю її представників.

Характеристика «корисливості» ґрунтується на сприйнятті діяльності «революційної опозиції» як вмотивованою необхідністю рятувати власний бізнес та розширювати його за рахунок майна конкурентів, звинувачених у підтримці сепаратистських настроїв. Таким чином позиція «революційної опозиції» може трактуватися частиною електорату таким чином: «захист власного бізнесу з боку представників «революційної опозиції» як першопричина, а захист міста як наслідок», «бажання «революційної опозиції» отримати фінансовий і економічний капітал під приводом оборони і допомоги армії» і «відсутність у «революційної опозиції» мотивації та об'єктивної можливості розвивати місто».

Необхідно враховувати, що раціональні аргументи «проти» «революційної опозиції» у цьому контексті (наприклад, «вкрали гроші, призначені для оборони країни», «заробили на обороні» тощо) програють з точки зору емоційності аргументам «за». Тому що, актуалізуючи дану претензію до «революційної опозиції», неминучим буде згадка про її позитивну роль в обороні і захисті міста. Після цього будь-який негативний аргумент втратить свою емоційну силу. Цілком імовірно, що в суспільній свідомості може сформуватися певне відношення до «революційної опозиції» з позитивним акцентом: «ці люди захищали місто, а те, що заробили на цьому, по-перше, не доведено, а, по-друге, не так вже й важливо, головне – вони це здійснили і врятували мир для людей».

Проблемною для «революційної опозиції» може стати протиставлення цій «опозиції» політиків та суспільних діячів з чіткою патріотичною позицією, реальною участю в захисті міста і тому з моральним правом давати оцінку будь-кому з інших патріотичних сил. Такі політики, можуть привернути до себе частину теперішнього електорату ««революційної опозиції»». Тобто виборців, які налаштовані патріотично, але не відчувають великої симпатії до лідерів «революційної опозиції» особисто. Тобто, за відсутності «політика-патріота» ці виборці підтримали б «революційну опозицію», перемагаючи особисту антипатію к представникам цієї «опозиції». А за наявності «політика-патріота» вони переорієнтуються саме на нього. До того ж такий політик матиме моральне право критикувати у тому числі «революційну опозицію» за те, що вона використовує ситуацію з обороною міста і АТО, а також з формування добровольчих батальйонів у своїх корисливих цілях: економічних, політичних, силових.

Ще одна проблемна характеристика «революційної опозиції» – її публічна політична та громадська агресивність. Ця характеристика може деталізуватися за допомого таких якостей як наявність кримінальних зав'язків та агресивний патріотизм [8]. Тобто іміджевої проблемою «революційної опозиції» може стати персональний склад цієї спільноти, нечисленний, але неоднозначний з точки зору політичної репутації.

Ще одним контраргументом проти «революційної опозиції» може стати твердження, що вона використовуючи отриманий в ході революційних подій авторитет і сформовані добровольчі силові структури, створила та здійснює нові корупційні схеми, порушує закон та використовує для цього навіть представників колишньої регіональної влади [6].

Ця негативна тема може розширюватися через тезу про те, що незважаючи на формальний відхід з влади, в «високих міських кабінетах» залишилися представники саме «революційної опозиції». Цей контраргумент буде спрямований на те, щоб розкрити помилковий образ «революційної опозиції», як «несправедливо звільненої від міських справ, а тому такої, що не відповідає за негаразди які є сьогодні». А замість цього актуалізувати характеристику «революційної опозиції»: «не захотіли і не змогли нічого зробити для міста за минулі півтора року, і продовжують використовувати владні повноваження для реалізації власних корисних інтересів, а тому відповідальні за негатив, який є у місті».

У публічному дискурсі ця тема може посилюватися за рахунок протиставлення яскравої войовничої риторики «революційної опозиції» з наявними проблемами мешканців міста: люди зубожіють, тарифи і ціни ростуть, транспорт дорожчає, дороги розвалені, нічого не робиться щоб навести в місті порядок. А отже як висновок «революційна опозиція» ніколи не зможе розвивати місто, оскільки у неї немає вмотивованих спеціалістів: інженерів, будівельників, а суцільні бухгалтери та бізнесмени.

Ключова тема «консервативної опозиції» може втілюватися так само у двох контекстах. У ретроспективному – актуалізувати головне досягнення. І в перспективному – посил в майбутнє, передбачувані досягнення.

Ретроспективна тема заснована на об'єктивних досягненнях соціально-економічного характеру і може сформулюватися в тезі «багато зробили для міста». Таким чином, тема «реальних досягнень» є для «консервативної опозиції» максимально виграшною. Це фіксується в дослідженнях громадської думки і виступає як загальновизнаний, що відбувся факт, який складно поставити під сумнів і завжди можна пред'явити («дати помацати») [2].

При умові, що тема з захистом міста від збройного вторгнення втрачає актуальність і одночасно соціально-економічної ситуації погіршується, ця тема має тенденцію виходу на перший план у порівнянні з головною темою «революційної опозиції» – «захист».

Мінусом ретроспективного контексту «консервативної опозиції» («реальні досягнення») можуть стати сумніви в методах досягнення позитивних результатів («відмили кошти»; «без корупційної складової, результати були б солідніше» тощо) і розчарування в деяких результатах («не змогли завершити розпочаті проекти»).

Основним аргументом політичних сил «консервативної опозиції» в перспективній площині може стати необхідність повернення ситуації стабільності і розвитку, яка втілюється у особах її представників. Тобто акцент робиться на ностальгії за «міцними керівниками», які «повернуть хороші часи», раз вже у них це вийшло зробити колись [1].

Актуалізація теми «повернення кваліфікованих керівників – завершення початих проектів» має перспективу стати позитивною відповіддю на негативну суспільну претензію – «пішли і не доробили». І водночас створити привід, щоб по-перше, актуалізувати в пам'яті людей досягнення «консервативної опозиції» («почали реалізацію»), а по-друге, викласти програму дій («дороблять почате»).

Необхідно враховувати, що в ситуації прямої дуелі «революційна опозиція» і «консервативна опозиція» перетнуться в плані «перспективи розвитку міста». Аргументація у них буде різна, але бачення перспективи прогнозоване буде досить схоже. «Революційній опозиції» для розширення свого електорату буде змушена намагатися використовувати «соціально-економічну» тематику, яка є на сьогодні

більш комфортною для «консервативної опозиції».

Недоліком головної теми «консервативної опозиції» («продовжимо будувати і розвивати місто») є її приналежність до сформованого в останні два роки бренду «злочинна влада» і «недостатність патріотизму». У цьому контексті аргумент повернення та реалізації розпочатих проектів може бути витлумачений у свідомості частини виборців як «реваншизм колишніх членів Партії регіонів і сепаратистів».

Обидві «опозиції» з великою ймовірністю можуть звернутися до теми регіонального (міського) патріотизму «любов до Дніпропетровська». Але необхідно враховувати, що в теперішній ситуації деякі тези, які стосуються загальнодержавного (національного) патріотизму ідуть врозріз деяким тезам, що характеризують патріотизм місцевий тобто міський. Суто дніпропетровський патріотизм є досить консервативним і багато в чому сформованим за радянських часів і спрямований на захист існуючого традиційного порядку речей. А тренд загальнодержавного патріотизму сьогодні передбачає радикальні зміни та агресивну «декомунізацію». І в цьому є певний антагонізм.

Тому для «консервативної опозиції» звернення до міського патріотизму для «консервативної опозиції» є більш природнім. Це також дозволить частково локалізувати існуючу негативну асоціацію з належністю до «колишньої, непатріотичної, злочинної влади» [5, с. 81-84].

А для «революційної опозиції» використання цієї теми може бути досить проблематичним, бо передбачає узгодження більш консервативних положень, пов'язаних з місцевим патріотизмом, та більш радикальних вимог загальнодержавної патріотичної ідеологій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Вилкул намерен использовать европейский опыт для развития Днепропетровска [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minprom.ua/news/187506.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

2. Влияние сопричастности к АТО на рейтинг кандидатов в меры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.operatyvnasociologia.com/?gclid=CPza7YKNrMYCFWQTwwodmsLWQ#!blank/cp7p. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

3. Геннадій Корбан: Мені цікава посада міністра оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrinform.ua/ukr/news/gennadiy_korban_meni_tsikava_posada_ministra_oboroni_2048417 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

4. Геннадий Корбан Я не держусь за этот кабінет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hromadske.tv/politics/gennadii-korban-ya-ne-derzhus-za-etot-kabinet/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

5. Уши машут ослом. Современное социальное программирование» / Д. В. Гусев, О. А. Матвейчев, Р. Р. Хазеев, С. Ю. Черняков. – М.: Alex J Bakster Croup, 2002. – 200 с.

6. Нардеп Борис Филатов стал на колено перед участниками митинга в Днепропетровске [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.tsn.ua/politika/nardep-boris-filatov-stal-na-koleno-pered-uchastnikami-mitinga-v-dnepropetrovske-417969.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Малкин Е. Политические технологии / Е. Малкин, Е. Сучков. – М.: Русская панорама, 2006. – 680 с.

8. Филатов о «регіоналах»: Когда страна висела на волоске, мы намеренно не трогали эту мерзость» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/334869/filatov_o_regionalah_kogda_strana_visela_na_voloske_my_namerenno_ne_trogali_etu_merzost (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

9. Форпост сдан – форпост принят. Какой будет Днепропетровщина без Игоря Коломойского [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://focus.ua/country/327587/

REFERENCES:

1. Vilkul nameren ispol'zovat' evropeyskiy opyt dlya razvitiya Dnepropetrovska [Electronic resource]. – Access mode: http://minprom.ua/news/187506.html

2. Vliyanie soprichastnosti k ATO na reyting kandidatov v mery [Electronic resource]. – Access mode: www.operatyvnasociologia.com/?gclid=CPza7YKNrMYCFWQTwwodmsLWQ#!blank/cp7p.

3. Ghennadij Korban: Meni cikava posada ministra oborony [Electronic resource]. – Access mode: www.ukrinform.ua/ukr/news/gennadiy_korban_meni_tsikava_posada_ministra_oboroni_2048417

4. Gennadiy Korban Ya ne derzhus' za etot kabinet [Electronic resource]. – Access mode: www.hromadske.tv/politics/gennadii-korban-ya-ne-derzhus-za-etot-kabinet/

5. Gusev D.V., Matveychev O.A., Khazeev R.R., Chernyakov S. Yu. Ushi mashut oslom. Sovremennoe sotsial'noe programmirovanie. – M. Alex J Bakster Croup, 2002. – 200 s.

6. Nardep Boris Filatov stal na koleno pered uchastnikami mitinga v Dnepropetrovske [Electronic resource]. – Access mode: http://ru.tsn.ua/politika/nardep-boris-filatov-stal-na-koleno-pered-uchastnikami-mitinga-v-dnepropetrovske-417969.html

7. Malkin E., Suchkov E. «Politicheskie tekhnologii». – M.: Russkaya panorama, 2006. – 680 s.

8. Filatov o «regionalakh»: Kogda strana visela na voloske, my namerenno ne trogali etu merzost' [Electronic resource]. – Access mode: http://censor.net.ua/news/334869/filatov_o_regionalah_kogda_strana_visela_na_voloske_my_namerenno_ne_trogali_etu_merzost

9. Forpost sdan — forpost prinyat. Kakoy budet Dnepropetrovshchina bez Igorya Kolomoyskogo [Electronic resource]. – Access mode: http://focus.ua/country/327587/

Клячин А. К., кандидат политических наук, доцент кафедры политологии ДНУ имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Потенциальные акценты в тематике местных выборов в Днепропетровске (2015 год)

Аннотация. *Описанные два основных политические группы в Днепропетровске. Анализируются их позиции и ресурсы которые могут быть использованы в рамках избирательной кампании в ходе местных выборов 2015 года. определяются потенциальные «месседжи» в рамках предвыборных кампаний и направления критики*

Ключевые слова: *местные выборы, политические партии, предвыборная агитация, предвыборная стратегия, политическая конкуренция.*

Klyachin A., PhD in politology, associate professor of the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: vvvvvvv2002@ukr.net

Potential accents in the category of local elections in Dnepropetrovsk (2015)

Abstracts. *Are the two main political groups in Dnipropetrovsk. Analyzed their position and resources that can be used as part of the campaign in the local elections of 2015. determined potential «the message» within the framework of election campaigns and directions criticism.*

Key words: *local elections, political parties, campaigning, election strategy, political competition.*

УДК 323:321

Третяк О. А.
доктор політичних наук, доцент
професор кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ПУБЛІЧНА СФЕРА ПОЛІТИКИ ТА ДЕМОКРАТИЧНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: ПАРАМЕТРИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ДЕМАРКАЦІЇ

Анотація*. Вивчаються особливості розвитку процесуальних й інституційних складників сучасної демократії, які впливають на перспективи розбудов публічної сфери політики. Оцінено значення медіа-середовища для розширення кількості акторів демократичного комунікаційного процесу. Характеризується роль демократичної держави як чинника демонстрації принципів регулювання переговорного процесу в рамках взаємодії політичних сил.*

Ключові слова: *політичний процес, демократія, медіаструктура, публічна сфера політики, концептуальна демаркація*

Постановка проблеми у загальному вигляді

Поява публічної сфери у соціально-філософській традиції в античні часи та її відродження у Новий час, концептуалізація в період сучасності проходили низку етапів, які зумовлювали трансформацію змісту публічної сфери. Для мислителів античності публічна сфера була природним середовищем функціонування соціуму, основою політичної діяльності. Основним здобутком філософської теорії античності у дослідженнях публічної сфери слід вважати поєднання соціального та політичного змістів значення публічної сфери. Ця конститутивна єдність зумовила розвиток концепту та явища публічної сфери у процесуальному контексті демократії.

Огляд згадувань публічної сфери у соціально-філософських побудовах минулого дає змогу зрозуміти, що публічна сфера була концептом, який виступав допоміжною ланкою у побудові цілісних та системних поглядів на суспільство, державу і правління. Водночас згадування публічної сфери більшої частини філософських джерел є контекстним. При цьому основи політико-філософського й політико-емпіричного розгляду публічної сфери розкривають інституційний зміст публічності. Публічність у політиці – це і політичне, і соціальне, і індивідуальне, і колективне одночасно. Це спосіб життя людини як окремої особи, спосіб стимулювання і виразу її якостей у її ставленні до інших людей. Звідси виникає потреба у розмежуванні чинників політичного процесу й контрфактичних можливостей публічного висловлювання політичних позицій.

Останні публікації, на які спирається автор

Державно-владні аспекти політичної публічності розкривали А. В. Атанесян [1], Ч. Барнард [2], Н. Ю. Бєляєва [3], Д. Бідл [4], Г. Брерман [5], Н. І. Бухарін [6], Р. В. Войтович [7]. Поряд з цим, проблема потребує розробки саме у напрямі роз'єднання наявних елементів предметної площини публічної сфери політики й процесуального виміру сучасної демократії. Концептуальна демаркація має сприяти встановленню впливу інституційної та конструктивістської парадигм у визначенні динамічної і статичної складових публічної сфери політики.

Основний зміст статті

Конституювання публічності як сфери спільного, загального у суспільному бутті є важливою рисою та наслідком політико-філософських розробок цієї проблематики. Нарощування філософських знань та рефлексій щодо публічної сфери, забезпечило багаторазове та досить повне відображення публічного у побуті, мистецтві, у суспільній діяльності. Формування соціальної філософії, як особливого напрямку досліджень, сформувало ідейний спадок, який, у свою чергу, зумовив появу загальнокультурних стереотипів щодо публічності та публічної сфери. Констатація атрибутивності публічної сфери стосовно демократії та громадянського суспільства слугує фундаментальним підґрунтям для політологічного теоретичного дослідження. Комунікативна прагматика, як підґрунтя всебічної розробки концепції публічної сфери забезпечила розробку публічної сфери категорійно-понятєвим апаратом та пов'язала публічність і публічну сферу з етико-нормативним підґрунтям людства, індустріальної та постіндустріальної доби. Комунікативна теорія сучасності у розгляді публічної сфери конкретизує її значення в межах функціонування сучасного суспільства. В методологічному плані, надаючи центрального значення проблемі комунікації та розробці спільності, комунікативна теорія наближає до посилки стосовно змісту публічної сфери у даний сучасний період розвитку людства та його політичної сфери.

Розробка політичної сфери сучасними політичними науками засвідчила, з одного боку, наявність багатоманітних підходів, з іншого, – засвідчила тенденцію до методологічного синтезу емпіричних біхевіористським чином орієнтованих методик та парадигм новітніх синтетичних практик наукового дослідження. Розвиток американської та європейської політичної науки кінця XX та початку XXI століття йде шляхом фіксації емпіричних проявів публічної сфери, шляхом опису політичних практик публічного комуніціювання, а також наслідків функціонування

публічної сфери для політичної системи. Істотним напрямком у межах сучасних політологічних досліджень публічної сфери політики є співвідношення публічної сфери та медіасфери, які за нової технологічної доби перебувають у дуже складних взаєминах. В цілому слід підсумувати, що як у межах соціально-гуманітарних досліджень, так і в межах суто політичних наук публічна сфера політики демократичного суспільства отримує статус поєднуючого концепту та явища, дає змогу обґрунтувати комунікативний та спілкувального образ політики у межах сферного підходу, в якому мають шанс реалізуватися прадавні сенси та інтенції античної політики як сфери обговорень та колегіального вирішення спільних питань.

Сферний підхід в інтерпретації Л. Семашка [8] пропонує альтернативний відносно пануючих у науці парадигм спосіб об'єднання сукупностей фактів соціальної реальності (в даному випадку – у межах теоретичного конструкту публічної сфери). Він надає методологічну основу для бачення публічності, публічного простору, публічної активності політичних суб'єктів/інститутів і тематично політичних публічних проявів як окремого виміру політичного світу.

Зазначений вимір доповнює системне бачення політики, дозволяє сформулювати взаємозв'язки між політичними фактами та продуктами політичної ідеосфери, які не знайшли місця у функціональній будові системного бачення. Публічна сфера політики як конструкт і явище, на думку автора, покликана одночасно виокремити «нові» політичні взаємодії і предствляє у новому світлі «старі» політичні явища. Наприклад, явище політичної комунікації набуває значення публічної репрезентації.

Водночас у теоретико-методологічному пошуці на предметному полі політичної публічності виникає потреба в інвентаризації змістових частин публічної сфери політики, що потребує застосування структурно-функціонального підходу. Разом з тим, структура та функції компонентів публічної сфери політики визначаються як специфічні статусні ролі у публічному політичному середовищі (структурні елементи), а також напрямки їх реального впливу на політичну дійсність. Це створює умови для проведення концептуальної демаркації як роз'єднання політичного процесу та публічної сфери політики як площини потенційної реалізації домагань значущості учасників комунікативного процесу.

Розуміння багатоманітності суб'єктів медіапростору і різних векторів їх розвитку призводить до думки про те, що вихідні декларативні умови зовнішнього демократичного процесу не є достатньою умовою для формування публічної сфери. Остання є, вочевидь, наступним кроком, ознакою поглиблення демократичного розвитку. Також розвиток плюралізму й індивідуалізму сам по собі не став основою якісних медіа, пов'язаних з соціальними групами і ідеологічним політичним представництвом. Це теж свідчить, що морально-етичні вимоги до медіаскладової публічної сфери не є авторитетом для стихійного розвитку медіаструктури, позбавленої державної опіки.

Поряд з зусиллями, спрямованими постулюваннями негативного образу медіакомпоненту публічної сфери політики в сучасних перехідних державах у сучасних дослідженнях наявна тенденція пропозицій конкретних дій і рекомендацій у межах виправлення всієї системи та окремих її елементів. Одним з таких елементів, згідно з українським аналітиком Сергієм Дацюком, є політика новин у державі. Диференціація інформаційних потоків за їх якістю, спрямованістю є позитивною ознакою трансформації діяльності ЗМІ. Водночас певні пропозиції іноді виглядають утопічними, незважаючи на те, що вони базуються на політико-технологічних і аналітичних (прагматичних) посиланнях. «2) Створення публічної новинної політики. Початок формування публічної новинної політики мас-медіа в Україні як перспективної сфери гуманітарних технологій (створення публічного простору новин як елемент створення сфери публічної політики). Нова новинна політика в державі є елементом формування публічної політики. Завдання – 1) просування терміна «новинна політика» до риторики політиків, аналітиків та журналістів; 2) пе-

реконати всі новинні агентства, канали і кампанії оголосити свою новинну політику (до будь-якої значущого події, напередодні президентських виборів, парламентських і т. д.) і залучити групи інтересів до процесу впливу на формування новинної політики в державі; 3) створення єдиної новинний політики (вироблення етичного кодексу ньюз-мейкера, платформи-угоди між ньюз-мейкерами, як висвітлювати політику тощо): створення концептуальної бази для висвітлення виборчих кампаній у новинах – новини відображають тільки публічні дії кандидатів, дають коментарі всіх сторін (включаючи політичних суперників) і так далі» [9].

ЗМІ, як засоби поширення інформації, так чи інакше констатують свою позицію відносно поширення новин. Це проявляється у стилі подання інформації, використання джерел, посиланні на джерела. Водночас держава на сьогодні не є потужним гравцем на ринку пропозицій новин. Тому у межах процесів передавання й споживання інформації необхідною є структуризація стану гравців. «Політичні партії повинні оголосити свою позицію щодо новинної політики в державі», – стверджує С. Дацюк [9]. Визначення основних напрямків інформаційної політики в умовах конкурентного політичного середовища, звичайно, є важливим кроком до модернізації цього середовища.

Але виникає питання, хто повинен ініціювати подібні зміни на концептуальному, теоретичному, програмному і, головне, на рівні практичного впровадження. Адміністрування в цій сфері, навіть на початковому етапі, може поставити під сумнів свободу слова і попередню структуру передавання інформації, яка є звичною. Згідно з С. Дацюком, його дієвим засобом є «3) Зміна структури та змісту новин у рамках нової новинної політики. Нова новинна політика – глобалізація новин, омолодження змісту новин, деофіціазація новин, позитивізація новин, креативне формування державної стратегії, експансія новин за межі країни» [9].

Водночас практичне бачення перетворення інформаційного середовища через виконання певних технологічних дій говорить про наявність стратегічних варіантів розвитку становища медіа як компонента публічної сфери. Імовірнісний характер подібних пропозицій не повинен, на думку автора, приховувати й зменшувати потенціал подібних рекомендацій, оскільки їх реальне впровадження є питанням політичної волі основних центрів прийняття політичних рішень у державі. Згідно з С. Дацюком, його релізацію мають забезпечувати певна послідовність кроків, зокрема, «1. Провокаційна стаття в газеті про те, що таке новина, про новинну виробництво в країні, про новинну політику держави і новинну політику ЗМІ... 2. Створення бази даних про ньюз-мейкерів у країні. 3. Консультації з ньюз-мейкерами, корпораціями, політичними партіями, державними інститутами і політично активними громадянами про те, що б вони хотіли обговорити (етап глобальних консультацій у рамках створення публічної новинної політики). 4. Внутрішні попередні семінари, планування та розробка тем для обговорення. До глобальних консультацій у рамках підготовки до обговорення по темі нової новинної політики запрошуються ньюзмейкери, приватні корпорації, політичні партії, державні інститути, що мають відношення до ЗМІ» [9]. Таким чином, теоретико-методологічний зміст окреслення медіакомпоненту публічної сфери політики розкривається в таких параметрах, як негативна констатація медіа в межах публічної сфери політики перехідного суспільства.

Також виявлення окремих чинників, які детермінують діяльність ЗМІ, в обох випадках класифікація стану медіа проводиться засобом розмежування з ідеальнотиповим станом, запропонованим у межах політичної теорії. Водночас однобічні спроби трансформувати медіаструктуру хоча би в окремих її аспектах можуть наштовхуватися на нерозуміння з боку основних гравців. Що може означати або брак інновацій, або різкі одномоментні зміни, які дестабілізують ситуацію і знову ж призведуть до поштовху в напрямку розбудови демократичної публічної сфери політики.

Особливим аспектом розвитку медіа як частини сучасної публічної сфери політики є розвиток політичних і соціальних мереж, в яких громадяни знаходять можливість спілкуватися, відстоювати свої позиції і на умовах анонімності оцінювати поточну соціальну і політичну ситуацію. Водночас розвиток новітніх комунікаційних систем не призводить до формування справжньої публічної сфери, оскільки політичні суб'єкти намагаються використати його у своїх цілях. За визначенням І. Ейдмана, робота сучасних політичних мереж вказує на неповагу політичних суб'єктів до пересічних споживачів [10]. Це демонструє демаркацію політико-процесуального (цілеспрямованого) та публічно-потенційного вимірів демократії. Діалогічність інформаційної культури мереж, навпаки, передбачає рівноправність користувачів, вільну участь їх в обговоренні та прийнятті рішень, висунення лідерів і авторитетів. Авторитарна мережева активність політиків справді може сприйматися користувачами тільки як нав'язливий політичний спам.

Сутність політичних і соціальних Інтернет-мереж полягає у технічній можливості публікування думок кожного окремого індивіда. Водночас через брак самодіяльних і регулярних виступів у мережах політичні сили намагаються організувати їх з метою розширення свого впливу та успіху на виборах. На противагу цій тенденції пропонується концепція мережевої партії, або громадської організації, яка буде будуватися не як частина вже існуючої партії, а як нова політична сила на основі користувачів всесвітньої мережі.

Потреби аудиторії, як одного з компонентів публічної сфери, реалізується через інтерактивність засобів масової інформації та альтернативу з традиційними ЗМІ у формі Інтернету. Разом з тим, як держава так і інституалізована громадськість стикається з великою кількістю атомарних індивідуальних гравців, і це збільшує строкатість змістовного наповнення публічної сфери як сукупності інформаційних повідомлень. Тим не менш, вказані процеси є позитивною тенденцією, оскільки виражають вигляд і форму публічної сфери на тривалий і перспективний період.

Концептуальна демаркація відображає складну сукупність вимог до демократичної системи засобів масової комунікації. Вони повинні допомагати громадянам виявляти їхній інтереси; підсилювати секційну солідарність і сприяти функціонуванню організацій, необхідних для ефективного представлення колективних інтересів. Одночасно, з політико-процесуальної точки зору, вони мають підтримувати постійне спостереження за урядом і центрами влади; забезпечувати ресурси для захисту і вираження слабких і неорганізованих інтересів. «Крім того, ця система повинна створювати умови для формування угоди або компромісу на рівні суспільства в цілому, який буде заснований на врахуванні специфіки, а не на домінуванні. Це може бути реалізоване за допомогою встановлення ядра або центральної системи громадського мовлення. Це ядро повинне бути пов'язане з секторами приватних підприємств, соціального ринку, професійним і громадським секторами масової комунікації. Останні будуть підсилювати функціонування громадського мовлення, як відкритої системи діалогу, і служити додатковим імпульсом колективної традиції громадянського суспільства. Говорячи коротко, запропонована схема являє собою адаптацію до сучасного контексту історичної ідилії Хабермаса», - вказує Дж. Курран [11].

Таким чином, в межах сучасної демократії відбувається сполучення технологічних новацій та новацій в ідейній сфері політичної активності. Усунення великих масових партій та посилення їх строкатості їх ідеологічних платформ, зумовлює формування справжньої постмодерністської дискурсивної сфери, в якій кожен вислів набуває значення для всього суспільства.

Разом з тим, демократична держава як гнучкий гравець і учасник публічної сфери, виступає інститутом, який стабілізує публічну сферу, оскільки багато висловлювань і повідомлень стосуються держави як стабільної структури і демократична держава може бути міцним агрегатом публічної сфери та політичної системи навіть в умовах розпорошення громадянського суспільства.

Висновки

Аналіз взаємодії держави та громадськості в межах публічної сфери з точки зору інституційної теорії дає змогу встановити, що концепт держави є дещо розмитим в сучасних умовах. Держава, з одного боку, є постачальником публічних послуг і вплив громадськості на державні органи і органи місцевого самоврядування спрямовані на поліпшення цих послуг. Разом з тим, у контексті розмежування, держава через технологічні інновації дедалі частіше передає свої функції приватним, недержавним та корпоративним структурам, що відбиває її усунення від тотального контролю над суспільством.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Атанесян А. В. Обоснование в политических решениях: Автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.01 [Текст] / А. В. Атанесян // Ереванский гос. ун-т. – Ереван, 2001. – 22с.

2. Barnard Ch. The Functions of the Executive [Text] . Cambridge, Mass., 1968. –356 p.

3. Беляева Н. Ю. Публичная политика в России: теория и практика. Формирование научных школ [Електронний ресурс] / Н. Ю.Беляева. – Режим доступу: www.open.kg/ru/publicpolicy/belyaeva_ppinrussia (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

4. Biddle D. Human Aspects of Management [Text] / D. Biddle, R. Evenden. – W.: Columbia University Press, 1980. – 256 p.

5. Brerman G. The Reasons of Rules. Constitutional Political Economy. [Text] / G. Brerman, J. Buchanan. – Cambridge Univ. Press, 1985. – 255 p.

6. Бухарин Н. И. Демократическое правовое государство и гражданское общество в странах Центрально-Восточной Европы [Текст] / Н. И. Бухарин, Н. И. Довженко и др. / РАН; Институт международных экономических и политических исследований. – М.: Наука, 2005. – 182с.

7. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 [Текст] / Р. В. Войтович; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2009. – 36 с.

8. Семашко Л. М. Сферный подход: философия, демократия, рынок, человек: Методология, концепция, проектировки [Текст] / Л. М. Семашко. – СПб., 1992. – 368с.

9. Дацюк С. Согласие [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу: www.uis.kiev.ua/ ~ _xyz / accordance.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

10. Эйдман И. Сетевая демократия и политические социально-сетевые движения [Електронний ресурс] / И. Эйдман. – Режим доступу: http://forum-msk.org/material/politic/712087.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

11. Курран Дж. Медиа и демократия: переосмысление /Дж.Курран – [Електронний ресурс] / Дж.Курран. – Режим доступу: www.i-u.ru/biblio/archive/hrest_pr/08.aspx (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Atanesyan A. V. Obosnovanye v polytycheskyx reshenyyax (Justification in political decisions): Avtoref. dys. ... kand. poly`t. nauk: 23.00.01. – Erevansky`j gos. un-t. – Erevan, 2001. – 22s.

2. Barnard Ch. The Functions of the Executive. – Cambridge, Mass., 1968. – 356 p.

3. Belyaeva N.Yu.Publychnaya polytyka v Rossyy: teoryya y praktyka. Formyrovanye nauchnyx shkol. (Public Policy in Russia: Theory and Practice) [Electronic resource]. / N.Yu. Belyaeva. – Access mode: www.open.kg/ru/publicpolicy/belyaeva_ppinrussia (Accessed 20 July 2015)

4. Biddle D., Evenden R. Human Aspects of Management. – W. :Columbia University Press, 1980. – 256 r.

5. Brerman G. Buchanan J. The Reasons of Rules. Constitutional Political Economy. – Cambridge Univ. Press, 1985. – 255 r.

6. Buxaryn N. Y., Dovzhenko N. Y. y` dr. Demokratycheskoe pravovoe gosudarstvo y grazhdanskoe obshhestvo v stranax Centralno-Vostochnoj Evropy (Democratic legal state and civil society in the countries of Central and Eastern Europe). – M. : Nauka, 2005. – 182s.

7. Vojtovych R. V. Vplyv globalizaciyi na systemu derzhavnogo upravlinnya (Impact of globalization on the system of public administration): avtoref. dys. ... d-ra nauk z derzh. upr.: 25.00.02; Nacz. akad. derzh. upr. pry` Prezy`dentovi Ukrayiny`. – K., 2009. – 36 s.

8. Semashko L. M. Sfernyj podxod: fylosofyya, demokratyya, rynok, chelovek: Metodologya, koncepcyya, proektyrovky` (Sphere Approach: Philosophy, Democracy, Market,

People: methodology, concept, the design). — SPb., 1992. – 368s.
9. Dacyuk S. Soglasye (Consent) [Electronic resource]. – Access mode: www.uis.kiev.ua/~ _xyz / accordance.html (Accessed 20 July 2015)
10. Ejdman Y. Setevaya demokratyya y polytycheskie socyalno-setevye dvyzhenyya (Political democracy and socio-Networking motion) [Electronic resource]. – Access mode: http://forum-msk.org/material/politic/712087.html (Accessed 20 July 2015)
11. Kurran Dzh. Medya y demokratyya: pereosmyslenye (Media and Democracy: Rethinking) [Electronic resource]. – Access mode: www.i-u.ru/biblio/archive/hrest_pr/08.aspx (Accessed 20 July 2015)

Третьяк А. А., доктор политических наук, доцент, профессор кафедры политологии ДНУ имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Публичная сфера политики и демократического политического процесса: параметры концептуальной демаркации

Аннотация. *Изучаются особенности развития процессуальных и институциональных составляющих современной демократии, которые влияют на перспективы развития публичной сферы политики. Оценено значение медиа-среды для расширения количества актеров демократического коммуникационного процесса. Характеризуется роль демократического государства как фактора демонстрации принципов регулирования переговорного процесса в рамках взаимодействия политических сил.*

Ключевые слова: *политический процесс, демократия, медиаструктурах, публичная сфера политики, концептуальная демаркация*

Tretjak O., doctor in philosophical sciences, docent, professor of the Department of philosophical sciences Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Public sphere of politics and democratic political process: conceptual parameters of demarcation

Abstract. *The emergence of the term of public sphere in social and philosophical tradition in ancient times and its revival in modern times, during the conceptualization of modernity were a number of steps that have shaped the transformation of the content of the public sphere. For ancient thinkers public sphere was a natural environment of the society functioning, the foundation of political activity. The main achievement of the ancient philosophical theory in research of the public sphere should be considered a combination of social and political meanings mentioned public sphere. This constitutive unity led to the development of the concept and phenomenon of the public sphere in the procedural context of democracy.*

Overview of mentions of the public sphere of social and philosophical constructs of the past enables to understand that the public sphere was a concept that served auxiliary element in building a holistic and systemic view of society, the state and government. However, references to the public sphere most of the sources are philosophical context. This political-philosophical foundations and empirical consideration of political and public spheres reveal the contents of institutional publicity. Publicity in politics - it's both political and social, and individual and collective at the same time. It is a way of life of an individual and a way to stimulate the expression of his qualities in its relation to other people. Hence the need for differentiating factors of the political process and opportunities for public expression counterfactual political positions appears.

Constituting of the publicity as the sphere of common social life in general is an important feature and the result of political and philosophical developments of this issue. Enlargement of the philosophical knowledge and reflections on the public sphere, provided multiple and very full display of the public in art, in social activities. Formation of social philosophy as a special area of research, formed the ideological legacy, which, in turn, led to the emergence of comprehensive publicity and stereotypes about the public sphere.

The specified dimension complements the system vision of politics, allows us to formulate the relationship between facts of the political and the political ideosphere products that have not found a place in the functional structure of the system vision. Public sphere of politics as a construct and phenomenon, according to the author, is designed to simultaneously distinguish the «new» political interaction and represent in a new light «old» political phenomenon. For example, the phenomenon of political communication becomes important public representation.

At the same time theoretical and methodological searching on the object of public political field

there is a need of substantial parts inventory of substantial public sphere of politics requiring the use of structural-functional approach. However, the structure and function of the components of public sphere of politics are defined as specific status role in the political environment (structural elements) and the direction of their real impact on political reality. This creates conditions for demarcation of both conceptual separation of the political process and public sphere of politics as the plane of the potential of implementation of communicative process participants' importance claims.

Also the specific factors identification that determine the media activity, in both cases classification state media carried a means of differentiation from ideal-typical condition as proposed within political theory. However, unilateral attempts to transform mediastructure at least in some respects it may encounter on lack of understanding of the major players. That can mean either a lack of innovation or sharp short-term changes that destabilize the situation and again lead to a push towards building a democratic public sphere of politics.

A special aspect of the media as part of the current public sphere of politics is the development of political and social networks, in which citizens are able to communicate, to defend their positions and on condition of anonymity to assess the current social and political situation. However, the development of new communication systems does not lead to the formation of a genuine public sphere as political actors are trying to use it for their own purposes.

Key words: *political process, democracy, mediastructure, public sphere of politics, conceptual demarcation*

УДК 327

Микитчук Н. М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин ДНУ ім. О. Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ВЗАЄМОВПЛИВ УКРАЇНСЬКО-КАЗАХСТАНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКО-КАЗАХСТАНСЬКИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Анотація*. Проаналізовано особливості розвитку російсько-казахстанських і українсько-казахстанських відносин у 2014-2015 рр., з'ясовано їх взаємовплив в умовах трансформації міжнародної системи. Визначено можливості політичної підтримки та економічної взаємовигоди на пострадянському просторі між Україною та Казахстаном.*

Ключові слова*: українсько-казахстанські відносини, російсько-казахстанські відносини, взаємовплив, підтримка, інтереси.*

Україна в умовах кризи політичних, економічних, енергетичних відносин з РФ у 2014-2015 рр. змушена шукати на пострадянському просторі політичну підтримку, ринки збуту продукції. Однією із найважливіших проблем сучасної зовнішньої політики та енергетичної безпеки України є пошук альтернативних джерел та шляхів енергопостачань. Пострадянський простір не однорідний. Відносно самостійну позицію щодо агресивної політики РФ має Казахстан, враховуючи лідерські політичні та економічні позиції в регіоні, наявність значних енергетичних запасів, особистий авторитет Президента Нурсултана Назарбаєва.

Водночас Казахстан має власні мотиви підтримувати Україну. Аналітики виділяють причини, через які Астані варто враховувати можливість агресії Росії: значна частка російськомовного населення та російської діаспори (близько 27%, переважно на півночі і сході країни, вздовж кордону з Росією, частка слов'янського населення перевищує 50% в більшості адміністративних районів Північно-Казахстанської, Кустанайської і Акмолинської областей, у прикордонних районах Східно-Казахстанської і Павлодарської областей, особливо у містах); відмова на початку 1990-х рр. від ядерного арсеналу та відсутність членства в НАТО; розташування на території Казахстану найбільшого на пострадянському просторі космодрому «Байконур» [13].

Актуальність теми зумовлюється її недостатнім дослідженням та необхідністю переосмислення на основі процесів та тенденцій сучасності. Серед останніх аналітичних публікацій з даної проблематики можна виділити ті, в яких автори вказують на високу вірогідність зазіхань РФ щодо Казахстану [12; 13]; доводять малоймовірність російської політики щодо Казахстану аналогічної конфлікту з Україною [15]; констатують «відрив союзників» від Росії [1]. Українська дослідниця Т. Ярмощук проаналізувала позиції українських аналітиків щодо ефективності української політики на казахстанському напрямку на сучасному етапі [11]. Потребує ґрунтовного дослідження взаємовплив українсько-казахстанських та російсько-казахстанських відносин, враховуючи їхню складність та постійну динаміку, яка залежить від сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників.

Метою статті є аналіз взаємовпливу українсько-казахстанських та російсько-казахстанських відносин в умовах трансформації міжнародної системи. Для досягнення мети слід вирішити такі завдання: проаналізувати особливості розвитку та проблеми російсько-казахстанських і українсько-казахстанських відносин у 2014-2015 рр., визначити їх успішність, з'ясувати їх взаємовплив, охарактеризувати можливості політичної підтримки та економічної взаємовигоди на пострадянському просторі у відносинах між Україною та Казахстаном.

Між РФ та Казахстаном зберігається високий ступінь взаємозалежності. Протяжність кордону між країнами понад 7 тис. км (найдовший у світі сухопутний кордон, станом на 2011 р. повністю делімітовано). Вздовж кордону зосереджено значний промисловий потенціал: найбільші міста Поволжя, Уралу і Сибіру, стратегічно важливі комунікації, що поєднують центральну частину РФ з Сибіром і Далеким Сходом, пролягають в безпосередньо біля кордону, або перетинають територію Казахстану. У Росії проживає близько 1 млн. етнічних казахів, в Казахстані – близько 4 млн. росіян. Важливий мовний чинник – російська має в Казахстані статус мови міжнаціонального спілкування, нею володіє 95% населення.

Політичні відносини РФ і Казахстану до 2013 р. належали до найбільш «безпроблемних» для РФ на пострадянському просторі. Договір між РФ і Казахстаном про добросусідство і співробітництво в XXI ст. підписано в Єкатеринбурзі В. Путіним та Н. Назарбаєвим 11 листопада 2013 р. під час Форуму міжрегіонального співробітництва двох країн. Сторони дотримуються договірних зобов'язань в рамках ОДКБ, СНД, ШОС, ЄврАзЕС.

РФ активно намагається втримати Казахстан у сфері впливу. Так, у 2014 р. відбулося 14 зустрічей на найвищому та високому рівнях (10 зустрічей президентів та 4 – прем'єр-міністрів). У 2015 р. (на 27 листопада) відбулося 13 зустрічей на найвищому рівні [8].

Розвиток співробітництва у військовій сфері розглядається Москвою як основний механізм проектування та посилення свого впливу в центральноазійському регіоні. Ще у 2002 р. Москва надала Казахстану як країні-учасниці ОДКБ пільгові умови для підготовки військових кадрів у російських військових навчальних закладах, право купувати російську зброю і техніку для підрозділів національних Збройних Сил за цінами внутрішнього російського ринку. На двосторонньому рівні Росія здійснює поставки у Казахстан оборонного озброєння. Діє спільна система протиповітряної оборони. У Казахстані працює радарна станція і випробувальний полігон. На 2016 р. заплановані міжнародні військово-морські навчання з Росією та Азербайджаном.

Однак, казахська влада декілька разів робила спроби вийти з під тотального військово-технічного впливу РФ. Так, у двох воєнних доктринах Казахстану (2007 р. та 2011 р.) визначалася необхідність орієнтації на стандарти НАТО). У 2008 р. Казахстан розпочав перемовини про постачання систем ППО з виробниками США, Франції, Ізраїлю. РФ політичними та економічними засобами вдалося «переконати» Казахстан. Певна кількість казахських офіцерів, підготовлених за стандартами НАТО залишаються «ідеологічною» небезпекою для Росії.

Відносини між Росією і Казахстаном в паливно-енергетичній сфері будуються з врахуванням «карти маршрутів», яка дісталася цим державам після розпаду СРСР. Всі подальші зміни залежатимуть від загальної ситуації на світовому енергетичному ринку і векторів зовнішньополітичної діяльності двох держав. Росія та Казахстан є провідними експортерами/конкурентами вуглеводнів в світі. Об'єми енергоносіїв, що експортуються цими країнами, можуть стати досить співставними. Обидві держави розглядають країни ЄС як основний ринок збуту. Все більше уваги національних нафтових компаній обох країн привертають до себе азійські ринки.

Росії і Казахстану доводиться синхронізувати державні інтереси в цій сфері, проте це вдається досить рідко. Казахська сторона прийняла рішення приєднатися до системи Баку – Тбілісі – Джейхан, що обходить Росію й Іран. Мали місце розбіжності довкола ціни на карачаганакський газ, російсько-казахстанського спільного підприємства на базі «Оренбурзького ГПЗ» тощо. В розширенні системи Каспійського трубопровідного консорціуму (КТК) – першого спільного російсько-казахстанського проекту, мали бути зацікавлені обидві сторони. Проте конфлікт довкола КТК почався з моменту його пуску. Росія вважає цей маршрут нерентабельним, її не влаштовує тарифна політика консорціуму. Це є основним аргументом в протистоянні з Казахстаном, який наполягає на розширенні КТК і збільшенні об'ємів постачань. Загострюється конкуренція країн на китайському напрямі (у перспективі лише газу Казахстан може продавати КНР близько 10 млрд. кубометрів). Казахстану доводиться маневрувати між вимогами російської сторони, позицією іноземних компаній, що отримують прибутки від продажу казахської сировини і необхідністю вирішувати свої завдання в рамках кожного з проектів.

Митний Союз та Єдиний економічний простір мали відкрити російському капіталу доступ до ресурсів Казахстану, підвищити затребуваність транзитного статусу Росії, знизити конкуренцію між казахськими і російськими підприємствами. Однак завдання створення єдиного ринку, економічного і валютного союзу з єдиними правилами макроекономічної та валютної політики країн (що означатиме певне обмеження національного суверенітету на користь наднаціональних органів інтеграційної угруповання) залишаються не реалізованими. Одним з індикаторів у МС та ЄЕП є низький обсяг взаємної торгівлі обладнанням і технологіями, експорт на зовнішні ринки сировини та енергоносіїв. Зокрема, імпорт обладнання та технологій Казахстану орієнтований не на Росію, а на ЄС та Китай. Слід враховувати, що членство в ЄврАзЕС призвело того, що казахстанським підприємцям довелося конкурувати з російським бізнесом. Однак, подібні масштабні зовнішньополітичні рішення керівництва держави закріплюються допомогою добре фінансованого механізму державного патронажу, щоб ключові ділові та політичні інтереси країни вписувалися в проведений політичний курс. Влада може «купувати» згоду бізнесу лише доки вистачатиме фінансів від продажу енергоресурсів.

Казахстан є важливим торговим партнером Росії, займає третє місце за обсягом торгівлі серед країн СНД (частка Казахстану в загальному товарообігу Росії в січні-червні 2015 р. становила 3%, а Росії в товарообігу Казахстану – 19,1%). Однак, у 2014 р. обсяг взаємних поставок скоротився на 10,5% порівняно з 2013 р. і склав 21,1 млрд. дол. США [8].

У 2014-2015 рр. спостерігалося охолодження двосторонніх стосунків. Астана наполягла на введенні заборони/обмежень на постачання ряду товарів з Росії у зв'язку з загрозою внутрішньому ринку Казахстану внаслідок курсових коливань валют. Для Казахстану розвиток євразійських інтеграційних проектів з Москвою не повинен загрожувати політичному суверенітету країни. У вересні 2014 р. президент Н. Назарбаєв попередив, що Астана може відмовитися від ЄврАзЕС. Астана дала зрозуміти: економічну інтеграцію не слід трактувати як готовність беззастережно підтримувати політику Москви. Крім того, Казахстан відкинув ідею про введення в ЄврАзЕС спільної валюти.

Після анексії Криму Росією та «референдуму» у Криму Казахстан не зміг зайняти однозначну позицію. З одного боку, офіційний Казахстан зробив заяву, в якій «з розумінням» поставився до «волевиявлення» жителів Криму щодо приєднання до РФ [7]. Однак, у телефонній розмові з канцлером ФРН А. Меркель 11 березня 2014 р. Президент Казахстану Н. Назарбаєв виступив за забезпечення територіальної цілісності України [5]. Але вже під час голосування за резолюцію ООН про підтримку територіальної цілісності України №68/262 27 березня 2014 р. Казахстан утримався.

Українська сторона в подальшому намагалася дістати підтримку Казахстану. Серед контактів на найвищому рівні у 2014 р. відбулися зустріч П. Порошенка з Н. Назарбаєвим у рамках консультацій у форматі ЄС – Україна – «Євразійська трійка» (м. Мінськ) та у грудні 2014 р. – робочий візит Президента Казахстану до України. П. Порошенко та Н. Назарбаєв під час спільного брифінгу в Києві оголосили про відновлення роботи міжурядової комісії щодо співпраці країн. Під час перебування у Києві Н. Назарбаєв назвав конфлікт в Україні «організованою громадянською війною», однак визнав Україну «близьким другом і партнером по політиці та економіці» та підтримав мирний план врегулювання ситуації на Донбасі шляхом дотримання мінських угод. Країни домовилися відновити військово-технічне співробітництво [10]. Українська влада й надалі намагалася зміцнити формальну та неформальну підтримку. Так, 6 липня 2015 р. під час привітання Н. Назарбаєва з 75-річчям П. Порошенко заявив, що «розраховує на подальші кроки з боку Н. Назарбаєва з метою сприяння повній реалізації мінських домовленостей, відновлення миру на Донбасі і стабільності в регіоні» [6].

Посольство України звернулося у вересні до МЗС Казахстану з нотою протесту у зв'язку з викладанням у казахських школах за підручниками, що визнають Крим територією Росії. Міністерство освіти і науки Казахстану відреагувало на протест та зобов'язало видавництво «Мектеп» внести коригування до підручників географії [3].

Під час робочого візиту П. Порошенка до Казахстану 8-9 жовтня 2015 р. підписано План дій Україна-Казахстан на 2015-2017 рр. На політичному рівні ключовим стало підтвердження Казахстаном фундаментальних принципів міжнародного права, суверенітету та територіальної цілісності держав. Одна з головних – енергетична проблематика, адже Україні потрібно бути готовою залишитися без російських енергоресурсів.

Одразу після цього (14-15 жовтня 2015 р.) Президент РФ В. Путін також здійснив візит до Казахстану, що показує: а) роль Н. Назарбаєва як певного неформального посередника між Україною та Росією; б) занепокоєння РФ можливістю домовленостей між Україною і Казахстаном; в) визнання важливої ролі у Казахстану для успішної зовнішньої політики РФ на пострадянському просторі.

Казахстан для України традиційно є одним з основних торгових партнерів і займає третє місце за обсягами товарообороту серед країн СНД та восьме серед всіх торгових партнерів України. За результатами І кварталу 2015 р. товарообіг України з Казахстаном склав 229 млн. 753 тис. дол. США і зменшився у порівнянні з аналогічним показником 2014 р. на 117 млн. 533 тис. дол. США або на 33,85%. Позитивне сальдо двосторонньої торгівлі склало 79 млн. 877,2 тис. дол. США [9]. Важливе завдання – збільшення обсягів українсько-казахстанської торгівлі і розширення економічного співробітництва. Діє Спільна міждержавна українсько-казахстанська комісія з економічного співробітництва. 12-та Спільна Міжурядова українсько-казахстанська комісія з економічного співробітництва проведена 16 липня 2015 р. в Києві.

Для Казахстану співпраця з Україною може бути перспективною у ряді сфер (Україна має постійно «презентувати» себе та «пропонувати»):

1. Енергетична. Казахстан зацікавлений у розвитку власних нафтопереробних по-

тужностей поза межами країни: казахська сторона раніше заявляла про інтерес у придбанні одного з українських НПЗ. Казахстан має на меті диверсифікувати шляхи транспортування нафтогазових ресурсів на ринки Європи, позбутися залежності від Росії. Казахські компанії зацікавлені у приватизації українських підприємств енергетичної сфери. Розробляються можливості постачання до України енергетичного вугілля, нафти, газу, уранового концентрату[2].

2. Транспортна. Україна має один із найвищих у світі коефіцієнтів транзитності території, через неї проходять трансконтинентальні напрями вантажопотоків. Подальше зближення України із Заходом створює для Казахстану додаткові можливості для просування економічних інтересів в європейському регіоні. Слід залучати казахстанські інвестиції в модернізацію транспортної інфраструктури України: 1) створення сучасних логістичних систем для забезпечення взаємодії транспортних комплексів, проведення реконструкції, будівництва та експлуатації портів на Каспійському морі, залучення казахстанських компаній до розширення використання морських портів України для (розглядалася можливість реалізації проектів перевалки нафти в районі морського нафтотерміналу «Південний» і нафтопереробного заводу в районі міста Южного Одеської області); 2) будівництво казахстанською стороною зернового терміналу або створення СП в одному з портів на Чорному морі для експорту зерна в інші країни; 3) співпраця у реконструкції та побудові нових авто- та залізничних шляхів. Участь обох країн в ініціативі «Економічний пояс Шовкового шляху» за маршрутом Західний Китай – Західна Європа.

3. Космічна. Пріоритетні проекти: прогноз «космічної погоди»; створення космічного апарату для вивчення сонячно-земних зв'язків і стану іоносфери, зокрема для виявлення передвісників землетрусів; аерокосмічний моніторинг природних ресурсів і екологічного стану територій, тестування методик тематичного дешифрування космічних знімків; участь у створенні Всесвітньої космічної обсерваторії; створення наземної інфраструктури системи високоточної супутникової навігації; співпраця у підготовці та підвищенні кваліфікації спеціалістів космічної галузі в Україні; об'єднання можливостей українських КБ «Південне», «Південмашу» та «Хартрону» з можливостями казахської сторони, у тому числі космодром «Байконур».

4. Машинобудування. Казахстан зацікавлений у поставках з України сільгосптехніки, вагонів, техніки для електростанцій, гірничо-шахтного обладнання. Водночас є можливості по створенню заводів для збірки та обслуговування цієї техніки на території Казахстану.

5. Військово-технічна. Зокрема, досягненням у 2015 р. стало підписання угоди про співпрацю в авіаційній сфер, домовившись про поставки продукції військового призначення. (Українська компанія «Укрспецекспорт» та ТОО «Казахстанська авіаційна індустрія»). Планується здійснити спільну розробку і виробництво безпілотних літальних апаратів, поставку і обслуговування авіаційних тренажерних комплексів, модернізація літаків Ан-2 в Ан-2-100 та ін.

6. Агропромисловий комплекс. Україна може надавати Казахстану технології, матеріали та обладнання для вирощування, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, співпраці в модернізації іригаційних систем. Актуальним є створення СП у переробному секторі, побудова комбікормових заводів, елеваторних та зерноочисних комплексів, молочно-товарних ферм.

7. Науково-технічна, освітня. В Казахстані існує дефіцит спеціалістів та технологій у сфері металообробки, машинобудування, в авіаційній та космічній галузях. Україна має потужну наукову базу, можливість надавати якісну освіту казахстанським спеціалістам, розробляти спільні наукові проекти, експортувати українські технології та розробки, направляти спеціалістів. Перспективним є співробітництво у сфері інформаційних технологій. Розвивається науково-технічне співробітництво в аерокосмічній галузі: підготовка та перепідготовка кадрів для

космічного сектору Казахстану, створення супутників дистанційного зондування Землі та наукових досліджень, забезпечення екологічної безпеки ракетно-космічної діяльності на космодромі Байконур, реалізація міжнародних космічних проектів. Опрацьовуються питання участі українських компаній в будівництві Казахстаном об'єктів електроенергетики, атомних станцій, спільного виробництва ядерного палива. Активізується взаємодія між науковими центрами двох країн, зокрема між Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка та Євразійським національним університетом ім. Льва Гумільова, яка дає можливість ученим і студентам обох країн спільно проводити наукові заходи, розвивати науково-технічний потенціал двох країн. У листопаді 2012 р. підписано двосторонню угоду про співробітництво між Дніпропетровським національним університетом імені О. Гончара та Карагандинським державним технічним університетом.

8. Сприяння українській діаспорі Казахстану в задоволенні культурологічних потреб, підтримці зв'язків з етнічною Батьківщиною. Українська діаспора є третьою за чисельністю етнічною групою після казахів і росіян (306 тис. етнічних українців). Натомість, Казахстан зацікавлений у розвитку казахської громади в Україні: за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., в Україні проживає 5525 казахів, або 0,01% від усього населення країни. У Києві діє казахська громадська організація – культурне товариство «Достик» (Дружба) [9].

Таким чином, в умовах сучасної кризи Україна змушена шукати політичної та економічної підтримки на пострадянському просторі. Цілком обґрунтовано на таку підтримку можна розраховувати від Казахстану, оскільки країна є досить розвиненою економічно, має політичну та економічну вагу в СНД та в Центральній Азії, керівництво держави розуміє загрозу воєнно-політичній та економічній безпеці. Казахстан не може йти на відкриту конфронтацію з Росією, однак у реалізації зовнішньої політики керується власними національними інтересами, які не збігаються з амбіціями Росії.

Казахстану з 1991 р. вдавалося вдало маневрувати між різними напрямками зовнішньої політики як у двосторонніх відносинах так і в міжнародних організаціях. Успішно розвиваються альтернативні російському напрямки, особливо політична, економічна, енергетична співпраця з КНР, відносини з США досить прагматичні, без «ворожого» ідеологічного забарвлення. На сучасному етапі Казахстан підтримує територіальну цілісність України, відновлює військову співпрацю, активізує економічні відносини. Водночас казахська влада намагається не зіпсувати відносин з РФ. Безумовно, російська агресія стосовно України негативно (хоча й не критично) вплинула на російсько-казахстанські відносини, змусивши, натомість, українську владу активізувати стосунки з Казахстаном, які є перспективними у ряді сфер.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Від Росії відриваються союзники – російські політологи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/vid-rosiyi-vidrivayutsya-soyuzniki-rosiyski-politologi-159874_.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

2. Казахстан готовий поставляти в Україну нафту, газ і урановий концентрат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/kazahstan-gotoviy-postavlyati-v-ukrayinu-naftu-gaz-i-uranoviy-koncentrat-187244_.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

3. Казахстан змінить статус Криму у шкільних підручниках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/kazahstan-zminit-status-krimu-u-shkilnih-pidruchnikah-186290_.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

4. Казахстан исключает введение единой наднациональной валюты в рамках ЕАЭС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tengrinews.kz/markets/kazahstan-isklyuchaet-vozmojnost-vvedeniya-edinoy-valyutyi-273587/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

5. Казахстан підтримує територіальну цілісність України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukranews.com/news/117477.---.uk (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

6. Порошенко попросив Назарбаєва допомогти втихомирити Путіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/poroshenko_poprosiv_nazarbayeva_dopomogti_vtihomiriti_putina_n590860 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Посла Казахстану викличуть до МЗС України через підтримку Астаною кримського «референдуму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/posla-kazahstanu-viklichut-do-mzs-ukrayini-cherez-pidtrimku-astanoyu-krimskogo-referendumu-139937_.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

8. Россия-Казахстан. Двусторонние отношения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rfembassy.kz/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazakhstan/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

9. Україна – Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/bilateral-cooperation/asia-and-oceania (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

Україна та Казахстан відновлять військово-технічну співпрацю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/12/141222 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

11. Ярмощук Т. Порошенко і Назарбаєв заявляють про взаєморозуміння і співпрацю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.radiosvoboda.mobi/a/27297844.html

12. Birnbaum M. In Kazakhstan, fears of becoming the next Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.washingtonpost.com/world/europe/in-kazakhstan-fears-of-becoming-the-next-ukraine/2015/05/01/10f7e73c-e878-11e4-8581-633c536add4b_story.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

13. Gelernte J. An Enticing Next Target For Putin Moscow is turning up the rhetoric on Kazakhstan, a non-NATO member with a valuable space center. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wsj.com/articles/josh-gelernter-an-enticing-next-target-for-putin-1412722083 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

14. Kazachstan nie chce waluty wspólnej z Rosją [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,17795408,Kazachstan_nie_chce_waluty_wspolnej_z_Rosja.html?disableRedirects=true (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

15. Morozov V. Kazakhstan and the «Russian World»: Is a New Intervention on the Horizon? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ponarseurasia.org/memo/kazakhstan-and-russian-world-new-intervention-horizon (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Vid Rosiji vidryvajutjsja sojuznyky – rosijsjki politologhy [Electronic resource]. – Access mode: http://dt.ua/WORLD/vid-rosiyi-vidrivayutsya-soyuzniki-rosiyski-politologi-159874_.html (Accessed 20 July 2015)

2. Kazakhstan ghotovyj postavljaty v Ukrajinu naftu, ghaz i uranovyj koncentrat [Electronic resource]. – Access mode: http://dt.ua/ECONOMICS/kazahstan-gotoviy-postavlyati-v-ukrayinu-naftu-gaz-i-uranoviy-koncentrat-187244_.html (Accessed 20 July 2015)

3. Kazakhstan zminytj status Krymu u shkiljnykh pidruchnykakh [Electronic resource]. – Access mode: http://dt.ua/WORLD/kazahstan-zminit-status-krimu-u-shkilnih-pidruchnikah-186290_.html (Accessed 20 July 2015)

4. Kazakhstan isklyuchaet vvedenie edinoy nadnatsional'noy valyuty v ramkakh EAES [Electronic resource]. – Access mode: http://tengrinews.kz/markets/kazahstan-isklyuchaet-vozmojnost-vvedeniya-edinoy-valyutyi-273587/ (Accessed 20 July 2015)

5. Kazakhstan pidtrymuje terytorialjnu cilisnistj Ukrajiny [Electronic resource]. – Access mode: http://ukranews.com/news/117477.---.uk (Accessed 20 July 2015)

6. Poroshenko poprosyv Nazarbajeva dopomoghty vtykhomyryty Putina [Electronic resource]. – Access mode: http://24tv.ua/poroshenko_poprosiv_nazarbayeva_dopomogti_vtihomiriti_putina_n590860 (Accessed 20 July 2015)

7. Posla Kazakhstanu vyklychutj do MZS Ukrajiny cherez pidtrymku Astanoju krymsjkogho «referendumu» [Electronic resource]. – Access mode: http://dt.ua/POLITICS/posla-kazahstanu-viklichut-do-mzs-ukrayini-cherez-pidtrimku-astanoyu-krimskogo-referendumu-139937_.html (Accessed 20 July 2015)

8. Rossiya-Kazakhstan. Dvustoronnie otnosheniya [Electronic resource]. – Access mode: www.rfembassy.kz/lm/dvustoronnie_otnosheniya/rossiya-kazakhstan/ (Accessed 20 July 2015)

9. Ukrajina – Kazakhstan [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu:http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/bilateral-cooperation/asia-and-oceania (Accessed 20 July 2015)

10. Ukrajina ta Kazakhstan vidnovljatj vijsjkovo-tekhnichnu spivpracju [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/12/141222 (Accessed 20 July 2015)

11. Jarmoshhuk T. Poroshenko i Nazarbajev zajavljajutj pro vzajemorozuminnja i spivpracju [Electronic resource]. – Access mode: www.radiosvoboda.mobi/a/27297844.html

12. Birnbaum M. In Kazakhstan, fears of becoming the next Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: www.washingtonpost.com/world/europe/in-kazakhstan-fears-of-becoming-the-next-ukraine/2015/05/01/10f7e73c-e878-11e4-8581-633c536add4b_story.html (Accessed 20 July 2015)

13. Gelernte J. An Enticing Next Target For Putin Moscow is turning up the rhetoric on Kazakhstan, a non-NATO member with a valuable space center. [Electronic resource]. – Access mode: www.wsj.com/articles/josh-gelernter-an-enticing-next-target-for-putin-1412722083 (Accessed 20 July 2015)

14. Kazachstan nie chce waluty wspólnej z Rosją [Electronic resource]. – Access mode: http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,17795408,Kazachstan_nie_chce_waluty_wspolnej_z_Rosja.html?disableRedirects=true (Accessed 20 July 2015)

15. Morozov V. Kazakhstan and the "Russian World»: Is a New Intervention on the Horizon? [Electronic resource]. – Access mode: www.ponarseurasia.org/memo/kazakhstan-and-russian-world-new-intervention-horizon (Accessed 20 July 2015)

Мыкытчук Н. Н., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры международных отношений ДНУ им. О. Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: mv_dnu@i.ua

Взаимовлияние украинско-казахстанских и российско-казахстанских отношений в условиях трансформации международной системы

Аннотация. *Проанализированы особенности развития российско-казахстанских и украинско-казахстанских отношений в 2014-2015 гг., установлено их взаимовлияние. Определены возможности политической поддержки и экономической взаимовыгоды на постсоветском пространстве между Украиной и Казахстаном.*

Ключевые слова: *украинско-казахстанские отношения, российско-казахстанские отношения, взаимовлияние, поддержка, интересы.*

Mykytchuk N., PhD in historical sciences, docent, assistant professor of the department of international relations Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: mv_dnu@i.ua

Mutual influence of ukrainian-kazakh and russian-kazakh relations in the international system transformation

Abstract. *The study analyzed peculiarities of the Russian-Kazakh and Ukrainian-Kazakh relations in the years 2014-2015. It is found out their mutual influence. Ukraine is forced to seek political and economic support from the former Soviet Union in the current crisis. Ukraine counts on the support of Kazakhstan, the country is economically developed, has the political and economic weight in the CIS and Central Asia.*

Russia is actively trying to keep Kazakhstan in the sphere of influence. Between Russia and Kazakhstan is a high degree of interdependence. Political and economic relations between Russia and Kazakhstan to 2013 belonged to the most «trouble-free» for Russia the former Soviet Union. However, the Kazakh government is trying to get out of the total impact of Russia. There was a moose cooling of bilateral relations in the years 2014-2015. For the development of Kazakhstan's Eurasian integration projects with Russia should not threaten the political sovereignty of the country.

Defined opportunities of political support and economic mutual benefit between Ukraine and Kazakhstan. Ukraine tried to get support for Kazakhstan. At present Kazakhstan supports the territorial integrity of Ukraine resumes military cooperation, intensify economic relations. Russian aggression towards Ukraine forced the Ukrainian authorities to intensify relations with Kazakhstan, which are promising in some areas (energy, transport, space, engineering, agriculture, education, science, military-technical sphere). Ukraine must always «to represent» and «to offer» themselves.

Key words: *Ukrainian-Kazakh relations, Russian-Kazakh relations, mutual influence, support, interests.*

УДК 324 (477)

Щедрова Г. П.
доктор політичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
і гуманізації навчально-виховного процессу
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(Сєвєродонецьк, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ВИБОРЧА СИСТЕМА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ РОТАЦІЇ ЕЛІТ І ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

***Анотація**. На основі динамічного аналізу застосування моделей виборчих систем в Україні визначений вплив виборчого механізму на якість і склад політичної еліти та ефективність демократичного транзиту національної політичної системи з урахуванням євроінтеграційного процесу.*

***Ключові слова:** політична система, виборча система, пропорційна виборча система, мажоритарна виборча система, змішана виборча система, модель виборчої системи, еліта, рекрутація, оновлення, євроінтеграція.*

Однією з найважливіших безпосередніх форм здійснення народовладдя є вибори. Тільки чітко налагоджене функціонування елементів виборчої системи призводить до збігу результатів виборів з соціальними очікуваннями. Необхідність створення та впровадження прозорого виборчого механізму є актуальним завданням для України, особливо в контексті демократичних трансформацій. Від дієвості виборчого механізму залежить не лише якість функціонування державної влади, а і подальша перспектива стабільного розвитку політичної системи та суспільства. В умовах демократії виборча система виконує особливі системні функції, такі як: стабілізація політичної системи, забезпечення пріоритетів суспільної думки по відношенню спрямування державної політики, рекрутування політичної еліти, збереження і підтримка демократичних цінностей та інститутів у суспільстві.

Події останніх років довели, що результати виборів в Україні не повною мірою відображають політичну позицію громадськості, не сприяють просуванню до владних структур компетентних та професійних політиків, які відповідально ставляться до проголошеного політичного курсу. Такі негативні умови збільшують рівень відчуження суспільства по відношенню до влади. Отже, політологічний аналіз та глибоке вивчення проблем виборчої системи надасть можливість визначити перспективи і надати рекомендації щодо оптимізації виборчого процесу в Україні. Для багатьох країн залишається актуальною проблема наповнення моделі загальнонаціонального представництва функціональністю, процедурами відповідальності і механізмами реалізації політичних прав громадян. Зарубіжна практика свідчить, що з метою адаптації виборчої системи до суспільно-політичних викликів деякі держави впроваджують істотні зміни, навіть, напередодні нових виборів. Тому пошук шляхів підвищення ефективності інституту виборів та виборчої системи для Україні сприятиме зміцненню демократичних здобутків та надасть динамізму процесу демократизації.

Проблематика сутності, змісту, функцій, типології виборчих систем знайшла своє висвітлення у багатьох публікаціях вітчизняних та зарубіжних учених. Для наукового обґрунтування дослідження використані праці таких зарубіжних науковців, як М. Дюверже, Е. Лейкмана, А. Лейпхарта, Г. Майера, Д. Олсона, Р. Роуз, Р. Таагепери, М. Шугарта та інші. Вітчизняний теоретичний дискурс представлено роботами Г. Артемова, О. Батанова, В. Бебика, В. Божанова, С. Вавілова, Д. Позняка, Л. Кочубей, І. Поліщука, В. Фесенка, Ю. Шведи.

Метою дослідження є політологічний аналіз проблем та пошук шляхів підвищення ефективності виборчої системи в Україні як механізму ротації політичної еліти.

Найважливішою функцією будь-якого політичного інституту є забезпечення політичної стабільності. Стосовно інституту виборів подібна функція набуває особливого значення. По-перше, інститут виборів, що функціонує в даному суспільстві в певних історичних умовах, є механізмом формування більшості інших політичних інститутів; по-друге, саме через вибори здійснюється регулювання діяльності основних політичних інститутів, вибори є засобом легітимації владних інститутів, що є вирішальним чинником політичної стабільності. Ясно, що стійкість самого інституту виборів прямо і безпосередньо впливає на політичну стабільність. Часто змінюваний порядок проведення виборчих процедур знижує легітимність самих виборів, що є передумовою політичної нестабільності.

Таким чином, вибори відіграють непересічну роль у розбудові демократичного політичного режиму. Ще Й. Шумпетер, розробляючи власну теорію елітарної демократії, розглядав вибори, насамперед, як процес відбору політичних еліт. Він писав, що вибори – це «такий інституційний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди отримують владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» і «є вільними змаганнями між можливими лідерами за голоси електорату» [1, с. 284]. Подібні думки виказує і американський політолог Д. Кирпатрік. Він відзначає, що «демократичні вибори носять не просто символічний характер… Це конкурентні, періодичні, представницькі й остаточні вибори, у процесі яких громадяни, які мають велику свободу критикувати уряд, друкувати свою критику і пропонувати альтернативи, обирають осіб, що приймають основні рішення в уряді» [2, с. 16]. Сучасний французький політолог Ф. Лово також відводить вирішальну роль у становленні демократичного політичного режиму інституту виборів: «Демократія – це такий інституційний устрій, за якого призначення керівників здійснюється на обмежений термін мирним засобом у результаті виборів, що регулярно проводяться на конкурентній підставі» [Цит. за: 3, с. 11].

При цьому дослідники наголошують, що якість виборів повинна бути високою і реалізовуватися на засадах свободи та справедливості. Так, датські політологи Й. Елкліт і П. Свенссон, коли говорять про вільні вибори, то мають на увазі «протилежні тим, які відбуваються в умовах примусу. Свобода означає право і можливість обирати вподобану річ, а не іншу. Примус означає формальну чи реальну відсутність такого вибору: або всі альтернативи, крім однієї, заборонено, або певний вибір матиме негативні наслідки для безпеки, добробуту, соціального становища людини, котра його здійснила. Справедливість передбачає неупередженість. Протилежністю справедливості є нерівне ставлення до рівних, за якого деякі люди чи групи отримують завеликі переваги. Отже, справедливість передбачає регулярність застосування правил та їхню раціональність, рівномірніший розподіл релевантних ресурсів серед сторін змагання. Критеріям свободи та справедливості мають відповідати всі стадії виборчого процесу» [Цит. за: 4, с. 5].

Таким чином, ключовим механізмом забезпечення політичної стабільності виступає виборчий процес, заснований на загальному, рівному і прямому виборчому праві при таємному голосуванні; вільні і чесні вибори представників громадян у виборні органи державної та місцевої влади. Саме періодична виборність і потенційна змінюваність вищих посадовців держави за результатами політичної конкуренції на виборах, публічна і вільна діяльність політичної опозиції забезпечують дієвий контроль діяльності державної влади і обмежують можливості різних зловживань владою.

Для України пошук оптимальної моделі виборчої системи є гостро актуальним питанням. Еволюція української виборчої системи являє собою суцільний та перманентний експеримент застосування всіх видів виборчих систем. Занадто велика політизація питання вибору типу виборчої системи призвела до частої її зміни,

що, у свою чергу, негативно позначилося на проведенні та встановленні результатів виборів до представницьких органів державної влади. Тому гостро постало питання щодо розгляду виборчої системи у контексті світового досвіду та з урахуванням потреб вітчизняної політичної системи та суспільства [5, с. 58].

У демократичному суспільстві вибори виступають одним із основних засобів рекрутації кандидатів до політичної еліти держави. При чому етапи становлення і трансформації політичної еліти чітко збігаються з виборчими циклами. Тому, визначальною, на наш погляд, є оцінка стабільності і ефективності виборчого законодавства, а саме закону про вибори народних депутатів, згідно якому формується найбільш численний вищий орган законодавчої влади.

Зауважимо, що дослідження динаміки процесу трансформації виборчої системи, застосовуваної для формування парламенту України, показало відсутність наукового підходу щодо її інсталяції у правову модель України. Протягом 1991-2014 рр. в Україні фактично функціонувало шість виборчих законів і п'ять виборчих систем, а саме: три різновиди мажоритарної – 1989, 1993 і 1997 рр. (половина парламенту), пропорційна і технічна змішана. Отже, з усіх парламентських виборів в Україні 1990, 1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 рр. – лише парламенти 1998 р. і 2002 р. формувалися на основі однієї виборчої системи, проте, враховуючи різні закони. Таким чином, практично для кожної виборчої парламентської кампанії приймалася нова виборча система. Так, використання мажоритарної системи, яка діяла в період 1991-1997 рр. в Україні характеризується спробами адаптувати її до потреб демократичної держави. Причому, така адаптація полягала, насамперед, у тому, що партійний чинник у виборчій системі прагнули звести нанівець. Типова мажоритарна система 1989 р., яка передбачала 50 % явку виборців, була трансформована в «екстремальний» варіант французької двохтурової системи, з тією ж явкою та абсолютною більшістю голосів за кандидата. Результатами використання цієї виборчої системи як механізму рекрутування до вищого законодавчого органу стали, по-перше, формування новітньої української еліти, яку «можна було визначити як фрагментарну, із слабкою інтеграцією та сильною дезінтеграцією», і, по-друге, те, що деякі виборчі округи так і не були представлені під час всієї каденції парламенту [6, с. 168].

Отже, одним із основних негативних висновків щодо функціонування мажоритарної виборчої системи в Україні є те, що її технічні параметри – поріг явки, кількісні параметри голосів за кандидата – стали ефективними засобами маніпулювання нею.

Використання змішаної системи зразка 1997 р. і 2002 р., призвело до виявлення цікавого факту, а саме: «враховуючи раціональні настанови виборця, у 2002 р. по пропорційних списках перемогу одержав один політичний напрям – ліберально-демократичний, а по мажоритарних – діаметрально протилежний, консервативний». У цілому ж досвід рекрутації парламентарів як представників політичної еліти за допомогою змішаної системи призвів до формування потужних політико-фінансових груп, що базувалися на злитті адміністративних, економічних і символічних ресурсів. Були побудовані «вертикальні елітні колони, що включають партійні структури, підконтрольні засоби масової інформації, регіональні і галузеві лобі» [7, с. 210]. Причиною так званого «не спрацювання» змішаної виборчої системи, яка мала нівелювати недоліки мажоритарної та пропорційної систем і виділити їх переваги, дослідники визначають відсутність в Україні партій як відповідних ідеологічних груп, а не тільки груп захисту бізнес-корпоративних інтересів.

У 2007 р. була впроваджена пропорційна виборча система, яка стала результатом соціально-політичного компромісу. Мотиваціями її розробників учені М. Баимуратова й І. Сліденко називають, по-перше, попередження загроз мажоритарної системи, зокрема підкуп виборців, і, по-друге, сприяння політичній структуризації суспільства. При цьому був проігнорований світовий досвід у цьому питанні, який

свідчить, що пропорційні системи найменш ефективні у сенсі критеріїв управління і найбільш небезпечні, оскільки саме вони дають можливість потрапити до парламентів маргіналам [8]. Але український досвід її застосування свідчить про дещо інші тенденції, у результаті яких політичні і економічні важелі регулювання було сконцентровано у невеликій кількості представників політичної еліти.

Згідно з результатами позачергових виборів народних депутатів України 30 вересня 2007 р. Верховна Рада України поповнилася представниками Партії регіонів, «Блоку Юлії Тимошенко» (до якого входили три партії), Блоку «Наша Україна — Народна самооборона» (до якого входили дев'ять партій), Комуністичної партії України, «Блоку Литвина» (до якого входили дві партії) [9]. Основною тенденцією цього етапу, на нашу думку, стало об'єднання великого бізнесу (олігархів) і влади з метою лобіювання власних інтересів. Аналіз складу парламентарів засвідчив зростання у ньому кількості великих підприємців і уповноважених представників бізнес-груп із власними політичними партіями, порівняно із складом керівників центральних і регіональних органів виконавчої влади. Отже, у якості механізму ротації, за допомогою якого має створюватися професійна, адекватна політичним умовам та сучасним викликам політична еліта, використання даної виборчої системи не було ефективним.

Зауважимо, що визначені тенденції у функціонуванні механізмів рекрутування позначилися на якісному показнику політичної еліти України. Характерними рисами політичної еліти 2006-2010 рр. І. Бережна і Н. Попадюк визначають: відносно низький рівень професіоналізму; відсутність необхідного стратегічного мислення; низьку ефективність і якість прийнятих політичних рішень; невміння домовлятися, погоджувати інтереси, доходити політичних компромісів у зовнішній і внутрішній політиці; відчуження від суспільства, що призвело до поглиблення соціального розриву між її представниками й пересічними громадянами; перетворення «політичної арени» в елітний бізнес-клуб закритого типу; поглиблення розколу в політичній еліті; постійний довготривалий конфлікт, невміння досягати консенсусу задля вирішення суспільно важливих проблем; поглиблення соціально-економічної нерівності між її представниками та простими громадянами [10; 11].

Наступні роки до виборів у парламент в 2012 р. пройшли у пошуках такої моделі виборчої системи, яка б задовольнила і політичні умови, що склалися в українській політичній системі, і вимоги європейського співтовариства щодо гармонізації українського законодавства з політико-правовою практикою європейських демократичних країн. Підсумком цього процесу стало прийняття Закону України «Про вибори народних депутатів України» 17 листопада 2011 р. і Закону України «Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів України» 28 жовтня 2012 р. Цими законодавчими актами було визначено принципи змішаної виборчої системи для України, яка будувалася на забороні створення виборчих блоків партій, встановленні 5%-го прохідного бар'єру, обмеженні права балотуватися на виборах для раніше засуджених осіб тощо.

Повернення до змішаної виборчої системи викликало неоднозначну реакцію й у політичному, й у суспільно-науковому середовищі. Певна частина експертів висловлювала думку про регресивні тенденції виборчої системи у контексті відновлення змішаної системи виборів, інші вважали, що така система більш демократична і актуальна, оскільки дозволяє наблизити депутата до виборців і зробити його діяльність більш відповідальною, а треті, «виходячи з того, що Закон проголосований як провладними, так і опозиційними депутатами, розцінили його ухвалення як компроміс між владою та опозицією, який забезпечив їх головні політичні інтереси на виборах 2012 р.» [12].

Аналіз політичних практик впровадження кожної з випробовуваних в Україні виборчих систем доводить, що мотивом таких змін насправді були політично вмотивовані інтереси, і, насамперед, інтереси політичної еліти. Наприклад, згідно

експертних прогнозів Центру Разумкова, змішана система виборів дозволяла представникам влади отримати значно більшу кількість депутатських мандатів, ніж це було б за пропорційної виборчої системи [13, с. 21]. Результати виборів 2012 р. цілком підтвердили прогнози експертів і виявилися очікуваними для більшості громадян. Рекрутовану політичну еліту України шляхом виборів у парламент 2012 р. жодним чином не можна назвати оновленою. Підтвердженням того, що указаний виборчий закон не став більш досконалим механізмом презентації політичних інтересів громадян і засобом якісного оновлення політичної еліти може слугувати й зауваження щодо цього документу, висловлені у Резолюції Парламентської асамблеї ради Європи: «Функціонування демократичних інститутів в Україні», серед яких зниження прохідного бар'єру, заборона виборчих блоків партій, включення національних меншин до виборчих округів тощо. У звіті Національного Демократичного Інституту говориться, що не відбулося особливого просування у впровадженні рекомендацій по поліпшенню передвиборного середовища [14].

Тому, стабільність і ефективність механізму рекрутування політичної еліти в Україні, зважаючи на проаналізовані виборчі політичні практики, є доволі сумнівною, адже часта зміна правил і принципів рекрутування не могла не відбитися на якості складу еліти. В умовах, коли політична еліта сама змінює умови застосування механізму ротації та нормує процес просування згідно власних інтересів, ефективність демократичних перетворень стає у залежність від економічних і політичних орієнтацій тих, хто наділений владою, і не корелюється з викликами, що надходять від суспільства.

Запорукою якісного оновлення влади є необхідність впровадження нової для української політичної практики пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками. Це надасть прозорості виразу політичної думки електорату і до парламенту пройдуть кандидати, які максимально чітко відображатимуть настрої громадян. Преференційне голосування становить фундаментальні засади для подолання значних проблем сьогодення серед яких відповідальність партій перед виборцями та виконання передвиборчих обіцянок.

Оскільки Україною обраний пріоритетним зовнішньополітичний вектор входження до Європейської спільноти, необхідно враховувати той факт, що практично всі країни Західної та Центральної Європи застосовують пропорційні виборчі системи. Успішність проходження Україною процесу євроінтеграції як одного з вагомих чинників демократизації політичного режиму, пов'язана, на наш погляд, зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. Такими вимогами є відповідність Копенгагенським критеріям – параметрам, яким мають відповідати держави-члени Європейського Союзу.

Отже, першочерговими завданнями нашої держави є створення відповідного теоретичного підґрунтя і політичної практики відповідних принципам державотворення країн-членів Європейської спільноти. Тому, для стабілізації політичної системи Україна потребує якісної зміни виборчої системи та узгодження загальних правил ведення виборчого процесу. Розвиток і зміцнення основних принципів демократії, таких як свобода вибору, ідеологічний плюралізм, правова держава, громадянське суспільство сприяють налагодженню ефективної роботи основних підсистем суспільства. Зважаючи на те, що серед пріоритетних напрямів на шляху євроінтеграції України оновлений Порядок денний асоціації між Україною та ЄС як основний політичний інструмент реалізації та моніторингу Угоди про асоціацію, декларує реформу виборчого законодавства, запропонована нами модернізація

виборчої системи відповідає актуальним євроінтеграційним викликам і контекстуально враховує євроінтеграційний чинник розбудови демократії.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиз Шумпетер. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.

2. Что такое демократия? – Вашингтон : Информ. агентство США, 1991. – 32 с.

3. Бегунов Ю. 13 теорий демократии / Ю. Бегунов, А. Лукашев, А. Пониделко. – СПб. : Изд. дом «Бизнес-Пресс», 2002. – 240 с.

4. Конончук С. Г. Демократичний потенціал пропорційних виборчих систем / С. Г. Конончук, О. А. Ярош, С. А. Горобчишина ; Укр. незалежний центр політ. дослідж. – К. : Агентство «Україна», 2009. – 80 с.

5. Батанов О. Порівняльний аналіз функціонування муніципальних виборчих систем у зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / О. Батанов // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2013. – № 1 (25). – С. 58–63. – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2013_1/visnik1_2013_st_15.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія / О. І. Крюков; [за наук. ред. Е. А. Афоніна]. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 252 с.

8. Никулин В. С. Основные векторы трансформации советсткой номенклатуры в постсоветскую украинскую элиту / В. С. Никулин // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 941. – С. 208–212.

9. Баимуратова М. О. Формування парламенту України : до пошуку оптимальної виборчої системи [Електронный ресурс] / М. О. Баимуратова, І. Д. Сліденко // Радник: Український юридичний портал. – Режим доступу : http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3491-2010-01-22-21-38-19.html. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

10. Україна-2013 : між виборами і перед вибором : аналітичні оцінки [Електронний ресурс] // Сайт Центру Разумкова. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/Ukraine-2013_ukr.pdf. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

11. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки [Електронний ресурс] / І. Бережна // Віче. – 2010. – № 7. – Режим доступу: www.viche.info/journal/1955/. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

12. Попадюк Н. І. Трансформація політичних еліт в Україні : особливості та перспективи [Електронний ресурс] / Н. І. Попадюк // Науковий вісник Академії муніципального управління [збірник наукових праць] : Серія «Управління». – 2011. – № 1. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_1/40.pdf. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

13. Новий закон про вибори : назад у майбутнє чи компроміс? [Електронний ресурс] // Сайт «ForUm». – 2011. – 24 листопада. — Режим доступу: http://ua.for-ua.com. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

14. Основні статистичні відомості виборчого процесу [Електронний ресурс] // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. – № 3. – С. 34. – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2012_3/visnik_st_7.pdf. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

15. NDI : Звіт щодо впровадження рекомендацій передвиборчої делегації національного демократичного інституту [Електронний ресурс] // National Democratic Institute. – Режим доступу: www.ndi.org/files/NDI%20Election%20Progress%20Report%20-%20UKR.pdf. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.

2. Что такое демократия? – Вашингтон : Информ. агентство США, 1991. – 32 с.

3. Бегунов Ю., Лукашев А., Пониделко А. 13 теорий демократии. – СПб. : Изд. дом «Бизнес-Пресс», 2002. – 240 с.

4. Конончук С. Г. Ярош О. А. , Горобчишина С. А. Демократичний потенціал пропорційних виборчих систем. – К. : Агентство «Україна», 2009. – 80 с.

5. Батанов О. Порівняльний аналіз функціонування муніципальних виборчих систем у зарубіжних країнах [Electronic resource] // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2013. – № 1 (25). – С. 58–63. – Access mode:www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2013_1/visnik1_2013_st_15.pdf.

7. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення:

монографія. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 252 с.

8. Никулин В. С. Основные векторы трансформации советсткой номенклатуры в постсоветскую украинскую элиту // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 941. – С. 208–212.

9. Баимуратова М. О., Сліденко І. Д. Формування парламенту України : до пошуку оптимальної виборчої системи [Electronic resource] // Радник: Український юридичний портал. – Режим доступу : http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3491-2010-01-22-21-38-19.html.

10. Україна-2013 : між виборами і перед вибором : аналітичні оцінки [Electronic resource] // Сайт Центру Разумкова. – Access mode:http://razumkov.org.ua/upload/Ukraine-2013_ukr.pdf. (Accessed 20 July 2015).

11. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки [Electronic resource] // Віче. – 2010. – № 7. – Access mode:www.viche.info/journal/1955/. (Accessed 20 July 2015).

12. Попадюк Н. І. Трансформація політичних еліт в Україні : особливості та перспективи [Electronic resource] // Науковий вісник Академії муніципального управління [збірник наукових праць] : Серія «Управління». – 2011. – № 1. – Access mode:www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_1/40.pdf. (Accessed 20 July 2015).

13. Новий закон про вибори : назад у майбутнє чи компроміс? [Electronic resource] // Сайт «ForUm». – 2011. – 24 листопада. — Access mode:http://ua.for-ua.com. (Accessed 20 July 2015).

14. Основні статистичні відомості виборчого процесу [Electronic resource] // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2012. – № 3. – С. 34. – Access mode:www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2012_3/visnik_st_7.pdf. (Accessed 20 July 2015).

15. NDI : Звіт щодо впровадження рекомендацій передвиборчої делегації національного демократичного інституту [Electronic resource] // National Democratic Institute. – Access mode:www.ndi.org/files/NDI%20Election%20Progress%20Report%20-%20UKR.pdf. (Accessed 20 July 2015).

Щедрова Г. П., доктор политических наук, профессор, проректор по научно-педагогической работе и гуманизации учебно-воспитательного процесса Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (Северодонецк, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Избирательная система как фактор эффективности ротации элит и демократических сдвигов в Украине

Аннотация. *На основе динамического анализа применения моделей избирательных систем в Украине определенное влияние избирательного механизма на качество и состав политической элиты и эффективность демократического транзита национальной политической системы с учетом евроинтеграционного процесса.*

Ключевые слова*: политическая система, избирательная система, пропорциональная избирательная система, мажоритарная избирательная система, смешанная избирательная система, модель избирательной системы, элита, рекрутация, обновления, евроинтеграция.*

Shhedrova Gh., doctor of political sciences, full professor, Vice- President for scientific and pedagogical work and humanization of the educational process, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Sievierodonetsk, Ukraine) E-mail: visnukDNU@i.ua

The electoral system as a factor in the efficiency of rotating elites and democratic changes in Ukraine

Abstract. *The influence of the electoral mechanism on the quality and composition of the political elite and effectiveness of transit democratic national political system based on the European integration process is determined based on dynamic analysis of models of electoral systems in Ukraine.*

Key words: *political system, electoral system, proportional electoral system, a majoritarian electoral system, mixed electoral system, electoral system model, elite recruitment, renewal, European integration.*

УДК 321.7

Мацышина И. В.,
кандидат политических наук,
доцент Одесского национального университета
имени И. И. Мечникова
(Одесса, Украина), E-mail: mivbravo@gmail.com

ТЕРРОРИЗМ, ЭКСТРЕМИЗМ И КСЕНОФОБИЯ

Аннотация. *Изучение природы терроризма уводит от проблемы рефлексии на насилие и насилие, как рефлексию на окружающий мир. Основная задача заключается в анализе понятий «ксенофобия» и «экстремизм» как причинно-следственная природа терроризма в Украине. Знание каналов распространения терроризма, групп риска ксенофобских атак позволяет выявить манипулятивную технологию как сознательный сценарий по расколу страны.*

Ключевые слова: *бандеровцы, ксенофобия, национализм, сепаратизм, терроризм, экстремизм.*

.

«Во времена всеобщей лжи говорить правду – это экстремизм»
Д. Оруэлл

Постановка проблемы. В последнее время сочетания терроризм, экстремизм, ксенофобия становятся реалиями в Украине. И если во многих странах бывшего Союза терроризм пришёл с момента крушения СССР, то в Украине он стал действительностью с момента крушения власти В.Януковича. И территория его расползания не обуславливается лишь Донецкой и Луганской областями. Война на Востоке Украины не стала единственной причиной взрыва национализма, как предшественника терроризма. Неудавшиеся реформы, низкий уровень доходов, сокращение рабочих мест, с одной стороны. С другой стороны, низкое качество медицины, образования и коррупция на местах, привели к резкому недовольству уровнем жизни. Общественное сознание озабочено не столько первопричиной упадка инфраструктуры жизни, сколько поиском пособников и виновников собственного бессилия. Поэтому словосочетания «чурки на рынке», «вьетнамцы на обуви», «арабы на коже» являются особенно распространенным явлением в то время, когда кризис самосознания нации пересекается с финансовой нестабильностью.

Анализ последних исследований и публикаций. Сегодня понятие терроризм изучается в разных научных плоскостях. В украинских исследованиях юристов, историков, политологов, философов делается анализ различных видов современного терроризма. Изучение природы терроризма уводит от проблемы рефлексии на насилие и насилие, как рефлексию на окружающий мир. В связи с этим большой интерес представляют работы Т. Карлейля, А. де Токвиля, которые проводили аналогию между революцией и террором, который изменялся в политических условиях и приобретал черты терроризма. Работы В. Антонова, Ф. Раззакова, Н.Троицкого посвящены периоду имперского терроризма периода Александра II и вносят национальную окраску в данное понятие. Однако такие понятия как ксенофобия и экстремизм выносятся авторами за границу их анализа. Современный анализ терроризма сегодня вышел за пределы исторического подхода. Социально-философский взгляд в работах Ж. Бодрийяра, Ж. Деррида, С. Жижека позволяет сделать аналитику собственной проблематики терроризма в украинском пространстве.

Основная **задача** данной работы заключается в анализе понятий «ксенофобия» и «экстремизм» как причинно-следственная связь с террористическими актами на территории Украины. Знание каналов распространения терроризма, групп риска ксенофобских атак позволяет выявить манипулятивную технологию как сознательный сценарий по расколу страны.

Исследование. Политическая партия «Свобода», Ирина Фарион и другие, ради-

кально выступающие за чистоту украинской нации, накануне событий на Майдане появились не случайно. Как и совсем не случайно лозунг «Донбасс должен быть услышан» стал трагикомической визитной карточкой куратора этого региона Р. Ахметова. Однако местами сознательный раскол страны превратил этих политиков уже во второстепенные фигуры политического процесса страны. Проблема заключается в том, что проект по расколу страны, как со стороны внутренних особенностей, так и со стороны внешней политики России, оказался действенным, что привело к украинскому варианту «Транснистрия 2.0».

Украина сегодня в формате своего мировоззрения распадается по комплексу «свой»-«чужой». Здесь есть несколько сторон:

- «бандеровцы» (территория Галичины и ближайших областей);
- «донецкие» (территория Донецкой и Луганской области);
- «крымчане» (территория Крыма);
- «другие» (здесь имеются ввиду евреи в Одессе, иностранцы, которые «понаехали», цыгане, россияне и др.).

Подогреваемая из вне позиция шовинизма нашла свой отклик с ксенофобией, которая таилась десятилетиями в сознании украинской нации. Поэтому программы по обмену между специалистами, студентами, учениками, болельщиками футбола Западной Украины и Восточной Украины направлены на искоренение такого разделения внутри государства. Ксенофобия, национализм, сепаратизм, экстремизм являются сегодня вызовами и формируют угрозы для безопасности самого государства. Для того, чтобы начать анализ этих явлений, необходимо разобраться с их понятиями.

• *Ксенофобия* (от греческого *xenos* – чужой и фобия) – навязчивый страх перед незнакомым.

• *Национализм* – идеология, основанная на политике подчинения одних наций другим. Идея национальной исключительности и превосходства.

• *Сепаратизм* (от латинского *separatus* – отдельный) – теория и политика отделения части территории государства с целью создания нового самостоятельного государства. В отдельных случаях, идея получения статуса очень широкой автономии.

• *Экстремизм* (от латинского *extremus* – крайний) – приверженность отдельных лиц, групп, организаций и т.п. к крайним взглядам, позициям и мерам в общественной деятельности.

Уникальность этих явлений заключается в том, что они не только могут существовать друг с другом в рамках одного политического периметра, но и оказывать давление друг на друга, что значительно «обогащает» эти понятия на практике. К примеру, влияние национализма на развитие экстремизма можно найти в следующих моментах:

1) национализм апеллирует к чувственным психологическим качествам человека: национальное достоинство, патриотизм и т.д. Любая угроза этим понятиям вынуждают человека рефлексировать и, местами, происходит агрессивная реакция. Уровень эмоций минимизирует значение собственных поступков (хорошо или плохо поступил). Это оправдывается миссией защиты более важных интересов для нации;

2) в истории остаются моменты, когда отдельная нация вела себя надменно по отношению к другой. Архитектурные памятники и литература тому свидетели. Невозможно вырезать из истории Украины причины войны Б. Хмельницкого против Речи Посполитой, волынскую трагедию или библейские свидетельства об убийстве младенцев из племени израильтян как причину «десяти казней египетских»;

3) наличие общего врага объединяет людей, особенно в условиях опасности. Это понимают манипуляторы и часто искусственно разжигают национальные противоборства. Эти и ряд других причин способствуют не только развитию экстре-

мизма, но и зачастую оканчиваются государственным переворотом.

Экстремизм. Под экстремизмом часто понимаются разнородные явления: от разнообразных форм классовой и освободительной борьбы. Сама идеология экстремизма – это комплекс радикальных взглядов, которые могут послужить идеологией в действии. Экстремизм, как политическое явление, направлен на изменение государственного строя путем раскола населения.

Э. А. Паин полагает, что существенную роль в создании предпосылок экстремизма играют и особенности индустриализации. Т.н. «ресурсная индустриализация» – нефтяная индустрия в арабских странах и в Индонезии, производство наркотиков в Афганистане и Пакистане – в большой степени приводит к маргинализации культуры. Занятость в этих областях влечет за собой изменения лишь неких внешних атрибутов бытовой культуры, но не стимулирует комплексных изменений культурных навыков, ценностных ориентаций, социальных связей. В зонах такой индустриализации возникают весьма причудливые многоуровневые социальные и культурные образования, пригодные для развития экстремальных политических течений [2, с.87].

Анализируя связь между экстремизмом и терроризмом исследователи берут за основу три момента:

1) по способу воздействия: насильственный (т) – ненасильственный (э);
2) по участникам: групповой (т,э) – одиночный (э,т);
3) по направлению воздействия: против государства (э, т) – против отдельно взятых лиц (т).

Каналы распространения экстремизма используются любые: от рекламного слогана до обширных возможностей Интернета. В сети в свободном доступе большое количество информационных ресурсов, которые способствуют развитию ксенофобии и экстремизма. Принято такие сайты разделять на четыре основные группы:

1) сайты, которые открыто распространяют идеи экстремизма и терроризма. Через такие ресурсы беспрепятственно осуществляется пропаганда радикальных идей. Для Украины наибольшая угроза исходит от сайтов, которые пропагандируют сепаратизм в стране. Часто такие ресурсы используют фото и видео, которые содержат сцены насилия. К примеру, в августе 2014 г. Служба безопасности Украины обратилась к Интернет ассоциации с требованием заблокировать 24 сайта сепаратистов, которые пропагандируют войну и призывают к свержению конституционного строя;
2) сайты нетрадиционных религиозных учений и сект. Открытое противостояние через религиозные взгляды подталкивают к неприятию других религий. Начиная с конца XX века в Украине распространились самые разные религиозные течения: свидетели Иеговы (запрещены практически во всем мире); адвентисты седьмого дня (поклонники Ветхого Завета); посольство Божье (руководитель Сандей Аделаджа, подозревается в продажах несуществующих квартир на сумму порядка $300 млн); кришнаиты пятидесятники, баптисты, сайентологи. Свобода вероисповеданий сегодня переросла в рекламную тематику, что требует серьезных изменений в законе о религиозных организациях;
3) сайты, распространяющие сепаратизм и разжигающие ксенофобию на основе национальной принадлежности. Группа мониторинга прав национальных меньшинств, отслеживающая ситуацию с ксенофобией в Украине, провела анализ количества преступлений на почве расовой, национальной и религиозной ненависти в Украине. Согласно докладу этой Группы, в течение 2013 г. в результате нападений на почве расовой и национальной ненависти в Украине пострадал 21 человек;
4) сайты, которые носят справочный характер. Они не содержат призывов к расколу страны, но дают чёткий инструктаж к действию (как изготовить взрывчатку, где купить боекомплект, сколько стоит работа киллера и т.д.).

Ксенофобия. В основе природы ксенофобии лежит непринятие чужого. Незнание

выхода из ситуации свидетельствует о недостатке информации о людях, которые живут другой жизнью и у которых другая культура. С помощью непринятия происходит объединение одних групп против других. В деле создания «общего врага» журналисты принимают активное участие. По вине собственных взглядов или по принципу идеологии редакционной политики.

Учёные выделяют:

- ксенофобию по враждебности к народам и странам (антисемитизм, украинофобия, американофобия);
- религиозная ксенофобия (например, исламофобия);
- этничная ксенофобия: (этнофобии), определяющие предубеждение и дискриминацию по отношению к лицам другой расы или этнической группы (например, белый и черный расизм, антисемитизм, синофобия — фобия по отношению к китайцам, и др.);
- социальная ксенофобия, которая распадается на множество фобий: мигрантофобия — предубеждение и дискриминация против беженцев, вынужденных переселенцев, лиц, ищущих убежище; гандикапизм — фобия и предубеждение против индивидов с физическими ограничениями (физические недостатки, увечья и др.); эйджизм — предубеждения и дискриминация, вызванные возрастом человека; сексизм — предубежденность и дискриминация на основе половой принадлежности и многие другие. Особенно число таких предубеждений расширяется в кризисных социальных ситуациях, когда ксенофобия приобретает массовый характер.

В целом традиционные в Украине национальности имеют достаточно условий и равные положения для развития своей национальности. Однако есть «группы риска», которые периодически являются объектами ксенофобии:

- *ромы* (цыгане). В силу социально-экономических, культурных и исторических причин большинство членов этой этнической группы принадлежат к беднейшим слоям населения. Устойчивые негативные стереотипы массового сознания, связанные с ромами, живы в украинском обществе. Средства массовой информации часто эксплуатируют эти стереотипы, изображая обобщенный портрет целого народа в образе наркоторговца и мошенника. Хотя, в последнее время, серия тренингов по медиаграмотности для журналистов касается именно качественного освещения вопроса ромов в журналистских текстах;
- *крымчане*, которые сегодня проживают на территории полуострова Крыма. Украинцы материковой части страны в большей своей массе считают, что технология Кремля с псевдореферендумом не могла бы закончиться успехом, если бы сами жители полуострова этого не хотели. Пассивность населения, что приравнивается к соглашательству, сегодня вызывает непонимание. Особенно среди жителей городов Мариуполя и Одессы, которые спасли свои города от российской агрессии. Сложным продолжает оставаться положение *крымских татар* на территории Крыма, которые оказались заложниками тайной политики Кремля. Не смотря на то, что они имеют право проживать на территории своей исторической родины, со стороны доминирующего славянского населения они испытывают сильное давление;
- периодически стабильно ксенофобии подвергаются и *евреи*. Не смотря на то, что у еврейского населения историей выработался иммунитет к подобному отношению, от физических нападений и информационных выпадов они не застрахованы;
- также к новой «группе риска» можно отнести *легальных* или *нелегальных* иммигрантов в Украину (китайцы, вьетнамцы, африканцы, молдаване) и вынужденных переселенцев и беженцев как из-за границы, так и с территории Восточной Украины.

Интересно то, что до недавнего времени термин «*бандеровцы*», который был свойственен жителям западной Украины, сегодня приобрел совсем иной оттенок. В данном случае мифотехнология здесь сыграла роль PR как внутри украинского

государства, так и за его пределами. Информационное противостояние, в котором использовалось понятие «бандеровец» российскими СМИ в негативном оттенке, привело к неожиданному повороту. Идея защиты государства от иностранного вмешательства и образ защитника украинской земли подхватила риторику пропаганды российских СМИ и, благодаря ей, создали свой современный национальный символ. Произошла трансформация объекта «бандеровец» в конкретном пространстве и в конкретное время, что сделало это понятие вневременным и внепространственным вообще. То, что ранее подавалось как синоним фашизма, превратилось в патриотизм. Анализируя типы героев мифа таких как, рыцарь, генерал, хозяин, бунтарь-одиночка сразу видно, что понятие «бандеровец» подходит под любой из приведенных образов. Достаточно было оседлать коммуникативные потоки со стороны атаки российских СМИ и выстроить уже собственные информационные сообщения со встроенными дефинициями, произошло изменение отношения не только к самому понятию «бандеровец», но и к фашистской риторике в данном контексте.

Э. А. Паин указывает, что «в качестве основных носителей идей нетерпимости, политического экстремизма и терроризма, как правило, выступают представители двух полярно противоположных групп социума: с одной стороны, его низов, обычно из среды распадающегося аграрного общества или новых горожан, неадаптированных к новым условиям жизни» [2, с. 88]. Другими словами, *насилие носит элитарный характер*. «Те, кто производят субъективные предписания к насилию или создают морально-доктринальную аргументацию, – отмечает В. А.Тишков, – сами, как правило, не воюют. Рекрутирование исполнителей насилия идет из другой среды. Этой средой чаще всего являются сельские молодые мужчины или городские маргиналы. Именно так обстоит дело в Шри-Ланке, Ольстере, среди латиноамериканских герриль яс и других рядовых участников «движений», «революций» и других коллективных насильственных действий». Эти рекрутированные группы выступают всего лишь трансляторами элитных призывов к насилию» [3, с. 5-8].

Вывод. Как правило, существует несколько стадий процесса манипулирования межгрупповых конфликтов:

1) психологическая и эмоциональная подготовка;
2) оформление идеологии и появление лидера;
3) оправдание любого насилия в террористических акциях.

Здесь работа журналистов как никогда становится необходимой для террористов. Каждый шаг и любое действие организации по каждому из этих трёх пунктов нуждаются в «правильном» информационном сопровождении. Повышенное внимание журналистов к этой проблеме может не только информационно закрепить легальность подобной организации. Вместе с тем СМИ могут помочь в расширении как границ самой организации, так и её численности.

Зачастую журналисты не уделяют пристального внимания ракурсу освещения проблемы в контексте ксенофобии. В их работе доминирует больше стремление использовать принцип объективности. Поэтому часто в сюжетах или печатных материалах можно увидеть две противоположные точки зрения и комментарий эксперта, который говорит, что ксенофобия это плохо.

Современные СМИ обладают огромной силой в обществе в деле расставления акцентов «свой»-«чужой». Достаточно вспомнить инцидент с Польским радио Eska Rock, которое было оштрафовано на 75 тысяч злотых (около 22,4 тысяч долларов) за распространение оскорбительных и дискриминационных высказываний об украинках. Всего поступило 23 жалобы. Напомним, когда во время Евро-2012 поляки проиграли россиянам, а Украина выиграла у Швеции, ведущие польского радио Eska Rock Куба Воевудский и Михал Фигурский в эфире неудачно пошутили. В частности, Воевудский сказал: «А знаешь, что я вчера сделал после матча с Украиной? Я поступил, как настоящий поляк... Я выгнал свою украинку». В ответ Фигурский добавил: «Знаешь что? Я от злости сегодня ей не заплачу».

Часто сами политики демонстрируют свою неприязнь по отношению к другим национальностям, а журналисты это подхватывают и тиражируют. Так неосторожное полушепотом слово становится достоянием общественности. Ещё один пример: «Ющенко назвал подчиненного «молдаванином» (издание «Корреспондент.net», 15 апреля 2009). В заметке написано: «Во время совещания Президент выступил с речью о проблемах в АПК, указывая на графики, демонстрируемые с помощью проектора. Когда одна из кривых не поместилась за рамки экрана, Ющенко попросил наладить изображение. На его просьбу откликнулся один из технических работников. Вместо того, чтобы настроить проектор, человек подошел к Президенту и передвинул на несколько сантиметров экран. «Вы как молдаванин…», - сказал на это Ющенко».

Полагая, что никакого послания кроме как информационного журналисты не создают, является принципиальной ошибкой. Именно медийные работники являются инженерами повышения градуса нетерпимости. Когда речь в журналистском материале идёт о проблеме различий в обществе, пользуясь принципом создания драматургии, журналист уходит в визуализацию эмоции. Понимая, что именно эмоция станет сенсационностью в материале.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ССЫЛКИ:

1. Международный терроризм: политический анализ рисков и стратегий обеспечения безопасности: [в 3 т.]. - СПб.: Наука. Т.1: Глобализация и риски безопасности: тенденции научного анализа / Г.В.Артемчук, П.Н.Афонин, В.А.Журавлев [и др.]. - 2008. - 493 с.

2. Паин Э. А. О роли формальных и неформальных институтов в эскалации экстремизма и терроризма / Э. А. Паин // Куда идет Россия. Формальные институты и реальные практики. 2002. – С. 81-94.

3. Тишков В.А. Насилие: Хрестоматийные подходы. Тезисы доклада на конференции Conflicts in Multiethnic Societies. Wash., 2001. November, 5-8.

4. Хоффман Б. Терроризм–взгляд изнутри / Б. Хоффман. – М.: Ультра. Культура. – 2003. – 266.

5. Фуко М. Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью / Мищель Фуко. – М.: Праксис, 2006. Ч. 3. – 320 с.

6. Archetti C. Terrorism, Communication, and the War of Ideas: Al-Qaida's Strategic Narrative as a Brand [Електронний ресурс] / C. Archetti. – Режим доступу: www.academia.edu/221753/_Terrorism_Communication_and_the_War_of_Ideas_Al-Qaidas_Strategic_Narrative_as_a_Brand_?login=mivbravo@rambler.ru&email_was_taken=true&login=mivbravo@rambler.ru&email_was_taken=true&login=mivbravo@rambler.ru&email_was_taken=true (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Crelinsten R. D. Terrorism as Political Communication: The relationship between the Controller and the Controlled / R. D. Crelinsten // Contemporary research on terrorism / Ed. by Paul Wilkinson and Alasdair M. Stewart. – Aberdeen: Aberdeen University Press, 1987. – P. 3-24.

REFERENCES:

1. Mezhdunarodnyy terrorizm: politicheskiy analiz riskov i strategiy obespecheniya bezopasnosti: v 3 t. / Glav, red. A.A. Ovodenko. – SPb.: Nauka, 2008. T. 1: Globalizatsiya i riski bezopasnosti: tendentsii nauchnogo analiza. – 493 S.

2. Pain E. A. O roli formal'nykh i neformal'nykh institutov v eskalatsii ekstremizma i terrorizma // Kuda idet Rossiya. Formal'nye instituty i real'nye praktiki. – 2002. – S. 81-94.

3. Tishkov V.A. Nasilie: Khrestomatiynye podkhody. Tezisy doklada na konferentsii Conflicts in Multiethnic Societies. Wash., 2001. November, 5-8.

4. Khoffman B. Terrorizm–vzglyad iznutri. – M.: Ul'tra. Kul'tura. – 2003. – 264 S.

5. Fuko M. Intellektualy i vlast': izbrannye politicheskie stat'i, vystupleniya i interv'yu. – M.: Praksis, 2006. Ch. 3. – 320 s.

6. Archetti C. Terrorism, Communication, and the War of Ideas: Al-Qaida's Strategic Narrative as a Brand. [Electronic resource]. – Access mode: www.academia.edu/221753/_Terrorism_Communication_and_the_War_of_Ideas_Al-Qaidas_Strategic_Narrative_as_a_Brand_?login=mivbravo@rambler.ru&email_was_taken=true&login=mivbravo@rambler.ru&email_was_taken=true&login=mivbravo@rambler.ru&email_was_taken=true (Accessed 20 July 2015)

7. Crelinsten R. D. Terrorism as Political Communication: The relationship between the

Controller and the Controlled // Contemporary research on terrorism / Ed. by Paul Wilkinson and Alasdair M. Stewart. – Aberdeen: Aberdeen University Press, 1987. – P. 3-24**.**

Мацишина І. В., кандидат політичних наук., доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна), E-mail: mivbravo@gmail.com

Тероризм, екстремізм, ксенофобія.

Анотація. *Вивчення природи тероризму не достатньо розглядає проблему рефлексії на насильство і насильство, як рефлексію на навколишній світ. Основне завдання полягає в аналізі понять «ксенофобія» і «екстремізм» як причинно-наслідкова природа тероризму в Україні. Знання каналів поширення тероризму, груп ризику ксенофобських атак дозволяє виявити маніпулятивну технологію як свідомий сценарій з розколу країни.*

Ключові слова*: бандерівці, ксенофобія, націоналізм, сепаратизм, тероризм, екстремізм.*

Matsyshyna I., PhD in political sciences, assistant professor of the Department of journalism Odessa I.I. Mechnikov National University (Odessa, Ukraine), E-mail: mivbravo@gmail.com

Terrorism, extremism, xenophobia

Abstract. *The study of the nature of terrorism distracts from the problems of reflection on violence and violence as a reflection of the surrounding world. The main objective is to analyze the concepts of «xenophobia» and «extremism» as the causal nature of terrorism in Ukraine. Knowing the distribution channels of terrorism risk groups xenophobic attacks reveals the manipulative technologies as a conscious script to split the country. Ukraine is now in the form of his world breaks on a range of «his» - «alien». There are several sides:*

- «Bandera» (territory of Galicia and the surrounding area);

- «Donetsk» (Donetsk and Luhansk region);

- «Crimeans» (the Crimea);

- «Other» (here are due to the Jews in Odessa and others.).

There is a «risk» that periodically are objects of xenophobia:

• Roma (Gypsies). Due to the socio-economic, cultural and historical reasons, the majority of members of this ethnic group belong to the poorest of the poor.

• Crimeans who now live on the peninsula of Crimea. It remains difficult position of the Crimean Tatars in Crimea, who were held hostage secret policy of the Kremlin.

• periodically undergo stable xenophobia and Jews. Despite the fact that the history of the Jewish population developed immunity to such a relation, the physical assaults and attacks on information they are not insured;

• There is also a new «risk group» may include legal or illegal immigrants to Ukraine.

It is interesting that until recently, the term «bandera», which was peculiar to the inhabitants of the Western Ukraine, now acquired an entirely different connotation. In this case, mifotehnologiya here played the role of PR both within the Ukrainian state and beyond. Information confrontation, which used the term «banderovets» Russian media in a negative shade, led to an unexpected turn. The idea of protecting the state against foreign intervention and the way the defense of the Ukrainian land has picked up the rhetoric and propaganda of the Russian media, thanks to her, have created the modern national symbol. There was a transformation of the object «banderovets» in a particular area at a particular time, and that made it a timeless and spaceless concept at all. What previously was applied as a synonym for fascism turned into patriotism. Analyzing the types of characters such as myth, Knight, general, master, rebel loner immediately clear that the concept of «banderovets» fits any of the images. The study tested enough to ride the communication flows from the attack Russian media and already build their own news reports with built-in definitions, there was a change in attitude not only to the concept of «banderovets», but also to fascist rhetoric in this context.

Key words: *bandera, xenophobia, nationalism, separatism, terrorism, extremism.*

УДК 324:316.485.22

Белгасем Мохамед Алі
аспірант кафедри політології та державного управління
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки (Луцьк, Україна),
E-mail: bortnikov.v@gmail.com

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПРОТЕСТНОЇ АКТИВНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

***Анотація**. Досліджено чинники, які прямо чи опосередковано впливають на формування потенціалу протестної активності громадян України і водночас вписуються у контекст сучасного соціального конфлікту. Розглянуто інституційну структуру ненасильницького протесту, його якісні та кількісні характеристики, зокрема головні причини, що спонукають людей виходити на вулиці, участь громадян у діяльності громадських організацій та ініціатив, соціологічний «зріз» типів політичної культури, змістовну характеристику соціального капіталу українського суспільства тощо.*

***Ключові слова**: Україна, протест, потенціал протесту, соціальний конфлікт, політична культура, соціальний капітал.*

Масова участь громадян під час Євромайдану стали третьою після проголошення незалежності у 1991 р. та Помаранчевої революції 2004 р. спробою кардинального реформування держави на шляху її демократичного поступу. До драматичних подій кінця 2013-го – початку 2014 р. демонтаж влади відбувався у мирний спосіб. Тобто масовий протест як засіб боротьби проти влади, яка не відповідає запитам українського суспільства, засвідчив свою ефективність. Щоправда політичні керманичі, які приходили до влади як висуванці народу-переможця, не виправдовували й не виправдовують його сподівань.

Метою статті є науковий аналіз чинників, які безпосередньо або опосередковано впливають на формування потенціалу протестної активності громадян України.

Фундаментальні засади досліджень громадянської участі закладені у працях Г. Алмонда, С. Верби, Г. Блумера, Р. Дарендорфа, Р. Даля, М. Каазе, А. Маша, Л. Мілбраса, Дж. Нагеля, Н. Ная, Д. Хелда, Д. Ціммермана, Дж. Шарпа та ін.

Окремі аспекти протестної активності висвітлено у працях вітчизняних політологів та соціологів: В. Бортнікова, О. Резника, Н. Ротар, В. Степаненка, М. Шульги та ін. Водночас вивчення чинників формування потенціалу протесту в українському суспільстві потребує подальшого ґрунтовного аналізу.

Масові настрої протесту виникають як правило тоді, коли правляча політична еліта діє всупереч ідеалам добра і справедливості, вона не може забезпечити сталий демократичний розвиток і діє не в інтересах народу, а на користь великого капіталу або наближеного до влади вузького кола осіб. В Україні причиною загострення політичних криз ставала невідповідність правлячої еліти викликам часу, неефективність її дій, безвідповідальність перед майбутнім країни, відсутність професіоналізму, суцільна корумпованість тощо.

За висновками вчених, головними причинами, які можуть спонукати людей виходити вулиці, є такі: різке погіршення рівня життя (34,5 %); невиплата заробітних плат, пенсій, стипендій (32 %); прийняття владою рішення, яке буде погіршувати становище певної соціальної групи (24 %); різке підвищення цін (21 %); зростання безробіття (19 %). При цьому для 34 % громадян України не існує ніяких чинників, які можуть підштовхнути їх брати участь в акціях протесту [1, с. 16].

Як видно, участь громадян в масових акціях протесту обумовлена багатьма чинниками, які мають соціальну, економічну, політичну природу або пов'язані із впливом зовнішніх факторів. Інтегральним показником суспільного благополуччя/

неблагополуччя, є міра задоволеності людей своїм життям. Інституційна структура ненасильницького протесту охоплює ти сфери суспільства, де люди відчувають небезпеку для власного життя і добробуту своїх близьких і здатні на згуртовані дії щодо захисту свої прав і свобод. Найбільш відомі масові акції ненасильницького протесту початку 1990–2000-х рр. в Україні мали як соціально-економічне, так і суто політичне забарвлення. Сплескам соціального протесту мали б передувати критичні показники незадоволеності людей своїм життям. Однак результати соціологічних спостережень цього не підтверджують (табл. 1).

Таблиця 1

Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом? (%)

Варіанти відповідей	1992	1996	1998	2000	2004	2006	2010	2012	2014
Зовсім не									
задоволений	14,2	29,6	36,2	25,7	18,0	12,1	10,6	11,5	10,1
Скоріше не задоволений	31,8	32,2	34,1	35,2	34,2	31,9	29,1	31,2	27,5
Важко сказати задоволений чи ні	28,9	21,4	16,1	21,9	24,7	26,3	25,3	26,6	27,2
Скоріше задоволений	22,6	14,9	12,0	15,7	21,4	27,4	32,5	28,3	31,4
Цілком задоволений	2,1	1,8	1,5	1,4	1,1	2,2	2,3	2,3	3,8
Не відповіли	0,5	0,0	0,1	0,0	0,6	0,1	0,2	0,1	0,0
Середній бал	2,7	2,3	2,1	2,3	2,5	2,8	2,9	2,8	2,9

Джерело: [2, с. 68].

Судячи з цих даних, прямої залежності незадоволеності життям з соціальними вибухами не спостерігається. На думку соціологів, це може бути пов'язано не з відсутністю цієї залежності, а з поляризованістю українського суспільства. Коли одні відчувають незадоволеність і протестують, інші, навпаки, задоволені, і при цьому сумарна картина виглядає в цьому сенсі невиразною [3, с. 339].

Протест громадян проти влади як явище суспільного життя зумовлено не лише соціокультурними, економічними, психологічними чи політичними чинниками, а й соціальною природою сучасних конфліктів. Сутність, форми та засоби виникнення й розв'язання суспільно-політичних конфліктів в Україні доби незалежності дозволяють відносити їх до категорії «новий» або «сучасний» соціальний конфлікт. Їх особливість за вітчизняним соціологом О. Іваненко зводиться до такого. По-перше, відбулася зміна основних суб'єктів соціального конфлікту. Робітничий клас саме як суб'єкт соціального конфлікту, а також соціальні групи, що входять до його складу, багато в чому кількісно і якісно змінилися. По-друге, якісно змінилися об'єкт і предмет соціального конфлікту. Сучасний конфлікт виникає з приводу різноманітних прав та їх забезпеченням, що проявляється у суперечності між громадянськими правами та економічним зростанням, якого недостатньо для забезпечення всіх тими правами, що закріплені за громадянами. По-третє, принципово змінились засоби, форми і в цілому шляхи мобілізації і організації мас. Прикладом чого – перетворення ЗМІ у суцільну комунікативну мережу із використанням не лише газет, радіо і телебачення, а й мобільних телефонів, комп'ютерів, Інтернет, факсу, електронної пошти та інших засобів комунікації [4, с. 370–371].

До цього слід додати, що змінилася інституційна база сучасного конфлікту, оскільки його учасникам стають так звані нові соціальні рухи, неформальні або неурядові організації, інтернет-спільнота тощо. Само вони вносять багато нового у форми і зміст ненасильницького протесту, його стратегію і тактику тощо.

Потенціал ненасильницької боротьби збільшується разом із збагаченням мережі соціальних, економічних, культурних, політичних інституцій та підвищенням

ефективності їх діяльності, що сприятиме розширенню «демократичного простору» (Дж. Шарп) [5, с. 66]. Ця теза є надзвичайно актуальною для України, оскільки за даними соціологічного моніторингу у 2014 р. в Україні не належали до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів 86,9% громадян [2, с. 20].

Якщо не враховувати частку українських громадян, які задіяні у діяльності політичних партій, то цей показник ще нижчий. За результатами «Європейського соціального дослідження», здійсненого у 2013 р., усього 2,3 % громадян України упродовж року працювали «в іншій організації або об'єднанні, ніж політична партія або рух». За цім показником Україна займає третє місце знизу серед інших європейських країн після Болгарії (1,3) та Словенії (1,9). Серед лідерів за цім показником є Ісландія (40,0), Фінляндія (37,2), Швеція (34,3). Поряд йдуть таки країни як Німеччина (32,7) та Норвегія (32,1) [6, с. 27]. Вочевидь тут простежується кореляція між рівнем розвитку демократії в країні та участю громадян в інституціях громадянського суспільства.

Таким чином, видно, що громадські організації в Україні не є масовими об'єднаннями громадян. Можна також стверджувати, що соціальну базу масових форм протесту, які мали місце в Україні впродовж 1990–2000-х рр. складали не лише члени громадських об'єднань, а й пересічні громадяни, не залучені в інституції громадянського суспільства.

Водночас низка нових громадських рухів та ініціатив молоді засвідчують свою активність в організації та підтримці масових акцій протесту як в центрі, так і на місцях. Наприклад, під час Помаранчевої революції організаційний та інформаційний боки протесту виконували громадський рух «ПОРА», «ЗНАЮ!». У 2005 р. виникає соціальна мережа активістів, неурядових організацій, органів самоорганізації населення «ОПОРА». В останні роки сталі відомими своїми ініціативами рух на підтримку євроінтеграції «Ми – Європейці», кампанія на підтримку самоорганізації та громадської участі «САМ», «Новий громадянин», «Молодіжна варта», Всеукраїнський громадський рух «Не будь байдужим!» та ін. Відсутність пірамідальної ієрархії й централізації мережевих організації посилює ефективність їх діяльності за рахунок відкритості та децентралізації.

За слушним спостереженням вітчизняних вчених, перипетії поступу демократизації в Україні загалом не позначились на активності суспільства: спалахи громадянської участі відбувалися незалежно від умов стагнації чи розвитку демократичних інститутів. У цьому контексті цінним є зауваження Р. Дарендорфа, який заперечуючи тезі К. Маркса про те, що революції спричиняють нестерпні умови життя, пише, що вибухи відбуваються, коли виникають незначні явища – «промінь надії, спалах незадоволення – частіше за наявності ознак слабкості влади, натяках на політичну реформу» [7, с. 14].

Політична активність суспільства значною мірою залежить від цінностей та етичних характеристик суб'єктів соціальних відносин, які у свою чергу детерміновані культурним контекстом. На зауваження вітчизняних соціологів у структурі життєвих стратегій населення спостерігається переважання «пасивно-пристосуванської» моделі, яка не сприяє активізації процесів модернізації, а відповідно звужує соціальну базу протесту [8, с. 15–16]. Найхарактернішим виразом цієї тенденції є зростання ваги та значущості політичної культури, до якої політологи включають опанування особою знань у сфері політики, підвищення рівня її компетентності, активну участь у політичному житті на основі сформованих власних переконань та ін.

За свідченням соціологів для українського суспільства характерним є переважно пасивно демократичний тип політичної культури (табл. 2).

Таблиця 2

Структура українського суспільства за типами політичної культури, %

Типи політичної культури	Частка представників
Активно-демократичний	16,7
Пасивно-демократичний	50,7
Активно-тоталітарний	5,9
Пасивно-тоталітарний	26,7

Джерело: [9, с. 157].

Кожен тип політичної культури має свої особливості. Представники типологічної групи «активно-тоталітарний» не сприймають ідей демократії, але є при цьому політично активними виразниками цінностей тоталітарного суспільства, що їх поділяють. Вони становлять 5,9 % усіх опитаних. Люди, що входять до групи «пасивно-тоталітарний тип», також не сприймають ідей демократії, але при цьому не налаштовані активно захищати цінності тоталітарного суспільства, яких вони дотримуються. Вони становлять 26,7 %. «Активно-демократичний» тип політичної культури утворює політично активну частину суспільства, що вирізняється готовністю захищати цінності демократії. Таких громадян не багато, лише 16,7 %. Група «пасивно-демократичний» тип політичної культури, характеризується прийняттям цінностей демократичного суспільства, але не готова активно їх підтримувати. Вона становить 50,7 % усього населення країни [9, с. 157].

Таким чином, можна зробити висновок, що в українському суспільстві дві третини громадян сповідують ідею демократії, однак більшість з них не готові активно відстоювати її цінності. Останнє підтверджують дані соціологічних опитувань 2013 р. щодо участі громадян України у суспільно-політичних заходах (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень участі респондентів у суспільно-політичних заходах (СПЗ), %

Інтенсивність участі	З урахуванням усіх видів активності	З урахуванням лише непротестної активності	З урахуванням лише протестної активності
Не брали участі в СПЗ	79,8	81,4	94,2
Брали участь в одному з видів СПЗ	11,7	12,2	5,1
Брали участь у двох і більше видах СПЗ	8,5	6,4	0,7

Джерело: [10, с. 115].

Водночас за невеликої частки людей, що сповідують активно-демократичний тип політичної культури, їх соціальна функція вагома, оскільки своєю активною позицією вони можуть впливати на суспільну думку і за певних умов «активізувати» пасивну частку населення, як це засвідчив досвід Майдану.

Ненасильницький протест у його масових проявах є наслідком накопичення критичної маси незадоволення існуючими соціальними порядками. Однак певних організованих форм, здатності до тривалого протистояння владі й успішного вирішення поставлених завдань, можливі лише за наявності соціального капіталу та солідарності між різними соціальними групами та верствами населення. Як стверджує Р. Патнем, «за аналогією з фізичним і людським капіталом, утілені у засоби праці і навчання, які підвищують індивідуальну продуктивність, соціальний капітал міститься в таких елементах суспільної організації, як соціальні мережі, соціальні норми і довіра, що створюють умови для координації і кооперації заради взаємної вигоди» [11, с. 78]. Тобто соціальним капіталом, є «сукупність реальних

чи потенційних ресурсів, зв'язаних з наявною усталеною мережею неформальних або більш-менш інституціолізованих відносин взаємності і визнання» [12, с. 305].

Характерно, що на відміну від «директивних» методів управління сучасні соціальні рухи практикують «горизонтальні» методи, засновані на переговорах з метою досягнення консенсусу або, як мінімум компромісу між опонентами. Політика соціального руху дедалі більше зміщується від управління до регулювання, тобто до процесу, в якому право голосу мають усі зацікавлені сторони. Цей процес спирається на зростання громадянської свідомості в світі, а також мережевий характер сучасних рухів, який полегшує і прискорює обмін інформацією [13, с. 64].

Наочне уявлення про структуру соціального капіталу як підсистеми суспільства дає перелік його функцій, виявлених українськими соціологами під час експертного опитування 2013 р. (табл. 4).

Таблиця 4

Функції соціального капіталу

Функції	%
Надає можливості зміцнення родинних стосунків і товариських взаємин	47
Об'єднує людей у соціальні мережі	38
Залучає людей до спільного обстоювання своїх прав і свобод	36
Стимулює розвиток відносин взаємодопомоги і співробітництва як норм суспільного життя	31
Стимулює створення само організаційних осередків	29
Актуалізує усвідомлення болючих проблем	29
Поділяє людей на «своїх» і «чужих», багатих і бідних тощо	29
Сприяє підвищенню суспільної довіри	28
Сприяє виникненню протестних настроїв і поведінки людей	26
Сприяє дотриманню справедливості як рівності громадян перед законом	24
Сприяє прояву особистої відповідальності за стан справ у місті, селі	21
Стимулює нарощування економічного капіталу	19
Стимулює розвиток підприємливості	16
Покращує морально-психологічний клімат в суспільстві	16
Формує у людей віру в краще майбутнє	10
Сприяє стабілізації існуючого соціального порядку	5

Джерело: [12, с. 305].

Як зазначають провідні вчені Національного інституту стратегічних досліджень, в Україні хронічна для національного господарства інституційна криза перетікає з економічної в соціальну і політичну площини, набуває видимих форм блокування створення соціального капіталу й набуття соціальної легітимності інститутів влади. Як наслідок, відбувається втрата балансу між соціальною, економічною і політичною сферами життя суспільства, що руйнує базу для якісного відновлення і зростання економіки України та розвитку суспільства загалом [14, с. 41].

Важливим чинником збільшення потенціалу протесту є солідарність. Як соціальний феномен її можна вважати такою цінністю, яка сприяє консолідації людей із різними переконаннями у боротьбі за свої права та інтереси. За визначенням соціологів солідарність передбачає сукупність таких вимог:

1. Об'єктивна функціональна взаємозалежність, взаємодоповнюваність і

спільність інтересів індивідів, груп, товариств.

2. Суб'єктивна взаємна симпатія, співчуття, співпереживання, консенсус соціальних акторів.

3. Прихильність акторів одним і тим же нормам і цінностям.

4. Загальна соціальна (групова) ідентичність.

5. Соціальний зв'язок у найширшому сенсі.

6. Соціальна інтеграція.

7. Спільність поглядів і відповідальності акторів.

8. Спільна діяльність для досягнення певної мети.

9. Альтруїстична допомога, взаємодопомога або підтримка соціальних акторів.

10. Моральний обов'язок, заснований на цінності справедливості, який приписує допомагати іншим людям (ближнім, соратникам у спільній справі, нужденним, обділеним долею тощо).

11. Різні форми соціальної, економічної та політичної підтримки, у тому числі з боку держави, спрямованої на покращення становища певних соціальних груп і прошарків, включаючи діяльність інститутів соціального захисту та соціального страхування.

12. Спільна відповідальність за що-небудь (звідси, наприклад, характеристика солідарності як «кругової поруки» та застосування принципу «один за всіх і всі за одного» в словнику В. Даля) [15, с. 175].

За слушним зауваженням вітчизняного політолога О. Майбороди, руйнівним для солідарності чинником залишається зневіра у справедливість та у можливість її захисту. «Тільки віра у справедливість як зворотній бік солідарності може бути чинником психологічної мобілізації населення», наголошує вчений [16, с. 377]. Найбільш яскраво солідарність українського народу проявилася під час Помаранчевої революції, Революції гідності та військової агресії проросійських сил проти України.

Отже, чинники формування потенціалу протестної активності, насамперед, мають соціально-економічну природу. Вони детерміновані станом розвитку економіки, інституційної структури громадянського суспільства, характером діяльності опозиційних політичних партій, змістом пануючого типу політичної культури, обсягом соціального капіталу та солідарності українських громадян. Чинником, який зменшую потенціал протесту, є низький рівень залученості громадян України до діяльності громадських об'єднань та ініціатив. Масові акції протесту покликані не лише здійснювати тиск на владу для вирішення нагальних проблем сьогодення, але й згуртовувати людей з перспективою розширення соціальної бази та збагачення інституційної структури протесту, метою якого є реформування або модернізація суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Кочубей Л. «Мовчазний спротив» проти влади: особиста відповідальність українців за стан справ в суспільстві / Лариса Кочубей // Наук. записки Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2013. – № 4. – С. 14–25.

2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 2. Таблиці і графіки. Зб. наук. праць. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 412 с.

3. Бевзенко Л. Українці в кризовому соціумі – соціальні координати задоволеності – незадоволеності життям / Л. Бевзенко // Українське суспільство : моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 1. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – С. 338–350.

4. Іваненко О. Деякі характеристики комунікативного суб'єкта нового соціального конфлікту / О. Іваненко // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2012. – С. 370–383.

5. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи [Електронний ресурс] / Джін Шарп. – Режим доступу : www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Ukrainian.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

6. Головаха Є. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005-2007- 2009-2011-2013 / Євген Головаха, Андрій Горбачик. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 96 с.

7. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт, Очерк політики свободи / Ральф Дарендорф / пер. з нем. – М. : Рос. полит. энциклопедия, 2002. – 288 с.

8. Ворона В. Передмова / В. Ворона // Українське суспільство : моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 1. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – С. 13–22.

9. Щербак М. Соціально-класові характеристики політичної культури в Україні: досвід застосування соціологічного тесту «Типи політичної культури» / Мирослава Щербак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. – 153–160.

10. Дембіцький С. Соціологічна діагностика стану громадянської активності в Україні / С. Дембіцький // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – С. 113–119.

11. Патнем Р. Ценности и социальный капитал как основа социально-экономического развития / Р. Патнем // МЭ и МО. – 1995. – № 4. – С. 77–86.

12. Піддубний В. Регулятивна функціональність соціального капіталу / В. Піддубний // Українське суспільство : моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 1. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – С. 304–313.

13. Стегній О. Методологія дослідження соціальних рухів у суспільстві соціальних ризиків / О. Стегній // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – С. 59–66.

14. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.

15. Мартинюк І. Особливості функціонування солідаритетів за умов загострення суспільно-політичної кризи / І. Мартинюк, Н. Соболева // Українське суспільство : моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 1. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2014. – С. 173–185.

16. Майборода О. Політична влада і суспільна солідарність в Україні / Олександр Майборода // Наук. записки Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2013. – № 2. – С. 362–379.

REFERENCES:

1. Kochubej L. «Movchaznyj sprotyv» proty vlady: osobysta vidpovidaljnistj ukrajinciv za stan sprav v suspiljstvi // Nauk. zapysky In-tu polit. i etnonac. doslidzhenj im. I. F. Kurasa. – 2013. – # 4. – S. 14–25.

2. Ukrajinsjke suspiljstvo: monitoryngh socialjnykh zmin. Vyp. 1 (15). T. 2. Tablyci i ghrafiky. Zb. nauk. pracj. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2014. – 412 s.

3. Bevzenko L. Ukrajinci v kryzovomu sociumi – socialjni koordynaty zadovolenosti – nezadovolenosti zhyttjam // Ukrajinsjke suspiljstvo : monitoryngh socialjnykh zmin. Vyp. 1 (15). T. 1. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2014. – S. 338–350.

4. Ivanenko O. Dejaki kharakterystyky komunikatyvnogho sub'jekta novogho socialjnogho konfliktu // Ukrajinsjke suspiljstvo 1992–2012. Stan ta dynamika zmin. Sociologhichnyj monitoryngh. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2012. – S. 370–383.

5. Sharp Dzh. Vid dyktatury do demokratiji: konceptualjni zasady zdobuttja svobody. – Rezhym dostupu : www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Ukrainian.pdf (data zvernennja 20.06.2015) – Nazva z ekrana.

6. Gholovakha Je. Ghorbachyk A. Tendenciji socialjnykh zmin v Ukrajini ta Jevropi: za rezuljtatamy «Jevropejsjkogho socialjnogho doslidzhennja» 2005-2007- 2009-2011-2013. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2014. – 96 s.

7. Darendorf R. Sovremennyy sotsial'nyy konflikt, Ocherk politiki svobodi. – M. : Ros. polit. entsiklopediya, 2002. – 288 s.

8. Vorona V. Peredmova // Ukrajinsjke suspiljstvo : monitoryngh socialjnykh zmin. Vyp. 1 (15). T. 1. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2014. – S. 13–22.

9. Shherbak M. Socialjno-klasovi kharakterystyky politychnoji kuljtury v Ukrajini: dosvid zastosuvannja sociologhichnogho testu «Typy politychnoji kuljtury» // Sociologhija: teorija, metody, marketyngh. – 2006. – # 3. – S. – 153–160.

10. Dembicjkyj S. Sociologhichna diaghnostyka stanu ghromadjansjkoji aktyvnosti v Ukrajini // Ukrajinsjke suspiljstvo 1992–2013. Stan ta dynamika zmin. Sociologhichnyj monitoryngh / za red. V. Vorony, M. Shuljghy. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2013. – S. 113–119.

11. Patnem R. Tsennosti i sotsial'nyy kapital kak osnova sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya // ME i MO. – 1995. – # 4. – S. 77–86.

12. Piddubnyj V. Reghuljatyvna funkcionaljnistj socialjnogho kapitalu // Ukrajinsjke suspiljstvo : monitoryngh socialjnykh zmin. Vyp. 1 (15). T. 1. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2014. – S. 304–313.

13. Steghnij O. Metodologhija doslidzhennja socialjnykh rukhiv u suspiljstvi socialjnykh ryzykiv // Ukrajinsjke suspiljstvo 1992–2013. Stan ta dynamika zmin. Sociologhichnyj monitoryngh. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2013. – S. 59–66.

14. Systemna kryza v Ukrajini: peredumovy, ryzyky, shljakhy podolannja : analit. dop.. – K. : NISD, 2014. – 132 s.

15. Martynjuk I., Soboleva N. Osoblyvosti funkcionuvannja solidarytetiv za umov zaghostrennja suspiljno-politychnoji kryzy // Ukrajinsjke suspiljstvo : monitoryngh socialjnykh zmin. Vyp. 1 (15). T. 1. – K. : In-t sociologhiji NAN Ukrajiny, 2014. – S. 173–185.

16. Majboroda O. Politychna vlada i suspiljna solidarnistj v Ukrajini // Nauk. zapysky In-tu polit. i etnonac. doslidzhenj im. I. F. Kurasa. – 2013. – # 2. – S. 362–379.

Белгасем Мохамед Али, аспирант кафедры политологии и государственного управления Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки (Луцк, Украина), E-mail: bortnikov.v@gmail.com

Факторы влияния на формирование потенциала протестной активности граждан Украины

Аннотация. *Исследованы факторы, которые прямо или косвенно влияют на формирование потенциала протестной активности граждан Украины и одновременно вписываются в контекст современного социального конфликта. Рассмотрены институциональную структуру ненасильственного протеста, его качественные и количественные характеристики, в частности основные причины, побуждающие людей выходить на улицы, участие граждан в деятельности общественных организаций и инициатив, социологический «срез» типов политической культуры, содержательную характеристику социального капитала украинского общества и тому подобное.*

Ключевые слова: *Украина, протест, потенциал протеста, социальный конфликт, политическая культура, социальный капитал*

Belhasem Mohamed Ali, postgraduate student at the Department of Political Science and Public Administration, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Lutsk, Ukraine), E-mail: bortnikov.v@gmail.com

Factors influencing the formation of potential protest activity of citizens of Ukraine

Abstract. T*he factors that directly or indirectly influence the formation of potential protest activity of citizens of Ukraine and at the same time fit into the context of contemporary social conflict. We consider institutional structure of non-violent protest, its qualitative and quantitative characteristics, including the main reasons that motivate people to go out on the street, public participation in the activities of NGOs and initiatives sociological «cut» type of political culture, meaningful description of the social capital of Ukrainian society and so on.*

Key words: *Ukraine, protest, protest potential, social conflict, political culture, social capital*

УДК 321.01:316.32

Барановський Ф. В.
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та права
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна), E-mail: kaf-polit-prava@ukr.net

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: У ПОШУКАХ БАЛАНСУ

Анотація. *У статті досліджується проблема національного суверенітету як похідна процесів глобалізації та європейської інтеграції держав. Приклади європейської солідарності щодо спільних цінностей і розвитку почуття приналежності і співучасті є безумовно найкращим антидотом проти побоювань зовнішнього інтервенціонізму. Тому чим міцнішим є розвиток європейської солідарності, тим слабкішою є стурбованість проблемою національного суверенітету. Відтак аргументи на користь національного суверенітету не звільняють вищезгадані країни від наслідків глобалізації, але сприяють їх ізоляції.*

По суті, європейський інтеграційний проект ніколи не розглядався як фактор відмови країн-учасників від частини свого державного суверенітету. Саме тому базова теорія європейської інтеграції оперує виключно поняттям об'єднання і співпраці суверенітетів, спрямованого не так на заміну одного іншим, а на множення сил і можливостей кожного з учасників.

Аналіз досліджуваної проблеми свідчить про те, що майбутній європейський і глобальний порядок в значній мірі залежить від досягнення певного балансу в рамках дихотомії інтеграція - суверенітет.

Ключові слова*: Європейська інтеграція, національний суверенітет, демократія, глобалізація, глобальні проблеми, європейська солідарність..*

У сьогоднішньому світі, коли існує глобальна взаємозалежність, національний суверенітет сприймається зовсім по-іншому ніж раніше. Деякий час назад спільний суверенітет був винайдений, відбиваючи масивні і глибокі зміни у навколишньому світі, і пропонуючи потребу в новому підході до традиційного розуміння національного суверенітету. Не зважаючи на те, що правові і конституційні аспекти національного суверенітету є найвищою доцільністю, не треба недооцінювати соціальне сприйняття національного суверенітету.

Головним питанням є те, якими мають бути межі національного суверенітету? Іншими словами, йдеться про такі категорії як величина або кількість. Виходячи з цього, виникають ще додаткові питання, а саме: які критерії визначають ці категорії? Яким є механізм, що має гарантувати правильну кількість національного суверенітету?

За сучасних умов таким механізмом бачиться демократія. Зв'язок між національним суверенітетом і демократією має велике значення. Демократія є політичним механізмом, який дозволяє на основі рівних прав і рівних можливостей знаходити життєздатні принципи запобігання та розв'язання конфліктів.

В контексті євроінтеграційного виміру проблема національного суверенітету набуває особливої важливості. Дана проблема була згенерованою процесами глобалізації та європейської інтеграції, трансформації політики національних держав.

Зазначена проблема виражається у існуванні так званих євроскептиків та європтимістів. В межах ЄС це відбивається в рамках референдумів, виборчих кампаній, в контексті розширення, у функціонуванні Європейського валютного союзу. Дилема сполучених держав Європи проти сполученої Європи держав була останні роки основою європейського політичного дискурсу. Звичайно, Європа продовжує рухатися далі на міждержавній основі з національними державами і з

багатьма проблемами, які вимагають європейських рішень.

Процес європейської інтеграції виявив, що неможливо визначити Європу на підставі географічних, етнічних, релігійних або лінгвістичних критеріїв. Проте процес розширення спричинив серед деяких країн почуття побоювання можливого відставання, підсиленого невідповідностями в просуванні реформ, економічному зростанні, та й у перспективі. Парадоксально, але це сприяло національному усвідомленню суверенітету і чутливості серед тих країн, які почували себе невпевненими.

Потреба існування національного суверенітету і сприйняття деяких процесів в якості загрози національному суверенітету є похідними від певних обставин. Зокрема, сучасні соціальні та політичні зміни відбуваються так швидко, що люди не мають часу і спроможності розмірковувати і це призводить до занепокоєння і напруги. Проте зазначені обставини можуть бути використані із позитивною точки зору. Вони вказують на необхідність і важливість інвестування у людський капітал.

Проблеми захисту національного суверенітету уповільнюють процес пошуку глобальних і європейських рішень щодо проблем, які вимагають таких рішень. Існують транскордонні проблеми, які потребують транскордонних рішень та певних структур. Демографічні проблеми, проблеми біженців, дефіцит енергії та води, технологічна революція, нові тенденції в економіці, чиї наслідки ще не можна розгледіти та зрозуміти сьогодні - усі вони є глобальними та загальноєвропейськими проблемами, які вимагають глобальних та загальноєвропейських рішень. Але ці проблеми відчуваються на національному рівні і люди бачать пошук глобальних рішень як загрозу національному суверенітету.

Європейський континент має довгу історію розділення, війн і зміщення кордонів. Але, попри всі темні часи, до єдності Європи призвів найважливіший чинник – європейська культура.

Проте, коли мова заходить про національний суверенитет, починаються розмови про так звану культурну кризу ідентичності. Це можна зрозуміти. Європа являє собою континент з довгою історією конкуренції серед держав-націй, культура була завжди частиною цього процесу. У деяких країнах, впродовж десятиліть або навіть століть, національна культура була потрібна, щоб замістити державу, що не існувала. Але в сучасній Європі це вже не є проблемою. Вільне пересування людей сприяє європейській культурі. Тільки через пряму участь в створенні європейської культури, ті, хто турбується про втрату національної ідентичності можуть заспокоїтися.

У цьому контексті необхідно зробити наголос на важливості наявності європейської громадської думки, європейського інформаційного простору та європейських ЗМІ. Були моменти, коли Європа намагалась захистити спільні антиксенофобські та антипопулістські цінності. Є приклади європейської солідарності навколо спільних цінностей та початку розвитку почуття приналежності і співучасті. Ці аспекти є безумовно найкращим антидотом проти побоювань зовнішнього інтервенціонізму. Як би це парадоксально не звучало, чим міцнішим є розвиток європейської солідарності, тим слабкішим є занепокоєння проблемою національного суверенітету.

Безумовно, в аналізі не можна ігнорувати реакцію країн з перехідними економіками у процесі їхнього приєднання до ЄС. З одного боку, вони бачать безальтернативність євроінтеграції, з іншого продовжують захищати власний партикуляризм, розглядаючи вимоги ЄС в якості нападів на національні традиції та суверенітет.

В цілому європейську інтеграцію потрібно розглядати крізь призму глобалізації, а глобалізація, навіть зі всіма побічними ефектами, є процесом природним і незворотним. Тому аргументи на користь національного суверенітету не звільняють

вищезгадані країни від наслідків глобалізації, але сприяють їхньому ізолюванню.

Взагалі, міф про відмову від частини національного суверенітету як умові і обов'язкового наслідку формального приєднання до інтеграційного угрупування країн Старого Світу є одним з найбільш сталих в політичній і науковій дискусії. Це пов'язано, в першу чергу, з легкістю його використання в якості кліше, що універсально діє по обидві сторони меж ЄС.

Для співробітників Європейської комісії відмова країн ЄС від суверенітету, що нібито відбувається, або його делегування Брюсселю служить підтвердженням нерідко відсутніх переговорних повноважень. Представники країн-членів, у свою чергу, часто посилаються на уявну втрату суверенних прав з метою довести свою непричетність до непопулярних заходів перед європейськими виборцями. Він також може служити виправданням неготовності тієї або іншої європейської столиці допомогти «стратегічному партнерові» в особливо делікатних питаннях. Для деяких зовнішніх партнерів Євросоюзу нібито всесильна євробюрократія є офіційною відмовою від обговорення сутнісних питань взаємин з окремими країнами ЄС.

У реальності, проте, усе набагато складніше. Як підтверджує аналіз сучасної європейської політики, країни-члени Європейського союзу зберігають суверенні права з усіх без виключення найважливіших питань політичного і економічного життя. Охорона кордонів, національна оборона, зовнішні енергетичні зв'язки, юстиція і внутрішні справи, міграційна політика, питання освіти – усі ці сфери залишаються у винятковій компетенції національної влади. У сфері економіки такі найважливіші питання, як соціальна політика і регулювання трудових стосунків (увесь соціальний блок) також знаходяться у стовідсотковій компетенції національної влади. Що, власне, і є головною перешкодою для гостро необхідних, на думку багатьох спостерігачів і політиків, реформ європейської соціальної держави.

Навіть у таких максимально «європеїзованих» сферах, як зовнішня торгівля, керівні органи ЄС кроку не можуть ступити без згоди країн-членів, які, хоч і присягаються, що повністю передали права по регулюванню зовнішньоторговельних стосунків на рівень ЄС, але зберігають усі можливості блокувати невигідні для них дії євробюрократії. З чотирьох головних компетенцій сучасної держави (захист кордонів, джерело національної ідентичності, визначення політичного устрою суспільства і регулювання ринку) тільки остання зачіпається наднаціональним регулюванням з Брюсселю. Але і в цьому випадку визначення правил економічної діяльності виявляється при найближчому розгляді не втіленням деякої загальноєвропейської раціональності, а результатом тривалого і тяжкого узгодження національних позицій, лобі і політичної кон'юнктури. При цьому тільки три сфери діяльності наднаціональних органів ЄС (сільськогосподарська політика, вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів і підтримка досліджень) мають перерозподільчу складову, яка, втім, не перевищує 3% валового внутрішнього продукту країн-реципієнтів.

По суті, європейський інтеграційний проект ніколи не розглядався як чинник відмови країн-учасників від частини свого державного суверенітету. Саме тому базова теорія європейської інтеграції оперує виключно поняттям об'єднання і співпраці суверенітетів, спрямованої не на заміну одного іншим, а на множення сил і можливостей кожного з учасників. Участь в інтеграційному проекті також дає можливість впливу на транскордонні економічні і фінансові процеси.

Сучасна система узгодження інтересів країн-членів і заснований на ній механізм ухвалення рішень були закріплені в Договорі про Європейський союз, підписаний главами держав і урядів ЄС-12 в лютому 1992 р. в голландському Маастрихті. Незважаючи на проголошення створення Європейського союзу, загальної зовнішньої політики і політики безпеки, політики у сфері юстиції і внутрішніх справ і тому подібне, Маастрихтский договір привніс до внутрішнього устрою ЄС

найважливіший новий елемент – правило субсидиарности, що дозволяє досить безболісно вирішувати питання про захист суверенних прав країн-членів стосовно кожного конкретного випадку.

Проте і в областях своїх виняткових компетенцій – правила конкурентної політики, грошова політика, зовнішня торгівля і збереження біологічних ресурсів моря – загальноєвропейська адміністрація у Брюсселі також не вільна самостійно приймати законодавчі акти, обов'язкові для виконання усіма країнами-членами ЄС. Усі рішення в цих областях приймаються, нехай навіть кваліфікованою більшістю, а не одноголосно, Радою (міністрів) ЄС, тобто знову-таки представниками країн-членів після тривалої процедури узгодження своїх позицій. І якщо 80% законів, що регулюють економічну діяльність в країнах ЄС, мають на собі штамп «зроблено у Брюсселі», то це означає по суті лише те, що рішення по них було прийняте урядами країн Євросоюзу за загальноєвропейським столом переговорів. Саме тому при найближчому розгляді страхітлива для пересічного спостерігача бюрократична машина ЄС стає, багато в чому, ширмою і інструментом здійснення національних стратегій розвитку.

Існує і ще один аспект досліджуваної проблеми. Мінімалістська архітектура інтеграційної будови стала результатом первинного імпульсу, який був суто федералістським. Він був заснований на точці зору, що Друга світова війна стала свідоцтвом втрати національними європейськими державами права на суверенітет.

Проте, незважаючи на очевидну правоту тези про доведену в 1939-45 рр. нездатність держав гарантувати економічну і політичну безпеку громадян, ідея про побудову в Старому Світі нової супердержави не зустріла відгуку у населення і політичних еліт. Навіть ослаблені війною політичні еліти майбутніх країн Співтовариства, які отримували пряму фінансову допомогу у рамках «плану Маршалла», не були готові відмовитися від монополії на управління своїми країнами.

Тому батьки інтеграційного проекту чудово розуміли безперспективність спроб позбавити європейські держави навіть незначної частини суверенних прав. Отже було створено унікальну систему, що дозволяє європейським країнам зберегти усі без виключення повноваження у своїх руках, запропонувавши при цьому такий механізм, який давав їм можливість витягати додаткові вигоди. Численні переваги, які отримали держави Європи від послідовного впорядкування координації своїх економічних політик і делегування Брюсселю найбільш неприємних з точки зору популярності у виборців завдань, повинні були грати роль свого роду анестезії, під впливом якої втрата можливості національних урядів проводити руйнівну для себе і сусідів політику відбувалася б безболісно.

Лише у XX столітті внаслідок Другої світової війни прийшло усвідомлення того, що регіону потрібна така система міжнародних відносин, яка перенесла б на міждержавний рівень правила демократії, принципи розподілу функцій влади та механізми стримувань і противаг, властиві правовій державі. Прийшов час обмежити національний суверенітет міжнародними рамками, іншого способу перекрити дорогу тоталітаризму й зловживанням державної влади не залишалося.

Ще однією проблемою у зазначеному контексті є те, що між плеканням національного суверенітету і націоналізмом існує дуже тонка лінія. Зсув у бік націоналізму та імовірний прихід до влади в сучасних європейських країнах націоналістичних та ультраправих політичних сил є значною небезпекою, оскільки націоналізм – це головна загроза демократії. Також, ще однією потенційною проблемою, яка посилює небезпеку зміцнення націоналізму та відповідно загрожує демократії, є відсутність потенціалу належним чином розв'язувати соціальні проблеми.

Аналіз досліджуваної проблеми говорить про те, що майбутній європейський та й глобальний порядок значною мірою залежить від досягнення певного балансу в рамках дихотомії інтеграція – суверенітет. В цьому плані варто зробити спро-

бу визначити певні аспекти, що істотно впливають на проблему.

По-перше, потрібно розуміння необхідності застосування прагматичного підходу до зазначеної проблеми. Лише реальне життя покаже наскільки такі цінності як національна ідентичність та культурна ідентичність виявляться життєздатними у майбутньому. Відкритість, тісні зв'язки з іншими суспільствами зможуть перевірити та підтвердити силу національної ідентичності.

По-друге, існує необхідність визначити сили, які завжди маніпулюють аргументами на користь національного суверенітету. У транзитивних країнах, наприклад, можна виокремити принаймні два феномени: політичні сили, засновані на радикальній ідеології і політичних інтересах та групи інтересів в економічній сфері, які бачать загрозу у конкуренції, лібералізації, відкритості.

По-третє, розв'язання будь-яких спільних проблем має грунтуватися на базових цінностях: співпраці та повазі. Європейська співпраця є найкращою відповіддю на виклики, перед якими стоїть Європа, у тому числі на проблему національного суверенітету. Вже сьогодні, за умов існування глобальної взаємозалежності, такі ключові чинники як мир і стабільність у світі не можна гарантувати добре захищеними кордонами або рівновагою сил. Гарантувати їх може лише міжнародна співпраця, для якої потрібні спільні цінності та почуття ідентичності. Виходячи з поточної міжнародної ситуації, сучасний рівень економічного, політичного і особливо воєнного суперництва не залишає жодній європейській державі надій на те, що їй вдасться кинути виклик наддержавам. Національний суверенітет перетворюється для європейських держав у щось уявне: жодна з них не має достатнього потенціалу, щоб затвердити свою справжню незалежність.

Незалежність нації не означає обов'язково свободу особистості, що належить до цієї нації. Будучи громадянином ЄС індивід стає більш вільним ніж за умов коли він залишається лише громадянином окремої держави. Проте громадянин є вільним або стає ще більш вільним тільки за тією умовою, що держава може гарантувати йому свободу від зовнішніх утисків, а саме цього вже не можуть сьогодні достатньою мірою національні держави.

По-четверте, однією з відповідей на питання національного суверенітету має бути участь. Це особливо помітно стосовно процесу розширення ЄС. Країни-претенденти мріяли брати участь в дебатах щодо майбутнього ЄС, яке вони не могли уявити без отримання посади комісара після вступу.

По-п'яте, спільні глобальні та європейські цінності та інституції мають бути вбудовані в структуру національних політичних і соціальних цінностей. Іншими словами, глобальні і регіональні виклики мають стати одночасно і місцевими. Оскільки стандартизація спричиняє побоювання втрати культурної ідентичності, то необхідно зберігати та підтримувати різноманітність. Підтримка різноманітності в об'єднаній Європі робить проблему національного суверенітету менш гострою.

По-шосте, в контексті проблеми національного суверенітету майбутнє Європи залежатиме від таких важливих аспектів:

1. Від здатності сучасної об'єднаної Європи впоратися з найбільшим викликом XXI століття, а саме: як привести внутрішню політику у відповідність з вимогами і можливостями глобалізації, міжнародної економічної інтеграції та уникнути неконструктивної протидії у формі звернення до аргументів на користь національного суверенітету і національного протекціонізму.

2. Від результатів розширення ЄС, оскільки це регіональний рівень, який забезпечує запити на стандартизацію, координацію політики, яка створює почуття підпорядкування внутрішньої політики для досягнення відповідних вимог. У підході до процесу розширення Євросоюз здебільшого переймається юридичними формальностями, технічною стороною справи і модальністю, в той час, коли розширення є набагато більш складним процесом.

3. Від реакції на мікрорівні: наскільки відкритими стануть національні компанії

і наскільки вони будуть готові прийняти реальність часу, тобто завершення ери національних компаній, необхідність стати частиною глобальної та європейської торговельної та виробничої мереж.

У якості висновку, варто зауважити, що ЄС - співтовариство держав, які діють спільно, щоб отримати деякий вид додаткової вартості. Додаткова вартість передбачає, що європейські країни, фактично, переслідуючи власний національний інтерес, діють в співтоваристві, яке зрештою приносить їм вигоду. Держава може отримати вигоду з дій на міжнародній арені в абсолютному чи відносному вираженні і, в ідеальній ситуації, абсолютну чи відносну вигоду від членства в ЄС порівняно і з нечленами у всьому світі.

У поточній структурі ЄС, де національні уряди грають велику роль в законодавчому процесі через Раду Міністрів і у формуванні довгострокового плану в Європейській Раді, співтовариство зрештою є тим, що держави з нього роблять. Безперервна присутність численних національних представників в ЄС явно показує, що держави щодня ведуть там переговори щодо покращання умов членства. На цій основі, можна сказати, що Євросоюз не замінює країни, які його складають, але швидше слугує платформою досягнення їхніх цілей.

Хоча ЄС перебирає на себе певну частину суверенітету держав ЄС, наприклад щодо зовнішньої політики і політики безпеки, треба відмітити, що співтовариство не може існувати без згоди його держав-членів. З цієї точки зору, національному суверенітету ніщо не загрожує з боку ЄС, який може при цьому ефективно нав'язати штрафи країнам, які не дотримуються загальних правил. Зрештою існують міжнародні договори, які однаково добре функціонують.

Відносно території, закон ЄС не впливає на національну компетентність демаркувати кордони. Держави також зберігають контроль над центральними елементами зовнішньої політики, оскільки це, подібно до території, розрізняє політичну ідентичність в межах міжнародного співтовариства [1].

У подальшому можливий варіант, коли ЄС може почати рух у напрямку до так званого «об'єднання громадян». Таким ЄС передусім управляла б сильніша Єврокомісія – або, іншими словами, Європейський Уряд, обраний безпосередньо Європейськими громадянами, поки роль національних міністрів і глав держав було б істотно зменшено, коли б мандат ЄС прийшов від громадян, а не від держав.

Головною перешкодою на шляху до цього сценарію є той факт, що перед тим, як такі зміни змогли б здійснюватися необхідні зміни у базових договорах. Ці зміни мають бути підписаними національними урядами, які, на противагу бажанню значної кількості європейців, навряд ли поступляться щодо цього власними повноваженнями.

Теоретично, перехід до будь-якого устрою є можливим, будь то федерація, де б країни були зменшені до автономних регіонів замість незалежних держав, або до ще більшого розширення принципу субсидіарності, якій може бути втілений у проекті «Європа регіонів».

Європейська регіональна політика переконує в тому, що залучення регіонів до інтенсивних контактів лише зміцнює державу та її авторитет. З регіоналізмом так чи інакше пов'язані виклики і загрози, що потребують адекватної реакції [2, с. 217].

Проте, поточна встановлена структура Євросоюзу здається розумно сильною і тому, обговорюючи природу ЄС, краще вести розмову про платформу, на якій би європейські країни співпрацювали і таким чином створювали оптимальні умови для власного успіху, ніж розмову про співтовариство, що у кінцевому рахунку знищує суверенітет його членів.

Отже, немає жодного сумніву, що в рамках зазначених аспектів існує простір для розумної національної політики. З такою політикою є шанс меньше чути про

втрату суверенітету по відношенню до неминучих глобальних і регіональних впливів і більше про потребу як у міжнародній співпраці, так і у національних діях, щоб краще розв'язувати невідкладні проблеми.

Таким чином, не тільки самостійність європейських національних держав на зовнішній арені, але й їх внутрішня стабільність, їх демократичний розвиток залежать від об'єднання Європи. .

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Damian Chalmers. European Restatements of Sovereignty // LSE Law, Society and Economy Working Papers 10/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lse.ac.uk/collections/LAW/wps/WPS2013-10_Chalmers.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

2. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / Керівник автор. кол.: А. І. Кудряченко. – К., 2009. – 226 с.

REFERENCES:

1. Damian Chalmers. European Restatements of Sovereignty // LSE Law, Society and Economy Working Papers 10/2013 [Electronic resource]. – Access mode: www.lse.ac.uk/collections/LAW/wps/WPS2013-10_Chalmers.pdf (Accessed 20 July 2015)

2. Ukrajina v Jevropi: poshuky spiljnogho majbutnjogho / Kerivnyk avtor. kol.: A. I. Kudrjachenko. – K., 2009. – 226 c.

Барановский Ф. В., доктор политических наук, профессор, профессор кафедры политологии и права Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя (Нежин, Украина), E-mail: kaf-polit-prava@ukr.net

Проблема национального суверенитета и европейская интеграция: в поисках баланса.

Аннотация. *В контексте евроинтеграционного измерения проблема национального суверенитета приобретает особенную важность. Данная проблема была сгенерированной процессами глобализации и европейской интеграции государств.*

Главным вопросом является то, какими должны быть пределы национального суверенитета? Каким является механизм, который должен гарантировать правильное количество национального суверенитета?

При современных условиях таким механизмом видится демократия. Связь между национальным суверенитетом и демократией имеет большое значение. Демократия является политическим механизмом, который позволяет на основе равных прав и равных возможностей находить жизнеспособные принципы предотвращения и решения конфликтов.

Проблемы защиты национального суверенитета замедляют процесс поиска глобальных и европейских решений относительно проблем, которые требуют таких решений. Существуют трансграничные проблемы, которые требуют трансграничных решений и определенных структур. Но эти проблемы чувствуются на национальном уровне и люди видят поиск глобальных решений как угрозу национальному суверенитету.

Есть примеры европейской солидарности вокруг общих ценностей и начала развития чувства принадлежности и соучастия. Эти аспекты являются безусловно наилучшим антидотом против опасений внешнего интервенционизма. Как бы это парадоксально не звучало, чем крепче является развитие европейской солидарности, тем слабее является обеспокоенность проблемой национального суверенитета. Поэтому аргументы в пользу национального суверенитета не освобождают вышеупомянутые страны от последствий глобализации, но способствуют их изоляции.

По существу, европейский интеграционный проект никогда не рассматривался как фактор отказа стран-участников от части своего государственного суверенитета. Именно поэтому базовая теория европейской интеграции оперирует исключительно понятиям объединения и сотрудничества суверенитетов, направленного не на замену одного другим, а на умножение сил и возможностей каждого из участников.

Анализ исследуемой проблемы говорит о том, что будущий европейский и глобальный порядок в значительной степени зависит от достижения определенного баланса в рамках дихотомии интеграция - суверенитет.

Ключевые слова. *Европейская интеграция, национальный суверенитет, демократия, глобализация, глобальные проблемы, европейская солидарность.*

Baranovsjkyj, V., doctor of political sciences, full professor, professor of the Department of

Political Science and Law Nizhyn Gogol State University (Nizhyn, Ukraine), E-mail: kaf-polit-prava@ukr.net

The problem of national sovereignty and European integration: in search of balance.

Abstract. *In the context of the European integration the measurement of national sovereignty issue is of particular importance. This problem has been generated by the processes of globalization and European integration of the states.*

The main question is, what should be the limits of national sovereignty? What is the mechanism that should guarantee the right amount of national sovereignty?

Under modern conditions this mechanism is seen democracy. The relationship between national sovereignty and democracy is important. Democracy is a political mechanism, which allows on the basis of equal rights and equal opportunities to find viable principles of preventing and solving conflicts.

The protection of national sovereignty issues is slowing global and European solutions regarding the process of searching for problems that require such solutions. There are cross-border problems that require cross-border solutions and certain structures. But these problems are felt at the national level, and people see the search for global solutions as a threat to national sovereignty.

There are examples of European solidarity around common values and the onset of a sense of belonging and participation. These aspects are by far the best antidote for fear of external interventionism. As though it may sound paradoxical, the stronger is the development of European solidarity, the weaker is the concern about national sovereignty. Therefore, the benefit of the national sovereignty of the arguments above does not relieve the country from the consequences of globalization, but contributes to their isolation.

In essence, the European integration project has never been considered as a factor in the refusal of the Member States on the part of its national sovereignty. That is why the basic theory of European integration operates exclusively notions of sovereignty association and cooperation, aiming not to replace one another and to the multiplication of forces and capabilities of each participant.

An analysis of the research problem suggests that the future European and global order largely depends on achieving a balance within the dichotomy of integration - sovereignty.

Key words: *European integration, national sovereignty, democracy, globalization, global issues, European solidarity.*

УДК 327(477:4-13)”2014/2015”(045)

Лисак В. Ф.
доктор історичних наук, професор кафедри
міжнародних відносин та зовнішньої політики,
Маріупольський державний університет
(Маріуполь, Україна), E-mail: fifitau@ukr.net

ВІДНОСИНИ З ГРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ В КОНТЕКСТІ СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО НАПРЯМКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Анотація*. Розглянуто двосторонні відносини України і Грецької Республіки, як країни Європейського Союзу в контексті середземноморського напрямку зовнішньої політики нашої держави. Проаналізовано сучасні політичні, торгівельно-економічні та культурно-гуманітарні зв’язки. Увага приділена ставленню влади Греції до подій в Україні.*

Ключові слова*: зовнішня політика, середземноморський напрямок, Грецька Республіка, політичні відносини, торгівельно-економічне співробітництво, культурно-гуманітарні зв’язки.*

В сучасних міжнародних відносинах відбуваються значні зміни. Сьогодні ми є свідками того як суспільно-політична, економічна криза, конфлікти, революції всередині окремих країн світу можуть вплинути на інші країни, регіони і в цілому на міжнародні відносини. Одним з доволі актуальних в сучасних міжнародних відносинах є Середземноморський регіон. Небезпечним є суспільно-політичне та економічне становище країн Арабського Магрібу, в яких відбулися «арабські революції». Так само відчутною є криза в європейських країнах південного узбережжя Середземного моря, таких як Італія, Греція.

Україна як суб'єкт міжнародних відносин зацікавлена в інтеграції в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. Останні правові документи нашої держави акцентують увагу на розвитку торгівельно-економічного, науково-технічного, інвестиційного співробітництва з іноземними державами на засадах взаємної вигоди. В цьому контексті цікавим для Української зовнішньої політики є Середземноморський регіон. Враховуючи, що морські шляхи з України у світ пролягають саме через Босфор та окремі проекти постачання енергоносіїв для нашої держави пов'язані з Середземномор'ям, важливим є подальший розвиток відносин України з країнами Середземного моря.

Одною з таких Середземноморських країн є Грецька Республіка. Враховуючи культурні та історичні зв'язки двох держав, а також важливість політичних та торгово-економічних відносин на сьогоднішній день велике значення має дослідження та аналіз двосторонніх відносин України та Грецької Республіки, як одної з країн Європейського Союзу та Середземномор'я. Звертаючи увагу на кризові явища, які характерні для наших країн в останні роки, вивчення стану двосторонніх відносин України та Грецької Республіки становить одну з актуальних проблем зовнішньої політики нашої держави.

Метою статті є дослідження двосторонніх відносин України та Грецької Республіки в контексті середземноморського напрямку зовнішньої політики нашої держави. Доцільним є проаналізувати політичні відносини двох держав на сучасному етапі, торгово-економічне співробітництво та культурно-гуманітарні питання.

Дана проблематика знайшла свого втілення в розробках ряду українських науковців. Перш за все слід назвати роботи К. В. Балабанова, Н. О. Терентьєвої, С. В. Мякушко, М. В. Булика та інших. Зокрема, К. В. Балабанов присвятив свої дослідження міжнародній діяльності Маріупольського державного університету, в рамках чого розкрито зв'язки університету з Грецькою Республікою [1, 2]. Українсько-грецькі культурні зв'язки привернули увагу дослідниці Н. О. Терентьєвої [3, 4]. Комплексному дослідженню українсько-грецьких відносин присвячена дисертація С. В. Мякушко [5]. Соціально-політичний розвиток Греції в умовах євроінтеграції висвітлено в роботах М. В. Булика [6]. Вищезгадані роботи мають безперечну цінність в розумінні двосторонніх відносин держав від початку здобуття Україною незалежності. Тим не менше, з огляду на сучасні зміни, які відбуваються в наших країнах, комплексне дослідження сучасного стану відносин України та Грецької Республіки має виключне значення в контексті середземноморського напрямку зовнішньої політики України.

Договірно-правова база відносин на сьогодні складається з 44-х чинних документів. Визначальне значення має Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Грецькою Республікою та Угода між Урядом України та Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво, підписані 15 січня 1992 року [7]. На сьогоднішній день 11 двосторонніх угод перебувають на опрацюванні сторін.

В політичній площині двосторонніх відносин відбувається діалог на рівні зовнішньополітичних відомств та міжпарламентське співробітництво. Своє значення мають двосторонні органи високого рівня, такі як Українсько-грецька міжурядова спільна робоча група з питань економічного, промислового і науково-технічного співробітництва, Міжвідомча українсько-грецька комісія з питань автомобільних перевезень та інші. Так само важливою формою політичного співробітництва виступають консультації з питань політики, безпеки, євроінтеграції тощо.

Постійна делегація України бере участь у роботі Парламентської асамблеї Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС). До її складу входять 9 народних депутатів України. Члени української делегації також беруть участь у роботі комітетів ПАЧЕС. Протягом 2014 року українська парламентська делегація взяла

участь у 43-й (травень) та 44-й (грудень) сесіях ГА ПАЧЕС, які відбулись в Афінах [8].

З урахуванням подій в Україні, а саме Революції Гідності, що почалася восени 2013 року, слід звернути увагу на зміни, що відбулися у політичній сфері двосторонніх відносин. Після подій лютого 2014 року Україну відвідав віце-прем'єр-міністр, глава МЗС Греції і лідер коаліційної соціал-демократичної партії «ПАСОК» Є. Венізелос, який підтримав територіальну цілісність України, заявивши про готовність Афін очолити ініціативу з проведення міжнародного саміту, присвяченого проблематиці надання Україні економічної допомоги, засудив спекуляції щодо становища грецької меншини і вказав, що Україна, якщо буде відповідати Маастрихтським критеріям, має можливість вступити до ЄС [8]. Таким чином, цей крок можна вважати формальним визнанням нової влади в Україні, яка прийшла на зміну режиму В. Януковича.

У той же час варто відзначити, що Греція у першій половині 2014 року головувала у ЄС, однак прем'єр Греції Антоніс Самарас не назвав серед пріоритетів Греції на цей час ані підтримку політики «Східного партнерства», ані Угоди про асоціацію з Україною [11].

Що стосується проведення референдуму у Криму, то грецька сторона виступила проти російського військового втручання та висловилася на підтримку територіальної цілісності, незалежності, суверенітету та існуючих кордонів України.

У той час як офіційний уряд Греції м'яко позначив, що, як і вся Європа, підтримує нову українську владу, то опозиція відразу ж заявила про своє невизнання того, що відбувається в Україні. Лідер ліворадикальних сил Греції СІРІЗА Алексіс Ципрас наголосив, що позиція ЄС щодо приєднання Криму до Росії та прийняті санкції ведуть до холодної війни.

Крім того, Ципрас зазначив що підтримуючи Україну, Євросоюз відкрито допомагає ультраправим і профашистським силам, а між тим, їх наявність суперечить стандартам єдиної демократичної Європи. Він призвав ЄС не визнавати уряд в Україні та підтримати вимогу Росії змінити устрій української держави на федерацію [12].

Також було згадано про стан грецької меншини в Україні, особливо етнічних греків Приазов'я, які можуть піддатися загрозам з боку українських неонацистів. Партія СІРІЗА голосувала проти угоди про асоціацію України з ЄС, а також утрималася на голосуванні по резолюції із засудженням закриття правозахисної організації «Меморіал».

Антиукраїнську риторику також активно експлуатує ультраправа екстремістська партія «Золотий світанок», окремі представники якої разом з грецькими комуністами були спостерігачами на організованому російською стороною референдумі у Криму.

У той же час, варто відзначити, що тодішньому керівництву Греції санкції проти Росії були не вигідні, адже РФ є достатньо вагомим економічним партнером країни. Однак уряд не пішов проти позиції ЄС щодо впровадження санкцій [11].

В цілому прагнення політичної еліти Греції зберегти доступ до російського ринку і енергоресурсів в умовах кризової ситуації в соціально-економічній сфері зумовило їх обачне ставлення до приєднання до санкцій США і ЄС проти Росії. Тим не менше протягом 2013 – 2014 років Україна та Греція підтримували активні взаємовідносини. Розвивався діалог на рівні зовнішньополітичних відомств та міжпарламентське співробітництво.

На сьогоднішній день можна говорити про деякі зміни у ставленні влади Греції до ситуації на території України. Взимку 2015 року в Греції було проведено парламентські вибори, на яких перемогу одержала Коаліція радикальних лівих сил – СІРІЗА, що сформувала правлячу коаліцію з правоцентристською партією «Незалежні греки». У лютому 2015 року був також обраний новий президент Грецької Республіки – Прокопіс Павлопулос, член партії Нова Демократія (право-

центристська) [9, 10].

Прийшовши до влади, СІРІЗА, незважаючи на радикальні коріння Алексіса Ціпрас і його партії, значно змінилася, позиціонуючи себе як ліву, але не обов'язково антиєвропейську політичну партію.

По-перше, Грецька Республіка визнала новий уряд України та готова співпрацювати з ним, як на двосторонньому рівні так і в рамках ЄС. Хоча півроку тому, знаходячись в опозиції, Ципрас називав уряд неонацистами.

По-друге, ставши офіційним представником інтересів грецького народу, партія СІРІЗА не визнає анексію Криму. Це пов'язано з проблемою Кіпру, який фактично розділений між турками-кіпріотами і греками-кіпріотами. Цього поділу греки не визнають, називаючи дії Туреччини окупацією. Таким чином, визнавши приналежність Криму до Росії, Греція може створити сама для себе міжнародний прецедент.

На сьогоднішній день А. Ципрас виступає за мирне врегулювання ситуації на Донбасі і перетворення України в «міст співробітництва» між ЄС і Росією. Керівництво партії схильне до пошуку компромісу з Кремлем щодо політики по Україні [14].

Головним питанням сьогодні є ставлення Греції щодо введення нових санкцій проти Росії. Після приходу до влади було розповсюджено інформацію про те, що Греція готується накласти вето на санкції проти Росії, однак міністр фінансів Греції Янніс Варуфакіс спростував дану інформацію. Таким чином, можна говорити, що Греція проводить політику щодо налагодження економічних стосунків з РФ, у той час як країна має таку саму позицію стосовно української кризи, як інші країни – члени ЄС, незважаючи на знаходження при владі лівої партії. Це пов'язано з тим, що Греція сама знаходячись у кризовому становищі потребує підтримки з боку ЄС [13].

У даний час Афіни не прагнуть отримати підтримки від країн, що не входять в єврозону, в тому числі, від Росії, сказав глава фінансового відомства. У той же час, він висловився за необхідність якнайшвидшого досягнення домовленостей з урядом у Москві про шляхи врегулювання української кризи.

Торгівельно-економічне українсько-грецьке співробітництво сьогодні характеризується деяким уповільненням. Це в цілому можна пояснити кризовими явищами в економіці, зниженням життєвого рівня населення країн та ризиками для інвестиційної діяльності в умовах війни на Сході України. В порівнянні з 2013 роком, у 2014 році відбулося збільшення загального товарообігу між двома державами з 505,4 млн. дол. США до 509,6 млн. дол. США. При цьому експорт зменшився на 11,7 %, а імпорт збільшився на 11,1 %. Показники двосторонньої торгівлі послугами у відповідний період показали зменшення на 13,1 млн. дол. США. В структурі українського експорту товарів до Греції переважали чорні метали. Їх вартість становила 68,8 млн. дол. США і в загальному експорті дорівнювала у 2014 році 47,8 %. Другу позицію займали насіння і плоди олійних культур. Цих товарів Україною до Греції було експортовано на суму 49,2 млн. дол. США і відповідно в загальній структурі дорівнювало 27,5 %. Вагомим була і торгівля жирами та олією тваринного та рослинного походження. Показники торгівлі товарами цієї групи становили 16,8 млн. дол. США або 10,8 % до загального експорту товарів. Своє значення в експорті мають палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки та їстівні плоди та горіхи. Втім порівняно з 2013 роком відбулося зменшення обсягів експорту чорних металів на 27 % в загальному експорті і майже на 7 % насіння і плодів олійних культур. Навпаки збільшення характерно для експорту жирів та олії тваринного та рослинного походження на 20 %. Так само позитивна динаміка диверсифікації характерна для деревини та виробів з неї, скла, машинно-технічної продукції, приладів та устаткування [16].

В структурі імпорту товарів з Греції до України провідне місце у 2014 році належало паливам мінеральним, нафті і продукції її перегонки. В загальній структурі

усього експорту Греції до України вони складали 60,7 %. Порівняно з 2013 роком в цій групі відбулося зростання на 289,3 % до загального імпорту. Так само важливе місце належить їстівним плодам та горіхам, засобам наземного транспорту, фармацевтичній продукції, міді і виробам з неї, тютюну і промисловим його замінникам [16].

Перші три місяці 2015 року показують зменшення обсягів товарообігу між двома країнами. Експорт зменшився майже на 16 % до відповідного періоду 2014 року, а імпорт майже на 18 %. Серед основних груп експорту товарів до Греції на першому місці знаходяться чорні метали. До відповідного періоду 2014 року вони становлять 95,8 %. Насіння і плоди олійних культур дорівнюють 17,1 % в структурі загального експорту, а до відповідного періоду 2014 року – 77,4 %. Третя позиція в структурі загального експорту належить зерновим культурам – 9,4 % і в порівнянні з 2014 роком відбулося значне зростання. Серед імпорту перше місце належить паливам мінеральним, нафті і продукції її перегонки (67,7 % в загальній структурі імпорту), далі йдуть їстівні плоди та горіхи, фармацевтична продукція, різна хімічна продукція, пластмаси та полімерні матеріали [17].

Так само у 2014 році зареєстровано скорочення двосторонньої торгівлі послугами. В цілому, веденню співпраці в значній мірі заважають наслідки фінансової кризи, спад активності в єврозоні, недостатня розвиненість складової підтримки експорту адміністративної системи України, проблеми з ліквідністю фінансових інституцій Греції тощо [16].

Свідченням значного інтересу до розвитку торгово-економічного співробітництва між областями України та регіонами Північної Греції є створення в Салоніках Грецько-української торговельно-промислової палати, яка об'єднує 25 грецьких компаній різних сфер економічної діяльності.

Крім того, значний економічний потенціал Донецької, Луганської Дніпропетровської, Харківської та інших областей України дозволяє розвивати взаємовигідні ділові контакти між українськими і грецькими підприємствами.

Важливим у відносинах між Україною та Грецією є питання культурних зв'язків. Особливої уваги у цьому контексті потребує питання української громади в Греції. Її кількість становить близько 25 тис. осіб (або 0,22 % від загального складу населення країни), з них, за інформацією грецьких міграційних органів, близько 21 тис. осіб – представники трудової міграції, які тимчасово проживають в країні. Переважна більшість українців проживають у м. Афіни, чисельними є також українські громади на о. Крит та у м. Салоніки і Патра.

У країні зареєстровані та діють 5 громадських об'єднань українців – Товариство української діаспори Греції «Українсько-грецька думка», Культурно-освітній центр «Берегиня», Центр збереження і розвитку української культурної спадщини «Трембіта», Асоціація українців Греції «Український журавлиний край», об'єднання «Українці Греції». При перших трьох з них діють українські суботні школи. При Посольстві України в Грецькій Республіці діє Громадська рада голів українських об'єднань Греції [18].

Важливою сферою співпраці є співробітництво у галузі освіти та культури. На сьогодні укладено понад 20 прямих угод про співробітництво між українськими та грецькими університетами. Інтенсивно розвивається співпраця в рамках реалізації міжнародних програм [19].

Однак, відсутність комплексної державної програми репрезентації освітнього потенціалу і брак фінансування, перешкоджає проведенню масштабних заходів у сфері освіти на постійній основі. Партнерство в основному реалізовується шляхом співпраці окремих університетів. Багаторічна співпраця об'єднує Київський національний університет, Київський університет інженерів цивільної авіації, Київський національний торговельно-економічний університет, Харківський національний університет, Харківський політехнічний університет, Харківську

національну юридичну академію, Одеський національний морський університет, Тернопільську академію народного господарства, Маріупольський державний університет з університетами Афін, Салонік, Патри та Яніни. Вищі навчальні заклади України і Греції співпрацюють в рамках програми Європейського Союзу «TEMPUS-TACIS» [18].

Особлива роль у розвитку відносин України та Греції в галузі освіти належить Маріупольському державному університету, який в даний час є центром грецької освіти і грецького національного відродження в Україні. На сьогоднішній день підписані угоди з 14 закордонними організаціями та установами Грецької Республіки, серед яких Іонічний, Яннінський, Патрський, Македонський університети, Афінський національний університет ім. Каподистрії, Фракійський університет ім. Демокрита, Салонікський університет ім. Аристотеля, Мерія о. Калімнос (Грецька Республіка), Грецька Палата Міжнародної Торгівлі, Генеральний секретаріат греків зарубіжжя, Генеральне консульство, Центр стратегічних досліджень «Стратеджі Інтернешнл», Інститут неоелліністичних досліджень [20].

Університет активно впроваджує розвиток зв'язків з освітніми, громадськими та урядовими установами Греції; стажування викладачів і студентів у Греції; проведення на його базі різноманітних заходів за участю грецьких гостей і прийом делегацій; проведення міжнародних семінарів і науково-практичних конференцій; обмін науковою та культурною інформацією; спільна участь у міжнародних програмах та проектах. МДУ активно співпрацює з дипломатичними представництвами Греції в Україні. Зокрема, у березні 2014 року Маріуполь відвідав перший віце-прем'єр-міністр, міністр закордонних справ Греції Евангелос Венізелос. У Федерації грецьких товариств України відбулася зустріч Генерального консула Грецької Республіки в Маріуполі Дімітріса Папандреу, голови ФГТУ Олександри Проценко-Пічаджи, ректора МДУ Костянтина Балабанова та інших представників грецької діаспори Приазов'я [20].

В структурі Маріупольського державного університету діє факультет грецької філології, де відбувається підготовка спеціалістів з новогрецької мови та перекладу. У 1997 року з ініціативи Центру вивчення та розвитку грецької культури Причорномор'я при Маріупольському державному університеті було відкрито філію Центра. Робота Центру спрямована на розповсюдження вивчення новогрецької мови, розвиток грецької культури, науки та розширення культурних відносин між Грецією та країнами Причорномор'я. У 2006 році на базі факультету грецької філології було відкрито Центр грецької мови з правом проведення кваліфікаційних екзаменів з новогрецької мови на отримання сертифікату міжнародного зразка. Міністерство освіти, релігії, культури та спорту Греції направляє викладачів новогрецької мови для педагогічної діяльності в МДУ. За активного сприяння та фінансової підтримки Фонду «Анастасіос

Г. Левендіс» у 2006 році на факультеті грецької філології було відкрито унікальну бібліотеку елліністичних студій «Костянтинос Левендіс». На базі факультету у 2007 році було відкрито Інститут українсько-грецької дружби та елліністичних досліджень [21].

Таким чином, двосторонні відносини з Грецькою Республікою представляють один з актуальних напрямків зовнішньої політики України. Це демонструють політичні, торгово-економічні та культурно-гуманітарні зв'язки. Тим не менше останні події в двох країнах вплинули на ставлення влади Греції до України. Можна констатувати, що Греція, як країна Європейського Союзу, підтримує антиросійські санкції. Суспільно-політичні події в Греції продемонстрували деяку розбіжність в поглядах політичних партій щодо української кризи і війни на Сході України. Втім на сьогоднішній день відбувається подальше співробітництво між урядами двох країн. Торгівельно-економічні відносини відчувають на собі наслідки кризових явищ. Відбувається зменшення загального товарообігу. Скорочення експорту

пов'язано з війною на Сході України, внаслідок чого зменшилися обсяги продукції, яка поставлялася з підприємств Донбасу. Скорочення послуг грецьким споживачам наданих Україною у 2014 році пов'язано з тим, що значна їх кількість припадала на анексований Росією Крим. Зокрема, це стосується обслуговування грецьких суден та екіпажів. Вагоме значення у двосторонніх відносинах належить співробітництву в галузі освіти та культури. Останніми роками свій внесок в міждержавні відносини зробили провідні університети України та Грецької Республіки. Все це доводить, що Греція є важливим партнером в контексті середземноморського напрямку зовнішньої політики України

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Балабанов К. В. Багатовекторний характер міжнародної діяльності МДГУ / К. В. Балабанов // Зовнішні справи. – 2010. – № 1. – С. 49 – 53.

2. Балабанов К. В. Украина – Греция: с любовью в сердце : выступления, статьи, интервью, размышления / К. В. Балабанов. – Донецк : Нац. союз писателей Украины, журнал «Донбасс», 2004. – 504 с.

3. Терентьєва Н. А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XIX–XX вв.) / Н. А. Терентьєва. — К., 1999.

4. Терентьєва Н. Українсько-грецькі культурні зв'язки: формування та культурне життя діаспори в Греції [Електронний ресурс] / Н. Терентьєва. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12988/18-Terenteva.pdf?sequence=1. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

5. Мякушко С. В. Суспільно-політичні, економічні, наукові зв'язки України та Греції (90-ті роки XX ст.) / С. В. Мякушко: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 – політичні інститути і процеси / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2003. – 27 с.

6. Булик М. В. Соціально-політичний розвиток Греції в умовах європейської інтеграції / М. В. Булик. – К.: МДУ, 2013. – 280 с.

7. Договірно-правова база між Україною та Грецією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/legal-acts. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

8. Політичні відносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/diplomacy. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

9. Эрман Г. Кто пришел к власти в Греции и чем это чревато для Украины [Електронний ресурс] / Георгий Эрман. – Режим доступу: http://news.liga.net/articles/politics/4908297-kto_prishel_k_vlasti_v_gretsii_i_chem_eto_chrevato_dlya_ukrainy.htm. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

10. Даннет К. Угроза для Украины с юго-запада – выбори в Греции [Електронний ресурс] / К. Даннет. – Режим доступу : http://uacrisis.org/ru/16777-threat-to-ukraine-from-the-southwest. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

11. Греція серед пріоритетів президенства в ЄС не назвала «Східне партнерство» і Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unian.ua/politics/859498-gretsiya-sered-prioritetiv-prezidentstva-v-es-ne-nazvala-shidne-partnerstvo-i-ukrajinu.html. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

12. Новый премьер Греции называл Украину «неонацистской» - СМИ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zn.ua/WORLD/novyy-premer-grecii-nazyval-ukrainu-neonacistskoy-smi-165337_.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

13. МИД Греции: Украинский конфлікт создает проблемы в отношениях РФ и Греции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unian.net/world/1028930-mid-gretsii-ukrainskiy-konflikt-sozdaet-problemyi-v-otnosheniyah-rf-i-gretsii.html. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

14. Позицію Греції щодо санкцій неправильно зрозуміли - міністр фінансів [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.eurointegration.com.ua/news/2015/01/29/7030250/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

15. Хотин Р. Греція починає головувати в Євросоюзі – Україні час покладатись на власні сили [Електронний ресурс] / Р. Хотин. – Режим доступу : www.unian.ua/politics/866356-gretsiya-pochinae-golovuvati-v-evrosoyuzi-ukrajini-chas-pokladatis-na-vlasni-sili.html. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

16. Двосторонні економічні відносини, проблемні питання в економічній сфері

(інформаційна довідка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/trade. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

17. Країни за товарною структурою зовнішньої торгівлі на 2 зн. УКТЗЕД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

18. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Грецією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/culture. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

19. Греция и Украина. История отношений. Часть 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://vipresident.com/articles/25. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

20. Угоди про співпрацю МДУ з іноземними партнерами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mdu.in.ua/index/ugody/0-13. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

21. Факультет грецької філології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fgf-mgu.at.ua/index/dekanat_fakultetu_greckoji_filologiji/0-5. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Balabanov K. V. Baghatovektornyj kharakter mizhnarodnoji dijaljnosti MDGhU // Zovnishni spravy. – 2010. – № 1. – C. 49 – 53.

2. Balabanov K. V. Ukraina – Gretsiya: s lyubov'yu v serdtse : vystupleniya, stat'i, interv'yu, razmyshleniya. – Donetsk : Nats. soyuz pisateley Ukrainy, zhurnal «Donbass», 2004. – 504 s.

3. Terent'eva N. A. Greki v Ukraine: ekonomicheskaya i kul'turno-prosvetitel'skaya deyatel'nost' (KhIX–KhKh vv.). – K., 1999.

4. Terentjjeva N. Ukrajinsjko-ghrecjki kuljturni zv'jazky: formuvannja ta kuljturne zhyttja diaspory v Ghreciji [Electronic resource]. – Access mode : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12988/18-Terenteva.pdf?sequence=1. (Accessed 20 July 2015).

5. Mjakushko S. V. Suspiljno-politychni, ekonomichni, naukovi zv'jazky Ukrajiny ta Ghreciji (90-ti roky KhKh st.) : Avtoref. dys. na zdobuttja naukovogho stupenja kand. polit. nauk: 23.00.02 – politychni instytuty i procesy / NAN Ukrajiny. In-t polit. i etnonac. doslidzh. – K., 2003. – 27 s.

6. Bulyk M. V. Socialjno-politychnyj rozvytok Ghreciji v umovakh jevropejsjkoji integhraciji. – K.: MDU, 2013. – 280 s.

7. Doghovirno-pravova baza mizh Ukrajinoju ta Ghrecijeju [Electronic resource]. – Access mode: http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/legal-acts. (Accessed 20 July 2015)

8. Politychni vidnosyny [Electronic resource]. – Access mode : http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/diplomacy. (Accessed 20 July 2015)

9. Erman G. Kto prishel k vlasti v Gretsii i chem eto chrevato dlya Ukrainy. – [Electronic resource]. – Access mode: http://news.liga.net/articles/politics/4908297-kto_prishel_k_vlasti_v_gretsii_i_chem_eto_chrevato_dlya_ukrainy.htm. (Accessed 20 July 2015)

10. Dannet K. Ugroza dlya Ukrainy s yugo-zapada – vybory v Gretsii. – [Electronic resource]. – Access mode : http://uacrisis.org/ru/16777-threat-to-ukraine-from-the-southwest. (Accessed 20 July 2015)

11. Ghrecija sered priorytetiv prezydenstva v JeS ne nazvala «Skhidne partnerstvo» i Ukrajinu [Electronic resource]. – Access mode : www.unian.ua/politics/859498-gretsiya-sered-prioritetiv-prezidentstva-v-es-ne-nazvala-shidne-partnerstvo-i-ukrajinu.html. (Accessed 20 July 2015)

12. Novyy prem'er Gretsii nazyval Ukrainu «neonatsistskoy» – SMI: [Electronic resource]. – Access mode : http://zn.ua/WORLD/novyy-premer-grecii-nazyval-ukrainu-neonacistskoy-smi-165337_.html (Accessed 20 July 2015)

13. MID Gretsii: Ukrainskiy konflikt sozdaet problemy v otnosheniyakh RF i Gretsii [Electronic resource]. – Access mode : www.unian.net/world/1028930-mid-gretsii-ukrainskiy-konflikt-sozdaet-problemyi-v-otnosheniyah-rf-i-gretsii.html. (Accessed 20 July 2015)

14. Pozyciju Ghreciji shhodo sankcij nepravyljno zrozumily – ministr finansiv– [Electronic resource]. – Access mode : www.eurointegration.com.ua/news/2015/01/29/7030250/ (Accessed 20 July 2015)

15. Khotyn R. Ghrecija pochynaje gholovuvaty v Jevrosojuzi – Ukrajini chas pokladatysj na vlasni syly [Electronic resource]. – Access mode : www.unian.ua/politics/866356-gretsiya-pochinae-golovuvati-v-evrosoyuzi-ukrajini-chas-pokladatis-na-vlasni-sili.html. (Accessed 20 July 2015)

16. Dvostoronni ekonomichni vidnosyny, problemni pytannja v ekonomichnij sferi (informacijna dovidka) [Electronic resource]. – Access mode : http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/trade. (Accessed 20 July 2015)

17. Krajiny za tovarnoju strukturoju zovnishnjoji torghivli na 2 zn. UKTZED [Electronic resource]. – Access mode: www.ukrstat.gov.ua/. (Accessed 20 July 2015)

18. Kuljturno-ghumanitarne spivrobitnyctvo mizh Ukrajinoju ta Ghrecijeju [Electronic resource]. – Access mode : http://greece.mfa.gov.ua/ua/ukraine-gr/culture. (Accessed 20 July 2015)

19. Gretsiya i Ukraina. Istoriya otnosheniy. Chast' 2. [Electronic resource]. – Access mode : http://vipresident.com/articles/25. (Accessed 20 July 2015)

20. Ughody pro spivpracju MDU z inozemnymy partneramy [Electronic resource]. – Access mode : http://mdu.in.ua/index/ugody/0-13. (Accessed 20 July 2015)

21. Fakuljtet ghrecjkoji filologhiji [Electronic resource]. – Access mode : http://fgf-mgu.at.ua/index/dekanat_fakultetu_greckoji_filologiji/0-5. (Accessed 20 July 2015)

Лысак В. Ф., доктор исторических наук, профессор кафедры международных отношений и внешней политики, Мариупольский государственный университет (Мариуполь, Украина), E-mail: fifitau@ukr.net

Отношения с Греческой республикой в контексте средиземноморского направления внешней политики Украины

Аннотация. *Рассмотрены двухсторонние отношения Украины и Греческой Республики, как страны Европейского Союза в контексте средиземноморского направления внешней политики нашего государства. Проанализированы современные политические отношения, торгово-экономическое сотрудничество и культурно-гуманитарные связи. Внимание уделено отношению власти Греции к событиям в Украине.*

Ключевые слова*: внешняя политика, средиземноморское направление, Греческая Республика, политические отношения, торгово-экономическое сотрудничество, культурно-гуманитарные связи*

Lysak V., doctor of Historical Sciences, professor of the Department of international relations and foreign policy, Mariupol State University (Mariupol, Ukraine), E-mail: fifitau@ukr.net

The relationships with the Hellenic Republic in context of the Mediterranean direction of foreign policy of Ukraine

Abstract. *Attention is paid to the Mediterranean direction of Ukraine's foreign policy through the study of modern bilateral relations between Ukraine and the Hellenic Republic. It was considered such spheres as political cooperation, trade and economic and cultural-humanitarian cooperation. Considering that sea route from Ukraine to the world is run through the Bosporus and some projects of energy supply for our country related to the Mediterranean, it is important the further development of relations between Ukraine and the countries of the Mediterranean. One of these Mediterranean countries is the Hellenic Republic. Paying attention to crisis phenomena that are typical for our countries in recent years, examining the state of bilateral relations between Ukraine and the Hellenic Republic puts one of the actual problems of Ukrainian foreign policy. Aim of this article is a study of bilateral relations between Ukraine and the Hellenic Republic in the context of the Mediterranean direction of Ukrainian foreign policy. It is proved that bilateral relations with the Hellenic Republic represent one of the actual directions of foreign policy of Ukraine. It shows political, trade-economic, cultural and humanitarian cooperation. Nevertheless, the recent events in the two countries have affected to the attitude of the authorities of Greece to the Ukraine. One can state that Greece, as a country of the European Union, supports anti-Russian sanctions. Socio-political events in Greece have shown some difference in the views of political parties about Ukrainian crisis and the war in Eastern Ukraine. But today there is further cooperation between the two governments. Trade and economic relations are feeling the consequences of the crisis. There is a decrease in total turnover. The reduction of exports due to the war in the Eastern Ukraine, resulting in decreased volumes of production, which delivered from enterprises of Donbass. Reduction of services to Greek consumers provided by Ukraine in 2014 due to the fact that a significant number of them were from Crimea which annexed by Russia. Particular, it concerns the servicing of Greek ships and crews. An important part importance in bilateral relations belongs to cooperation in the sphere of education and culture. In recent years, the contribution to the bilateral relations have made the leading universities of Ukraine and the*

Hellenic Republic. All this proves that Greece is a very important partner in the context of the Mediterranean direction of Ukraine's foreign policy.

Key words: *foreign policy, the Mediterranean direction, the Hellenic Republic, political relations, trade and economic cooperation, cultural and humanitarian cooperation.*

УДК 327 (XX-XXI)

Матлай Л. С.
кандидат історичних наук,
асистент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

МЕКСИКА У МІЖНАРОДНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Розглянуто тенденції поглиблення світової політичної та економічної інтеграції через участь Мексики у регіональних та глобальних інтеграційних процесах. Проаналізовано зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні відносини країни у межах Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), інших континентальних та трансконтинентальних торгово-економічних об'єднаннях. Ця латиноамериканська держава уклала регіональні та двосторонні угоди про вільну торгівлю з понад сорока державами світу.*

Ключові слова*: Мексика, глобалізація, політична та економічна інтеграція, зовнішня політика, мегаблоки.*

Сьогодні формуються масштабні проекти Транстихокеанського партнерства, націленого на інтенсифікацію зв'язків між Північноамериканської зоною вільної торгівлі (НАФТА) на чолі з США та державами Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) і зони вільної торгівлі між НАФТА та Європейським Союзом. У даній ситуації підвищується роль Мексики, оскільки ця країна знаходиться у своєрідному епіцентрі фундаментальних зрушень у світовій економіці і стала єдиною державою у світі, яка має повні пакети договорів про міжнародну економічну та комерційну співпрацю зі всіма найбільшими ринками світу. Тому узагальнення інтеграційного досвіду Мексики є актуальним.

Джерельною базою наукової розвідки стали заяви президентів Мексики, щорічні звіти глав держави з основних питань внутрішньої та зовнішньої політики. При теоретичному опрацюванні теми використовувалися аналітичні праці мексиканських політиків та науковців, зокрема, Хорхе Кастаньєди, Ектора Каміна, Лорени Руано.

У 90-ті роки XX століття під впливом світових подій, пов'язаних з розпадом біполярної системи, посиленням ролі США та поширенням глобалізаційних процесів, адміністрації президентів Мексики Карлоса Салінаса (1988-1994 роки) та Ернесто Седільо (1994-2000 роки) взяли курс на проведення внутрішніх неоліберальних реформ, підвищення ефективності національної економіки. В таких умовах, економічні цілі слугували підвалинами зовнішньополітичної стратегії. Став впроваджуватися новий курс на торгівельно-економічну інтеграцію зі Сполученими Штатами та Канадою. У лютому 1990 року президент Карлос Салінас висловив намір укласти з США угоду про вільну торгівлю. Його план схвалив президент Сполучених Штатів Джордж Буш (ст.). На зустрічі обох лідерів 11 червня 1990 року вирішено розпочати переговори про створення зони вільної торгівлі між двома країнами. Згодом, 12 червня 1991 року відбулася тристороння зустріч глав північноамериканських держав, оскільки через об'єднання у нову зону вільної торгівлі лише США та Мексики виникла б прихована загроза обмеження досягнень та дії канадсько-американської угоди про вільну торгівлю 1989 року (CUSTA). В результаті дебатів та дискусій, президентами США та Мексики Джорджем Бушем (ст.) і Карлосом Салінасом, канадським прем'єр-міністром Брайаном Малруні

підписана угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі, яка дотепер залишається найвпливовішим регіональним економічним мегаблоком Північної Америки від часу набуття чинності 1 січня 1994 року. Варто підкреслити, що на сучасному етапі північноамериканська інтеграція розвивається переважно в межах економічної моделі і країни-члени НАФТА організовують свої торгово-економічні відносини самостійно, враховуючи національно-державні інтереси.

Урядовий кабінет президента Вінсента Фокса (2000-2006 роки) продовжив поглиблення інтеграції у форматі НАФТА та підтримав посилення центральної ролі ООН в системі міжнародних відносин, розв'язанні світових криз. Адміністрація президента Феліпе Кальдерона (2006-2012 роки), згідно з «Національним планом розвитку Мексики на 2007-2012 роки», свій зовнішньополітичний курс визначила як «важіль для сприяння розвитку людського потенціалу» [8]. Новий мексиканський лідер Енріко Пенья Ньєто, обраний на посаду у липні 2012 року, поставив за мету провести масштабні структурні реформи та модернізацію економічного та соціального розвитку країни, підвищити ефективність енергетичної галузі, усунути бар'єри, які заважають економічному зростанню. Зовнішньополітична стратегія кабінету президента Ньєто виділяє п'ять пріоритетів: зміцнення верховенства закону шляхом діалогу і співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями; позиціювання Мексики у світі і захист прав та інтересів мексиканців; запобігання та врегулювання конфліктів, зокрема в Латинській Америці і Карибському басейні; зниження вразливості країни до загроз безпеки, у тому числі ризиків, пов'язаних з епідеміями та стихійними лихами; розширення міжнародного співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю [5].

Визначальною особливістю Мексики залишається її сусідство з США. Відносини з північним сусідом і найважливішим торгівельним партнером традиційно домінують у зовнішній політиці цієї латиноамериканської держави. Мексиканський дипломат Хорхе Кастаньєда та історик Ектор Камін відзначають, що серце Мексики знаходиться у Латинській Америці, тоді як її гаманець, думки та десята частина населення – у США [1]. З північноамериканським вектором зовнішньої політики пов'язується благополуччя та майбутнє країни [6]. Мексика зацікавлена у необхідності освітніх обмінів з США, розвиткові та передачі технологій. У лютому 2014 року відбулася тристороння зустріч лідерів держав-членів НАФТА, які прийшли до висновку, що на глобальному рівні на перше місце стали висуватися питання використання новітніх технологій та інновацій, у тому числі появи альтернативних джерел енергії і тому назріла необхідність перегляду угоди в сторону посилення та перетворення Північної Америки в інноваційний район. Латиноамериканці пішли на допуск в односторонньому порядку іноземних кампаній у власний нафтовий сектор. США зацікавлені брати участь у розробці нових нафтових родовищ, оскільки володіють сучасними технологіями видобутку нафти і сланцевого газу в морському шельфі в умовах гірського грунту. А Мексиці вигідно скористатися новітніми американськими розробками, не витрачаючи на їх розробку та впровадження. Утім, транснаціональні корпорації сьогодні стали головними центрами реалізації стратегії макроекономічного розвитку важливих галузей економіки Мексики, що послаблює можливості самостійного економічного курсу.

У рамках політики диверсифікації зовнішніх зв`язків Мексика розширила свої відносини з країнами Європейського Союзу, спираючись на широкомасштабний Договір про економічне партнерство, політичну координацію та співробітництво між Мексикою та ЄС, який набрав чинності з жовтня 2000 року. Цей глобальний договір містить три важливі цілі: політичний діалог, посилення двосторонньої співпраці та лібералізація торгівлі і послуг між сторонами. Також був встановлений чіткий механізм проведення консультацій з питань інтелектуальної власності та вирішення суперечок. Сторони зобов'язалися дотримуватися демократичних принципів та прав людини. Втілення в життя принципу верховенства права у Мексиці стало

пріоритетом відносин ЄС та Мексики. Крім того, держави ЄС виділили значний пакет фінансової допомоги (15 мільйонів євро) для забезпечення верховенства права в Мексиці. У підсумку, Мексика та держави-члени ЄС відмінили тарифи для імпорту і фактично між ними існує безмитна торгівля [9, с.28-30]. Розвиваючи співпрацю з ЄС, Мексика, таким чином, намагається знизити вплив США на свою економіку. Двічі на рік Мексика та ЄС проводять двосторонні саміти в контексті ЄС – Латинська Америка. У Європарламенті функціонує комітет взаємодії ЄС і Мексики. Для Мексики Європа залишається джерелом нових технологій, знань, сучасних методів управління. Крім того, Мексика – активний член Ібероамериканської Співдружності Нації, до якої входять європейські держави – Іспанія та Португалія. У співпраці з європейськими країнами, Мексика протидіє транснаціональним загрозам, вирішує проблеми безпеки, наркотрафіку, організованої злочинності, нелегальної торгівлі зброєю.

У квітні 2014 року, під час візиту у Мехіко президента Франції Франсуа Олланда, сторони підписали більше сорока угод двостороннього співробітництва, домовилися про співпрацю у енергетичній сфері. Латиноамериканська держава зацікавлена у розвитку станцій на відновлюваних джерелах енергії, готова до створення спільних підприємств у сегментах атомної енергії та модернізації власних ядерних реакторів.

Сучасний зовнішньополітичний курс Мексики базується на формуванні багатосторонньої співпраці з дотриманням міжнародного права та балансу інтересів. Країна перетворюється в помітного учасника процесу вироблення нових механізмів глобального регулювання та все частіше дистанціюється від позиції провідних держав Заходу на чолі з США. Зросла активність Мексики в рамках міжнародних багатосторонніх форумів. Вона націлена на зміцнення механізмів прийняття колективних рішень, координацію дій світової спільноти щодо стратегії «сталого розвитку». Це найбільш чітко проявилося в участі Мексики в діяльності «Великої двадцятки», в якій вона головувала у 2012 році. Нагадаємо, що з латиноамериканських країн у «двадцятку» увійшли тільки Мексика, Аргентина і Бразилія. У червні 2012 року у мексиканському місті Лос-Кабосі відбувся сьомий саміт «Великої двадцятки», за порядком дня, запропонованим Мексикою:

- економічна стабілізація та структурні реформи для забезпечення зростання та зайнятості;
- зміцнення фінансових систем для стимулювання економічного зростання, вдосконалення світової фінансової безпеки в умовах глобалізації світової економіки;
- забезпечення продовольчої безпеки та заходи щодо стабілізації цін на сировинні товари;
- координація спільних зусиль із просування моделі сталого розвитку, «зеленої революції» і розширення фінансування з метою подолання несприятливих наслідків зміни клімату [11].

У межах ООН, Мексика бере активну участь у переговорному процесі з проблематики зміни клімату. Вона входить до Групи щодо забезпечення цілісності навколишнього середовища (Environmental Integrity Group), мета якої – досягнення стійкості екологічної системи, її здатності до саморегуляції і самовідновлення після негативних зовнішніх впливів. Крім того, Мексика підтримує процес реформування ООН, включаючи Раду Безпеки, де її позиція відрізняється від позицій інших латиноамериканських держав тим, що вона виступає проти права вето в Раді Безпеки ООН. Держава – прихильник єдності та згуртованості латиноамериканських країн на базі зміцнення їх економічної і політичної незалежності, за посилення контролю за діяльністю міжнародних монополій в Ібероамериці, за створення латиноамериканської економічної системи без участі США, але за участю Куби.

У 2006 році Мексика стала асоційованим членом МЕРКОСУР. В останні роки Мексика не без успіху позиціонує себе як сполучна ланка між Північчю і Півднем Америки. Це знайшло вираження у висунутих нею інтеграційних ініціативах, зо-

крема, у створенні у червні 2012 року Тихоокеанського альянсу у складі чотирьох найбільших держав регіону, що виходять до Тихого океану – Мексики, Колумбії, Перу та Чилі. Цілий ряд держав, зокрема, Японія, вже приєдналися до Тихоокеанського альянсу в якості спостерігачів. Про свій намір заявила навіть Іспанія. У червні 2014 року , на IX самміті Тихоокеанського альянсу країни-учасниці вирішили посилити співпрацю з Організацією економічного співробітництва та розвитку (на даний час ОЕСР очолює представник Мексики Хосе Анхель Гурріа) з метою стимулювання конкурентоздатності та інтернаціоналізації малого та середнього бізнесу; спри яти забезпеченню руху капіталів через Мексиканську фондову біржу; спростити переміщення робочої сили в середині альянсу тощо [3; 4].

У квітні 2014 року міністри закордонних справ Мексики, Індонезії, Республіки Корея, Туреччини та Австралії (МІКТА) зустрілися у Мехіко, де обговорили питання інтенсифікації двосторонніх відносин та посилення впливу кожної держави на світовій арені. Був даний старт процесові регулярних консультацій, про який сторони домовилися ще у вересні 2013 року під час 68-ї сесії Генеральної асамблеї ООН. Мова йде про створення неформальної переговорної структури «середніх держав», керівництво яких вважає, що в межах нинішньої архітектури глобального регулювання вони не мають можливостей ефективно відстоювати свої політичні та економічні інтереси. Цей блок держав у майбутньому може стати мостом, який з'єднує середні країни на різних континентах, але наближені за своїми економічними потенціалами. Відповідно до рейтингу Міжнародного Валютного Фонду, держави МІКТА за розмірами валового внутрішнього продукту займають від 10 (Мексика) до 17 місця (Австралія).Крім того, Мексика бачить себе і в об'єднанні МІНТ (Мексика, Індонезія, Нігерія, Туреччина).

Головним напрямом зовнішньої політики Мексики залишається латиноамериканський. Враховуючи географічну близькість, спільність історії та культурних цінностей, держави Ібероамерики та Карибського басейну розбудовують добросусідських відносини. Їх також об'єднує глибина спільних проблем, таких як маргіналізація, бідність, некерована міграція людського капіталу. Мексика зацікавлена у розвиткові співпраці з карибськими державами у таких напрямках, як сільське господарство, наука та техніка, боротьба зі стихійними лихами.

У січні 2014 року президент Мексики Енріко Пенья Ньєто відвідав Кубу з офіційним візитом з метою посилення торгівлі між країнами, а вже у травні 2014 року Гавану відвідала офіційна місія мексиканських підприємців [10]. Мексика реструктизувала Кубі 500-мільйонний борг п'ятнадцятирічної давнини, який заважав двостороннім відносинам. Нагадаю, відносини Мексики та Куби були зіпсовані після того, як мексиканський президент Вінсенте Фокс в ході одного із самітів Ібероамериканської Співдружності Націй попросив Фіделя Кастро покинути захід, щоб уникнути зустрічі з президентом США Дж.Бушем. В останній час напруга у відносинах між державами спала.

Велике значення у Мехіко надають азійсько-тихоокеанському і близькосхідному зовнішньополітичним векторам, оскільки вбачають тут подальші перспективи відносин з країнами зазначених регіонів. Мексика зацікавлена у розширенні двосторонніх зв'язків з Китаєм, взаємній координації, оптимізації торгівлі. У 2003 році обидві держави встановили відносини стратегічного партнерства та стали підтримувати частіший обмін візитами на високих рівнях [12]. Китай став другим торгівельним партнером Мексики. У 2004 році країни заснували постійну міжурядову комісію, а у 2008 році створили механізм стратегічного діалогу, у 2010 році – форум парламентів Китаю та Мексики. На одинадцятій Китайській міжнародній ярмарці малого та середнього бізнесу у жовтні 2014 року була представлена продукція більше 150 підприємств Мексики. Розвиваються мексикансько-корейські відносини. У 2014 році головний південно-корейський банк «Eximbank» надав Мексиці кредит сумою у двадцять мільярдів доларів для інвестування у

промисловість, сільське господарство та інфраструктуру країни. Угода про вільну торгівлю з Японією була підписана у 2005 році.

У XXI столітті Мексика стала єдиною державою у світі, яка має повні пакети договорів про міжнародну комерційну співпрацю зі всіма найбільшими ринками світу – північноамериканським, іберoамериканським, європейським, азійським, африканським. Мексиканський економіст та аналітик Шеннон О Нейл вважає, що «… країна може пишатися співвідношенням між торгівлею та ВВП. Загальний показник економічної відкритості, на даний час, склав більше 60 відсотків, перевищивши показники США, Бразилії і, навіть, Китаю» [7].

Узагальнюючи, варто підкреслити, що Мексика бере активну участь у багато чисельних інтеграційних об'єднаннях з метою посилення своєї політичної та економічної конкурентоздатності, а також, розширення переговорного потенціалу при вирішенні проблемних питань. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок може стати співпраця Мексики з Україною.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Alhassen M. Remarkable Current: Music as Public Diplomacy / Maytha Alhassen // Innovations in Public Diplomacy. – 2012. – №8. – pp. 73-76.

2. Angélique Kidjo: Don't Let the Ebola Crisis Dehumanize Africa and Don't Let Hate Consume America [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.democracynow.org/2014/11/3/angelique_kidjo_dont_let_the_ebola. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

3. Boyd D. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship [Електронний ресурс] / D. Boyd, N. Ellison // Journal of Computer-Mediated Communication Vol. 13, issue 1. – 2007. – Режим доступу : http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x/pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

4. Build School for a dollar. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.jackiechankids.com/files/Build_School.htm. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

5. Charskykh I. PR-isation of International Relations. / I. Charskykh // PCTS International Conference, 8th Edition. Communicating Science Conference : Programme and Book of Abstracts. Timisoara, 2013. – p. 14.

6. David Beckham joins the fight to beat Ebola [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogs.unicef.org.uk/2014/10/16/david-beckham-records-life-saving-messages-fight-ebola. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

7. Emergency relief for the Ebola crisis UNICEF goodwill ambassador Yuna Kim's message [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yunakimfan.com/2014/11/23/41017/. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

8. Falt E. How insiders view the issues facing celebrity diplomat / Eric Falt. – Celebrity diplomacy work-shop, 21 April. Los Angeles, CA : USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School, Norman Lear Center, 2009.

9. Grunig J. Managing Public Relations / J. Grunig, T. Hunt. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1984. – 565 p.

10. Guidelines for the designation of Goodwill Ambassadors and Messengers of Peace [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org.ua/files/guidelines_gwa.pdf. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

11. Heath R. L. Encyclopedia of public relations / R. L. Heath SAGE Publications, 2005. – 1067 p.

12. High-profile support for World Refugee Day reaches more than 100 million [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.unhcr.org/51c451c86.html. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

13. Jesús Vázquez and UNHCR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unhcr.org/pages/4a3bab046.html. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

14. Keenlyside S. Yao Chen interview : meet China's answer to Angelina Jolie [Електронний ресурс] / Sara Keenlyside // The Telegraph. – Режим доступу : www.telegraph.co.uk/culture/culturevideo/filmvideo/film-interviews/11050458/Yao-Chen-interview-meet-Chinas-answer-to-Angelina-Jolie.html. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

15. Mia Farrow Visits Nigeria, Fights to Eradicate Polio Her First Mission as UNICEF Special Representative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unicef.org/newsline/01pr03.htm. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

16. Ronaldo, Zidane and friends play in first Match Against Poverty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://content.undp.org/go/newsroom/2003/december/ronaldo-zidane-match-against-poverty-20031215.en. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

17. Stars bring UNHCR's World Refugee Day message reach to over 150 million [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unhcr.org/53a842656.html. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

18. UN drops Gaddafi's daughter as goodwill ambassador [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://timesofindia.indiatimes.com/world/middle-east/UN-drops-Gaddafis-daughter-as-goodwill-ambassador/articleshow/7562720.cms. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

19. UNHCR Global Report 2007 : Donor Profiles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendocPDFViewer.html?docid=4a3116066&query=Jes%C3%BAs%20V%C3%A1zquez. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

20. World Refugee Day : Angelina Jolie's Message and a Thank-You To Care2 Pledgers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.youtube.com/watch?v=JHuK98nHLv4. (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

REFERENCES:

1. Castañeda J.G., Camin H.A. Un future para Mexico. – 1.ed., 3. reimp. – Mexico,D.F.:Santillana Ed.Generales, 2010 – 111s. (Accessed 20 July 2015)

2. Castañeda J.G., Camín H.A. Mexico's Age of Agreement. – [Electronic resource]. – Access mode: www.foreignaffairs.com/articles/138361/hector-aguilar-camin-and-jorge-g-castaneda/mexicos-age-of-agreement (Accessed 20 July 2015)

3. Concluye IX Cumbre con compromiso de profundizar integración. – [Electronic resource]. – Access mode: http://alianzapacifico.net/concluye-ix-cumbre-con-compromiso-de-profundizar-integracion/ (Accessed 20 July 2015)

4. Declaracion de Punta Mita. – [Electronic resource]. – Access mode: http://alianzapacifico.net/declaracion-de-punta-mita/ (Accessed 20 July 2015)

5. La diplomacia mexicana y su compromiso con el bienestar de los mexicanos y el fortalecimiento del papel de México como un actor global relevante. – [Electronic resource]. – Access mode: http://saladeprensa.sre.gob.mx/index.php/es/discursos-del-canciller/3727-la-diplomacia-mexicana-y-su-compromiso-con-el-bienestar-de-los-mexicanos-y-el-fortalecimiento-del-papel-de-mexico-como-un-actor-global-relevante (Accessed 20 July 2015)

6. Mexico. Estados Unidos Mexicanos. – [Electronic resource]. – Access mode: www.exteriores.gob.es/Documents/FichasPais/Mexico_FICHA%20PAIS.pdf (Accessed 20 July 2015)

7. O'Neil S.K. Six Market to Watch: Mexico. – [Electronic resource]. – Access mode: www.foreignaffairs.com/articles/140334/shannon-k-oneil/six-markets-to-watch-mexico (Accessed 20 July 2015)

8. Plan Nacional de Desarrollo: 2007-2012. – [Electronic resource]. – Access mode: www.sre.gob.mx/index.php/rendicion-de-cuentas (Accessed 20 July 2015)

9. Ruano L.La relacion entre Mexico y Europa: del fin de la Segunda Guerra Mundial a la actualidad (1945-2010) / L.Ruano // Revista Mexicana de Politica Exterior, №97, enero-abril de 2013. – P.7-34.

10. ¿Termina la "Guerra Fría" entre México y Cuba?. – [Electronic resource]. – Access mode: http://cartasdesdecuba.com/termina-la-guerra-fria-entre-mexico-y-cuba/ (Accessed 20 July 2015)

11. The VII G20 Leaders' Summit 2012 in Los Cabos, Mexico, Concludes. – [Electronic resource]. – Access mode: http://blog.pedregal.com/the-vii-g20-leaders-summit-2012-in-los-cabos-mexico-concludes/ (Accessed 20 July 2015)

12. Una nueva etapa en la relacion bilateral Mexico-China. – [Electronic resource]. – Access mode: http://promexico.gob.mx/documentos/pm-comparte/boletin-promexico-comparte-28.pdf (Accessed 20 July 2015)

Матлай Л. С., кандидат исторических наук, ассистент кафедры политологии и международных отношений Национального университета «Львовская политехника» (Львов, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Мексика в международной интеграции: политико-экономический аспект

Аннотация. *Рассмотрено тенденции углубления мировой политической и экономической интеграции, участие Мексики в региональных и глобальних интеграционных процессах. Проанализовано внешнеполитические и внешнеэкономические отношения страны у рамках Североамериканской зоны свободной торговки (НАФТА), других континентальных и транс-*

континентальных торгово-экономических обьединениях. Мексика вошла в региональные и двухсторонние соглашения о свободной торговле с более чем сорока государствами мира.

Ключевые слова: *Мексика, глобализация, политическая и экономическая интеграция, внешняя политика, мегаблоки*

Matlai L., assistant at the Department of of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Mexico in international integration: political and economic aspect

Abstract. *The article focuses on tendency of deepening global political and economic integration. Mexico's participation in regional and global integration processes is described. The foreign policy and foreign economic relations of the country within the North American Free Trade Agreement (NAFTA) and other continental (transcontinental) trade and economic association are analized. Mexico has entered into regional and bilateral free-trade agreements involving more than 40 countries. Mexico and the United States are among the most open economies in the world.*

Key words: *Mexico, globalization, political and economic integration, foreign policy, mega-blocks.*

УДК 327

Осельська О. С.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: os_vic@ua.fm

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація*. У статті розглядається політичний аналіз як сукупність різноманітних аналітико – синтетичних методик, за допомогою яких можливо досліджувати конкретні політичні події та політичні ситуації, створювати припущення щодо їх можливого подальшого розвитку та прийняття компетентних політичних рішень. А також розкриваються можливості застосування політичного аналізу у дослідженні міждержавної інтеграції будь-якого рівня, що відкриває можливість більш реалістичних оцінок перспектив міжнародної інтеграції в цілому, так і найбільш ймовірних сценаріїв її розвитку, темпів трансформаційних змін, а також тимчасових рамок, необхідних для досягнення тих чи інших якісних рубежів в процесі поглиблення кооперaційних взаємодій.*

Ключові слова: *Політичний аналіз, політична реальність, політичне рішення, міждержавна інтеграція.*

Взаємодія між основними підсистемами суспільного життя формує головний принцип внутрішньодержавних стосунків, а відкритість суспільної системи щодо зовнішньої взаємодії є основою стосунків міжнародних. При цьому пріоритетом в обох випадках лишається політична сфера та політичне співробітництво, що визначає напрям руху держави, її імідж на міжнародній арені та ефективність суспільного розвитку. Головне місце у міжнародному просторі нині відводиться інтеграційним процесам. Поняття інтеграції пов'язане із зміцненням взаємозалежності і злагодженості елементів соціальної системи.

Поява нових незалежних держав на сході Європи, геополітичні зміни у світовому співтоваристві призвели до суттєвих змін тенденцій та перспектив суспільного розвитку. Саме тому особливо актуального значення набуває процес наукового аналізу інтеграційних теорій та концепцій, обґрунтування необхідності застосування їх окремих положень у тій чи іншій країні, в реальній практиці державного управління інтеграційними процесами, оскільки однією з головних проблем донині залишається проблема досягнення балансу інтересів, збереження національної культури та ідентичності кожної країни.

Виходячи з усього вищезгаданого, метою даної роботи є дослідити особливості

та перспективи застосування політичного аналізу, як різновиду прикладного знання, для вивчення конкретних проблем, що стоять перед певним інтеграційним угрупуванням або конкретним суб'єктом міждержавного інтеграційного процесу.

Сформульована мета передбачає виконання наступних завдань:

1) розкрити поняття політичного аналізу, його практичну та теоретичну складові;

2) визначити можливості політичного аналізу при дослідженні міждержавної інтеграції будь-якого рівня;

3) проаналізувати особливості та проблемні аспекти застосування політичного аналізу як специфічного рівня дослідження при вивченні міждержавної інтеграції;

4) розкрити практичну цінність отриманих результатів з точки зору можливості створення більш стабільної, передбачуваної і безконфліктної системи міжнародних відносин за допомогою прогресуючого розширення співробітництва в рамках існуючої мультидержавної структури.

Розробка теоретичної бази політичного аналізу представлена роботами таких вчених, як Ф. Ратцель [1], Відаль де ла Бланш [2], Ахременко А.С. [4], Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич [6], М. А. Хрусталев [7]. Досить обмежена кількість робіт спрямована на політичний аналіз європейських інтеграційних процесів, ці роботи представлені такими авторами як E. Wistrich [3], Є. Кіш [5]. Однак взагалі не представлено комплексної роботи щодо аналізу проблем та перспектив застосування політичного аналізу в якості універсального механізму дослідження геополітичних процесів будь-якого рівня.

Процедура аналізу, насамперед, являє собою певний набір способів і методів перетворення інформації. У результаті такого перетворення завжди має з'явитися якесь нове знання. Відправною точкою, «поштовхом» для здійснення процедури аналізу можна вважати певну проблему – щось, що вимагає рішення, певне протиріччя, яке слід подолати. Характер проблеми завжди є головним чинником, що визначає здобуті знання. Таким чином, у найбільш загальному вигляді аналіз – це перетворення інформації з метою отримання нового знання, спрямованого на вирішення певної проблеми

В даній роботі політичний аналіз розуміється як аналітико-синтетична процедура, яка поєднує розчленування досліджуваного об'єкта на складові частини і з'єднання цих частин на новому пізнавальному рівні. Таким чином, дефініція політичного аналізу виглядає наступним чином: політичний аналіз – це сукупність різноманітних аналітико-синтетичних методик, за допомогою яких можливо досліджувати конкретні політичні події та політичні ситуації, створювати припущення щодо їх можливого подальшого розвитку та прийняття компетентних політичних рішень.

Особливості політичного аналізу як специфічного рівня дослідження при вивченні міждержавної інтеграції визначаються цілим рядом причин і обставин. Як різновид прикладного знання він насамперед орієнтується на опис і вивчення конкретної проблеми, що стоїть перед певним інтеграційним угрупуванням або конкретним суб'єктом міждержавного інтеграційного процесу. Наприклад, проблема мультикультурної політики ЄС, яка виявилася неефективної майже для всіх європейських країн, або ж питання подальшого розширення Європейського союзу, яке зустрічає певний опір з боку окремих членів союзу.

Насамперед, під час дослідження політичної інтеграції, політичний аналіз зосереджений на конкретних проблемах міждержавної інтеграції, тобто тих елементів дійсності, які стосуються різних галузей інтеграційного процесу і не мають чітко визначених, однотипних джерел, зв'язків та інших аналогічних параметрів. Наприклад, створення єдиного інформаційного простору або ж системи митного врегулювання у Євразійській економічній співдружності. Політичний аналіз створює раціонально-спрощене розуміння об'єкта і тому вимагає мінімально достатньої відомості для реалізації конкретної мети суб'єкта.

Якщо фундаментальна наука виробляє знання, спрямоване на розуміння об'єкта,

глибинне і систематизоване проникнення в його таємниці, то прикладний політичний аналіз формує свої уявлення на основі практичних запитів суб'єкта міждержавної інтеграції, які не сягають далі конкретного завдання. Іншими словами, якщо наука формує логічний зліпок об'єкта, то політичний аналіз – практичний, тобто такий його образ, який достатній для включення суб'єкта міждержавного інтеграційного процесу в схему реалізації конкретної мети. Політичний аналіз базується на телеологічному підході до вивчення міждержавної інтеграції, який оцінює реально функціонуючі елементи інтеграційного процесу (і їх властивості) як передумови або складові частини цілеспрямованої діяльності суб'єкта міждержавної інтеграції. Так, наприклад, за думкою російських ініціаторів Євразійської інтеграції раціональне митне регулювання (застосування митно-тарифних заходів, нетарифних обмежень, механізмів митного оформлення і митного контролю та ін.) дозволить відкрити для російських виробників ринки збуту і сировинні ринки інших держав-учасниць, збільшити товарообіг, залучити закордонні товари та інвестиції. Тим самим російська економіка повинна отримати додатковий імпульс розвитку. У зв'язку з цим завданням політичного аналізу в даному випадку є обґрунтування таких форм і механізмів адміністративно-правового регулювання митних відносин в рамках міждержавного інтеграційного об'єднання, які б забезпечили ефективну дію цього правового режиму.

Прикладне дослідження міждержавної інтеграції здійснюється на основі застосування системної аналітики, що формується навколо вирішення конкретного завдання. Незважаючи на це, основні труднощі застосування політичного аналізу у дослідженні міждержавної інтеграції будь-якого рівня пов'язані з умінням взаємопов'язувати різні підходи і техніки дослідження інтеграційного процесу, «зістиковувати» висновки та інформацію, отриману в результаті застосування якісно різних аналітико-синтетичних методик.

До того ж, при використанні політичного аналізу для дослідження міждержавних інтеграційних процесів, необхідно дотримуватися певних критеріїв їх трактування. Особливі труднощі дослідження виникають у зв'язку з тим, що прикладний аналіз міждержавної інтеграції, який здійснюється в рамках реального фізичного часу, нерідко відчуває на собі жорсткі тимчасові обмеження вирішення конкретної проблеми і вибору оптимальних технологій для управління міждержавним інтеграційним процесом. Наприклад, експертам часто доводиться приймати рішення в надзвичайних, форс-мажорних умовах, оперативно формулювати адекватні відповіді на глобальні виклики (такі як світова економічна криза) так само як і регіональні (проблеми релігійного або націоналістичного характеру) і т. п. Тому швидкість аналітичного оволодіння проблемою стає іноді вирішальним фактором її розв'язання.

Можливість адекватної оцінки конкретної ситуації визначається передусім правильністю вибору аналітиком відповідних проблемі засобів і прийомів пізнання. А зробити це тим більше важливо, що у змісті політичного аналізу мають місце три основних рівня дослідницьких підходів

Перший відображає наявність основоположних теоретичних установок, на базі яких формулюються дослідні гіпотези або, інакше кажучи, визначаються найбільш широкі рамки постановки конкретних завдань і цілей, виявляються принципові обмеження у визначенні необхідних для цього засобів, методів і ресурсів. Такі підходи дозволяють виявити найбільш загальні параметри інтеграційних процесів на міждержавному рівні, зрозуміти зв'язок конкретних кроків інтеграційного розвитку з природним і соціальним середовищем, «вмонтувати» уявлення про конкретну проблему міждержавної інтеграції в картину навколишнього світу, що оточує аналітика.

Прикладом цього можуть бути загальні закони розвитку європейської інтеграції, що витікають з національної єдності європейських країн. Як стверджує Відаль де

ла Бланш, цей процес протікав в Європі під впливом специфічних умов. У своїй концепції на відміну від Ф. Ратцеля і інших геополітиків Відаль де ла Бланш робив акцент не тільки на навколишнє географічне середовище. Він по-іншому розглядав роль держав, політичних утворень у процесі розвитку цивілізацій. Якщо для Ф. Ратцеля, як уже сказано, держава – це органічне істота, що «розвивається відповідно до закону зростаючих територій» [1, с. 17], то французький геополітик вважає, що «держава скоріше нагадує щось зовнішнє, вторинне, щось таке, що де термінується характером і формою взаємодії локальних осередків цивілізацій» [2, с. 46].

Ця взаємодія відбувається тим активніше, чим краще налагоджені комунікації між локальними вогнищами: річки, озера, моря, шосейні і залізні дороги і т. д. Комунікаціям де ла Бланш приділяв у своїх працях дуже багато уваги і стверджував, що в майбутньому при відповідних комунікаціях, при активній взаємодії окремих цивілізаційних осередків можливе створення світової держави. І людина в тій державі буде усвідомлювати себе «громадянином світу». Такі макротеоретичні підходи можуть ґрунтуватися на принципах формулювання ідеальних типів інтеграційних явищ, на визнанні стійких тенденцій і закономірностей розвитку інтеграційних процесів, на основоположних ідеях теорії раціонального вибору і т. ін. Проте, незважаючи на своє принципове значення для політичного аналізу міждержавної інтеграції, такі теоретичні підходи, як правило, спеціально не рефлектуються, існують немов би латентно, внутрішньо зумовлюючи основні методи аналізу конкретного інтеграційного процесу на міждержавному рівні.

У логічному розрізі макротеоретичні моделі, – концептуальна основа бачення міждержавного інтеграційного процесу, – послідовно доповнюються критеріями другого рівня, які фіксують рівень і тип цієї інтеграції. Даний рівень аналізу пов'язаний вже з безпосереднім відображенням сформованих реалій в рамках конкретного інтеграційного угрупування або інтеграційного середовища. У якості приклада можна розглянути, яким чином загальні закони розвитку європейської інтеграції, що витікають з національної єдності європейських країн, реалізовувалися в інтеграційному процесі.

Протягом століть мрії про європейську єдність виношувалися як політиками, так і філософами; одні бачили шлях до об'єднання через поля боїв і битв, інші вважали його природним наслідком релігійної та культурної близькості народів Європи. Наскільки б різними не здавалися ці підходи, вони значною мірою підтримували один одного, бо перший породжував імперії, які об'єднували різні народи, – від держави Карла Великого і Священної Римської імперії до Французької імперії часів Наполеона і режиму австрійських Габсбургів, тоді як другий зміцнював єдність віри європейців і спорідненість їхніх культурних коренів – те, що при логічному завершенні здатне було зробити Європу єдиною спільністю, відмінної від усіх, які тільки знало людство.

Історія XX століття, протягом якого європейська інтеграція стала реальністю, висвітлила дві фундаментальні відмінності в Європі процесів об'єднання від колишніх уявлень про їх можливий характер. Поступово стало очевидним, що європейські країни, які мають довгу історію національної державності, не схильні до федеративного устрою континенту, про який говорили багато гуманісти минулого – від домініканського ченця П'єра Дюбуа в XIV столітті до П'єра-Жозефа Прудона в XIX-м, як не поспішають вони і відмовлятися від своїх національних особливостей заради перетворення в єдину спільність, про що багато говорили вже на початку XX століття [3, с. 48]. Саме тому найважливіші віхи раннього періоду інтеграції – від Європейського торгового та митного союзу 1926 р. до Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 р. і Європейського економічного співтовариства 1957 р. – відносяться до економічної сфери, тоді як у політичній області навіть у найдраматичніші моменти не вдавалося досягти вражаючого прориву (досить згадати відмову французької Національної асамблеї ратифікувати

договір про створення European Defence Community в 1954 р.). Таким чином, господарська інтеграція протягом ряду післявоєнних десятиліть визначала весь розвиток загальноєвропейського проекту.

Закономірності, виявившись вже на перших етапах європейської інтеграції, представляються надзвичайно важливими, оскільки саме вони можуть дати ключ до розуміння того, з якими труднощами цей процес стикається сьогодні і які проблеми можуть виявитися найбільш складними в найближчому майбутньому. Однак, перш ніж звернутися до цих закономірностям, слід можливо більш чітко визначити фундаментальну основу, причини, рушійні сили і характер процесу європейської інтеграції в 50-80-ті роки.

Фундаментальною основою європейської інтеграції, безсумнівно, були і залишаються соціокультурна близькість європейських народів і спільність їхньої історичної долі. За часів середньовіччя Європа являла собою культурне ціле, об'єднане християнською релігією, звичною для освічених класів латинською мовою, розвиненою торгівлею і навіть, як нагадують деякі автори, прецедентами єдиної військової політики – наприклад, за часів хрестових походів. Пізніше Європа стала для народів інших континентів як єдиний центр, звідки по світу поширилися характерні для епохи Просвітництва ідеали громадянського суспільства та особистої свободи, принципи державного демократичного устрою та поваги прав людини. У своїй унікальній якості творця нових цінностей і смислів, що завоювали загальносвітове визнання, Європа стала справжнім творцем Історії. З цієї точки зору вона поставала перед людством як щось ціле і, тим самим, отримувала додаткові стимули до внутрішньої єдності.

Незалежно від застосовуваних на цьому рівні конкретних методик, аналіз інтеграційних процесів базується на використанні дискретного підходу, який передбачає розгляд конкретної проблеми міждержавної інтеграції як певного фрагмента в ланцюзі інтеграційних процесів і змін. При цьому акцент робиться на аналізі (розумових і практичних) дій конкретного (індивідуального, групового) суб'єкта міждержавної інтеграції, на вивченні мотивів, установок, форм його поведінки. Оскільки основна увага приділяється розкриттю психологічних мотивів діяльності людини, адже за кожним суб'єктом інтеграційного процесу стоять конкретні політичні діячі тієї чи іншої держави-учасника інтеграційного процесу, остільки політичний аналіз розглядається в якості різновиду поведінкових досліджень.

Прикладом можуть служити зовнішньополітичні протиріччя між членами Європейського Союзу. «Незважаючи на штучну єдність, всередині ЄС часто виникають гострі конфлікти, сторонами яких виступають «Стара Європа», яка прагне створити новий міжнародний центр влади, і «Нова Європа», що займає деколи проамериканську, антиросійську позицію» [5, с. 107]. До «Нової Європи» частіше відноситься також Великобританія.

Сюди ж можна віднести і проблеми Європейського Союзу, пов'язані з історичними, культурно-ментальними розбіжностями між учасниками Союзу. ЄС перебуває на початковій стадії (стадії зародження) створення моделі загальноєвропейської ідентичності. Оскільки в ЄС багато держав за весь період історії неодноразово протистояли один одному в різних війнах, була прийнята негласна домовленість – виключити історичні образи. Проте останнім часом ця домовленість часто ігнорується.

До того ж, провал в ЄС «мультикультурної» моделі розвитку суспільства, грецький «сигнал», тупік «єесівської» політики в Україні, провал референдуму в Словаччині 7 лютого 2015р, призводять до необхідності вивчення, застосування якихось інших, більш відповідних реаліям сьогодення, політико-економічних моделей взаємодії держав, що входять до ЄС.

Дослідницькі підходи до вивчення міждержавної інтеграції, що застосовуються, як правило, несуть на собі печатку певних фаз і етапів політичного аналізу. Розглядаючи політичний аналіз як специфічний дослідницький процес, можна виділити

його внутрішні логічні етапи, які зумовлюють успішність пізнавально-прикладних дій. З точки зору американських вчених Дж. Б. Мангейма і Р. К. Річа [6, с. 216] до основних етапів цього аналітичного процесу можна віднести наступні:

- етап концептуалізації проблеми,
- етап її моделювання,
- етап складання програми дослідження конкретної проблеми,
- етап вибору методів її дослідження

Сенсом початкового етапу політичного аналізу міждержавної інтеграції є концептуалізація проблеми. Це передбачає розгляд конкретної ситуації з точки зору її впливу на реалізацію інтересів найважливіших суб'єктів міждержавного інтеграційного процесу, на діяльність органів управління в рамках певного інтеграційного угрупування, їх взаємодії із партнерами з третіх країн, і взагалі з точки зору істотної зміни інтеграційного середовища. Виявлення такої проблеми передбачає ретельний збір інформації, формулювання проблеми з характеристикою її найбільш характерних рис та структурних компонентів, відмінностей від інших проблемних ситуацій.

На другому етапі здійснюється моделювання проблеми, тобто вироблення уявлень, що трохи спрощують, але одночасно передбачають цілісне сприйняття її найбільш значущих елементів, структури, зовнішньої і внутрішньої форми. Як правило, така модель будується на основі певної дослідницької гіпотези, в рамках якої виявляються і уточнюються найважливіші параметри проблеми.

Уточнення характеристик проблеми здійснюється різними програмами політичного аналізу: прогностичні, спрямовані на дослідження майбутньої гіпотетичної ситуації; актуальні, пов'язані з аналізом поточної ситуації, і ретроспективні, орієнтовані на пошук нових підходів до прочитання тих подій, що вже сталися.

Принципове значення має і четвертий етап – етап вибору методів дослідження проблеми та вирішення конкретного завдання. Як вже зазначалося, методики, що застосовуються на даному етапі, мають міждисциплінарний характер. Проте рішення будь-якої конкретної задачі завжди передбачає вибір пріоритетних засобів і прийомів дослідження, який визначається характером самої проблеми, підготовленістю аналітиків, умовами, в яких здійснюється аналіз. При всіх варіантах такий вибір неодмінно вимагає поєднання якісних і кількісних, теоретичних та емпіричних підходів і т. ін. Методи, що застосовуються, також можуть різнитися і за своєю формою («мозковий штурм », індивідуальна або групова експертиза і т. д.).

Поряд з відбором методів дослідження міждержавної інтеграції, невід'ємною складовою частиною цього етапу є визначення правил, процедур, уточнення послідовності операцій, які упорядковують застосування різноманітних технік і методик пізнання. Такі правила застосування методів засновані на логічно послідовних методичних та організаційних процедурах, які об'єднані цілями отримання достовірних даних про явище та використання цих результатів на практиці.

В результаті застосування політичного аналізу до вивчення міждержавної інтеграції. формується знання, виражене у формі або остаточної або проміжної рекомендації, поради, або установки на дію, яке в подальшому необхідно донести до «замовника». Іноді ж, при крайній неясності ситуації, це може бути не тільки готова рекомендація, але навіть саме формулювання проблеми, яке лише в малому ступені знижує невизначеність знань про досліджувану ситуації і прояснює позиції «замовника».

Принципове значення для політичного аналізу міждержавної інтеграції мають збір і постійне уточнення інформації, що надходить. Для вироблення професійної поради, вибору відповідних технологій вирішення завдання інформація повинна відповідати певним вимогам:

- по-перше, необхідності (що означає насамперед її відповідність характеру

розв'язуваної проблеми),

- по-друге, мінімальної достатності для повноцінного розгляду проблеми,

- по-третє, надійності (вона повинна бути достовірною) і своєчасності (тобто представленої в потрібний час і в потрібному місці).

При цьому аналітики прагнуть, щоб надана інформація могла вичерпати їх потреби у відомостях про конкретну ситуацію або етап міждержавного інтеграційного процесу. До того ж, дуже важливою є можливість відтворити результати аналізу задля можливості їх перевірки.

У конкретно-теоретичному плані науковий аналіз міждержавної інтеграції дозволяє з'ясувати ступінь обґрунтованості різних концептуальних підходів, які виходять з можливості створення більш стабільної, передбачуваною і безконфліктної системи міжнародних відносин за допомогою прогресуючого розширення співробітництва в рамках існуючої мультидержавної структури і поступової її трансформації в економічно, політично та соціально інтегроване єдине глобальне співтовариство.

Вивчення вже накопиченого до цього часу досвіду історичної еволюції і розвитку міждержавної інтеграції, відкриває можливість більш реалістичних оцінок як перспектив міжнародної інтеграції в цілому, так і найбільш ймовірних сценаріїв її розвитку, темпів трансформаційних змін, а також тимчасових рамок, необхідних для досягнення тих чи інших якісних рубежів в процесі поглиблення кооперaційних взаємодій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Ratzel F. La Geographie politique, les concepts fonda-mentaux / F. Ratzel – Paris : Payard, 1987.

2. Vidal de la Blanche P. La geographic Humaine / Vidal de la Blanche P. – P. : A. Colin, 1921. – pp. 46–47, 103–117.

3. Wistrich E. The United States of Europe / E. Wistrich. – London : Routledge, 1994.

4. Ахременко А. С. Политический анализ и прогнозирование : учебное пособие / А. С. Ахременко. – М. : Гардарики, 2006. – 333 с.

5. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – 2004. – №6 (9). – С.103-114.

6. Мангейм Дж. Б., Политология : методы исследования / Дж. Б. Мангейм, Р. К. Рич. – М. : Весь Мир, 1997. – 544 с.

7. Хрусталев М. А. Методология прикладного политического анализа : учебное пособие / М. А. Хрусталев. – М. : Проспект, 2010 – 158 с.

REFERANCES:

1. Ratzel F. La Geographie politique, les concepts fonda-mentaux. – Paris : Payard, 1987.

2. Vidal de la Blanche P. La geographic Humaine. – P.: A. Colin, 1921. – pp. 46–47, 103–117.

3. Wistrich E. The United States of Europe. – London : Routledge, 1994.

4. Ahremenko A. S. Politicheskiy analiz i prognozirovanie: uchebnoe posobie. – M. : Gardariki, 2006. – 333 c.

5. Kish Ye. Poshuky teoretychnykh modelei yevropeiskoi intehratsii // Politychnyi menedzhment. – 2004. – №6 (9). – C.103-114.

6. Mangeym Dzh. B., Rich R. K. Metodologiya prikladnogo politicheskogo analiza: uchebnoe posobie. – M. : Ves Mir, 1997. – 544 c.

7. Hrustalev M. A. Metodologiya prikladnogo politicheskogo analiza: uchebnoe posobie. – M. : Prospekt, 2010 – 158 c.

Осельская Е. С., кандидат политических наук, доцент кафедры международных отношений Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, E-mail: os_vic@ua.fm

Возможности использовании политического анализа при исследовании межгосударственной интеграции.

Аннотация*. В статье рассматривается политический анализ как совокупность различных аналитико-синтетических методик, с помощью которых можно исследовать конкретные политические события и политические ситуации, создавать предположения*

относительно их возможного дальнейшего развития и принятия компетентных политических решений. А также, раскрываются возможности политического анализа в исследовании межгосударственной интеграции любого уровня, что, в результате, открывает возможность более реалистичных оценок как перспектив международной интеграции в целом, так и наиболее вероятных сценариев ее развития, темпов трансформационных изменений, а также временных рамок, необходимых для достижения тех или иных качественных рубежей в процессе углубления кооперационных взаимодействий.

Ключевые слова: *Политический анализ, политическая реальность, политическое решение, межгосударственная интеграция, теоретический политический анализ, практический политический анализ*

Oselska O., PhD in political sciences, assistant professor of the Department of international relations of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: os_vic@ua.fm

Possibilities to use the political analize for studing interstate intergation.

Abstract. *The article discusses the political analysis as a complex of various analytical and synthetic methods by which you can study the specific political events and political situations, create assumptions about their possible further development as well as make competent policy decisions.*

This paper attempts to explore the characteristics and prospects of political analysis, as a form of applied knowledge to study specific problems facing specific integration groupings or specific subject interstate integration process.

Formulated goal involves the following tasks:

1.Expand the concept of political analysis, its practical and theoretical components;

2.Identify opportunities of political analysis in the study of interstate integration at any level;

3.Analyze the characteristics and problematic aspects of policy analysis as a specific level of research in the study of interstate integration;

4.Reveal the practical value of the results in terms of opportunities to create a more stable, predictable and peaceful international relations system using a progressive expansion of cooperation within the existing multistate structure of the world.

And also, reveals the possibility of political analysis in the study of interstate integration at every level, as a result opens up the possibility of more realistic assessments of prospects for international integration as a whole, and most likely scenarios of its development, the pace of transformational change, as well as time frames needed to achieve qualitative milestones in the process of deepening cooperation interactions.

Key words: *Political analysis, the political reality, political solution, interstate integration.*

УДК 321

Пилипенко О. В.
аспірантка ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: visnukDNU@i.ua

ГРОМАДСЬКІ РУХИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація*. Розкрито основні механізми формування та функціонування громадських рухів у сучасному світі. Подано різні інтерпретації концепту громадських рухів. Запропоновано авторську класифікацію громадських рухів. Показано, що громадські рухи можуть мати деструктивний вплив на політичну систему. Розглянуто можливості мобілізації учасників громадських рухів за допомогою ЗМІ та Інтернету. Окрему увагу приділено громадським рухам на вітчизняних теренах.*

Ключові слова: *громадський рух, політичний протест, політична участь, політична комунікація, політична криза.*

Вивчення та дослідження проблем громадських рухів є актуальним питанням, якому присвячуються численні наукові дослідження, оскільки воно є першочерго-

вим у побудові демократії. Актуальності набуває проблема суспільної модернізації, що передбачає зміни в структурних зв'язках громадянського суспільства. Особливо це відчувається у країнах, де відбувається реформування тоталітарної спадщини в умовах демократичного транзиту. Розвиток громадянського суспільства і громадських рухів як його складової в Україні може стати вирішенням багатьох соціально-політичних проблем держави. Постійний діалог влади й населення, організованого у громадські рухи для захисту своїх прав та законних інтересів, забезпечує побудову демократії.

Мета нашої статті – розкрити механізми формування та функціонування громадських рухів у сучасному світі.

Проблематика громадських рухів ґрунтовно розкрита у працях Е. Гідденса, який запропонував їх авторську типологію, В. Зубара, у працях якого відзеркалено роль сучасних суспільно-політичних рухів у розвитку української державності, В. Малахова, який приділяє увагу політичним рухам мігрантів у Європі. Російська дослідниця О. Здравомислова аналізує соціологічні підходи до дослідження громадських рухів. Американський дослідник Т. Рейфер розглядає сутність політичного протесту в умовах глобальних криз. Крім того, дану проблематику досліджують С. Володенков, І. Іщенко, Р. Ключник, Є. Малявін, А. Машевська, А. Соколов та інші автори.

Суспільно-політичні рухи можна аналізувати з позиції теорії мобілізації ресурсів, тобто як один із видів організації, що має внутрішні і зовнішні ресурси розвитку. За такого підходу головне в суспільно-політичних рухах – організація, яка визначає їхню життєздатність. З позиції теорії колективної поведінки суспільно-політичні рухи виступають як форма колективної діяльності в умовах правової держави. Саме така держава забезпечує механізми розв'язання соціальних конфліктів у межах існуючого суспільно-політичного ладу. Окремо виділяють соціально-психологічну теорію, яка пояснює причини участі в рухах психологічною мотивацією. Втім, очевидно, що дослідження даної проблематики має ґрунтуватися на принципах наукової об'єктивності та методологічного плюралізму.

Е. Гідденс запропонував таку типологію суспільно-політичних рухів: трансформативні рухи, реформаторські рухи, рухи порятунку, альтернативні рухи [1, с. 89]. У західній політології політичні рухи часто позначають терміном «латентні (приховані) політичні сили», які можуть у разі необхідності трансформуватися в активні політичні сили. Треба зауважити, що існують форми об'єднань, у яких поєднуються ознаки громадських організацій і рухів, – це так звані фронти, наприклад, Народний фронт, Фронт національного порятунку.

Громадські рухи вливаються у політичне життя країни, часто діючи як групи тиску на політичну владу. Політичний рух виступає як політична сила всередині держави, як складова політичної системи або істотний чинник її заміни чи вдосконалення. Громадські рухи не ставлять перед собою мету завойовувати державну владу, що є характерним для політичних партій. Проте вони можуть зіграти істотну роль зі зміною правлячих сил і навіть характерувлади. На відміну від політичних партій, рухи не входять у державні інститути, хоча є частиною політичної системи суспільства, їх вплив на уряд здійснюється опосередковано. Характерною рисою, що відрізняє громадський рух від усіх інших суспільних течій і об'єднань, є те, що політичний рух використовує для досягнення політичної мети політичні засоби, методи, тобто завойовує політичну владу шляхом масових політичних заходів і виступів або впливає на засоби та методи здійснення політичної влади, добиваючись реалізації економічних і соціальних проблем [2, с. 67].

У демократичних державах традиційно існує значний сектор громадських рухів різного спрямування. Чим він більший, тим динамічніше є суспільство; якщо ж величина сектору близька до нуля, то суспільство стагнує. У динамічному суспільстві рухів стає так багато, що між ними виникає конкуренція, в якій шанси на успіх отримує той рух, в якому ролі учасників є стабільними, а комунікативна структура

працює злагоджено. Як зазначає О. Здравомислова, тривалість існування руху сама по собі є фактором легітимації організації у суспільній думці [3, с. 93].

До громадських рухів належать об'єднання громадян, що виникають для реалізації певної мети, вони є масовими і споріднені з громадськими організаціями. Громадський рух може бути структурно неоформленим, але його сила відчутна в суспільстві. Найчастіше діяльність громадських рухів зумовлюють: поглиблення кризи в різних сферах суспільного життя, зростання екологічної небезпеки, відстоювання прав і свобод людини тощо. Практика показує, що після вирішення поставлених завдань такі рухи або розпадаються, або консолідуються в нові політичні партії чи громадсько-політичні організації.

Отже, є цілком зрозумілим, що громадські рухи створюються з метою захисту прав і свобод частини суспільства від реальних або уявних загроз. У залежності від напряму, можемо виокремити громадські рухи соціального, економічного, етнічного, екологічного, релігійного та власне політичного спрямування. Звичайно, багато рухів об'єднують риси деяких їх різновидів, оскільки у боротьбі за права громадян важко обмежитись якоюсь однією категорією.

Соціальні рухи спрямовані на захист найменш захищених категорій населення. Так, у XIX ст. у США поширився рух за скасування рабства чорношкірого населення - аболіціонізм. На початку XX ст. у країнах Заходу набули популярності рухи за права жінок, оскільки вони не могли брати участі у виборах та зазнавали низки утисків. Сьогодні в Україні та світі існують безліч рухів, які захищають пенсіонерів, студентів, малозабезпечених громадян. Так, в Україні діє рух «Студентський захист», який відстоює інтереси студентів та абітурієнтів, їх рівні права на отримання якісної освіти.

Економічні рухи відстоюють здебільшого права економічно активного населення: найманих працівників та підприємців. У всіх розвинених країнах професійні спілки та робітничі рухи влаштовують страйки та акції громадянської непокори у випадку скорочень та порушень прав з боку роботодавців. Іноді великі корпорації вдаються до утисків практично усіх громадян країни, наприклад, підвищуючи тарифи на електричну енергію. У Вірменії такі плани енергопостачальної компанії призвели до політичної кризи влітку 2015 р. Втім, бізнесмени та самозайняті особи також об'єднуються з метою недопущення утисків з боку держави. Наприклад, у 2011 р. відбулися страйки таксистів у Греції (сьогодні у цій країні громадянський протест набув небачених масштабів). У 2015 р. в Україні стихійно організувався рух дрібних підприємців проти намірів парламенту примусити їх встановлювати касові апарати (і частково вимоги були виконані). Американський рух «Захопи Уолл-Стріт» був акцією громадянського протесту проти влади ТНК у Нью-Йорку та інших американських містах, що проходила в 2011 р. і отримала міжнародний резонанс. Гасло протестувальників «Нас 99%» стало загальнопоширеним [4, p. 186].

Екологічні рухи створюються для захисту навколишнього середовища. Характерні риси має екологічний рух у німецькому Горлебені, де у 1977 р. було створено сховище відходів ядерної енергетики. Втім, після протестів 1979 р. уряд ФРН оголосив мораторій на захоронення відходів після масових акцій протесту. Коли у 2010 р. мораторій було скасовано, акції протесту відновилися, що призводило до сутичок громадян з поліцією. Незважаючи на те, що за геологічними умовами для створення сховища більше підходять баварські та баден-вюртемберзькі території, сховище продовжує функціонувати у Нижній Саксонії. Втім, партія ХДС-ХСС чітко уявляє, що розташування такихоб'єктів на території південних земель знизить підтримку цієї партії на виборах у цих регіонах, де вона набирає більшість голосів [5, p. 111]. Час від часу поблизу українських населених пунктів, де зберігаються отруйні речовини чи боєприпаси, виникають стихійні мітинги, які іноді досягають своєї мети. Так, у 2009 р. акції протесту у Тернопільській та Львівській областях змусили владу ліквідувати сміттєзвалища біля населених пунктів [6, с. 206].

Значна кількість рухів формується за етнічною або расовою ознакою. Так, у ПАР часів апартеїду діяв рух за рівноправ'я чорношкірого населення на чолі з Н. Манделою. Боротьбу за права афроамериканців у південних штатах США очолив М. Л. Кінг; обидві кампанії були успішними. У Європі національні рухи поширені у Каталонії, Країні Басків (Іспанія) та Шотландії (Велика Британія). Шотландці організували навіть референдум, за результатами якого залишились у складі королівства. Крім того, існує низка іммігрантських рухів. Так, тільки у Берліні існують щонайменше 5 організацій турецькомовних громадян [7, с. 120]. Утім, інституціоналізації мігрантського руху заважає відірваність його лідерів від решти етнічної спільноти.

Окрему увагу слід звернути на релігійні рухи. Незважаючи на бурхливий розвиток науки і техніки, релігія продовжує відігравати важливу роль у політичному житті. Відтак, члени конфесійних спільнот об'єднуються для захисту своїх інтересів. Показовим є рух за захист буддійських монастирів в окупованому КНР Тибеті. Керівництво КНР встановило жорсткий контроль над буддійськими монастирями, а також закрило деякі культові споруди і демонтувало пам'ятники, пов'язані з історією і культурою регіону. У відповідь на репресії тибетці розгорнули масовий національно-визвольний рух, що досяг піку напередодні Олімпіади 2008 року у Пекіні. У більшості західних держав було проведено акції «Free Tibet» («Вільний Тибет»): у Сан-Франциско, Лондоні і Парижі активісти громадських організацій намагалися блокувати естафету Олімпійського вогню, що супроводжувалася співробітниками китайської поліції, для привернення уваги до проблеми Тибету. У багатьох країнах було організовано пікетування китайських посольств і консульств.

Деструктивного і загрозливого характеру набув рух «Ісламська держава», який поширився у Сирії та Іраку, втім має представництва і в інших країнах. Метою угрупування є створення ісламського халіфату із порушенням кордонів. Керівники руху прагнуть включити до своєї майбутньої держави не лише іракські провінції, але й Левант, що включає території сучасних Сирії, Йорданії, Лівану, палестинські землі та частину Синайського півострова. Це джихадистське угрупування має на меті насадження радикальної версії шаріату.

Церква може підтримувати або не підтримувати певні державні починання, суттєво впливати на масову свідомість віруючих. Більше того, служителі культу мають законне право на участь у політичному житті. Міжнародні релігійні організації (Всесвітня рада церков, Християнська мирна конференція, Всесвітній ісламський конгрес, Азіатська буддійська конференція, Всесвітня федерація католицької молоді та ін.) відіграють вагому роль у спілкуванні народів [8, с. 155].

Нарешті, частина рухів є суто політичною, спрямованою на захист свободи слова, політичного плюралізму, багатопартійності тощо. В якості прикладу можна навести опозиційний рух у Росії. Розвиток інформаційних технологій поставив під загрозу стабільність олігархічного режиму В. Путіна та Д. Медведєва. Політична опозиція протягом 2010-х років посилює свої позиції, згуртувавшись навколо М. Ходорковського, С. Удальцова, І. Пономарьова та О.Навального. Опозиціонери проводять розслідування корупційних дій влади, викриваючи зловживання та інші порушення законодавства. Інтернет-проект О.Навального «РосПил» надає можливість отримувати інформацію щодо злочинів режиму [9, с. 22-23]. Крім того, російська опозиція проводить численні акції протесту, зокрема, проти анексії Криму (один з таких маршів миру відбувся у вересні 2014 р. у Москві). Усе це свідчить про те, що криза легітимності якщо й не загрожує самому існуванню сьогоднішньої політичної системи Росії, то значно підриває її стабільність і може призвести до революційних подій у майбутньому.

Російські опозиційні кола схвально ставляться до демократичних перетворень в Україні 2004 та 2014 рр. Варто зазначити, що популяризація протестних рухів в Україні стала наслідком низки суперечностей в українському суспільстві: між вла-

дою та опозицією, між носіями європейських та російських імперських, а подекуди й радянських цінностей, між олігархами, бюрократією і силовиками з одного боку та найманими працівниками, студентством і малим бізнесом з іншого. Утім, суперечливість та незавершеність українських політичних трансформацій вимагають більш детального дослідження діяльності громадських рухів в Україні після 2014 р.

Говорячи про можливості мобілізації громадян, слід зазначити, що сучасні громадські рухи володіють широким арсеналом залучення нових прихильників. Найпростіший і найдавніший спосіб організації руху – безпосередня міжособистісна комунікація. Ідеї та цілі руху передаються завдяки спілкуванню з родичами, сусідами, колегами. Такий спосіб ідеально підходить для напівлегальних рухів, які уникають потрапляння у поле уваги правоохоронних органів.

Важливим способом поширення інформації про громадський рух є політична реклама. Громадські рухи в контексті розвитку політичного рекламування у трансформаційному суспільстві виступають суб'єктом політичної комунікації поряд з іншими політичними інститутами держави, політичними партіями, міжнародними політичними суб'єктами. Громадські рухи трансформаційного суспільства стикаються з такими проблемами, як обмеженість впливу ідеологій, розшарованість і диференціація соціальної структури, специфіка медійної структури. Отже, громадські рухи змушені використовувати всі наявні ресурси для того, щоб отримати власне місце у медіа просторі і формувати свій неповторний образ поряд з іншими об'єктами політичного і соціального світу. Сила впливу політичної реклами громадських рухів у ЗМІ залежить від ступеню врахування специфічних інтересів цільової аудиторії. Маркетингова сегментація політичного ринку, пошук серед громадських груп та верств населення потенційних прибічників, союзників, або противників, якісно відрізняється від диференціації цільових аудиторій рекламних кампаній. Телевізійна політична реклама відіграє особливу роль на етапі, коли громадський рух перетворюється на політичну партію, оскільки реклама, відбиваючи сутність політичної платформи, формує психологічну установку на голосування [10, с. 56].

Нарешті, важливим засобом мобілізації значних груп людей для проведення акцій у реальному політичному просторі Інтернет, причому його значення дедалі зростає. Соціальні мережі об'єднують мільярди користувачів, надаючи їм можливість комунікації в режимі реального часу. Політичні діячі користуються мережами для мобілізації якомога більшої кількості громадян за гранично короткий проміжок часу. Інтернет–технології мобілізації громадян були апробовані у Західній Європі та США, і їх досвід взяли на озброєння організатори революцій часів Арабської весни 2011 р., що ознаменувала перехід до нової форми протестної активності, яка, можливо, стане домінуючою у XXI столітті. Слід відзначити, що незворотного характеру подій у Єгипті набули саме після рішення Х. Мубарака заблокувати доступ до мережі Інтернет та мобільного зв'язку, що призвело до створення «інформаційного вакууму». Видається закономірним , що це рішення лише загострило ситуацію: створивши опозиціонерам свого роду рекламу, режим продемонстрував, що вважає громадський рух реальною загрозою своєму існуванню. Таким чином, до протесту було залучено численних аполітичних громадян, що призвело до зростання безпосередньої комунікації на вулицях та площах міст.

Громадські рухи починають «повертатися обличчям до Інтернету», оскільки середньодобова відвідуваність сайтів держсектора лише за 2008 р. збільшилася на 39%, а відвідуваність топ-держсайтів з 2007 до 2009 р. зросла у 3-4 рази [11, с. 26]. Позитивна динаміка зміни ситуації є явно вираженою. Проте на пострадянському просторі сучасні технології і канали комунікації розвинені недостатньо. І недооцінювання важливості Інтернет-комунікації лідерами громадських рухів може серйозно поглибити комунікаційну кризу. Як слушно зазначає І.В. Іщенко, з

метою стабілізації соціального середовища доцільно запровадити в мережевий процес спілкування певних смислових конструкцій, здатних нейтралізувати радикалізм ініціаторів маніпулювання свідомістю [12, с. 137].

Отже, громадські рухи є невід'ємною частиною громадянського суспільства і покликані артикулювати й агрегувати інтереси великих груп населення. Економічні, соціальні, релігійні, екологічні та власне політичні рухи сприяють посиленню згуртованості населення, змушують політичну еліту йти назустріч громадянам. Сучасні громадські рухи використовують як міжособистісну комунікацію, так і пропаганду через ЗМІ та Інтернет. Перспективу подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у більш детальному вивченні громадських рухів сучасної України.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гідденс Э. Соціологія [Текст] / Э. Гідденс. – К.: Основи, 1999. – 726 с.

2. Зубар В. Роль сучасних суспільно-політичних рухів у розвитку української державності [Текст] / В. Зубар // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 65-70.

3. Здравомыслова Е. Социологические подходы к анализу общественных движений [Текст] / Е. Здравомылова. – Социологические исследования. – 1990. – № 7. – С. 90-96.

4. Reifer T. Occupy Wall Street, the Global Crisis, and Antisystemic Movements: Origins and Prospects [Text] / T. Reifer // Journal of World-Systems Research. – 2013. – Vol. 13. – № 2. – P. 186-192.

5. Flegel T. Public Protests against Nuclear Power in Germany [Text] / T. Flegel // Turkish Policy. - 2010. - Vol. 9, №. 2. - P. 105-115.

6. Ключник Р. М. Локальное измерение политических кризисов [Текст] / Р. М. Ключник // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2014. – Вип. 7. – С. 203-208.

7. Малахов В.С. Аллохтоны и автохтоны: мигранты как субъект социального взаимодействия [Текст] / В.С. Малахов. – Полис. – 2015. – №1. – С. 111-125.

8. Малявін Є.В., Семке Н.М. Громадські об'єднання як складова частина політичної організації суспільства [Текст] / Є.В.Малявін, Н.М. Семке // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2010. – Вип. 28 (32). – С. 148-156.

9. Соколов А. В. Онлайн-фандрайзинг в России: особенности, примеры и результаты [Текст] / А. В. Соколов, А. А. Дементьев // Вестник Пермского университета. Серия «Политология». – 2013. – № 1. – С. 20-34.

10. Машевская А. В. Целевая типология политической рекламы в трансформационном обществе [Текст] / А. В. Машевская // Иппокрена. – 2014. – № 2(25). – С. 52-60.

11. Володенков С. В. Современная коммуникация как основа эффективности политической кампании [Текст] / С. В. Володенков // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2010. – № 1. – С. 14-28.

12. Іщенко І. В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: функціональні особливості [Текст] / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ: Інновація, 2015. – 306 с.

REFERANCES:

1. Hiddens E. H. Sotsiolohiia. – K.: Osnovy, 1999. – 726 s.

2. Zubar V. Rol suchasnykh suspilno-politychnykh rukhiv u rozvytku ukrainskoi derzhavnosti // Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. – 2014. – Vyp. 26. – S. 65-70.

3. Zdravomyslova E. Sotsyolohycheskye podkhody k analyzu obshchestvennykh dvyzhenyi // Sotsyolohycheskye yssledovanyia. – 1990. – № 7. – S. 90-96.

4. Reifer T. Occupy Wall Street, the Global Crisis, and Antisystemic Movements: Origins and Prospects // Journal of World-Systems Research. – 2013. – Vol. 13. – № 2. – P. 186-192.

5. Flegel T. Public Protests against Nuclear Power in Germany // Turkish Policy. - 2010. - Vol. 9, №. 2. - P. 105-115.

6. Klyuchnik R.M. Lokal'noe izmerenie politicheskih krizisov // Filosofiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury. – 2014. – Vyp. 7. – S. 203-208.

7. Malahov V. S. Allohtony i avtohtony: migranty kak sub`ekt social'nogo vzaimodejstviya. – Polis. – 2015. – №1. – S. 111-125.

8. Maliavin Ye. V., Semke N. M. Hromadski obiednannia yak skladova chastyna politychnoi orhanizatsii suspilstva // Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity. – 2010. – Vyp. 28 (32). – S. 148-156.

9. Sokolov A. V., Dement'ev A.A. Onlajn-fandrajzing v Rossii: osobennosti, primery i rezul'taty

// Vestnyk Vestnik Permskogo universiteta. Seriya «Politologiya». – 2013. – № 1. – S. 20-34.

10. Mashevskaya A. V. Celevaya tipologiya politicheskoj reklamy v transformacionnom obschestve// Ippokrena. – 2014. – № 2(25). – S. 52-60.

11. Volodenkov S. V. Sovremennaya kommunikaciya kak osnova `effektivnosti politicheskoj kampanii // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 12. Politicheskie nauki. – 2010. – № 1. – S. 14-28.

12. Ishchenko I. V. Politychni instytuty v nestabilnomu seredovyshchi: funktsionalni osoblyvosti. – Dnipropetrovsk: Innovatsiia, 2015. – 306 s.

Пилипенко О. В., аспирантка Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Общественные движения: особенности формирования и функционирования в современном мире.

Аннотация. *Раскрыты основные механизмы формирования и функционирования общественных движений в современном мире. Приведены различные интерпретации понятия общественных движений. Предложена авторская классификация общественных движений. Подчеркнуто, что общественные движения могут оказывать деструктивное влияние на политическую систему. Рассмотрены возможности мобилизации участников общественных движений с помощью СМИ и Интернета. Отдельное внимание уделено общественным движениям в Украине.*

Ключевые слова: *общественное движение, политический протест, политическое участие, политическая коммуникация, политический кризис.*

Pylypenko O., postgraduate student at the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Civil movements: peculiarities of forming and functioning in the modern world.

Abstract. *Basic mechanisms of forming and functioning of civil movements in the modern world are considered. Different interpretations of the concept of civil movements are given. E. Giddens has identified four areas in which social movements operate in modern societies: 1) democratic movements that work for political rights; 2) labor movements that work for control of the workplace; 3)ecological movements that are concerned with the environment: 4) peace movements that work against military conflicts. Author gives her own classification separating economic, religious, social, political, ecological movements. It is underlined, that civil movements may destroy political system. The possibilities of political mobilization are considered. Mass media and Internet are proved to have a large influence on political movements. A special attention is paid to civil movements in Ukraine.*

Key words: *civil movement, political protest, political participation, political communication, political crisis.*

УДК 32:159.9

Полянська В. Ю.
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: s.vita@i.ua

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МОНАРХІЇ І РЕСПУБЛІКИ ЕСТЕТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Анотація. *Досліджуються естетичні аспекти естетизації особи правителя та політичної влади, яку він уособлює. Особлива увага приділяється естетичним засобам репрезентації монархічної та республіканської форм правління. Під естетичними засобами репрезентації форм правління мається на увазі комплекс інструментів легітимації політичної влади шляхом формування відповідних політичних суджень в політичній свідомості.*

Ключові слова: *політична естетика, естетизація політики, держава, монархія, республіка, політичне судження, політичний міф, політичний ритуал*

Постановка проблеми. Естетичні засоби використовувались в репрезентаціях влади від самої її появи. З розвитком держави та виникненням розмаїття форм державного правління естетизація політичної влади та її уособлень стає одним із ефективних ресурсів політичної влади, її сутнісним відбитком в політичній практиці та способом інтерпретації владних інтенцій у політичній теорії. Одночасно, естетизація влади та її уособлень не може розглядатись як цілком цілераціональний процес, однозначно спрямований на досягнення політичного результату, оскільки застосування естетичних засобів автоматично надає об'єктові декілька смислів та значень для інтерпретації, невловимих для раціонального аналізу елементів, непередбачуваних ефектів, потенційно актуалізованих в свідомості споживача продукту естетизації.

Дослідження, присвячені репрезентації та символізації політичної влади за посередництвом політичних міфів та ритуалів, є досить численними та багатими на методологічні підходи та евристичні висновки для пізнання сутності політичної влади як такої та її можливостей самопрезентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, дослідженням політичного міфу та ритуалу в політичній думці присвятили свої роботи зокрема Е. Кассірер, Ж. Бодрійар, С. Полосін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В даній роботі ми не ставимо за мету проаналізувати ці підходи, але пропонуємо звернутись до естетичних аспектів реалізації політичного правління, особливо у його ситуативно-інструментальному вимірі. Мається на увазі проблема естетизації правителя як суб'єкта політичного правління, його атрибутики, ідеології, тіла, походження, призначення, місії та конкретно ситуативних завдань. Отже, метою даної статті є визначення природи, змісту, можливостей та інструментів втілення естетизації політичної влади та її уособлень, тобто правителів, в таких формах державного правління як монархія та республіка. Серед основних завдань роботи є виявити спільні риси процесу естетизації правителів в умовах монархії та республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Естетизація політичних об'єктів – це спосіб переведення (трансформації) естетичного досвіду в політичний та навпаки. Серед об'єктів політичної естетизації особливе місце посідає держава, зокрема, в таких її формах як монархія, імперія та республіка.

Естетична репрезентація монаршої влади, її політичних цінностей має давню історію. Естетизація монарха як явища, субстанції, його тіла, атрибутики влади завжди мало широке застосування та безліч варіантів та інструментів втілення.

В «Зібранні літописів» Рашид ад-дина описує декілька ціннісних аспектів правління Чингіз-хана. В стилістиці цього художнього твору використовуються засоби створення урочистого настрою, який стає формою для сприйняття архаїчної концепції відтворення життя Всесвіту: «народження держави та оновлення законів повторює акт творіння, рівнозначний космогонічному Творенню Світу. Вибраний вищою волею правитель встановлює втрачений світовий порядок» [1, с. 10].

О. Юрченко прямо вказує на політичну доцільність використання міфоестетичних репрезентацій ханської влади: «Цінність цих текстів є в їх ідеологічному спрямуванні. Вони вказують на умонастрої та цілі їхніх авторів, де факти не відіграють жодної ролі» [1, с. 11]. Літописи в художній піднесеній манері описували законотворчість Чингізхана як встановлення всесвітнього порядку. Літописці використовували художні засоби для формування релігійно-міфологічних образів з метою легітимації політичної влади. Ритуал коронації Чингізхана був спеціально вигаданий та мав на меті реалізувати доктрину його вибраності та легітимації його претензій на володіння землями інших ханів та встановлення власного політичного порядку, включаючи законотворення. Міфологізація чисельності війська Чингізхана також сприяла навіюванню жаху на християнський світ.

До основних репрезентаційних ритуалів монархії можна віднести ритуали війни-миру (присутність тіла монарха на полі бою), тріумфу, капітуляції; право-

суддя, коронації (перенесення сакрального змісту влади на тіло монарха через помазання). Найголовнішим ритуалом легітимації монархічної влади є, звичайно, ритуал коронації або зведення на трон (інтронування). Як правило, даний ритуал супроводжується відповідними естетичними засобами, в тому числі образотворчими, архітектурними, музичними і т.д. В ритуалі коронації відбувається естетизація ідеї божественного походження влади, монарха як помазаника Божого, через демонстрацію величності монаршої субстанції, її зв'язку із сакральним. За допомогою образів, звуків, форм, задаються певні канони стилю та смаку, характерного для даної епохи, основна функція яких полягає у регулярному відтворені ідеї величі монарха у повсякчасній дійсності, моделях поведінки, одязі, побуті, офіційному церемоніалові. Створюється відповідний настрій, смаки, канони моралі, а відповідно і уявлення про «бажане», «реальне» та те, що має бути в політиці, управлінні державою.

Прикладом демонстрації великодушності та милосердя короля в епоху Столітньої війни був ритуал капітуляції, в якому Едуард III розіграв суворий процес, де засудили на смерть старшин Калє, що очолювали оборону при осаді міста, але король помилував членів міського муніципалітету Калє, тим самим демонструючи милосердя. «Подібно до Господа під час Страшного суду, государ, як вікарій Бога на землі, судив грішників, які відцуралися його закону та влади, осуджуючи їх на загибель. І, подібно Ісусу, Едуард проявив співчуття, простив тих, хто повстав проти нього» [2, с. 184]. Розігруючи роль законного государя, Едуард демонстрував одночасно правосуддя та милосердя, устрашаючи і в той же час викликаючи симпатії, тобто являючи народу ідеальний приклад монаршої справедливості, одночасно експлуатуючи міф про божественну природу монарха та особисту подібність до Христа.

Едуард активно впроваджував такі ритуали як колективні молитви, роздачу прокламацій, які тілесно оживляли політичні цінності, запроваджені королівським правління, виконуючи політичні функції: пояснення змісту «справедливої війни» як справи честі государя; стимуляцію гордості за англійців та їхні славні перемоги; формування образу їх підступних та небезпечних ворогів; формуваня у них «усвідомлення дотичності до цієї війни та особистої зацікавленості в її благополучному завершенні» [2, с. 185]. Окрім того, Калмикова вказує на те, що воєнні ритуали та естетизація воєнної теми свідомо були спрямовані не лише на формування певного сприйняття війни, формування почуттів гордості, певних моделей героїчної поведінки, а й націлені на конкретно політичні цілі – збір податків, мобілізація громадян для участі у війні, лояльність до політичного правителя.

Ще одним успішним прикладом використання засобів естетизації монарха є політика Єлизавети I та її наступників. Зокрема, в 1602 році було випущено медаль із зображенням Єлизавети I, на якій королева зображувалась, попираючи змія та равлика. Сама ж Єлизавета I зображувалась в образі античної богині Минерви, якій приписували властивості впорядкування, мудрість, воїнську доблесть та цноту. «Приймаючи до уваги задачу, яка стояла перед творцями медалі (художніми засобами прославити тріумф істинної віри), доцільно припустити, що смисл композиції з попранням змії мав бути максимально ясним будь-якому хоч трохи грамотному англійцеві» [3, с. 378]. Для пояснення ролі Єлизавети I в затвердженні істинної англіканської віри використовувались композиції, поширені в християнському мистецтва 4-5 століть, вживані в іконографії візантійських імператорів, що тріумфально сиділи на престолах, попираючи змія, дракона та лева. Центральною ідеєю цих художніх зображень була ідея тріумфу. В маньєристичному мистецтві 16 століття равлика також зображали як нечисту тварину, що символізувала гріховність світу в алегоричних натюрмортах та композиціях, в яких життю вічному протиставлялась мінливість земного буття та тимчасовість світської слави.

В цій монеті також використовуються зображення солярного знаку та знаку Місяця, що в християнському мистецтві як символ всесвітнього значення воскресіння Хри-

ста як події, що порушує закони природи. Фактично, в даній монеті автором було поєднано традиційно християнські та античні мотиви в такій комбінації, щоб донести до широкої аудиторії смисл та значення правління королеви. Стилістика монети свідчить про саме художнє поєднання символів, які не є спорідненими, але в даній композиції отримали естетичну розмірність. Дана естетична співзвучність при цьому не є мистецтвом заради мистецтва, а слугує конкретній політичній меті – визначити ідеологічні настанови правління королеви. В той же час, художня композиція не містить прямих вказівок на конкретні події, а залишає простір для суб'єктивної інтерпретації, оживаючи на тілесному, емоційному рівні в контекстуальному середовищі, в якому перебуває споживач художнього продукту (монети). Контекстуальним середовищем може бути названа власне соціальна дійсність та повсякденна соціальна дія, відновлювана та впорядкована відповідними соціальними ритуалами.

Монарші ритуали слугували тлумаченням, переведення на мову чуттєвих форм цінностей монаршого правління; створення відчуття присутності, масовість особистої участі в актах коронації, тріумфу, параду, ходи і т.д.

Святенність тіла монарха в художній риторичній формі описана в промові Хеттона, який поміщує образ королеви Єлизавети I в концепцію земного Едему та використовує метафору «Дерева Життя». Метафора, яку вжив канцлер, мала великий репрезентативний потенціал, оскільки символіка Дерева Життя була багатоплановою. З одного боку, лорд-канцлер демонстрував, що королева – животворний центр для благо чесних підданих «божої держави», подібно до Дерева Життя, що його Творець помістив в центр Едему. З другого – метафора породжувала асоціації із безсмертям праведника, який сповідує істинну віру в Христа. Дана метафора мала і ритуальні контекстуальні модифікації. Так, в 16 ст. традиційними були різноманітні святкування, одним з яких був «Тріумф» - театралізований лицарський турнір, в якому в ритуальній формі програвалась ситуація прагнення французів підкорити замок Краси (символ королеви англії), але англійські лицарі скоряють порушників спокою і показують тим самим безсилість сил зла перед Досконалою Красою та доблестю її вірних лицарів [3, с. 383-387].

Фактично, «відчувши потенційну загрозу з боку претендента-католика, протестантська еліта стала апелювати до образу непорочної королеви, яка повертає втрачений Рай, символічний смисл якого був нерозривно пов'язаний з уявленнями про поразку Ворога та тріумф істинної віри» [3, с. 388]. Єлизавета ж порівнюється із Христом. «…Порівняння із Христом найчастіше виникають в репрезентаційній стратегії у зв'язку з отриманою перемогою (будь то реальний воєнний успіх або всього лише театралізований «Тріумф»)» [3, с. 388]. Звертаючись до сучасних психологічних досліджень, слід сказати, що емоційний ефект від реальної перемоги та переживання ритуального дійства особливо не відрізняється по інтенсивності психічних та нейрофізіологічних реакцій. В офіційній репрезентаційній політиці Єлизавети важливе місце відводилось візуальному мистецтву, яке використовувало алегорії Христа. «Новаторство єлизаветинської імагології полягало не лише в апропріації цих символів світської правитель ниці, але й в інтенсивності, з якою вони вживались у візуальній пропаганді» [3, с. 390]. Зустрівшись із ситуацією політичного протиборства Єлизавета користується художніми засобами для того, щоб відстояти свій імідж, зокрема в офіційному живопису та гравюрі, в клеймах королівських грамот та декоративно-прикладному мистецтві, де активно експлуатуються символічні фігури пелікана та фенікса. Фактично, в епоху Реформації монархи стають «богами, які правлять», оскільки, зосередивши всю повноту влади над церквою та державою, вони апропріюють атрибути божества і досить безцеремонно тіснять його в іконографії та релігійні практиці [3, с. 399]. Фактично, протестантський государ повертається до імперського владного дискурсу.

В наведених прикладах вбудовування політичної репрезентації в міф, ритуал,

конкретні засоби образотворчого або словесного мистецтва присутня одна спільна мета – викликати у цільової аудиторії відповідне естетичне, чуттєве, тілесне переживання та в кінцевому рахунку сформувати судження, яке в за природою обіймає характеристики естетичного судження або судження смаку, а в кінцевому рахунку є політичним оціночним судженням, вбудованим в контекст конкретної політичної реальності.

В цьому контексті хотілося б відзначити переривання традиції сакралізації монархії та абсолютної монархії, пов'язана із ліберальною політичною думкою. Хоча дослідники часів абсолютизму зазначали, що влада корони сприймалась як визвольна, а не як подавляючи сила, оскільки вона була бажанішою, ніж тиранія місцевих магнатів. Так, зокрема, в Іспанії були поширені прагнення «відмовитись від влади сеньйора і віддатись свободі короля» [4, с. 152]. Фактично в цьому процесі велику роль зіграло введення Дж. Локком семантичної традиції, в якій вседозволеність та абсолютна влада ототожнюються в поняттях тиранії.

Що стосується естетизації республіканської форми правління, особливо в сучасний період, функції естетичних інструментів змістовно відрізняються від естетизації монархії. Оскільки монархічна ієрархія заснована на вірі в Бога, в божественне походження та призначення влади, політичні цінності, що виражались в продукуванні величності всього монаршого, були засновані на моралі та відповідних канонах в мистецтві та смаках публіки. Визначення напрямку цих канонів та смаків лежало в площині елітарної творчості.

Використання естетичних засобів в умовах демократичного республіканського правління полягає не лише в поясненні та тлумаченні смислу моральних та політичних цінностей через створення певного-естетично-психологічного стану, який є ключовим в процесі легітимації монаршої влади. Естетизація політичного в умовах демократії – це процес створення уявлення про цінності демократії в умовах відсутності єдиних критеріїв моралі, де те, що має бути в політиці, визначається ситуативно широкими масами електорату. Ситуативність та змінність цих визначень напряму залежить від смаків публіки, але самі ці смаки, що ґрунтуються на ірраціональних та чуттєвих аспектах сприйняття політики як видовища.

Первинна естетизація республіки через конкретний досвід реальних людей і реальні події в умовах поширення ЗМІ замінюється імітацією цих подій естетичними засобами. Відповідно, з'являється естетика конституціалізму та законотворення, драматизм судочинства, трагічні конотації хаотичного деструктивного начал загроз звичному цивілізованому суспільству.

В ритуалах демократії (вибори, голосування, мітинги, виборчі тріумфи, інавгурація, парламентаризм) відтворюються моделі демократичної поведінки (героїка, воїн, поліцейський, громадянин, юрист, президент і т.д.). Регулярні демократичні ритуали закріплюються в офіційному календарі та здійснюються як святкування загальнонаціональних визначних дат. Формується міфологія та міфополітика демократії (міф, час, герої, сакральне, цінності, ідеї і т.д.). Демократія як форма правління містить потенційно декілька центрів політичної влади, плюралізм цінностей та думок, але цінність республіканської форми правління та демократії потребує постійного відтворення, пояснення та втілення в моделі громадянської поведінки. Це втілення відбувається в часово-просторових координатах міфу про демократію, відповідні естетичні засоби та техніки його реалізації, центральними ретрансляторами яких стають засоби масової комунікації. Телебачення та кіно створює ефект присутності в естетично оформлених подіях, де людина виступає глядачем, але не має можливості довільно інтерпретувати реальність, що презентується, як це було в дотелевізійну епоху.

Оформлюється мова демократії (мова політкоректності, необхідність описання, номіналізації, наративи, заміщення символів). Будучи раціонально-логічною, прагматичною, підкореною політичним інтересам груп та спільнот мова демократії

так як і монархії активно користується метафорами та іншими риторичними, образними, художніми формами, оживляючи смисл сказаного в конкретній свідомості споживача цих форм.

Мова є першу чергу текстом, через який знання «стає частиною не тільки пам'яті, але і нашої нервової системи, нашого тіла, наших звичок» [5, с. 131-132].

«…Глядач втрачає своє місце зовні та проти життєвої події діючих осіб драми, яка зображується, в кожен момент він в одному з них та всередині його переживає його життя, його очами бачить сцену, його вухами чує інших діючих осіб, співпереживає з ним всі його вчинки». «Оскільки ж повного співпадіння глядача з героєм та актора із зображуваною особою не відбувається, ми маємо лише гру в життя» [6, с. 66], стверджують експресивні естетики. При цьому, гра набуває естетичного змісту тоді, коли з'являється глядач.

«Дійсне життя ми можемо споглядати естетично активно» [6, с. 67], зазначає Бахтін. Він вважає, що естетична насолода та ідеальне відчуття співпереживання почуттям героя, мають потенціал до втілення глядачем ідей, що передаються естетичними засобами в реальному житті. Коли ми занурюємось у відчування в естетично споглядає мий об'єкт та в його особисті стани: страждання, радість, спокій, напругу і т.д. Відповідно, ми приписуємо об'єктові внутрішні якості та характер. Глядач ніби оживляє зовнішній об'єкт зсередини, створюючи внутрішнє життя, яке осмислює його зовнішні, передані естетичними засобами форми. Саме ця здатність мистецтва – переводити естетичний об'єкт в переживання глядача, дає змогу переводити групові, соціальні, політичні цінності в площину особистих цінностей. «Саме симпатичне переживання – і лише воно – володіє силою гармонічно поєднувати внутрішнє із зовнішнім в одній та єдиній площині» [6, с. 74].

«Форма – це є межа, опрацьована естетично» [6, с. 81]. За Бахтіним, в акті естетичного споглядання героя, який оформлюється естетичними засобами, відбувається розширення внутрішніх меж глядача, яким в результаті співпереживання з героєм створюється нове, формується естетична цінність. Отже, естетична свідомість є свідомістю, що покладає цінність.

Бахтін також зазначає, що технічні засоби мистецтва (музика, поезія, образна творчість) суттєво визначають структуру естетичного об'єкта. виражений одним із технічних засобів мистецтва естетичний об'єкт лишається одностороннім, при цьому, виражений за допомогою словесної творчості він стає більш конкретним та багатостороннім, ніж, наприклад, виражений музикою, оскільки звук в музиці не має просторової форми.

Стилістика репрезентації демократії та її атрибутики зосереджена на демократичних цінностях, нормах, інститутах, героїці, моделях поведінки та відповідних інструментальних символів, ритуалів та метафорично виражених ідей. Республіканська форма правління та її уособлення спираються на символічне вираження цінностей свободи, рівності, прав людини, політичної нації, толерантності, громадянства. Але принципи конструювання соціального залишаються зануреними в природу естетичного осягнення людиною світу, який її оточує.

Більше того, на думку Ж.Бодрійяра політичне репрезентативне послання виступає конструюючим фактором соціальності споживацького типу. Сучасне демократичне суспільство споживання є таким, де не тільки є предмети і товари, які хтось бажає купити, але саме споживання споживається у міфологічній структурі, а принцип насолоди, в тому числі і естетичної є ключем до вступу в соціально-економічну організацію [7].

К. Вульф зауважує, що соціальне конструюється у взаємодії міметичних, перформативних та ритуальних процесів і без цих складових його неможливо зрозуміти. «Соціальна дія є тілесною, символічною і виникає завдяки індивідуальній та колективній уяві дієвих осіб. Соціальна дія має свою основу в інкорпорованому практичному знанні, яке отримується мім етично, а його перформативність формує

соціальні відносини та зв'язки» [8, с. 13].

Навчання соціальному відбувається через мімезис, коли людина бачить вчинки інших людей, як люди інсценують та презентують свої дії, приймаючи участь в цих діях, сприймаючи мету, смисл, тип та манеру поведінки, або є не приймаючи особистої участі, а лише сприймаючи те, що відбувається.

В міметичних процесах встановлюється зв'язок між світами тих, хто інсценує певний тип дії, та тими, хто її сприймає, прагнучи сприйняти та відтворити таку дію, бажаючи бути як всі, що є, на думку Вульфа, природним бажанням кожної людини. Мімезис слугує переведенню цінностей певного інституту в структуру особистих цінностей людини. Мімезис за змістом є близьким до таких понять як мімікрія, відтворення, репрезентація, симуляція.

В процесі співучасті в ритуалах як «соціальних драмах» індивід через мімезис занурюються в систему цінностей, але не шляхом дискурсивного пізнання, а через відчуття та сприйняття. «Колективний характер емоцій породжує встановлюючий вплив ритуалу» [8, с. 53]. Важливо зазначити, що в силу мім етичної здатності ритуал впливає навіть на тих осіб, які свідомо від нього дистанціонуються.

В інсценуванні та презентації політичної влади ключову роль відіграє уява, що активізується в ритуальному дійстві, де проявляється гра та творчість, потенційно здатні модифікувати старі соціальні компоненти та додати нові.

Пояснюючи смисл перформативності, Вульф характеризує соціальну дію, а по аналогії і політичну дію, як «символічну композицію, розміщення людського тіла в просторі» [8, с. 16], що включає в себе культурні уявлення, певну мову, а також «естетичну розмірність, конструктивну для художнього перформансу». Останнє означає, що, по аналогії із художнім твором, політична дія є чимось «більшим», ніж здійснення інтенцій, ніж цілераціональная дія. З урахуванням естетичної розмірності перформатива виявляється значення стилю соціальної композиції, яка, за аналогією, знову-таки, із художнім твором, має декілька інтерпретацій, але має вплив на свідомість суб'єкта, що її сприймає.

«Ритуали – це соціальні драми, в яких компенсуються відмінності. Вони є інсценуваннями та репрезентаціями соціального, в яких формується, перформативно створюється суспільство» [8, с. 20]. Ритуали мають сакральний характер дії, є вкоріненими в часі та просторі, колективними та публічними, комплексними та підкореними правилам. Серед політичних ритуалів розмежовують ритуали, конвенції, церемонії, літургії та урочистості. Також відрізняють типи ритуалів: ритуали переходу, ритуали вступу на посаду, ритуали інтенсифікації, ритуали протесту та інтерактивні ритуали». Соціальні спільноти встановлюються завдяки вербальним та невербальним формам ритуалізованої взаємодії та комунікації. Вони завжди виконуються на «сцені»; лише таким перформативним шляхом стають можливими ролі, єднання, солідарність, інтимність та інтеграція спільноти як спільноти… Спільнота – це драматичне поле дій, що встановлюється ритуалом як символічним інсценуванням в загальносоюзному просторі досвіду, і це поле втілює інтерактивну систему взаємодій, єдність якої – результат взаємодій, іноді таких, що зовсім розходяться» [8, с. 20-21].

Ритуали – це також і інституційні зразки, в яких інсценується колективне політичне знання та колективна політична практика правління/підкорення в тому смислі, що підтверджується самоуявлення та самоінтерпретація інституціонального політичного порядку… «Ритуали є вплетеними у відносини влади та структурують соціальну дійсність; вони створюють та змінюють соціальний порядок та ієрархію» [8, с. 22]. Для ефективності ритуалові необхідне знання, саме чуттєве знання, міметичний характер якого гарантує його перформативну силу, зазначає К. Вульф.

«В ході ритуалу інтронізації переможець виборів Джордж В. Буш переймає уявне політичне тіло президента Сполучених Штатів Америки» [8, с. 145]. Ритуал інавгурації символізує закінчення ламінарного періоду, коли нація була розколо-

тою між двома претендентами на пост президента, інтегрує суспільство та одночасно служить легітимації влади новообраного президента. За допомогою медійної трансляції інавгурації відбувається ритуальне інсценування лідерства, лояльності та відданості американській нації та релігії, слугує проясненню, ідеалізації та іконному характеру президента.

«В перформансі та риториці ритуалу інтронізації американський президент інсценується і представляється як король (тимчасово), жрець, пророк та символ культу Божественної Америки. Це підтверджує і урочиста промова президента, що вступив на посаду, в якій він викладає свою місію» [8, с. 147]. Таким чином, в ритуалі активізуються в почуттях конститутивні для демократії цінності свободи, рівності, гуманізму і т.д., а також власне конститутивні для демократії сили. Церемонія здійснюється перед будівлею Конгресу, а присягу його приймає верховний представник юстиції.

Висновки. Принципова особливість естетизації монархії, її субстанції та атрибутики полягає в тому, що естетичні засоби щодо політичних об'єктів виконують функцію репрезентацію, пояснення, інтерпретації політичних цінностей, які втілено в особу монарха, монархічні інститути, відповідну ієрархію, закріплену порядком монархічного управління, ритуали, правила та норми співіснування людей в суспільстві і т.д. Продукування та використання естетичних засобів напряму пов'язує політичні цінності та критерії смаку, а також моральні норми, втілені в ієрархії.

В процесі естетизації політичних об'єктів досягається ефект естетичної розмірності, який свідчить про те, що даний політичний об'єкт, наприклад, правитель, воїн, політик, президент – це не просто політичний інститут або функція, ціле орієнтована на раціональний результат, це щось більше, щось ближче до особистого світовідчування суб'єкта естетико-політичного споглядання.

Політичний міф боговибраності, ритуал демонстрації лицарської доблесті, гравюра, що зображує сюжет перемоги над ворогом монаршої персони, поема, що прославляє трагічну загибель короля-мученика, урочиста інавгураційна промова – все це різновиди репрезентацій політичних ідей та цінностей. Але самі по собі ці артефакти та дійства є художніми, мистецькими структурами і, одночасно, політичними актами, що формують, форматують, визначають, ламають, об'єднують, опонують або руйнують політичні цінності та політичні інституції в кінцевому рахунку. Сферою визначення широкого спектру можливостей естетизації особи правителя та його політики є сфера політичних суджень, які в силу своєї ірраціональності і глибокого вкорінення в тілесні та чуттєві аспекти людського буття є за природою судженнями смаку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Юрченко А. Г. Историческая география политического мифа. Образ Чингис-хана в мировой литературе XIII-XV вв / А. Г.Юрченко. – СПб: Евразия, 2006. – 640 с.

2. Калмыкова Е. В. Образы войны в исторических представлениях англичан позднего Средневековья / Е. В. Калмыкова. – М.: Квадрига, 2010. – 664с.

3. Священное тело короля: Ритуалы и мифология власти / [отв.ред. Н.А.Хачатурян]; Ин-т всеобщ.истории РАН; МГУ им.М.В.Ломоносова / Н.А.Хачатурян. – М.: Наука, 2006. – 484 с.

4. Хеншелл Н. Миф абсолютизма: Перемены и преемственность в развитии западно-европейской монархии раннего Нового времени / Н.Хеншелл. – СПб.: Алетейя, 2003. – 272 с.

5. Joseph J. E. Language and Politics. Edinburg textbooks in applied linguistics / J. E. Joseph. – Edit. by A.Davies & K.Mitchell. – Edinburg University Press, 2006. – 170 ps.

6. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М.Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.

7. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж.Бодрийяр. – М.: Республика, Культурная Революция. – Серия: Мыслители XX века, 2006 - 174 с.

8. Вульф К. К генезису социального. Мимезис, перформативность, ритуал / К. Вульф. – СПб.: Интерсоцис, 2009. – 164с.

REFERANCES:

1. Yurchenko A. G. Istoricheskaya geografiya politicheskogo mifa. Obraz Chingis-hana v mirovoj literature XIII-XV vv. - SPb: Evraziya, 2006. – 640 s.

2. Kalmykova E. V. Obrazy vojny v istoricheskih predstavleniyah anglichan pozdnego Srednevekov'ya. – M.: Kvadriga, 2010. – 664s.

3. Svyaschennoe telo korolya: Ritualy i mifologiya vlasti / [otv.red. N.A.Hachaturyan]. - M.: Nauka, 2006. – 484 s.

4. Henshell N. Mif absolyutizma: Peremeny i preemstvennost' v razvitii zapadno-evropejskoj monarhii rannego Novogo vremeni. - SPb.: Aletejya, 2003. – 272 s.

5. Joseph J.E. Language and Politics. Edinburg textbooks in applied linguistics. Edit. by A.Davies & K.Mitchell / J.E. Joseph. – Edinburg University Press, 2006. – 170 ps.

6. Bahtin M. M. `Estetika slovesnogo tvorchestva. - M.: Iskusstvo, 1979. — 424 s.

7. Bodrijyar Zh. Obschestvo potrebleniya. Ego mify i struktury. - M.: Respublika, Kul'turnaya Revolyuciya. - Seriya: Mysliteli XX veka, 2006 - 174 s.

8. Vul'f K. K genezisu social'nogo. Mimezis, performativnost', ritual. - SPb.: Intersocis, 2009. – 164s.

Полянская В. Ю., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии ДНУ имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: s.vita@i.ua

Репрезентация монархии и республики эстетическими средствами

Аннотация. *Исследуются эстетические аспекты эстетизации правителя и политической власти, которую он представляет. Особое внимание уделяется эстетическим средствам репрезентации монархической и республиканской форм правления. Под эстетическими способами репрезентации форм правления имеется ввиду комплекс соответствующих политических суждений в политическом сознании.*

Ключевые слова: *политическая эстетика, эстетизация политики, государство, монархия, республика, политическое суждение, политический миф, политический ритуал.*

Polyanska V., PhD in political sciences, docent, associate professor of the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: s.vita@i.ua

The representation of the monarchy and republic by the aesthetical tools

Abstract. *Aesthetical aspects of the state are researched. Special attention is captured to the essential difference between the mechanisms, instruments and essential characteristics of the aesthetization of the monarchy prince and democratic leader. The main aim of the research is to show the aesthetical way and nature of the political power representation in different historical epochs: pre-TV and mass-communication.*

The methodological basis of research is the political-aesthetical approach to the political objects, comparative methods, historical method, the complex scientific strategy, which combine the theory of the political myth and rituals, the theory of emotions in politics, the discursive paradigm and theory of the aesthetical judgment.

We could approve the idea, that the representation of political power and its impersonations is based on the irrational nature of the political judgment, which is itself the aesthetical judgment and formed by the same way. The main instruments of political representation are political myths, rituals, metaphors, which are realized by aesthetical tools, for example: music, art, literature and other. The aesthetical tools play significant role in the process of the embodied and vitalization of the political ideas, values and tasks of the political power and its personifications.

The results of this research could be used in deeper conduction of the aesthetization process and its specific in different political systems and conditions. Conclusions of this research may be used in the theoretic reflection and in the practical policy.

The main conclusions, which we can do on the basis of this article are the next. First of all, we could formulate the definition of the political power aesthetization as the getting aesthetical experience through the political action and vice versa. Secondly, the result of the political power representation is the political judgment. Thirdly, aesthetical instruments allow the incorporate, revitalize, change, legitimize the values of the political authority and political order in the monarchy and in the republic.

Key words: *political aesthetics, aesthetization of politics, state, monarchy, republic, political judgment, political myth, political ritual*

УДК 329.8 : 329.71

Риженкова Л. І.
кандидат політичних наук (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: ryzhenkovaliliya3@i.ua

ПАРТІЇ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО СТРУКТУРУВАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ

***Анотація**. У статті розглядаються чинники функціонування політичних партій і громадських організацій, які спричиняють формування структури громадськості на основі політичних уподобань та інтересів. Визначається перебіг виокремлення політичних страт у єдиному масиві громадськості. Метою статті є встановлення напрямків політизації громадськості під впливом діяльності сучасних політичних партій. Завданням статті є виокремлення специфіки політизації громадськості в умовах розвиненої демократії та демократизаційних перетворень. На основі визначення громадського руху як важливого рівня структурної диференціації громадянського суспільства в сучасній Україні встановлено, що громадська політична активність має прояв не лише у висловленні позиції, але й участі в певних діях. Обґрунтовано, що структурування громадянського суспільства за політичною ознакою, а саме за ставленням до партійних ідеологій і програм, може призвести до появи механізмів рекрутування нового політичного класу зі свідомих громадян. Визначено, що руйнування монопартійності у перехідних країнах спричинило синдром «реактивної громадськості», який сприяв швидкому перетворенню опозиційних груп на громадсько-політичні рухи.*

***Ключові слова**: політизація громадськості, структура громадянського суспільства, партія влади, електоральні уподобання, картельні партії*

Постановка проблеми в загальному вигляді

Розвиток сучасного громадянського суспільства постає предметною площиною, яка сконцентрована на декількох дослідних напрямках сучасної політичної науки. Це, насамперед, визначення специфіки функціонування сучасних демократичних політичних систем, особливостей демократичного транзиту в умовах глобалізації, а також формування національних демократичних політій. Зазначені напрямки передбачають розкриття механізмів і тенденцій зміни внутрішньої структури громадянських спільнот і важелів громадянської активності. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій і комунікаційних мереж суттєвого значення набуває формування центрів координації громадської активності у плюралістичному суспільстві.

Разом із тим, політичну активність громадських спільнот і політичні тенденції громадянського суспільства в цілому визначають політичні партії, які в сучасний період зазнають чимало перетворень. Ці перетворення виявляються внаслідок безпосередньої взаємодії громадських спільнот і партій.

Партійно-громадська взаємодія набуває актуальності через втрату політичними партіями монопольного становища щодо прийняття політичних рішень і зміни політичної ситуації. Як свідчить досвід політичних перетворень у низці країн світу, мережні громадсько-політичні спільноти, керовані за допомогою Інтернету, можуть здійснити зміну влади без участі існуючих політичних сил та еліт.

Наукові праці, на які спирається автор, об'єднують як ретроспективні фундаментальні праці, так і новітні доробки. Розуміння політичного рівноправ'я у Новий час дає підґрунтя соціальній і політичній інтеграції суспільства на основі горизонтальних, а не вертикальних зв'язків. Ця константа у Західному ліберальному суспільстві залишається незмінною до нашого часу (див. С. Костючков [5]). Згідно з Джоном Локком, «…легко розрізнити, хто знаходиться і хто не перебуває разом у політичному суспільстві. Ті, хто об'єднані в одне ціле і мають спільний встановлений закон і судову установу, куди можна звертатися і яка наділена владою вирішувати спори між ними і карати злочинців, перебувають у громадянському суспільстві»

[7, с. 311]. Це дає змогу стверджувати, що реалії суспільства Нового часу, яке намагалося подолати протиріччя Середньовіччя і Реформації, затвердили за громадянським суспільством роль не лише середовища реалізації прав громадян у їх повсякденному житті, але також можливостей оптимізації і поліпшення існуючого стану соціуму. Партійний вплив на структурну диференціацію громадянського суспільства є вторинним щодо глибинної макродиференціації, яка відбувається під час демократизації і модернізації сучасного суспільства (див. Т. С. Андрійчук [1]). На думку сучасних експертів, громадянське суспільство виокремлюється за методом виключення негромадських сфер. «Громадянське суспільство потребує власної території або простору, який у сучасному суспільстві слід локалізувати в зоні між державою, економікою і приватною сферою - тобто там, де є форми суспільної самоорганізації у вигляді спілок, комунікативних мереж і соціальних рухів і де може розвиватися динамічна дія», - вказують Б. Пієтров-Еннкер та Г. Ульянова [10, с. 9]. Зазначене свідчить про наявність постійних змін у наявній структурі громадянського суспільства.

Проте найістотніший у вітчизняній політології внесок до розробки проблем взаємодії сучасних партій і громадських суб'єктів в сучасній Україні зробив академічний Інститут політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Кураса. Його провідні науковці на сучасному матеріалі із застосуванням інноваційних методичних підходів розкрили ключові аспекти поведінки політичних партій під час парламентських виборів 2012 року в Україні (М. Кармазіна, Т. Бевз, В. Яремчук, О. Рибій, А. Зуйковська [9]), окреслили пошуки концепції співпраці між державою і громадянським суспільством в сучасній Україні (Р. Балабан, С. Білошицький, В. Бушанський, Г. Зеленько, О. Калакура, О. Майборода, М. Михальченко [2, 3]), встановили політичні засоби вирішення проблем суспільної солідарності в Україні (Г. Зеленько, А. Зуйковська, М. Кармазіна, Л. Кочубей, О. Майборода [16]). Енциклопедичний довідник «Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери» [17] за редакцією М. Кармазіної став визначальною працею із аналізу досвіду розбудови партійної системи України.

Поряд з цим, невирішеною раніше частиною загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття є специфіка процесів волонтерської та технологічної взаємодії партій і громадських організацій.

Метою даної статті є встановлення напрямків політизації громадськості під впливом діяльності сучасних політичних партій. Завданням статті є виокремлення специфіки політизації громадськості в умовах розвиненої демократії та демократизаційних перетворень.

Основний виклад статті з повним обґрунтуванням результатів

Ідеологічна дезорієнтація населення після політичних перетворень початку 90-х років XX століття у транзитивних суспільствах стала основою відсутності реального електорального світоглядного вибору. Тому дієва партійно-громадська взаємодія, яка б спиралася на громадян як на суб'єктів політичної діяльності, була відсутня на початку демократичних перетворень у країнах Центрально-Східної Європи та країн колишнього СРСР. На думку С. Н. Пшизової, «політики … спочатку діяли в деідеологізованому середовищі, де після краху комуністичного режиму більшість виборців, за винятком порівняно невеликої частини прихильників КПРФ, виявилися не прив'язаними до жодної ідеологічної традиції. Звідси високий рівень волатильності електорату, властивий першим виборчим кампаніям …» [11, с. 15]. Звідси специфіку впливу партійно-громадської взаємодії на політизований сегмент громадськості у контексті внутрішньопартійної демократії також зумовлюють особливості відносин між владою та опозицією.

Завдяки цьому нерідким для пострадянських країн є формування регіональних політичних сил, які у громадській думці представляють той або інший регіон. Псевдопредставництво є важливою частиною партійних структур у таких країнах,

як Україна і Казахстан, оскільки в них істотні регіональні лобістські угрупування. Тому крім ідейних концептів, важливим значенням партійної ідентичності є територіальна приналежність. Як свідчить приклад сучасної України, саме за територіальною ознакою поділяються основні мотивації підтримки політичних сил. Як вважає Г. Михальова, «…після зміни режиму, крім конфліктної лінії «реформатори - реставратори», що підтримують і критикують ринкові реформи, все більшого значення набував конфлікт «центр - регіони», який досяг свого піку в 1999 році з утворенням опозиційної партії, що представляла інтереси регіональних еліт. Для групи, яка завоювала владу в ході першого етапу трансформації, вибір демократичних інститутів був екзистенційним, але тимчасовим, інструментальним рішенням» [8, с. 76]. Фіксованість членства і формальність існування партійних структур у ході перехідних процесів визначає перехід окремих партійних структур до прямого впливу на громадськість.

Стихійність громадських рухів і їхня непідпорядкованість загальнодержавним завданням подекуди ускладнює трансформацію української політичної системи з перехідної на стійку демократичну. У таких умовах набуває значної ваги роль координаційних центрів, які можуть спрямовувати діяльність громадських рухів у конструктивному напрямку. Однак, український науковець Г. Зеленько, спираючись на результати моніторингу стверджує, що «<громадським радам> притаманний формалізм та інформаційна закритість діяльності, намагання представників органів державної влади використовувати адміністративні методи керівництва громадськими радами. Зазначені характеристики часто призводять до скорочення участі в них представників громадських організацій науково-технічного спрямування. Також інформація про склади громадських рад, розміщена на офіційних Інтернет-сайтах органів державної влади, як правило не відображає присутності в них представників наукового середовища. Тільки знаючи про принципи формування громадських рад і вимоги щодо їх складу, можна, хоча й гіпотетично, уявити, що приблизно третина їх складу представлена викладачами вузів і організацій науково-експертного спрямування» [4, с. 257]. Визначення громадського руху як однієї із провідної форм політичної організації громадськості означає, що важливим рівнем структурної диференціації громадянського суспільства в сучасній Україні є рівень громадської активності, який має прояв не лише у висловленні позиції, але й участі в певних діях. Однак, функціонування громадських рухів, їхня внутрішня структура, цілі й завдання, потребують істотної корекції, що може бути покладено на політичні партії.

Транзитивні політичні реалії дозволяють констатувати слабкість впливу на перспективи утвердження внутрішньопартійної демократії партійної ідентичності і фіксованого членства, а також місця партій у державно-владній ієрархії. У цих умовах існують тенденції впливу політичного процесу на громадське оточення партій, які полягають у концентрації навколо конкретної партійної структури певної частини громадської думки. Це веде до появи мікроверств (мікрострат) у громадянському суспільстві відповідно до результатів і значення партійно-громадської взаємодії.

Консолідація суспільства виступає актуальним явищем для дослідження сучасних політичних наук в Україні. Встановлення громадянського миру та злагоди є стратегічним орієнтиром для всього суспільства. Водночас технології встановлення глибинних взаємозв'язків між населенням і правлячими інститутами не є достатньо розробленими в сучасних політологічних розробках (див. Рудік О. М. [12], [13]). Проблеми взаємодії політичних партій і громадянського суспільства є периферійними через процеси становлення партійних систем і розбудови держави (див. Р.Саква [14], Н. А.Скобеліна [15]). Фокус дослідників зосереджений на типах політичних партій, їхніх функціях і ролі в політичному процесі. Крім того, в сучасному світі існує стійка тенденція до перетворення політичних партій на багатопрофільні об'єднання співпраці з громадськими об'єднаннями і соціальними

групами.

Партійно-громадська взаємодія є тим аспектом, який дозволяє розкрити новий вимір взаємодії мас та еліт у сучасному суспільстві. У той же час проблематика пострадянських і посткомуністичних трансформацій визначає нові підходи для встановлення значення партійно-громадської взаємодії. Оскільки в деяких країнах колишнього СРСР, незважаючи на тривалий період перетворень, партії так і не стали стійкими утвореннями, переживають болісні процеси самоідентифікації та пошуку соціальної бази, потенціал консолідації суспільства на основі партійно-громадської взаємодії набуває великого значення. Визначення змісту цих явищ на тлі демократизації здатне дати відповідь на питання, наскільки сучасні партії сприяють об'єднанню трансформаційного суспільства.

Структурування громадянського суспільства за політичною ознакою, тобто за ставленням до партійних ідеологій і програм, може призвести до появи механізмів рекрутування нового політичного класу зі свідомих громадян. Однак, у посткомуністичних суспільствах перешкодою для розвитку цього сценарію є встановлення патрон-клієнталістських відносин між партіями та громадськими організаціями. Нерідко громадські організації є спеціально створеними для маніпулювання громадською думкою. Такі дії ведуть до ерозії громадянського суспільства, уповільнюють його формування. Консолідуючим чинником, який слід розглядати як наслідок широкої партійно-громадської взаємодії, є визнання населенням легітимності наявної демократичної політичної структури. Також партійно-громадська взаємодія виступає каналом поширення інформації щодо специфіки діяльності політичних партій. Об'єднання громадян навколо програм політичних сил може забезпечити новий поштовх для якісного розвитку демократії у західних суспільствах. Істотним чинником партійно-громадської взаємодії, спрямованої на консолідацію суспільства в посткомуністичний період, слід вважати радикальність програм політичних сил та екстремістські прояви, які можуть розділяти різні частини громадянського суспільства.

Крім того, на прикладі нашої країни можна побачити, що громадська ініціатива була спрямована на однобічне надбання переваг у політичній конкуренції, що призвело до різкої поляризації суспільства. Враховуючи зазначене, аспектами подальшого вивчення проблеми, порушеної у цій статті, є пошук та обґрунтування параметрів консолідаційної взаємодії між політичними партіями в сучасній Україні.

Основними формами партійно-громадської взаємодії в суспільстві сталої демократії є індивідуальне та колективне членство громадських організацій у політичних партіях, а також широка волонтерська підтримка кампаній політичних партій. В обох напрямках виявляється невимушений та самоорганізований принцип партійно-громадської взаємодії, який вільно обирає тактичні форми та реалізує спільні завдання без тиску згори або нормативних приписів.

Згідно з даними аналітичної доповіді «Формування взаємовідносин «особа – суспільство – держава» в країнах Центрально-Східної Європи: досвід для України», уявлення про рівень соціальної активності громадян дає виявлений відсоток тих, хто висловив готовність взяти участь у дозволених демонстраціях. В останньому за часом вимірюванні 2008 р. рівень активності починає в цілому падати, найвищий її показник втрачає 4 пункти і сягає 84% (в Ісландії). До групи найвищої активності, до якої цього разу, окрім скандинавських країн (Швеція – 84%, Норвегія – 80%) приєдналися Франція (78%) та Італія (73%), з країн ЦСЄ вперше потрапляє постсоціалістична балканська – Македонія (76%). До другої групи, крім країн увійшли Іспанія (71%), Данія (69%), Фінляндія (63%), Німеччина (63%), Швейцарії (62%), Бельгії (62%),… Хорватія (69%) і Словенія (74%). Третю групу склали в основному країни ЦСЄ: Латвія (60%), Литва (60%), Сербія (58%), Боснія і Герцеговина (58%), Грузія (57%), Чехія (54%), Польща (52%), Чорногорія (51%), а також Нідерланди (57%), Греція (54%) й Австрія (52%). Україна, де рівень активності істотно падає – до 43%, знову

потрапляє в четверту групу, до якої приєднується Молдова (47%), Естонія (43%), Словаччина (37%), Болгарія (34%), Велика Британія (48%) та Північна Ірландія (46%). Нарешті групу найнижчої активності склали виключно (крім Туреччини – 34%) колишні соціалістичні країни: Росія (34%), Білорусь (34%), Вірменія (32%), Азербайджан (34%), Румунія (33%), Угорщина (25%)[6].

Особливістю розвитку партій в умовах демократизації у країнах Східної Європи є те, що ні в одній з країн цього регіону не створилося масової партії. В основному політичні партії мають кадровий або картельний характер. Вказане визначає мінливість електоральних уподобань населення перехідних країн через постійну появу нових партійних суб'єктів виборчого процесу. На думку А. Мелешевича, «існує чотири фактори, які впливають на рівні та динаміку електоральної волатильності (Volatility) пострадянських націй: 1) регулярна поява знов сформованих організацій на національній політичній сцені; 2) регулярне зникнення короткотермінових (one-time) успішних політичних формувань з політичної мапи; 3) існування інклюзивних та постійно змінюваних виборчих коаліцій; 4)істотні зміни електоральної волатильності серед політичних партій, які беруть участ у виборчому змаганні під їх власним ім'ям» [18, p. 106].

До теперішнього часу спостерігається тенденція до підвищення ролі неідеологічних і непрограмних чинників у формуванні орієнтацій не тільки українських, але й зарубіжних виборців. При тих можливостях, які надають сучасні засоби комунікації, у суспільстві зі складною системою індивідуальних і групових ідентифікацій головним критерієм ставлення до політичної дійсності виявляється прагматизм.

Висновки

Сектор політизованої громадськості у країнах розвиненої демократії є відокремленим від інших галузевих підрозділів громадянського суспільства. Домінуючим типом сильних зв'язків між партіями та громадськими структурами розвинених демократій є партії, що виникли у період існування масових соціальних рухів XIX та XX століття. Розвиток відносин, який вносить партійно-громадська взаємодія соціальних партій і відповідних груп тред-юніонів, підприємницьких організацій тощо, яка була характерна для XX століття, у XXI столітті перетворюється на пошук нових громадських партнерів та інших способів поповнення соціальної бази. Разом із тим, наявність соціально орієнтованих партій є потужним стимулом для політичної соціалізації відповідних соціальних верств. Потужним чинником партійно-громадської взаємодії у країнах розвинених демократій є взаємодія інтелектуального середовища та експертної спільноти з політичними партіями. Ця взаємодія формує своєрідні групи з підтримки числа медіа- працівників та інших працівників мистецтва, які включаються до підтримки політичних сил, беруть участь у піар-акціях тощо. Прикладом такого громадського середовища є ліво орієнтована спільнота в кіноіндустрії сучасних США.

Особливим напрямком прояву партійно-громадської взаємодії у сучасних розвинених демократіях є територіальна та регіональна спрямованість сучасних політичних партій. Підтримка територіальних локальних і регіональних громадських спільнот визначає можливості реалізації потужних проектів, пов'язаних із місцевою та територіальною громадською ідентичністю. Водночас альтернативним каналом просування регіональних інтересів на політичний рівень країн ЄС виступають групи інтересів. Таким чином, партійно-громадська взаємодія розвинених демократій має стійкі практики для функціонування та перспективи для подальшого вдосконалення. У країнах трансформаційного типу постійна партійно-громадська взаємодія перебуває під постійним впливом викликів із боку трансформації інституційного та нормативного середовища, невизначеності культурних і соціальних орієнтацій. У країнах, які успішно подолали шлях політичних трансформацій, (передусім, це центрально- та східноєвропейські країни), рівень партійно-громадської взаємодії є

високим, і політичні партії нерідко залежать від громадських організацій у плані медіа-підтримки. Водночас руйнування монопартійності спричинило синдром «реактивної громадськості», який сприяв швидкому перетворенню опозиційних груп на громадсько-політичні рухи. У подальшому ці об'єднання перетворилися на партії, але, виконавши певну політичну функцію, зникли з політичної арени. Прикладом слугує рух «Солідарність» у сучасній Польщі, який утратив своє значення протягом реформ шокової терапії у 90-х роках ХХ століття, хоча у 80-ті роки він виконував функції політичного протесту і гуртування опозиційних сил.

У країнах пострадянського типу партійно-громадські взаємодії в умовах квазіавторитарних режимів виступають демонстрацією вад і недоліків переходу до демократії. Нормативні обмеження, які діють щодо громадських сил, їхня інформаційна блокада, а також домінування провладних партій у ресурсному плані істотно обмежують партнерську взаємодію між партіями та громадськими структурами.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Андрийчук Т. С. Гражданское общество и демократия: специфика взаимовлияния [Електронний ресурс] / Т. С. Андрийчук. – Режим доступу: www.gramota.net/materials/3/2014/1-1/1.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.
2. Держава і суспільство в Україні: історія і сучасність / За ред. д.і.н. О. М. Майбороди – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. – 184 с.
3. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 рр.) – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 808 с.
4. Інноваційна перспектива у стратегії національної консолідації в Україні. Аналітична доповідь / За ред. О. М. Майбороди. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 280 с.
5. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії [Текст] / С. К. Костючков // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія. – 2012. – Т. 182, Вип. 170. – С. 38-40.
6. Кудряченко А. І. Формування взаємовідносин «особа - суспільство - держава» в країнах Центрально-Східної Європи: досвід для України : аналіт. доп. / А. І. Кудряченко, Г. І. Калінічева, Т. О. Метельова, І. М. Миклащук, І. С. Піляєв. – Київ : Ін-т всесвіт. історії НАН України, 2014. - 55 с.
7. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. – Т. 3 [Текст] / Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988. – С. 137–405.
8. Михалева Г. М. Роль оппозиции и псевдооппозиции в партийной системе России [Електронний ресурс] / Г. М. Михалева // Политические партии и политическая конкуренция в демократических и недемократических режимах. – М., «КМК», 2010. – С.75–96. – Режим доступу: www.indem.ru/PUBLICATII/Korgunuk/partia-book.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.
9. Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 364 с.
10. Пиетров-Эннкер Б. Модернизация, гражданское общество и гражданская идентичность: о концепции книги [Текст] / Б. Пиетров-Эннкер, Г. Ульянова // Гражданская идентичность и сфера гражданской деятельности в Российской империи / Под ред. Б. Пиетров-Эннкер, Г.Ульяновой. – М.: РОССПЭН, 2007. – С.7–34.
11. Пшизова С. Н. За спиной партийных вождей: спин-доктор у руля [Електронний ресурс] / С. Н. Пшизова // Политические партии и политическая конкуренция в демократических и недемократических режимах. – М., «КМК», 2010. – С. 11 – 26. – Режим доступа: www.indem.ru/PUBLICATII/Korgunuk/partia-book.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.
12. Рудік О. М. Конституція ЄС: етапи розробки та основні положення [Текст] / О. М. Рудік. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2005. – 84 с.
13. Рудік О. М. Процес демократизації «третьої хвилі» та особливості його розвитку у посткомуністичних країнах [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О. М. Рудік ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса : 2003. – 16 с.
14. Саква Р. Режимная система и гражданское общество в России [Текст] / Р. Саква // Полис. –1997. – № 1. – С. 61–82.

15. Скобелина Н. А. Условия развития общественных движений в современном российском обществе [Текст] / Н. А. Скобелина // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологи. – Выпуск№ 2 / 2009. – С.22 – 25.

16. Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення. Аналітична доповідь. – К.: ІПіНД ім.. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 64 с.

17. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980 – х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / За ред. М. Кармазіної. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 588 с.

18. Meleshevich A. A. Party systems in post-Soviet countries:a comparative study of political institutionalization in the Baltic States, Russia and Ukraine [Text] / Andrey A. Meleshevich. – Palgrave macmillan –2007 –262 p.

REFERENCES:

1. Andryichuk T. S. Hrazhdanskoe obshchestvo y demokratyia: spetsyfyka vzaymovlyianyia [Electronic resource]. – Access mode: www.gramota.net/materials/3/2014/1-1/1.html (Accessed 20 July 2015)

2. Derzhava i suspilstvo v Ukraini: istoriia i suchasnist / Za red. d.i.n. O. M. Majborody` – K.: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2013. – 184 c.

3. Derzhava, vlada ta hromadianske suspilstvo u dokumentakh politychnykh partii Ukrainy (kinets 1980-kh – persha polovyna 2011 rr.). – K.: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2011. – 808 s.

4. Innovatsiina perspektyva u stratehii natsionalnoi konsolidatsii v Ukraini. Analitychna dopovid / Za red. O.M. Majboroda. – K.: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2013. – 280 s.

5. Kostiuchkov S. K. Hromadianske suspilstvo i derzhava: polityko-pravovi ta sotsialni aspekty vzaiemodii // Naukovi praci [Chornomors`kogo derzhavnogo universy`tetu imeni Petra Mogy`ly`]. Ser. : Politologiya. – 2012. – T. 182, Vy`p. 170. – S. 38-40.

6. Kudriachenko A. I. Formuvannia vzaiemovidnosyn «osoba - suspilstvo - derzhava» v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: dosvid dlia Ukrainy : analit. dop / A. I. Kudriachenko, H. I. Kalinicheva, T. O. Metelova, I. M. Myklashchuk, I. S. Piliaiev. – Ky`yiv : In-t vsesvit. istoriyi NAN Ukrayiny`, 2014. - 55 c.

7. Lokk Dzh. Sochynenyia: V 3 t. – T. 3. – M.: Mysl`, 1988. – S. 137–405.

8. Mykhaleva H.M. Rol oppozytsyy y psevdooppozytsyy v partyinoi systeme Rossyy Polytycheskye partyy y polytycheskaia konkurentsyia v demokratycheskykh y nedemokratycheskykh rezhymakh. – M., «KMK», 2010. S.75–96. – [Electronic resurs] – Access mode: www.indem.ru/PUBLICATII/Korgunuk/partia-book.pdf (Accessed 20 July 2015)

9. Parlamentski vybory 2012 roku v Ukraini, Naukovi doslidzhennia. – K.: IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2013. – 364 s.

10. Pyetrov-EHnnker B., Ulianova H.Modernyzatsyia, hrazhdanskoe obshchestvo y hrazhdanskaia ydentychnost: o kontseptsyy knyhy // Hrazhdanskaia ydentychnost y sfera hrazhdanskoi deiatelnosty v Rossyiskoi ymperyy. – M.: ROSSPEN, 2007. – S.7–34.

11. Pshyzova S.N. Za spynoi partyinykh vozhdei: spyn-doktor u rulia // Polytycheskye partyy y polytycheskaia konkurentsyia v demokratycheskykh y nedemokratycheskykh rezhymakh. – M., «KMK», 2010. –S. 11 – 26. [Electronic resurs]. – Access mode: www.indem.ru/PUBLICATII/Korgunuk/partia-book.pdf (Accessed 20 July 2015)

12. Rudik O. M. Konstytutsiia YeS: etapy rozrobky ta osnovni polozhennia. – D. : DRIDU NADU, 2005. – 84 s.

13. Rudik O. M. Protses demokratyzatsii «tretoi khvyli» ta osoblyvosti yoho rozvytku u postkomunistychnykh krainakh: avtoref. dy`s. ... kand. polit. nauk : 23.00.02; Odes. nacz. yury`d. akad. – Odesa : 2003. – 16 s.

14. Sakva R. Rezhymnaia systema y hrazhdanskoe obshchestvo v Rossyy // Polys. –1997. – № 1. – S. 61–82.

15. Skobelyna N. A. Uslovyia razvytyia obshchestvennykh dvyzhenyi v sovremennom rossyiskom obshchestve // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 7: Filosofiya. Sotsiologiya i sotsial'nye tekhnologi. – Vypusk № 2 / 2009. – S.22 – 25.

16. Suspilna solidarnist v Ukraini: problemy i politychni zasoby yikh vyrishennia. Analitychna dopovid.. – . K.: IPiND im.. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2012. – 64 s.

17. Ukrainska bahatopartiinist: politychni partii, vyborchi bloky, lidery (kinets 1980 – kh –

pochatok 2012 rr.). Entsyklopedychnyi dovidnyk. – K.: IPiEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny`, 2012. – 588 s.

18. Meleshevich A. A.Party systems in post-Soviet countries:a comparative study of political institutionalization in the Baltic States, Russia and Ukraine. – Palgrave macmillan –2007 –262 p.

Рыженкова Л. И., кандидат политических наук (Днепропетровск, Украина), E-mail: ryzhenkovaliliya3@i.ua

Партии как фактор политического структурирования общественности

Аннотация. *В статье рассматриваются факторы функционирования политических партий и общественных организаций, вызывающих формирование структуры общественности на основе политических предпочтений и интересов. Определяется течение выделение политических казней в едином массиве общественности. Целью статьи является установление направлений политизации общественности под влиянием деятельности современных политических партий. Задачей статьи является выделение специфики политизации общественности в условиях развитой демократии и демократизацийних преобразований. На основе определения общественного движения как важного уровня структурной дифференциации гражданского общества в современной Украине установлено, что общественная политическая активность имеет проявление не только в выражении позиции, но и участия в определенных действиях. Обосновано, что структурирование гражданского общества по политическому признаку, а именно по отношению к партийным идеологиям и программ, может привести к появлению механизмов рекрутирования нового политического класса из сознательных граждан. Определено, что разрушение монопартийности в переходных странах привело к появлению синдрома «реактивной общественности», который способствовал быстрому превращению оппозиционных групп в общественно-политические движения.*

Ключевые слова: *политизация общественности, структура гражданского общества, партия власти, электоральные предпочтения, картельные партии.*

Ryzhenkova L. I., PhD in political sciences (Dnipropetrovsk, Ukraine), E-mail: ryzhenkovaliliya3@i.ua

Parties as a factor of public political structuring.

Abstract. *The article examines the factors functioning of political parties and public organizations that induce the structure of society based on political preferences and interests. Determined the course of separation of political executions in a single array public. The purpose of the article is to establish areas of politicization of the civil community under the influence of modern political parties. The objective of the paper is the isolation of the specific politicization of the public in a developed democracy and in countries of democratizing change. Presented the definition of civil movement based on an important structural differentiation of civil society in modern Ukraine found that public political activity is a manifestation not only to express positions, but also of participation in certain activities. Proved that the structuring of civil society on political grounds, namely attitude to party ideologies and programs can lead to recruitment of new mechanisms of conscious political class citizens. Determined that the destruction monoparty system in transition caused the syndrome of «reactive public», which contributed to the rapid transformation of opposition groups to social and political movements.*

Key words: *politicization of the public, the structure of civil society, the ruling party, electoral preferences, cartel party*

УДК 34.327

Кондратенко О. Ю.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної інформації
Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
E-mail: olegva@ukr.net

ГЕОПОЛІТИКА: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ

***Анотація**. Розкрито сутнісне поняття геополітики як явища, що виступає у якості підгалузі міжнародних відносин та водночас слугує методологією до пояснення поведінки держави відповідно до її географічного положення та середовища. З'ясовано теоретичне розуміння геополітики як просторової або просторово-орієнтованої діяльності великих та середніх держав, амбіції зовнішньополітичного впливу яких окреслюються регіональними чи глобальними вимірами.*

***Ключові слова:** геополітика, геополітичні теорії, геополітичний простір, геополітичний вплив, великі держави.*

Цивілізаційний розвиток так чи інакше супроводжується боротьбою між провідними суб'єктами міжнародних відносин за розширення сфер впливу. В цілому великі держави проектували свій вплив за рахунок експансії у бік малих та рідше середніх країн. Зрештою зіткнення інтересів великих держав призводило до масштабних конфліктів, два з яких стали планетарними. Ретроспективний аналіз дозволяє говорити про те, що експансіоністські методи боротьби за сфери впливу змінювалися залежно від історичного періоду. Зокрема, у період середньовічної та нової історії боротьба сильних держав велася переважно за територіальні надбання шляхом воєнних кампаній, а кінцевим результатом майже завжди ставала анексія/інкорпорація менш потужних державних утворень. У XX ст. на зміну воєнній силі, особливо після завершення Другої світової війни, приходить економічна експансія. Зокрема, холодну війну багато в чому варто розглядати як економічне змагання двох протилежних системних укладів – ринково-ліберального та планового. Таким чином, програш Радянського Союзу у холодній або «Третій світовій війні» був обумовлений передовсім низькою конкурентністю та непривабливістю його геоекономічної парадигми порівняно із західною, яка на відміну від економічного диктату пропонувала свободу ринку. Останнє в підсумку спричинило вирішальну роль у геоекономічному виборі країн Східної та Центрально-Східної Європи.

Потреба у поясненні низки процесів сучасного світового розвитку, зумовила актуалізацію такої галузі гуманітарних знань як геополітика з її тенденціями перетворення на повноцінну самостійну науку. Саме геополітичні дослідження наближають до розуміння статусу конкретної держави в сучасному світі, дають можливість більш чітко зрозуміти мотиви національних інтересів, а також збагнути розвиток різнорівневих стосунків між різними міжнародними суб'єктами у контексті відстоювання таких інтересів.

Варто відмітити, що проблематика геополітики актуалізувалася вже за часів виникнення ідей просторово-географічного обґрунтування поведінки держав на міжнародній арені до якого вдавалися фахівці різних галузей – починаючи військовими, закінчуючи географами та економістами. Тобто праці з питань геополітики створювалися в часи коли вона ще не існувала як окрема галузь, а тим більше не вважалася наукою. У зв'язку з цим, перші розвідки головно ідеологічного характеру, були створенні засновниками різних геополітичних течій, котрі намагалися методологічно обґрунтувати зовнішню політику держав обумовлену географічними чинниками. До таких варто віднести праці: А. Вандама І. Боумена, І. Лакоста, Х. Маккіндера, А. Мехена, Н. Спайкмена, К. Хаусхофе-

ра, Р. Челлена та ін.

Згодом методику геополітики використовували відомі західні політологи та експерти як от: З. Бжезинський, Т. Грем, Е. Качинс, Е. Лукас, О. Мотиль, Т. Снайдер, А. Стент, А. Умланд, Л. Шевцова, Дж. Шерр.

В Росії проблематикою геополітики займаються А. Бельянінов, К. Гаджиєв, Н. Гейдаров, В. Дергачов, О. Дугін, Д. Кузьмін, С. Кулагін, С. Лузянін, С. Панарін, К. Сорокін, Д. Тренін, Д. Фетищев, В. Цимбурський тощо. Українська когорта вчених, яка використовує геополітичний підхід у своїх дослідженнях представлена такими іменами вчених як: О. Волошин, О. Галушко, М. Гнатюк, М. Дорошко, Р. Жангожа, О. Ірхін, Л. Коврик-Токар, Г. Перепелиця, О. Шергін тощо.

Виходячи з вищесказаного нашою метою буде здійснення системного аналізу основних геополітичних ідей, які спричинили помітний вплив на сучасну методологічну базу дослідження міжнародних систем та поведінки в них сучасних держав.

Слід відзначити, що поняття «геополітика» є досить багатозначним. В науковій спільності склалися різні підходи до окреслення поняття «геополітика», одним із них дане поняття трактується як вчення про політику великих держав, згідно якого зовнішня і світова політика спрямована на створення сфер впливу чи навіть встановлення світового порядку. Подібне витлумачення терміну характеризує передусім ідеологічне наповнення змісту геополітики, котра у такому значенні покликана виправдовувати переділ світу як закономірного явища людської цивілізації. Знаний російський політолог Ю. Гладкий свого часу відзначав, що: «… Геополітика – це передусім аналітична оцінка «балансів» і «контрбалансів», що забезпечують відому стійкість між державами» [3, с. 129]. Разом з тим, цей термін може виступати як у ролі своєрідної методики розуміння та пояснення поведінки держав на міжнародній арені залежно від їх географічного розташування так і в якості галузі знань про місце та функціонування держави у світовій спільноті залежно від об'єктивних, передусім географічних факторів. В основі геополітики лежить поняття національної сили як основного системоутворюючого фактора, котрий визначає поведінку держав на міжнародній арені [7, с. 4-6]. Силова ознака геополітичного стану постмодерної світ-системи полягає в тому, що його визначають передовсім великі, меншою мірою середні держави, які відстоюють свої національні інтереси часто за рахунок малих країн, котрим відводиться роль об'єктів/статистів сучасного світу.

У минулому столітті геополітику розглядали як складову міжнародних відносин та методологічну базу їх аналізу. Вже тривалий час між суспільствознавцями ведеться дискурс відносно того чим же насправді є геополітика – наукою чи ідеологією? Останнім часом геополітика враховує не лише взаємозалежність всіх суб'єктів міжнародних відносин, але й протиріч між ними. До того ж, численні наукові розвідки та дефініційне обґрунтування даного феномену були здійснені на користь тлумачення геополітики як науки, оскільки та концентрується на конкретному об'єкті – просторовому вимірі політики. Утім, геополітика має свою особливість, оскільки вона не тотожна поняттям «міжнародні відносини» або «зовнішня політика» хоча й тісно пов'язана із зовнішньополітичною діяльністю держави або системи держав. Відмінність геополітики від суспільних досліджень зовнішньої політики і міжнародних відносин полягає у підвищеній увазі до географічного середовища і просторового положення держави, її забезпеченості природними ресурсами, чисельності і густоті населення, конфігурації і стану кордонів, екологічним показникам тощо [18, с. 92].

Вперше спроби обґрунтування геополітики як самостійної дисципліни було здійснено у статті німецького вченого К. Троля «Географічна наука в Німеччині в 1933–1945 рр. Критика й обґрунтування». Також в Німеччині як батьківщині класичної геополітики дедалі активніше намагаються розділити великодер-

жавну геополітику, що була заснована на концепціях життєвого простору і геополітику як політичну географію як наукову та методологічну базу аналізу поведінки держав на міжнародній арені. В німецьких наукових колах вже здавна тривають дискусії щодо розмежування понять «геополітика» та «політична географія». Таким чином, геополітика та політична географія якщо й не тотожні два поняття, то у всякому разі стоять поряд і можуть розглядатися як відношення фундаментальної і прикладної науки [22]. Зважаючи на це увага геополітиків концентрується переважно не на земному просторі в цілому, а на його окремих політичних підпросторах – відповідно на кордонах їх минулих і майбутніх можливих змінах також геополітика концентрується на питаннях політичного впливу і володіннях окремими ділянками земної кулі, тобто на територіальному плануванні і, передовсім, на просторово-орієнтованій зовнішній політиці [18, с. 90–92].

Актуальним на сьогодні видається питання генези та витоків геополітики великих держав, про що свідчить активний дискурс у політологічній літературі. Зокрема скандальний російський соціолог та геополітик О. Дугін аналізуючи дану галузь гуманітаристики вказує на т. зв. предметний еволюційний ряд: «географічний детермінізм – політична географія – геополітика». При цьому О. Дугін стверджує, що встановити конкретний час появи геополітики як самостійної дисципліни досить складно [4, с. 34]. Загалом визнано, що геополітична думка виникла як теорія активних зовнішніх дій держав відповідно до їх географічного положення. Знаний російський політолог Д. Замятін відзначав, що: «класична геополітична думка буквально прив'язана до географічної карти, вона мислить нею і сама фактично є максимально спрощеною у політично – проектному сенсі географічна карта» [5, с. 222].

Засновники геополітики співставляли географію з тенденціями політичних процесів, створили концепцію цілісного, панорамного огляду світового політичного простору. Особливе місце у створенні геополітичних теорій належить німецьким вченим. На нашу думку, саме розв'язування і зрештою поразка Німеччини у двох світових війнах сприяла теоретичному обґрунтуванню оптимізації забезпечення геополітичного впливу.

Власне сам термін «геополітика» увів у науковий обіг шведський політолог Р. Челлен (1864–1922) у 1899 р. Він обґрунтував те, що геополітика є одним із п'яти взаємопов'язаних елементів поряд з економікою, демополітикою, соціополітикою та кратополітикою. Держави у цілого ряду класиків геополітики порівнювалися із живими організмами, наділеними органічними якостями. Саме Р. Челлена був одним із перших хто розглядав геополітику як науку про державу, котра виступає у якості живого географічного організму, що розвивається в просторі. До одного з найважливіших досягнень Р. Челлена слід зарахувати концептуалізацію предмету політичних досліджень та обґрунтування структури політології де одне з чільних місць належить саме геополітиці [10, с. 4]. У своїй праці «Держава як форма життя» (1916) Р. Челлен розробив проблему географічних основ створення сильної держави. Могутність держави Р. Челлен вбачав у її здатності розширювати території через завоювання і колонізації. Також на думку вченого, приєднання нових територій здатне компенсувати виснаження людських і матеріальних ресурсів у боротьбі за географічне розширення та на порядок збільшити потугу держави [8, с. 11–12].

Із завершенням Другої світової війни геополітична обумовленість дала підстави твердженнь про появу цілісної картини світу, розділеної двома конфронтаційними блоками, що зрештою посилило тенденцію до взаємозалежності планетарних політичних та економічних процесів. У цей час, в умовах «просторового закриття світу» актуальними стають нові геополітичні напрями, які торкаються найрізноманітніших проблем глобального характеру, що трансформувалися у нові виклики. Одним із прикладів таких досліджень є розвідки військово-стратегічного

характеру. Останнє було зокрема пов'язано з наростанням ядерної загрози в умовах оформлення біполярної світ-системи [14, с. 11–12].

Не зважаючи на те, що фізико-географіний простір землі є первинним по відношенню до всіх процесів, які відбуваються у його рамках, нині класична/традиційна геополітика, притаманна двом минулим століттям, втратила свою роль та місце у системі теоретико-методологічного обґрунтовування поведінки держави на міжнародній арені. Натомість, сучасну геополітику розглядають у кількох значеннях. Зокрема останню інтерпретують як міждисциплінарну галузь, при тому, що геополітика поки все ще вважається прикладною сферою наукових досліджень. Геополітика також передбачає розгляд глобальних проблем і процесів глобалізації через призму зовнішньополітичної активності і балансу державних інтересів. Сучасна геополітика, відповідно до позицій К. Гаджиєва, розглядається як дисципліна, що вивчає основоположні структури суб'єктів, глобальні чи стратегічні напрями, зовнішні закономірності і принципи життєдіяльності, функціонування і еволюції сучасного світового суспільства. Також, за його словами геополітика має вивчати переважно просторовий аспект міжнародних відносин [2, с. 53].

Оновлення методологічно-понятійного апарату геополітики розпочалося з видозміною двох ключових категорій: «простору» і «кордонів» в умовах глобалізації, а також економічного та інформаційного прогресу. Російський вчений А. Циганков презентує досить широке тлумачення геополітики – як сукупності фізичних і соціальних, матеріальних і моральних ресурсів держави, що складає той потенціал, використання якого дозволяє досягти своїх цілей на міжнародній арені [16, с. 160]. Також у геополітиці простежуються у і суто постмодерністські тенденції. Зокрема, ще у 1966 р. Р. Арон у своїй основній праці «Мир і війна між народами» кінечною метою геополітичного аналізу вважав створення точних прогностичних моделей. Російський вчений А. Панарін вважав, що геополітичне прогнозування сприятиме вирішенню складних завдань, пов'язаних з диверсифікацією цивілізаційних, політичних, економічних, демографічних та інших процесів [11, с. 343]. Сучасний погляд на геополітику відзначений конфліктною реальністю планетарних процесів. Тут варто згадати фізико-географічний простір землі як первинний по відношенню до всіх процесів, що відбуваються на даному просторі. Окрім того, подальший розвиток геополітики як науки дедалі вимагав усвідомлення того, що головним об'єктом вивчення останньої є взаємозв'язок між всіма суб'єктами міжнародних відносин, тобто – між всіма елементами системи і самої системи в цілому [6, с. 89–95].

На економічному потенціалові як невід'ємній характеристиці геополітики акцентував свою увагу американський вчений і дипломат-розвідник Р. Клайн. Він зокрема наголошував на збалансованості зовнішньої торгівлі, динаміки міграційних процесів та культурно-соціальних факторах [21, p. 218]. Останнім часом дослідники геополітики пропонують розділяти терміни «політична географія» і «геополітика», а також проводити розмежування між власне геополітичною наукою та прикладною геополітикою і географією політики.

Центральним суб'єктом геополітики як відомо виступає держава. Так, німецький зоолог і географ Ф. Ратцель, якого прийнято вважати батьком геополітики, розглядав державу як живий організм в географічному просторі з природними законами зростання й розвитку. Свої основні геополітичні погляди вчений виклав у відомій роботі «Політична географія» (1997 р.). Названий вчений як і ряд його послідовників розглядав державу у якості живого просторового організму, а згодом, з проявом контурів глобалізації свою концепцію Ф. Ратцель почав застосовувати і по відношенню до всього світу, який для нього вбачався у якості великого економічного організму у якому країни «взаємопідпорядковані органи». Держава, відповідно до концепції Ф. Ратцеля, проходить відповідні цикли сво-

го існування: народжується–розвивається–старіє–занепадає. Великі держави, на думку геополітика, завжди ведуть боротьбу за свій життєвий простір всупереч і за рахунок інтересів (територій) малих держав [18, с. 94].

Поряд з Європою чи тихоокеанським простором представники геополітики значну увагу приділяли євразійському континенту як центру геополітичних інтересів великих держав. Відзначимо, що основоположники геополітики підкреслювали важливість морської чи сухопутної сили (таласо- чи теллурократії), співвідношення масштабів держави і її зовнішньої політики, розміщення на планеті провідних регіонів на планеті («хартленд», «римленд», зони «внутрішнього» і «зовнішнього півмісяця»), а також геополітичні стратегії регіонального і світового панування для провідних держав [13].

У 1904 р. Х. Маккіндер (1861–1947), як засновник англосаксонської школи геополітики, сформулював т. зв. теорію Хартленду (від англ. *Heartland* – «Серцевинна земля»). Євразія, відповідно до ідей вченого, є особливим/«осьовим регіоном» забезпечення світового панування. Вважається, що саме геополітичні ідеї Х. Маккіндера заклали базову основу для сучасної геополітики, категоріальний апарат якої досі використовується. Якщо брати до уваги геополітичну концепцію Х. Маккіндера то Росія завжди була сухопутною імперією («Хартлендом») на відміну від Іспанської та Британської імперій, а згодом і наддержави США, що вважалися морськими імперіями. Росія як сухопутна імперія завжди прагнула «рухати» свої кордони на захід з тим щоби здобути виходи до моря. Підтвердження цьому є виділення вченим беззаперечної ролі Східної Європи у встановленні геополітичного контролю над «Хартлендом» та світовим островом – материковою Євразією. У одній зі своїх головних праць «Географічна вісь історії» (1904) Х. Маккіндер обґрунтував основні геополітичні концепти, які полягають у тому, що географічні фактори завжди спричиняли безпосередній вплив на хід історичного процесу і саме через них визначалася потенційна сила чи слабкість держави. Вчений передбачив боротьбу за Східну Європу між Росією і Німеччиною як ключовий регіон зіткнення геополітичних інтересів цих двох держав. Конкретніше відносно Росії Х. Маккіндер відзначив, що саме Російська імперія, яку він фактично ототожнював з «Хартлендом» та вважав спадкоємицею Монгольської імперії, має унікальне географічне положення, оскільки включає більшу частину ключового регіону всіх світових процесів – Євразії. Також найважливішим геополітичним законом для Х. Маккіндера було забезпечення світового панування через становлення контролю над Російською імперією (головно над «Хартлендом» – О.К.) після її повного розгрому. Останнє цілком відповідало постулатам англійської зовнішньополітичної доктрини, основою якої стало попередження союзу Росії з Німеччиною, так як останній для здобуття домінуючої сили на континенті необхідні були російські ресурси. Тому з метою недопущення такого зближення важливим було створення у Східній Європі значної кількості держав-лімітрофів, які б орієнтувалися на атлантичну цивілізацію. Остання теза англійської доктрини Х. Маккіндера полягала у створенні союзу морських держав для створення противаги Росії (СРСР). Саме контроль над останнім, на думку геополітика, гарантує світове панування [9, с. 162–169].

Відносно важливості контролю над Євразійським регіоном наголошував і відомий американський політолог З. Бжезинський, відзначаючи, що: «Упродовж чотирьох десятиліть «холодної війни» Євразія була гігантською ареною цього протистояння і головною ставкою у боротьбі, оскільки саме на її просторах розташовані найбільш динамічні і політично амбіційні держави світу» [1, с. 62].

Американський військово-морський теоретик і контр-адмірал А. Мехен (1906–1940), на відміну від Х. Маккіндера, віддавав перевагу морській силі, тобто поширенню великими державами свого впливу на морський простір, а не на євразійський сухопутний. Головну небезпеку для морських держав (США та

Великобританії), відповідно до концепції А. Мехена, становлять передусім Росія, Китай та Німеччина. Вчений спрогнозував тривале протистояння США з Росією (СРСР) та вбачав можливість перемоги Америки над євразійськими державами (Росією та Китаєм) виключно через скорочення сфери їх контролю над морським простором. Таким чином, вже тоді А. Мехен спрогнозував створення мережі військово-морських баз по всьому периметру Євразії задля забезпечення морської переваги США, а його концепція визначила основні геополітичні орієнтири для Вашингтона упродовж всього ХХ ст. Значний вплив спричинили ідеї А. Мехена на формування геополітичного світогляду ще одного американського американського геополітика Н. Спайкмена (1893–1946), який сформулював т. зв. теорію «Римленду» (англ. *Rimland* – «Дугова земля»), що виступає своєрідною альтернативою маккіндерівської теорії «Хартленду». В цілому «Римлендом» вважалася прибережна дуга, яку утворюють країни у вигляді півмісяця, що оточує «Хартленд» від заходу до південного сходу. Н. Спайкмен вважав саме цю територію стратегічною для поширення контролю над «Хартлендом»/Євразією. Тому, від контролю «Римленду», вважав вчений, багато в чому залежить контроль стратегічної зони (на думку Н. Спайкмена саме «Римленд» є ареною постійних сутичок між морськими і континентальними державами – О. К.), вразливої для нападу як з моря так і з суші. Єдиним застереженням Н. Спайкмена для США, у свій час, було недопущення об'єднання «Римленду» і «Хартленду» під егідою якогось одного гравця – гітлерівської Німеччини чи СРСР. У разі такого об'єднання, що на сьогодні виглядає відвертою фантастикою, США опинилися б майже повністю ізольованими від іншого світу у Західній півкулі [8, с. 12].

У свою чергу І. Боумен (1878–1950) рекомендував на той час США відмовитися від політики ізоляціонізму, а також зі справедливістю відноситися до інших учасників міжнародних відносин та на експертному рівні досліджувати проблеми пересічних громадян [20, p. 3]. На думку І. Боумена, географічне розташування США, що дає можливість останнім виходити до двох океанів – Тихого та Атлантичного, створить передумови для запровадження Америкою контролю над всіма континентами. До того ж, фактор віддаленості США від Європи й Азії посилює безпеку і зводить їх вразливість фактично до мінімуму. Окрім всього, у своїй статті «географія проти геополітики» І. Боумен сформулював критичний підхід до цієї галузі, який знайшов свій подальший розвиток в англо-американській географії аж до поч. 1980-х рр. У своєму дискурсі І. Боумен розмежовував поняття «геополітика» та «наукова географія», так як не вважав геополітикою наукою, а лише складною абстракцією не підтверджену теорією [19, p. 349–352]. Існує припущення, що під впливом ідей зазначених геополітиків сформувалася система континентальних союзів – НАТО, СЕНТО, СЕАТО, АНЗЮС та системи двосторонніх договорів з Японією, Тайванем, Південною Кореєю метою яких було «взяття» в кільце радянсько-китайського – східного/соціалістичного блоку [8, с. 17].

Цивілізаційний підхід є одним із багатьох елементів гуманітарної методології, що знайшов також своє підтвердження у геополітиці. Авторами цього підходу стали А. Тойнбі, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, О. Шпенглер тощо. Досить неоднозначною є теорія «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, яка випливає саме із геополітичного мислення щодо цивілізаційної боротьби як сенсу існування світових цивілізацій та культур [15].

Власні геополітичні теорії та наукові напрями активно розвивають провідні наукові та аналітичні центри ЄС та США. Зокрема професор Пенсильванського університету Р. Коллінз відзначав про формування нової аналітичної теорії геополітики, яка склалася у США у 1960–1980 рр. (С. Грей, П. Кеннеді, Ван Кревельд, Л. Кристофф). У цей же час з'являється значна кількість європейських геополітичних досліджень, представниками яких є Ж. Тіріару та Р. Стойкерс

(Бельгія), К. Террачано, К. Муті та М. Мureллі (Італія). Посилену увагу військово-політичної еліти Європи до ключових проблем геополітики чітко ілюструє вихід у 1988 р. атласу «Геополітика», підготовленого тодішнім керівником головного розвідувального відомства Франції (SDECE) – А. де Мараншем [23].

Якісно нову роль в геополітичних дослідженнях займають нові процеси і конфлікти, пов'язані з розширенням інтернет-простору та використанням інформаційних технологій. В сучасних умовах інформаційна революція принесла цілий ряд нових категорій геополітичного аналізу, центральними з яких є: «інформаційна війна», «гібридна війна», «смислова війна», «інформаційна зброя». Одним із завдань сучасної інформаційної війни є формування сприятливого середовища для проведення будь-яких операцій геополітичного та геоекономічного характеру [5, с. 220 – 229].

Відносно чинників, які визначають сучасну геополітичну стратегію держав висловився В. Поздняков: «Зовнішньополітична діяльність держави обмежена в кожен момент характером структурних відносин, що склалися співвідношенням сил у системі, станом рівноваги в системі, унаслідок цього держави повинні узгоджувати свою діяльність на світовій арені з об'єктивними системними умовами» [12, с. 115].

Сьогодні за умовах глобалізації гонитва за розширення території держави втратила свою актуальність, оскільки головним для всіх учасників міжнародних відносин є рівна участь у конкурентній боротьбі за інноваційні технології та інтелектуальний капітал. Тому провідним суб'єктам світової політики у постімперську епоху доводиться вирішувати зовсім інші для них завдання, у т. ч. й включатися у процеси поетапного формування глобального єдиного економічного простору та шукати шляхи заняття протиріч заради підвищення конкурентоздатності національних економік [17, с. 33].

Таким чином, поняття геополітика є багатогранним, а фахівці, що працюють у її галузі досі не мають одностайної думки відносно дефініції геополітики як самостійної науки. Геополітика трактується як окрема галузь знань та методологія пізнання міжнародних відносин і зовнішньої політики держав, відповідно до їх статусу. Зрештою ключовим у сучасному розумінні геополітики – є поведінка держави в рамках її географічного середовища, яке вона здатна королювати та здійснювати вплив на інші суб'єкти/об'єкти міжнародного життя з метою забезпечення своїх національних інтересів. У науковому дискурсі двох останніх століть сформувалося ряд концептуальних підходів щодо забезпечення геополітичних переваг держав. Одними з найбільш яскравих є теорія «серцевинної землі» або «Хартленду» (Х. Маккіндер) та теорія «дугової землі» або ж «Римленду» (Н. Спайкмен). Останнім часом геополітичні теорії враховують новітні засоби та можливості впливу великих держав, котрі пов'язані з веденням інформаційних, «гібридних» та «смислових» воєн.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бжезинский З. Мировое господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский. – М.: Междунар. Отнош., 2005. – 288 с.

2. Гаджиєв К. С. Геополитические горизонты России: контуры нового мирового порядка / К. С. Гаджиев. – М: Экономика, 2007. – 751 с.

3. Гладкий Ю. Н. «Геополитическая конструкция» и «геополитический потенциал» основные понятия геополитики / Ю. Н. Гладкий, С. В. Писаренко // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2013. – №154. – С. 129–137.

4. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России / А. Г. Дугин. – М.: АРКТОГЕЯ-центр, 1997. – 608 с.

5. Замятин Д. Г. Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX в. / Д. Г. Замятин // Полис – 2001 – №6. – С. 220–242.

6. Изотов В. В. Международные отношения в условиях кризиса глобального геополитического пространства: основные тенденции и факторы / В. В. Изотов // Вестник Рос-

сийского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 2008. – № 5. – С. 89–95.

7. Лукьянович Н. В. Геополитика России: теоретико-методологические основы, генезис, особенности формирования и развития в условиях глобализации: автореф. дис. д.полит.н.: спец: 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / Николай Васильевич Лукьянович; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М., 2004. – 46 с.

8. Лукьянович Н.В. Геополитическое положение России в XXI в.: проблемы, модели и вероятные сценарии / Николай Васильевич Лукьянович. – М.: МГУП, 2003. – 584 с.

9. Маккиндер Х. Дж. Географическая ось истории / Х. Дж. Маккиндер // Полис. – 1995. – №4. – С. 162–169.

10. Нартов Н. А. Геополитика / Н. А. Нартов – М.: ЮНИТИ, 1999. – 359 с.

11. Панарин А. С. Реванш истории: Российская стратегическая инициатива в XXI в. / А. С. Панарин. – М.: Логос, 1998. – 392 с.

12. Поздняков Э. А. Системный подход и международные отношения / Э. А. Поздняков – М.: Наука, 1976. – 159 с.

13. Потехин В. К. Геополитика в современной России: Проблемы геополитики. Основная задача геополитики [Електронний ресурс] / В. К. Потехин. – Режим доступу: http://human.snauka.ru/2012/05/1167 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

14. Соловьев Э. Г. Геополитический анализ международных проблем современности: pro et contra / Э. Г. Соловьев // Полис. – 2001. – №6. – С. 116 – 130.

15. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: Астрель, 2011. – 571 с.

16. Циганков П. А. Международные отношения / П. А. Циганков. – М: Новая школа, 1996. – 320 с.

17. Черкасов Н. А. О миссии России в современном мире и развитии ЕврАзЭС / Н. А. Черкасов // Евраз. интеграция: экономика, право, политика. – 2008. – №4. – С. 32-36.

18. Ян Э. Что такое геополитика? / Э. Ян // Мировая экономика и международные отношения – 2014. – №4. – С. 90–101.

19. Bowman I. Political Geography of Power / I. Bowman // Geopolitical Review. – 1942. – Vol. 32. – №2. – P. 349–352.

20. Bowman I. The new World: Problems in Political Geography / I. Bowman – New York, World book company, 1928. – 786 p.

21. Cline R. S. World Power Trends and United States Foreign Policy for the 1980-s / R. S. Cline. – Colorado: Boulder, 1980. – 286 p.

22. Herb G. The Politics of Political Geography [Електронний ресурс] / G. Herb. – Access mode: www.sagepub.com/upm-data/19015_4952_Cox_Ch01.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

23. Marenches A. de Geopolitique / A. Marenches. – Paris: Editions Stock, 1988. – 218 p.

REFERENCES:

1. Bzhezinskiy Z. Mirovoe gospodstvo ili global’noe liderstvo. – M.: Mezhdunar. Otnosh., 2005. – 288 s.

2. Gadzhiєv K. S. Geopoliticheskie gorizonty Rossii: kontury novogo mirovogo poryadka. – M: Ekonomika, 2007. – 751 s.

3. Gladkiy Yu. N., Pisarenko S. V. «Geopoliticheskaya konstruktsiya» i «geopoliticheskiy potentsial» osnovnye ponyatiya geopolitiki // Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena. – 2013. – №154. – S. 129–137.

4. Dugin A. G. Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoe budushchee Rossii. – M.: ARKTOGEYa-tsentr, 1997. – 608 s.

5. Zamyatin D. G. Geopolitika: osnovnye problemy i itogi razvitiya v XX v. // Polis – 2001 – №6. – S. 220–242.

6. Izotov V. V. Mezhdunarodnye otnosheniya v usloviyakh krizisa global’nogo geopoliticheskogo prostranstva: osnovnye tendentsii i faktory // Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. – Seriya: Politologiya. – 2008. – № 5. – S. 89–95.

7. Luk’yanovich N. V. Geopolitika Rossii: teoretiko-metodologicheskie osnovy, genezis, osobennosti formirovaniya i razvitiya v usloviyakh globalizatsii: avtoref. dis. d.polit.n.: spets: 23.00.04 «Politicheskie problemy mezhdunarodnykh otnosheniy i global’nogo razvitiya». – M., 2004. – 46 s.

8. Luk’yanovich N.V. Geopoliticheskoe polozhenie Rossii v XXI v.: problemy, modeli i

veroyatnye stsenarii. – M.: MGUP, 2003. – 584 s.
9. Makkinder Kh. Dzh. Geograficheskaya os' istorii // Polis. – 1995. – №4. – S. 162–169.
10. Nartov N. A. Geopolitika. – M.: YuNITI, 1999. – 359 c.
11. Panarin A. S. Revansh istorii: Rossiyskaya strategicheskaya initsiativa v XXI v.. – M.: Logos, 1998. – 392 s.
12. Pozdnyakov E. A. Sistemnyy podkhod i mezhdunarodnye otnosheniya. – M.: Nauka, 1976. – 159 s.
13. Potekhin V. K. Geopolitika v sovremennoy Rossii: Problemy geopolitiki. Osnovnaya zadacha geopolitiki [Electronic resource]. – Access mode: http://human.snauka.ru/2012/05/1167 (Accessed 20 July 2015)
14. Solov'ev E. G. Geopoliticheskiy analiz mezhdunarodnykh problem sovremennosti: pro et contra // Polis. – 2001. – №6. – S. 116 – 130.
15. Khantington S. Stolknovenie tsivilizatsiy. – M.: Astrel', 2011. – 571 s.
16. Tsigankov P. A. Mezhdunarodnye otnosheniya. – M: Novaya shkola, 1996. – 320 s.
17. Cherkasov N. A. O missii Rossii v sovremennom mire i razvitii EvrAzES // Evraz. integratsiya: ekonomika, pravo, politika. – 2008. №4. – S. 32 36.
18. Yan E. Chto takoe geopolitika? // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – 2014. – №4. – C. 90–101.
19. Bowman I. Political Geography of Power // Geopolitical Review. – 1942. – Vol. 32. – №2. – P. 349–352.
20. Bowman I. The new World: Problems in Political Geography. – New York, World book company, 1928. – 786 p.
21. Cline R. S. World Power Trends and United States Foreign Policy for the 1980-s. – Colorado: Boulder, 1980. – 286 p.
22. Herb G. The Politics of Political Geography [Electronic resource]. – Access mode: www.sagepub.com/upm-data/19015_4952_Cox_Ch01.pdf (Accessed 20 July 2015).
23. Marenches A. de Geopolitique. Paris: Editions Stock, 1988. – 218 p.

Кондратенко О. Ю., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры международной информации, Национального авиационного университета, (г. Киев, Украина), E-mail: olegva@ukr.net

Геополитика: сущность феномена и его эволюция

Аннотация. Р*аскрыта сущность понятия геополитики как явления, которое выступает в качестве подотрасли международных отношений и одновременно служит методологии касательно объяснения поведения государства в соответствии с ее географического положения и среды. Выяснено теоретическое понимание геополитики как пространственной или пространственно-ориентированной деятельности крупных и средних государств, амбиции внешнеполитического влияния которых определяются региональными или глобальными измерениями.*

Ключевые слова: *геополитика, геополитические теории, геополитическое пространство, геополитическое влияние, большие государства.*

Kondratenko O., PhD in historical sciences, associate professor of the department international information, National Aviation University, (Kyiv, Ukraine), E-mail: olegva@ukr.net

Geopolitics: the nature of the phenomenon and its evolution

Abstract. *The essence of the concept of geopolitics as a phenomenon that acts as a sub of International Relations and at the same time serves as a methodology to explain the behavior of the state in accordance with its geographical position and environment. It was found theoretical understanding of geopolitics as spatial or spatio-oriented activities of large and medium-sized states, ambitions foreign influence which outlines the regional or global level. The concept of geopolitics is multifaceted, and professionals working in her field still do not have a unanimous opinion regarding the definition of geopolitics as an independent science. Geopolitics is treated as a separate branch of knowledge and methodology knowledge of international relations and foreign policy, according to their status. Ultimately the key to the modern understanding of geopolitics – is the behavior of the state within its geographical environment, which korolyuvaty and it is able to influence the other entities / objects of international life to ensure their national interests. In scientific discourse the last two centuries formed a number of conceptual approaches*

to secure geopolitical advantage states. One of the most striking is the theory of «core land» or «Heartland» (H. Mackinder) and the theory of «the arc of the earth» or «Rymlendu» (N. Spykman). Qualitatively new role in geopolitical studies take new processes and conflicts associated with the expansion of Internet space and information technology. Recently geopolitical theories take into account the latest tools and opportunities to influence the great powers, which related to the conduct of information, «hybrid» and «semantic» wars. One of the challenges of modern information war to create an enabling environment for any operations geopolitical and geo-economic character.

Key words: *geopolitics, geopolitical theories, geopolitical space, geopolitical influence, the great powers.*

УДК 329.8

Тимченко М. М.
аспірант кафедри політології
ДНУ імені Олеся Гончара, (Дніпропетровськ, Україна)
E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

ПРОЦЕСИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНИХ ПАРТІЯХ: ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ

Анотація*. Досліджено основні теоретико-методологічні підходи зарубіжних та вітчизняних вчених до розуміння сутності внутрішнього та зовнішнього аспекту політичної комунікації в сучасних політичних партіях. Проаналізовано роль партійної комунікації в процесах сучасного партієтворення. Проаналізовані види партійної комунікації як невід'ємної складової політичної комунікації .*

Ключові слова*: політична партія, партійна комунікація, внутрішньопартійна комунікація, неформальна комунікація, міжпартійна комунікація, групи впливу, коаліція.*

Ефективність діяльності політичних партій в рамках демократичної політичної системи багато в чому залежить від скоординованості дії усіх її структурних елементів та можливостей своєчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Тому партійна комунікація є невід`ємною складовою процесу партійного будівництва в будь-якій країні світу. Постановка проблеми даного дослідження присвячена відповіді на питання про сутність та роль процесів внутрішньої та зовнішньої політичної комунікації в сучасних політичних партіях, та описання основних концептуальних позицій з даної проблематики.

Термін «комунікація» вперше був введений в науковий обіг на початку XX ст. Початок систематичного вивчення процесів і явищ політичної комунікації було покладено роботою Г. Лассуелла, яка була присвячена аналізу феномену пропаганди в період Першої світової війни. [1]

Вже в 30-40 рр. з`явилася наука комунікологія, яка носила міждисциплінарний характер. Саме цей період з'явились фундаментальні дослідження у сфері політичної комунікативістики як науки, що вивчає природу і будову інформаційно-політичної сфери суспільного життя, форми еволюції спілкування правлячих кіл і цивільного суспільства [2, с. 5]

В подальшому дослідженням комунікаційних процесів займалися різні політологічні школи, а саме: американська, представниками якої були Дж. Дьюї, Ч. Кулі, Дж. Мід (основою досліджень даної школи був американський прагматизм) та європейська, центрами якої були Франція та Німеччина. Представниками німецької школи був запропонований критичний підхід дослідження комунікації. Основним напрямком французьких досліджень були ЗМІ.

Як зазначає ряд дослідників, на початковому етапі, термін «політична комунікація» був заміною для пропаганди, оскільки вважався доцільнішим для означення демократії. У сучасній науці ми вже можемо спостерігати сотні визначень

комунікації, але усі ці значення групуються навколо ідеї обміну повідомленнями.

На сьогоднішній день, існує п`ять підходів для дослідження політичної комунікації, серед яких виділяють: біхевіоральний (Ж. Міллер, Д. Берло, Г. Еулау), структурно-функціональний (К. Дойч, Г. Алмонд, Д. Істон), інтерпретаційний (Е. Гофман, М. Едельман, П. Хол), діалоговий (Ю. Габермас) та маркетинговий (М. Ціхош, М. Єзіньскі, М. Мазур).

Серед українських дослідників, проблематикою політичної комунікації в різні періоди займалися В. Бебик, О. Гриценко, Л. Климанська, Г. Почепцова, Є. Тихомирова та ін.

На сьогоднішній день політична комунікація поки що не стала об'єктом комплексних теоретико-методологічних досліджень. Науковий пошук в основному ведеться за декількома суміжними, але недостатньо зв'язаними між собою напрямами. При цьому вивчаються лише окремі аспекти політико-комунікаційних процесів і явищ.

Мета даної статті – проаналізувати основні теоретико – методологічні підходи зарубіжних та вітчизняних науковців до розуміння поняття «партійної комунікації» як невід`ємної складової політичної комунікації.

Мета роботи передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- дослідити погляди представників вітчизняних та зарубіжних наукових кіл на проблематику та розуміння сутності партійної комунікації та її видів;
- охарактеризувати підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до аналізу феномена партійної комунікації з її внутрішньою та зовнішньою складовими;
- систематизувати наявні концепції партійної комунікації для побудови комплексного бачення існуючого стану та можливих перспектив даного виду комунікації у системі політичних взаємин.

На думку В. Морарь, політична комунікація є специфічним видом політичних відносин і розглядається як невід`ємний елемент політичної сфери суспільства, частина його політичної свідомості [3, с. 37].

В свою чергу, В. Бебик стверджує, що політична комунікація представляє собою своєрідне соціально – інформаційне поле політики, яке поєднує всі компоненти політичної сфери суспільства та структурує політичну діяльність [4, с. 144].

Однією з найважливіших складових політичної комунікації є партійна комунікація. Змістом партійної комунікації є повідомлення та інформація, які циркулюють всередині партії між її структурними елементами, або за рішенням партійних структур можуть бути передані іншим партіям, політичним інститутам, політичним акторам або окремим індивідам. Зазвичай саме партія виступає ініціатором комунікативного процесу.

Розглядаючи політичну діяльність з комунікаційної точки зору, очевидно, що взаємини між політичними партіями та блоками в ході їх боротьби за завоювання, утримання і використання влади, незалежно від того, який би характер вони не набували, не можуть виявлятися інакше як у формі інформаційного обміну, тобто комунікації.

Наявність безлічі параметрів у сфері партійного будівництва зумовлює складну, багатовимірну структуру інформаційно-комунікативного обміну між усіма структурними елементами політичної партії.

Становлення комунікації у політичних партіях як сфери професійної діяльності, пов'язано з виникненням професії комунікатора, яка на сьогоднішній день ще не є визнаною офіційною політичною наукою, у наукових колах точаться дискусії стосовно того, чи може журналіст вважатися комунікатором.

Важливість глибокого аналізу партійної комунікації як складової політичної комунікації зумовлена тим, що на сучасному етапі політичні партії відіграють одну з головних ролей, як в системі політичної комунікації так і в системі політичного

процесу загалом.

Від якості партійної комунікації, залежать чинники які впливають на розвиток партій та рухів в рамках існуючої політичної системи, їх здатність до участі у виборчих перегонах, здатність до мобілізації партійних активістів, електоральна привабливість та ін.

Комунікаційний аспект діяльності політичних партій, попри наявність деяких публікацій ще не знайшов свого всебічного та всеохоплюючого вивчення, сфера вивчення партійної комунікації в теоретичному і практичному плані є малорозробленою. Окремі публікації належать таким вітчизняним дослідникам політичних партій як В. Бебик, М. Морарь, М.Обушний, К. Меркотан, А. Романюк, О. Шиманова та інші.

У зарубіжних дослідженнях, проблематику партійної комунікації, як правило розглядають в рамках політичної реклами у виборчий та міжвиборчий період.

Одним із важливих аспектів партійної комунікації є функціонування політичної партії. Поняття «політичної партії» є достатньо дослідженим, як у зарубіжній так і у вітчизняній науковій літературі.

Існує класична та сучасна теорії політичних партій, які вивчали походження, роль та суспільні функції партій у політичному житті суспільства.

Серед представників класичної теорії політичних партій можна виділити М. Вебера, А. де Токвіля, Дж. Ст. Міля, Г. Кроулі, В. Вілсона, Ф. Гуднау, Л. Дюпре, М. Острогорського, Г. Моску, В. Парето та Р. Міхельса. Що до представників сучасної теорії , то вагомий внесок належить М. Дюверже, Ж. Шарло, М. Лейверу, С. Роккану, Дж. Сарторі та К. Строму.

Зазначені вчені вважали існування політичних партій вирішальною ланкою комунікації між державою та суспільством в умовах політичного плюралізму.

На думку О. Шиманової, партійна комунікація є одним з видів політичної комунікації, коли політична інформація циркулює всередині партії, між її структурними елементами та членами, або ж ініціативи партії передаються особі, громадянину, групі, іншій партії, політичному актору або іншому політичному інституту [5, с.180] .

Відомий український дослідник М. Обушний визначає партійну комунікацію як ідейно – корпоративну сукупність індивідуальних і групових внутрішніх та зовнішніх комунікативних повідомлень прямого й зворотного зв`язку, спрямованих на виконання статутних та програмних цілей та завдань партії [6, с.83].

Більшість вітчизняних дослідників у загальному вигляді виокремлюють зовнішній та внутрішній аспекти партійної комунікації. У своїх дослідженнях вони мають позицію близьку до підходу відомих американських науковців у сфері управління М. Мексона та М. Альберта, які виділяли два види комунікації:

- комунікація між організацією та її зовнішнім середовищем;
- комунікація між рівнями та підрозділами організації [7, с. 267].

В умовах української партійної системи, комунікація відбувається не лише за вектором «партія – виборець», але і за вектором «партія – партія», це стосується передусім випадків створення виборчих блоків та парламентських коаліцій.

Внутрішньопартійна комунікація є різновидом партійної комунікації, що передбачає рух комунікаційних потоків всередині політичної партії, між її основними структурними елементами. Умовно внутрішньопартійну комунікацію можна розділити на такі вектори: «партійне керівництво – рядові члени партії», «центральне керівництво – місцеві партійні організації», «партійні осередки, центральний апарат партії – партійні ЗМІ».

Внутрішньопартійна комунікація є однією з найважливіших складових партійного будівництва у будь-якій країні світу, незалежно від наявної в цій країні партійної системи. Проблематика внутрішньопартійної комунікації присутня як в країнах з багатопартійною системою, так і однопартійною.

До складових внутрішньопартійної комунікації можна віднести: інформування про заходи з використанням соціальних мереж, партійні наради, партійні форуми, курси з навчання партійних активістів, проведення опитувань всередині партійного середовища, виготовлення та друк партійної преси та методичних рекомендацій які спрямовані на партійний актив, інформаційний супровід усіх сфер партійної діяльності та ін.

Рівень внутрішньопартійної комунікації також суттєво залежить від існуючої в країні виборчої системи. За останні десять років, українська парламентська виборча система змінювалася двічі. Залежно від типу виборчої системи змінюється і характер комунікаційних зв`язків. Наприклад в умовах пропорційної виборчої системи не відбувається комунікація між виборцем і певним кандидатом. Комунікатором в даному випадку виступає партія в цілому.

В умовах мажоритарної системи, навпаки, партія відходить на другий план у комунікаційному процесі, її місце посідає певний кандидат.

В умовах змішаної виборчої системи як партія, так і окремий кандидат виступають рівноправними учасниками комунікаційного процесу, як з рядовими партійними активістами, так і безпосередньо з виборцями.

Від організаційної структури партії та рівня внутрішньопартійної комунікації між усіма структурними елементами партії залежить якість прийняття партійних рішень на усіх ланках партійної організації.

Важливим складником партійно-комунікаційного процесу є зовнішньопартійна комунікація.

Більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників під зовнішньопартійним аспектом комунікації розуміють комунікацією між партією та її зовнішнім середовищем, за векторами: «партія – органи влади», «партія – бізнесові структури», «партія – соціальні групи».

Однією з найважливіших складових зовнішньопартійної комунікації є міжпартійна комунікація, яка може існувати тільки в умовах багатопартійної системи як форма комунікації між партіями, що є самостійними суб`єктами політичного процесу. Найпоширенішими каналами міжпартійної комунікації виступають: переговори між лідерами, зустрічі, неформальні домовленості та ЗМІ.

До проявів міжпартійної комунікації можна віднести дії комунікативного характеру між партіями, результатом яких є створення виборчих блоків, формування загального виборчого списку, консультації щодо створення як передвиборчої так і парламентської коаліції та ін.

Як зазначає О. Шиманова, міжпартійна комунікація як і будь-який інший вид політичної комунікації, відбувається на двох рівнях: міжінституційному і міжособистісному. Якщо на міжінституційному рівні обмін інформацією відбувається між структурними елементами партій, то міжособистісний рівень базується на індивідуальних особливостях і залежить від особистих відносин і домовленостей лідерів, членів, представників партій чи фракцій. Міжпартійна співпраця формується на основі спільностей інтересів партії, одним з виявів якої є створення коаліцій. Виходячи із вказаного, коаліція являє собою союз двох або більше партій чи депутатських фракцій, що створюється ними на основі спільності інтересів для реалізації їхніх партійних та передвиборчих програм та прийняття суспільно-важливих і партійно-вигідних рішень [8, с. 170].

Також О. Шиманова стверджує, що коаліція є чи не єдиною «чистою» формою міжпартійної комунікації. В той же час, такі форми як спільні заяви, мітинги, акції протесту та голосування з певних питань є спрямованими одночасно і на електорат [9, с. 10].

Отже можна зробити висновок, що міжпартійна комунікативна складова та її рівень є визначальними при побудові виборчих блоків, коаліцій та фракцій та є необхідною для зворотного зв`язку між партіями та соціальними групами, які

своїми діями визначають напрямки діяльності партії. Серед суттєвих недоліків міжпартійного комунікаційного аспекту в Україні, є те що в умовах українських реалій, створення коаліцій відбувалося недостатньо прозоро і носило прихований характер, що обумовлено відсутністю чіткої процедури формування коаліційного уряду і відсутністю відповідного досвіду. Тому формування парламентських коаліцій, відбувається не на міжпартійному, а на міжособистісному рівні. Ідеологічні засади партій які приймають участь у створенні коаліцій відходять на другий план, основна увага приділяється розподілу квот в майбутньому уряді.

На сучасному етапі дослідження проблематики партійної комунікації, також виділяють їх неформальну складову. Багато дослідників констатують той факт, що в суспільстві відзначається високий рівень падіння довіри до офіційних джерел інформації, що призводить до зростання значущості повідомлень що виникають на рівні міжособистісного спілкування. До засобів неформального типу політико-комунікаційних процесів можна віднести чутки, плітки, припущення та ін. Неформальна партійна комунікація не є передбаченою організаційною структурою, але, в умовах українських реалій, вона відіграє чи не вирішальне значення у процесі партійного будівництва. В рамках кожної парламентської партії чи блоку формуються групи впливу, які визначають дії стосовно участі партії у виборах, підтримку певних кандидатів або участь як у передвиборчих, так і у парламентських коаліціях [10, с. 349]. Треба також відзначити, що діяльність даних груп у багатьох випадках носить деструктивний характер, що може спричинити конфлікт інтересів всередині партійної структури з подальшим її розколом на декілька самостійних партійних проектів.

Як відзначає М. Морарь, неформальні комунікативні зв`язки у багатьох випадках відіграють ту ж роль, яку в західних країнах традиційно займає процедура «праймеріз» - це висування партійних лідерів напередодні електоральних змагань [11, с. 39].

Також не менш важливою формою як внутрішнього так і зовнішнього аспекту неформальної партійної комунікації є Інтернет, що сьогодні виокремлюється в самостійний концептуальний напрямок дослідження процесів партійної комунікації.

Глобальна мережа на сьогоднішній день активно витісняє традиційні засоби партійної комунікації завдяки високому рівню мобільності. Саме через цей канал, інформація надходить не тільки згори до низу, а й навпаки. Тобто завдяки Інтернет - технологіям рядовий партієць або виборець, може встановити зв`язок з партійним керівництвом. Також активне використання Інтернет – технологій у своїй безпосередній діяльності дозволяє партіям активно займатись краудфандиногом, тобто збиранням коштів на потреби виборчої кампанії чи діяльності у міжвиборчий період зі своїх прихильників. Це дозволяє партії перейти на народне фінансування та суттєво зменшити залежність від фінансово-промислових груп, які в рамках українських реалій чинять визначальний вплив на поведінку партії у політичному просторі, що є причиною того, що більшість партій, здобуваючи перемогу на виборах, у своїй діяльності в першу чергу зосереджуються на забезпечені реалізації інтересів даних груп.

Відомий дослідник політико-комунікативних процесів М. Грачов виділяє наступні переваги використання Інтернет - комунікацій у діяльності політичних партій. На його думку, позитивною рисою, є значне зменшення витрат на передачу інформації від керівних органів до місцевих відділень та у зворотному порядку. Що значно підвищує роль первинних організацій та рядових членів у внутрішньопартійному житті, розширення можливостей їх участі у формуванні політики партії, зокрема через публічне обговорення проектів рішень, що приймаються, у режимі реального часу [11, с. 128].

На сучасному етапі, зростає роль соціальних мереж у політичній діяльності,

що є загальноприйнятою європейською практикою і українська політична еліта не залишається осторонь від цих тенденцій. На сьогоднішній день, усі українські партії, які мають своє представництво в парламенті - активно використовують соціальні мережі у своїй політичній діяльності. Але використання соціальних мереж українськими політичними партіями, супроводжується рядом недоліків, серед яких можна виділити: відсутність комунікації між політиками та користувачами соціальних мереж; неякісний контент, який не є адаптованим до формату мереж та ігнорування можливості краудфандингу [12, с. 42].

Комунікація політичних партій в соціальних мережах з подальшим використанням можливості краудфандингу безпосередньо полягає у відмінностях політичних систем даних країн. Наприклад в США, для яких є характерним «народне» фінансування передвиборчих кампаній – використання соціальних мереж є одним з ключових аспектів діяльності політичних партій. В той же час в ФРН, політичні партії фінансуються з боку держави і тому рівень комунікації німецьких політичних партій у соціальних мережах є доволі низьким, що зумовлює те, що провідні німецькі партії не змінюють форму спілкування з електоратом впродовж останніх виборчих кампаній різних рівнів.

Також окремого аналізу потребує партійна преса, яку можна вважати складовою як внутрішньої, так і зовнішньої партійної комунікації. Стан партійної преси в Україні, супроводжують ті ж самі недоліки які є присутніми у комунікативній діяльності українських політичних партій у соціальних мережах, головним з яких є перенасичення газетних шпальт інформацією, яка є актуальною тільки для партійних активістів.

На сучасному етапі розвитку української партійної системи, для встановлення ефективного комунікаційного зв'язку з зовнішнім середовищем потрібна принципово нова модель партійної газети яка буде носити доступний та масовий характер, це обумовлено тим, що існуючі партійні видання здебільшого призначені для внутрішньої (внутрішньопартійної) аудиторії.

Націленість на певні електоральні ніші є однією з найважливіших умов проведення виборчої кампанії. Нинішній електорат не відчуває інформаційного «голоду», тому і не є готовим вживати інформаційний продукт, який призначений здебільшого для партійних активістів. Тому існує необхідність появи партійного інформаційного продукту в іншому, більш вигідному форматі.

Висновки. Внутрішній та зовнішній аспекти партійної комунікації, попри наявність окремих публікацій не є достатньо дослідженими. Проблематика внутрішньо- та зовнішньопартійної комунікації потребує всебічного аналізу. Завдяки йому можна суттєво вдосконалити концепції партійного будівництва та побудови демократичної партійної системи, що є запорукою успішної діяльності вітчизняних партій та реалізації їх потенціалу. Також всебічний аналіз партійно – комунікативних процесів дозволить вітчизняним політичним партіям вибудовувати більш ефективні комунікаційні стратегії, як з виборцями, з іншими політичними партіями та блоками, так і з групами інтересів, політичними конкурентами та органами влади.

Перспективними напрямками дослідження можна вважати: проблематику комунікації українських політичних партій у соціальних мережах та мережі Інтернет загалом, дослідженням ролі партійної преси у зовнішньому та внутрішньому комунікаційному аспекті діяльності політичних партій, комунікативну складову у процесах взаємодії партій та груп інтересів, та комунікативний аспект відносин політичних партій та органів державної влади.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Lasswell H. Propaganda Technique in the World War / H. Lasswell. – London, 1927. – 259 p.

2. Соловьев А. И. Политические коммуникации / А. И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2004. - 332 с.

3. Морарь М. В. Партійна комунікація як різновид політичної комунікації / М. В. Морарь . – 2011 // Вісник Київського нац.університету ім.Т.Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія. – 03/2011 . – Вип.102 . – С. 37-41 .

2. Бебик В. М. Інформаційно – комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рілейшнз / В. М. Бебик. – К.: МАУП, 2005. – С. 144.

5. Шиманова О. В. Виборчі списки як індикатор внутрішньопартійної комунікації (на прикладі виборчої кампанії 2006 року) / О. В. Шиманова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2009. – Вип. 21. – С.180-184.

6. Обушний М. І. До питання сутності поняття "партійна комунікація" / М. І. Обушний // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21–22 квітня 2010 року) : матеріали доповідей та виступів. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – Ч. IX. – С. 81–83.

7. Мексон М. Основы менеджмента / Майкл Мексон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури. – [Пер. с англ. М.А. Майорова]. – М.: Дело, 2000. - С 267.

8. Шиманова О. В. Коаліція як різновид міжпартійної комунікації у міжвиборчий період / О. В. Шиманова // Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – 2008. – Вип. 9. – С. 170–174.

9. Шиманова О. В. Політична комунікація в системі міжпартійних та внутрішньопартійних відносин в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Шиманова Ольга Володимирівна – Львів, 2009. – 21 с.

10. Мейтус В. Ю. Политическая партия: стратегия и управление / В. Ю. Мейтус, В. В. Мейтус. – К. : Эльга, Ника–Центр, 2004. – 404 с. 11. Грачев М. Н. Демократия: методология исследования, анализ перспектив / М. Н. Грачев, А. С. Мадатов. – М. : Изд-во «Алкигамма», 2004. – 128 с.

12 Агафонова Г. С. Доцільність використання SMM у оптимізації функціонування політичних партій в Україні [Електронний ресурс] / Ганна Сергіївна Агафонова // Політологічні записки. – 2013. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_10.pdf. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Lasswell H. Propaganda Technique in the World War / H. Lasswell. – London, 1927. – 259 p.

2. Solov'ev A. I. Politicheskie kommunikatsii. – M.: Aspekt Press, 2004. - 332 c.

3. Morarj M. V. Partijna komunikacija jak riznovyd politychnoji komunikaciji. – 2011 // Visnyk Kyjivsjkogho nac.universytetu im.T.Shevchenka: Ser.: Filosofija.Politologhija. – 03/2011 . – Vyp.102 . – C. 37-41 .

2. Bebyk V. M. Informacijno–komunikacijnyj menedzhment u global'nomu suspil'stvi: psyhologija, tehnologii', tehnika pablik rilejshnz / V. M. Bebyk. – K. : MAUP, 2005. – 440 s.

5. Shymanova O. V. Vyborchi spysky yak indykator vnutrishnopartiinoi komunikatsii (na prykladi vyborchoi kampanii 2006 roku) // Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. – 2009. – Vyp. 21. – C.180-184.

6. Obushnyj M. I. Do pytannja sutnosti ponjattja "partijna komunikacija" / M. I. Obushnyj // Dni nauky filosofs'kogo fakul'tetu – 2010: Mizhnarodna naukova konferencija (21–22 kvitnja 2010 roku): Materialy dopovidej ta vystupiv. – K.: Vydavnycho–poligrafichnyj centr "Kyi'vs'kyj universytet", 2010. – Ch. IX. – S. 81–83.

7. Mekson Maykl Kh., Al'bert Maykl, Khedouri Franklin. Osnovy menedzhmenta. – M.: Delo, 2000. - C 267.

8. Shymanova O. V. Koalicija jak riznovyd mizhpartijnoi' komunikacii' u mizhvyborchyj period / O. V. Shymanova // Naukovyj Visnyk Uzhgorods'kogo universytetu. Serija: Politologija, Sociologija, Filosofija. – 2008. – Vyp. 9. – S. 170–174.

9. Shymanova O. V. Politychna komunikatsiia v systemi mizhpartiinykh ta vnutrishnopartiinykh vidnosyn v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy». – Lviv, 2009. – 21 s.

10. Meytus V. Yu., MeytusV. V. Politicheskaya partiya: strategiya i upravlenie. – K. : El'ga, Nika–Tsentr, 2004. – 404 s.

11. Grachev M. N., Madatov A. S. Demokratiya: metodologiya issledovaniya, analiz perspektiv. – M. : Izd-vo «Alkigamma», 2004. – 128 s.

12. Ahafonova H. S. Dotsilnist vykorystannia SMM u optymizatsii funktsionuvannia politychnykh partii v Ukraini [Electronic resource] // Politolohichni zapysky. – 2013. – Access

mode: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_10.pdf. (Accessed 20 July 2015)

Тимченко М. М., аспирант кафедры политологии ДНУ имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

Процессы внутренней и внешней политической коммуникации в современных партиях: основные концептуальные позиции

Аннотация. *Исследованы основные теоретико-методологические подходы зарубежных и отечественных ученых к пониманию сущности внутреннего и внешнего аспекта политической коммуникации в современных политических партиях. Проанализирована роль партийной коммуникации в процессах современного партийного строительства. Проанализированы виды партийной коммуникации как неотъемлемой составляющей политической коммуникации.*

Ключевые слова: *политическая партия, партийная коммуникация, внутрипартийная коммуникация, неформальная коммуникация, межпартийная*

Timchenko M., postgraduate student of the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: mihail_timchenko@mail.ru

Processes of internal and external political communication in modern political parties: the main conceptual positions

Abstract. *Article is dedicated to the description of the main conceptual positions in the investigation process of internal and external political communication in modern political parties.*

The subject of the article is party communication an integral component of the functioning of political parties within the political system. The purpose of this article is the analysis of the main theoretical - methodological approaches of foreign and domestic scientists to understand the concept of «party communication» as an integral part of the political communication.

Methodological basis relies upon scientific works of domestic and foreign researchers in the fields of partology, party building and partogenesis. In the process of writing the work we used the methods of induction, deduction, analysis and synthesis. There have also been applied structural - functional and comparative methods.

The novelty of the work is the comprehensive study of the internal and external aspects political communication of modern parties, their basic forms and functional principles.

While studying this problematic, the following results were achieved:

- Were determined the basic forms of external and internal communicational aspect in the activities of political parties;

- Were designated the perspective directions of creating communicational strategies in the activities of the parties;

- Were thoroughly examined the informal component of the political communication in the process of party building.

The practical significance of the work is that a comprehensive analysis of the party-communicational processes will give domestic political parties an opportunity to create more effective communication strategies in the process of interaction with other participants in the political process.

As a conclusion, we can argue that political-communicative aspect of political parties has not been fully studied yet and requires a detailed analysis. Through this analysis, we can significantly improve the existing concept of party building with further construction of a democratic party system.

Key words: *political party, party communication, intra-party communication, informal communication, inter-party communication*

УДК 327.8(73+674)

Emmanuel Jabea Eluke
Postgraduate Student at the Department of International Relations
Oles Honchar Dnepropetrovsk National University
(Dnepropetrovsk, Ukraine)
E-mail: emmanueljabs@hotmail.com

US-CAMEROON COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST BOKO HARAM

***Abstract**. Article describes cooperation between the US and Cameroon in Central Africa in fighting Islamic extremist group «Boko Haram». The attention is turned to the foreign policy interests of the United States and Cameroon in Central Africa and the reasons for the involvement of these countries in a regional security system. The regulatory framework of the US and Cameroon in the implementation of policies against «Boko Haram» is analyzed. The features common features of US policy and Cameroon in the fight against terrorism in Central Africa are disclosed.*

***Key words:** USA, Cameroon, Boko Haram, security and cooperation.*

Actuality. It is very important to pay attention to the threat caused by the Islamist Boko Haram terrorist group in Cameroon, Chad, Niger and Nigeria. Boko Haram has evolved from a local terrorist group to a regional and global security threat. Involved in low-level conflicts since its creation in 2002, Boko Haram intensified assaults against the Nigerian state in 2009, when it launched a series of attacks against police forces in Bauchi and then in Borno, Yobe, and Kano. Since then, Boko Haram has increased its frequency of terror attacks in Nigeria, pledged allegiance to the Islamic State, and expanded geographically to launching attacks in other West and Central African countries, such as Cameroon, Chad, and Niger. Boko Haram has killed at least 15,000 people and displaced 2.1 million in Nigeria alone [4]. Cameroon was once Central Africa's oasis of peace and stability. But since 2012, it has faced terrorist attacks, abductions, kidnappings, and incursions largely initiated by Boko Haram, an Islamic extremist group based in Nigeria. In 2013, the United States House of Representatives Committee on Homeland Security warned against underestimating Boko Haram's willingness and capacity to attack the United States of America [5]. It is very important for researchers to analyze the extend to which the United States is involved in the fight against Boko Haram in Central Africa.

Developing relations with Cameroon as a model and a gateway into that vast region became paradigmatic to the United States of America. The importance of the Gulf of Guinea and its opening to the large Atlantic Ocean, as we will see, particularly explains this new posture. The riches of the Gulf of Guinea in terms of natural resources and strategic position makes the area one of the busiest and most coveted in the world, such that building strategic alliances and securing it has several pay-offs, the main reason for United States co-operation with Cameroon to fight the Boko Haram terrorist group in Central Africa.

Literature Review. Few authors wrote about the Boko Haram terrorist group in Nigeria and Central Africa. Dr. Abimbola Adesoji in his book «The Boko Haram Uprising and Islamist Revivalism in Nigeria», explained the rise of Boko Haram and the activities of the terror group in Nigeria and the spread of terrorism to Chad, Cameroon and Niger [1]. Also, Dr. Shaib Ismail Omade in his book «Tracking Terrorism in Africa: Link and Content Analysis of Boko Haram» gives empirical analysis of Boko Haram Terror, causes, perceived sponsors and connectivity in Africa particularly in the North Eastern part of Nigeria [3].

Objectives. The objective of the article is to critically analyze the extend to which the US cooperation with Cameroon is helping in the fight against Boko Haram and if this co-operation between the United States and Cameroon will eventually defeat the terror

group in Central Africa.

Basis Material. While Nigeria, Cameroon, Chad, Benin, and Niger have been collaborating to fight the terrorist group, Boko Haram's attacks have continued to escalate. The kinds of attacks has been varied and included kidnapping, suicide bombing, assassination, robberies, extortions, burning villages and schools, and attacks of police stations and military positions. The State Department document of Cameroon related to the fight against terrorism and Boko Haram has been analyzed below.

Cameroon became a member of the Trans-Sahara Counterterrorism Partnership (TSCTP) in 2014. Countering terrorist threats remained a top security priority for the Government of Cameroon, and the government worked with the United States government to improve the capacity of its security forces. Boko Haram took advantage of weaknesses in Cameroon's border security to conduct a number of terrorist attacks in the country's Far North and East Regions in 2014, including targeted killings and kidnappings of Cameroonians and foreigners. Cameroon responded to the attacks with an increased security presence in these regions. In 2014, the United States provided a number of training programs on terrorism and security to help Cameroon address the Boko Haram threat in the Far North. In addition to bolstering the operational capacity of its security forces, Cameroon's prospects for preventing terrorism also depends on the ability of the government to address humanitarian concerns in its northern regions as well as socio-economic and political challenges – such as widespread youth unemployment, poor transportation infrastructure, inadequate public service delivery, endemic corruption, and political marginalization.

In 2014, Boko Haram was responsible for targeted killings of Cameroonians in Mayo-Sava, Mayo-Tsanaga, Mayo-Danay, and the Logone and Chari Divisions of the Far North Region – including the villages of Kolofata, Fotokol, Waza, Amchide, and other localities at the border with Nigeria. Terrorist incidents in 2014 included:

On June 30 in Mayo Sava Division of the Far North Region, Boko Haram killed the village chief of Magdeme, who they suspected was collaborating with security forces.

On May 16, Boko Haram kidnapped 10 Chinese engineers in the Far North Region of Cameroon, where they were working on a road construction project. The assailants attacked the engineers' camp in Waza, and took the hostages to Nigeria before eventually releasing them in October. On July 6, a group of 10 men on motorcycles stormed the Lamida of Limani in the Mayo-Sava division and kidnapped two teenagers, both students at the local high school. On July 27, Boko Haram launched a cross-border attack on Kolofata and kidnapped over a dozen people, including the Lamido (traditional ruler) of Kolofata and the wife of Cameroon's Vice-Prime Minister, Amadou Ali. The assailants took the hostages to Nigeria before releasing them, along with the Chinese nationals, in October[6].

Between October and December, Boko Haram targeted civilians and military patrols in different areas of the Far North Region using vehicle-borne improvised explosive devices, stationary improvised explosive devices, and mines [6].

In order to cope with the fight against Boko Haram, Cameroon improved on its legislation, law enforcement and border security. Certain provisions of the 1965 Cameroon's Pane Code to prosecute acts of terrorism were changed. For example, prior to 2014, Cameroonian law did not explicitly criminalized terrorism but in December 2014, the National Assembly adopted legislation specifically addressing terrorism. This new law calls for the death penalty against any act of terror in the territory of Cameroon. Faced with the security challenges at its borders with Nigeria and the Central African Republic, the Cameroonian government increased coordination and information sharing among law enforcement, military, and intelligence entities, including the General Delegation for External Research, the National Army, the Rapid Intervention Unit (BIR), and the National Gendarmerie.

In 2014, Cameroon received United States capacity building training to improve its

counterterrorism and law enforcement efforts, including programs on the civil–military response to terrorism and the legal aspects of defense. The above measures supported Cameroon's improvements in the detection of and responses to terrorist attacks, although further efforts are needed for the country to be able to more effectively deter terrorist incidents. But with the United States help, Cameroon is doing very well in the fight against terrorism [6].

In 2014, Cameroon continued to issue regional biometric passports aimed at providing enhanced security for residents of the Economic and Monetary Community of Central African States zone. In response to terrorist incidents, Cameroon reinforced its border security by establishing more control posts and deploying additional military units, including the BIR, to the Far North Region of the country. The government also stepped up screening efforts at ports of entry and highways, using terrorist screening watch lists as well as biographic and biometric technology in some cases. However, the capacity of security forces to patrol and control all land and maritime borders remained limited due to inadequate staffing and resources, leading to some uncontrolled border crossings.

Cameroonian military and police units proactively confronted and disrupted the activities of suspected Boko Haram members. In 2014, Several large arrests were made. According to reports, the police arrested 104 Boko Haram members, including 84 minors and 20 adults, operating in a Madrassa in the Mayo-Danay Division of the Far North. The adults were allegedly teaching their students how to become messengers, combatants, and suicide bombers for Boko Haram[6].

In order to counter the financing of terrorism, Cameroon is now a member of the Central African Action Group Against Money Laundering (GABAC). Through its membership in GABAC, Cameroon has adopted a legislative architecture to implement anti-money laundering and financial supervision actions. It established a financial intelligence unit, the National Financial Investigation Agency, which processes suspicious transaction reports and initiates investigations. Under the newly adopted legislation, any person convicted of financing or using financial proceeds from terrorist activities would be sentenced to life in prison. There has been no prosecution or conviction for money laundering since 2014. Also, Cameroon actively participates in African Union peacekeeping operations, and its military schools train soldiers and gendarmes from neighboring countries. Cameroon has pledged forces as part of the Multinational Joint Task Force to fight Boko Haram with neighboring countries [6].

Equally, in order to counter the radicalization to violence and radical extremism, Cameroonian authorities have taken a series of measures to counter violent extremism, including forming partnerships with local, traditional, and religious leaders to monitor preaching in mosques. The Government of Cameroon partnered with faith-based organizations such as the Council of Imams and Religious Dignitaries of Cameroon (CIDIMUC) to educate citizens on the dangers of radicalization and violent extremism, promote religious tolerance, and present religion as a factor for peace. This objective was furthered through targeted messaging in mosques, special prayer sessions, press releases, and through roundtable discussions and conferences bringing together people from various religious backgrounds. One of CIDIMUC's strategies has been to work for improving the living conditions of imams [6].

In December 2014, the head of the United States Africa Command (AFRICOM) said the United States will boost support for Cameroon's efforts to fight the Nigerian terrorist group Boko Haram. General David Rodriguez announced the United States will supply equipment and logistics training during a visit to Cameroon .Rodriguez said AFRICOM will step up assistance in response to a Cameroon request for more United States support to combat Boko Haram which has been terrorizing border villages and using them as staging grounds for its fight to control northern Nigeria.

Rodriguez praised President Biya – who has ruled Cameroon for the last 32 years – for his leadership in security issues in West Africa. «We are also thankful for President

Biya's leadership, as well as the Cameroonian leadership in the region, as they continue to work together with African partners to come up with African solutions to the security challenges of the region», said Rodriguez [7].

The general's visit to Cameroon comes a week after United States-Nigerian military relations came under strain. Nigeria cancelled a United States military training program linked to the fight against Boko Haram militants, after the United States rejected Nigeria's request for Cobra attack helicopters. The United States is legally constrained as to what weapons it can provide to foreign armed forces with questionable human rights records. Nigeria is now turning to Russia to fill the gap. Cameroon and Nigeria have been cooperating in efforts to neutralize Boko Haram. But despite this, the Islamic militants have been increasing attacks along the two countries joint border, stealing supplies, kidnapping, murdering and recruiting young men to fight with them.

In 2015, the U.S. Ambassador to Cameroon Michael Hoza said he expects collaboration with the American military will help save the lives of thousands of people in northern Cameroon as United States provided military equipment and arms to Cameroon . He said the United States is promoting a military partnership with Cameroon to fight the terrorist group Boko Haram because of growing concern over the tragic killings in the northern part of the central African nation. America is the third country, following China and Germany, to officially announce their support for Cameroon's battle against Boko Haram [7]. China supports Cameroon's battle against Boko Haram because of its national interests in Cameroon while Germany supports Cameroon on moral grounds (ethics) in other to avoid the spread of security risks in Cameroon.

Despite the above measures, the attacks by Boko Haram still remain rampant. In 2015, between April and September 2015, 106 Boko Haram attacks were reported in the far north region of Cameroon – up to four attacks per week some months. The kinds of attacks were varied and included kidnapping, suicide bombing, assassination, robberies, extortions, burning villages and schools, and attacks of police stations and military positions.

In October 2015 President Obama declared the deployment of approximately 300 United States Armed Forces personnel to Cameroon to perform intelligence, surveillance and reconnaissance operations. These troops (and military equipment) will support the Multinational Joint Task Force (MNJTF), under the command of Nigerian Maj. Gen. Iliya Abbah. The MNJTF has 8,500 soldiers and 2,000 police officers that hail from Nigeria, Chad, Cameroon, Niger, and Benin [7].

President Paul Biya of Cameroon, and President Muhammadu Buhari of Nigeria welcomed Obama's announced deployment of United State soldiers and intelligence expertise in Cameroon [7]. Intelligence expertise is an important contribution as African countries have serious deficits in intelligence abilities for peace operations. According to political scientist James Poland, intelligence is the first line of defense in fighting terrorism.

While some in West and Central Africa welcome Obama's action, it's too little, too late. Security expert Michel Rubin considers dissuasive military tactics as the «best means to counter terrorist threats» [7]. The United States deployment focuses on intelligence, stopping short of supporting preemptive strikes or more direct and special operations. At its current level, the United States troop and equipment contribution will not provide sufficient military force to eradicate Boko Haram.

The United States support is also coming rather late in the game. The United States commitment of troops in Cameroon came only after China, Russia, Germany and France had already committed to help Cameroon, through defense cooperation agreements (Russia) and by providing sophisticated military equipment (China, Germany) and training for security forces (Russia, Britain, France, and the United States).

Some civil society leaders and local analysts have raised concerns that an intervention would be destabilizing. They perceive United States support as a proxy for competing

with Russia specifically and opportunistic geopolitical positioning more broadly. Cameroon has «a pivotal geographic position» in the Gulf of Guinea, an oil-rich region that includes Angola, Chad, Congo Republic, Congo, Equatorial Guinea, Gabon, Sao Tome and Principe, and Nigeria.

The timing of United States announcements about action against Boko Haram furthers Cameroonian skepticism about United States motivations, especially with respect to United States competition with Russia. For example, United States interest in helping Cameroon with anti-Boko Haram efforts increased in December 2014 after Nigeria canceled a United States military training exercise related to the fight against Boko Haram and turned to Russia for military equipment [7]. Shortly thereafter, the head of the U.S. Africa Command (AFRICOM) Gen. David Rodriguez announced that the United States would provide military equipment and logistic training. Obama's recent announcement to deploy soldiers fulfills that promise. Boko Haram's attacks in Cameroon continue in the wake of Obama's announcement. On Oct. 23, Boko Haram briefly seized control of Kerawa, another city in the far north of Cameroon [7].

Furthermore, the United States donated Vehicles and other logistic equipment were handed over by the United States Ambassador to the Defense Minister on the 9th of December 2015 at the Military Headquarters Brigade in Yaounde. The Minister Delegate at the Presidency in charge of Defense, Joseph Beti Assomo, on December 9, 2015, in Yaounde, reassured the government of the United States of America (USA) through its ambassador to Cameroon, H.E. Michael Stephen Hoza, that the donation of vehicles and logistic equipment will be used in a rational and responsible manner by Cameroon's Defense Forces.

While receiving 18 Toyota Pickups, one trailer truck, a front-end loader, luggage carriers, seven 1,500 to 3,000-litre capacity mobile water tanks and six 30 KVA generators from the US government, Joseph Beti Assomo said the US assistance will augment the mobility and operational capacity of Defense Forces as well as improve their well-being in combat zones with the deployment of the power generators.

«This donation falls within the framework of support to the fight against terrorist sects, notably the jihad-terrorist sect, Boko Haram», he underscored, adding that the assistance adds to a multitude of measures by the United States government [2]. These include the recent arrival in the country of 300 United States soldiers, information-sharing between the United States and Cameroon, as well as the donation of armored vehicles.

Speaking earlier, the United States Ambassador noted that the donation was a symbol of the partnership between both countries against Boko Haram. «We know violent extremism. This is violence on a terrible scale. We want to see a bright future for Cameroon. We are happy to partner with you. We will be here till the end of the fight», Michael Hoza assured [2]. The donation is the second by the United States after six armored cars were donated in October 2015.

However, there have been some success in the fight against Boko Haram. The biggest success so far came in November 2015 when Cameroonian troops attacked the terrorist along the Cameroon Nigeria border and killed more than 100 terrorist and rescue more than 900 hostages taken by the group [8].

The United States has also aided Nigeria, Chad and Niger in the fight against Boko Haram as the terrorist group operates in these countries. For example, the Nigerian government participated in United States. counterterrorism capacity building through the Department of State's Antiterrorism Assistance (ATA) program, including the training of more than 120 Nigeria Police Force (NPF) members in the detection and handling of Improvised Explosive Devices (IEDs). This increased the NPF's awareness and capacity to protect and preserve evidence from the crime scene of a suspected terrorist act. Through the Antiterrorism Assistance program, Nigerian police, customs officials, and immigration officers also participated in interagency rural border patrol

training to build the law enforcement sector's ability to utilize effectively all agencies in tackling rural border security challenges. The Nigerian government worked with the United States. FBI to investigate specific terrorism matters [6].

Equally, Chad is still participating in the Department of State's Antiterrorism Assistance (ATA) program. In 2014, Antiterrorism Assistance provided training on Quality Control in Civil Aviation Security and Interviewing Terrorist Suspects, and provided two boats to assist the Chadian River Police Brigade and Niger continued to receive counterterrorism assistance from a variety of international partners, including the United States. The Europe Union supported a 50-person team (EUCAP-Sahel) in Niger to build capacity in fighting terrorism and other organized crime. A number of other international partners provided security sector assistance in Niger, including France and the United Nations. Niger continued to permit French forces to be based in Niamey as well as in other locations to conduct operations such as ground and air surveillance. The United States government, provided terrorism assistance to Nigerien law enforcement – primarily through the Department of State's Antiterrorism Assistance program and a Resident Legal Advisor from the Department of Justice[6].

Conclusion. Despite the fact that the United States support and cooperation with Cameroon in the fight against Boko Haram, it is very clear that the United States-Cameroon cooperation has done a lot to reduce the rampant attacks by Boko Haram in the territory of Cameroon. The military equipments, surveillance drones and United States troops are helping Cameroon to degrade the abilities of Boko Haram. Also, the United States training of Cameroonian troops equally plays a good role in combating the terror group Boko Haram. Nigeria, Chad and Niger are also aided by the United States and other countries in the fight against Boko Haram.

CITATIONS:

1. Abimbola, A. The Boko Haram Uprising and Islamist Revivalism in Nigeria [Electronic resource] / A. Abimbola. – Access mode: http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/125780/ichaptersection_singledocument/40d0055b-484d-4c2a-a06b-abd4717ef4df/en/5.pdf. (Accessed 20 July 2015)
2. Cameroon Oline [Electronic resource]. – Access mode www.cameroononline.org/boko-haram-more-us-defence-assistance-received (Accessed 20 July 2015)
3. Shaib, I.O. Tracking Terrorism in Africa: Link and Content Analysis of Boko Haram [Electronic resource] / I.O. Shaib. – Access mode: www.lap-publishing.com/catalog/details//store/gb/book/978-3-659-21098-3/tracking-terrorism-in-africa:link-and-content-analysis-of-boko-haram. (Accessed 20 July 2015)
4. UK Home Office [Electronic resource]. – Access mode www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/435251/CIG_NIG_Fear_of_Boko_Haram_v1_0.pdf. (Accessed 20 July 2015)
5. US Homeland Security [Electronic resource]. – Access mode: https://homeland.house.gov/files/documents/09-13-13-Boko-Haram-Report.pdf.
6. US State Department [Electronic resource]. – Access mode: www.state.gov/j/ct/rls/crt/2014/239404.htm. (Accessed 20 July 2015)
7. Voanews [Electronic resource]. – Access mode: www.voanews.com/content/us-africa-command-to-help-cameroon-with-anti-terrorism-training/2556174.html. (Accessed 20 July 2015)
8. Voanews [Electronic resource]. – Access mode: www.voanews.com/content/one-hundred-boko-haram-fighters-killed-900-hostages-freed-in-cameroon-operation/3084185.html. (Accessed 20 July 2015)

Джабеа Елуке Е., аспірант кафедри політології Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна), E-mail: emmanueljabs@hotmail.com

Співробітництво США і Камеруна у боротьбі з Боко Харам

Анотація. *Статья посвящена анализу и систематизации методологических особенностей исследовДосліджуються співробітництво США та Камеруну у Центральній Африці у боротьбі з ісламським екстреміським угрупованням «Боко Харам». Звертається увага на зовнішньополітичні інтереси США та Камеруна у Центральній Африці та при-*

чини залучення цих країн до регіональної системи безпеки. Аналізується нормативна база США та Камеруна у сфері реалізації політики протидії «Боко Харам». Розкриваються можливості, спільні та відмінні риси політики США та Камеруна у боротьбі з тероризмом в Центральній Африці.

Ключові слова: *США, Камерун, Боко Харам, безпека, співробітництво.*

Джабеа Элуке Е., аспирант кафедры политологии ДНУ имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: emmanueljabs@hotmail.com

Сотрудничество США и Камеруна в борьбе с Боко Харам

Аннотация*. Исследуются сотрудничество США и Камеруна в Центральной Африке в борьбе с исламской экстремистской группировкой «Боко Харам». Обращается внимание на внешнеполитические интересы США и Камеруна в Центральной Африке и причины вовлеченности этих стран в региональную систему безопасности. Анализируется нормативная база США и Камеруна в сфере реализации политики противодействия «Боко Харам». Раскрываются возможности, общие и отличительные черты политики США и Камеруна в борьбе с терроризмом в Центральной Африке.*

Ключевые слова*: США, Камерун, «Боко Харам», безопасность, сотрудничество.*

УДК 321.02

Кравець А. Ю.
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, ДНУ імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ БІОПОЛІТИКИ У ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. *Актуалізація біополітичної аналітики у сучасному політологічному дискурсі пов'язана з процесом взаємозближення природничого та соціогуманітарного знання. З другої половини XX століття у західній політичній думці сформувалось тенденція до переорієнтації наукових досліджень з вивчення політичних інститутів до аналізу поведінки «політичних акторів» та її впливу на політичний процес. Біополітики зосереджують свій дослідницький інтерес на різних аспектах біополітичної проблематики. В контексті сучасних політологічних досліджень біополітику можна визначити як міждисциплінарну галузь наукового знання, що досліджує «людину політичну» як біологічний вид з акцентом на психофізіологічних механізмах політичної поведінки та їх впливом на політичний процес.*

Ключові слова: *біополітика, «людина політична», політична поведінка, політичний процес.*

Внаслідок динамічного розвитку політичної науки, в ракурсі уваги науковців з'являється все більше і більше нових дисциплін. Так, з другою половини XX століття увага деяких закордонних і вітчизняних вчених прикута до біополітики.

Актуалізація біополітичної аналітики у сучасному політологічному дискурсі пов'язана з процесом взаємозближення природничого та соціогуманітарного знання, зокрема, біології та політичної науки. XXI століття – це століття біоцентризму, адже біополітики вважають, що рушійною силою всіх політичних процесів, центральним елементом будь-якої політичної системи є саме індивід – homo politicus.

Біополітика, за словами А. Олєскіна являє собою свого роду «кентавра» з біологічним тулубом і політичною головою. В широкому сенсі він трактує її як сукупність біологічних знань, що можуть бути застосовані у політичній сфері [1].

З другої половини XX століття у західній політичній думці сформувалось тенденція до переорієнтації наукових досліджень з вивчення владних інститутів до аналізу поведінки «політичних акторів» [2]. При чому ця тенденція розвивається одразу у двох взаємопов'язаних напрямках – біополітиці та політичній антропології.

Класиками біополітики вважаються: Л. Колдуелл зі статтею «Біополітика: наука, етика і соціальна політика» (1964 р.); А. Соміт та його стаття 1968 року «Прогрес

у напрямку більш біологічно-орієнтованої політичної науки», в якій акцентується увага на тому, що оптимальною й більш дієвою є саме «біологічно-зорієнтована політологія»; Т. Торнсон та його книга «Біополітика», в якій автор стверджує, що еволюційна біологія має слугувати основою для політичної теорії. А також Х. Флор, який визначав біополітику як «застосування підходів, теорій і методів біологічних наук в політології» та сучасна дослідниця А. Влавіанос Арванітіс, яка вважає її політикою зі збереження біосу [1].

На думку А. Влавіанос Арванітіс, біополітика представляє собою міждисциплінарний проект метою якого є використання доцільної економічної політики для захисту біорізноманіття. Вона покликана стати загальною основою для розуміння загроз збереженню біорізноманіття і викликів, що стоять перед політикою. Такий підхід можливий завдяки співробітництву представників природничих та соціальних наук з акцентуацією на економічній політиці. На думку дослідниці, проект під назвою «біополітика» буде сприяти підвищенню рівня адаптивного планування шляхом використання економічної політики. В даному випадку, під адаптивним плануванням розуміється інтерактивна реалізація цільової політики. Проект направлений, зокрема, на вивчення того, як різні аспекти проблематики біорізноманіття досліджуються в межах різноманітних дисциплінарних підходів; які думки з цього приводу висловлюють різні науковці та політики; що вони думають з приводу загроз збереженню біорізноманіття та доцільності існування окремого напряму – політики по його збереженню – біополітики. Сьогодні проект «біополітика» охоплює 15 науково-дослідницьких партнерів на міжнародному рівні [3, с. 2].

М. Фуко присвятив курс лекцій проблематиці біополітики, яку він називав «новою технологією влади, що існує на іншому рівні, в іншому масштабі та має іншу площину опори і дає можливість використання різноманітних інструментів. Біополітика діє як будова управління, що здійснюється над населенням як «глобальною масою». В даному контексті він вводить термін «біоконроль» [4, с. 57].

Термин «біополітика» згадується у працях Челлена ще у 1920 році. При цьому, з точки зору Челлена, держава – це «квазі-біологічний організм» та «суперіндивідуальне істота». Він вивчав «громадянську війну» між соціальними групами з біологічної точки зору і називав свої дослідження «біополітикою». Х. Райтер використав термін «біополітика» для біологічної інтерпретації концепції нації і держави [2].

Наукові знання у сфері біополітики включають широкий спектр проблематики, в тому числі: політичний аспект біоетики; концепцію, що відображає соціально-політичні наслідки біотехнологічної революції; державну політику направлену на підтримку або критику біотехнологій; міжнародну політику направлену на збереження біо-різноманіття; політику біорегіоналізму тощо. Біополітика є міждисциплінарною галуззю наукового знання, що об'єднує в собі біологічні та політологічні дослідження, перш за все, у сфері політичної поведінки. Наприклад, вивчення біологічних чинників, що впливають на політичні орієнтації, а також корелятори партійності та електоральної поведінки.

Таким чином, біополітика – окрема наукова дисципліна, яка поєднує безліч напрямів досліджень: від походження людини, вивчення поведінки людини і тварини та їх порівняння, утворення первісних суспільств та держав, дослідження психофізіологічних механізмів політичної поведінки й її вплив на політичний процес, а також впровадження на міжнародному рівні економічної політики по збереженню біорізноманіття тощо. У своїх дослідження біополітика тісно пов'язана з філософською антропологією, еволюційними теоріями, психоаналізом, постмодерними теоріями, політичною та соціальною антропологією, проблематикою стійкості навколишнього середовища тощо.

Слід зазначити, що у західному науковому дискурсі існує принципова відмінність

між термінами «biopolicy» та «biopolitics», хоча обидва терміни перекладаються на українську як «біополітика». Так термін «biopolicy» характеризує конкретну практику застосування здобутків біополітичної науки у політичній сфері. Наприклад, А. Влавіанос Арванітіс в своїй статті «Biopolicy – Building a green society» зазначила, що біополітика – це «міждисциплінарний проект створений з метою аналізу економічної політики зі збереження біорізноманіття» [3, с.1]. Тоді як теоретичне вивчення різних аспектів біополітичної проблематики більш тяжіє до терміну «biopolitics».

В межах широкої інтерпретації біополітики, на думку А. Олєскіна, можна казати про наступні напрямки досліджень: 1. Природа людини: філософський фундамент біополітики. Мислителі різних епох задавалися питанням – якою є людина за своєю природою? Добра вона чи зла? Консервативна вона чи пластична за своєю природою? Народжується вона з певними моральними стандартами, уявленнями про світ, вродженими знаннями мови або людина в момент народження являє собою tabula rasa, «глиняну табличку», поверх якої може бути завдано будь-який текст? Сучасна біологія сприяє розумінню людини як частини єдиного планетарного біорізноманіття, продукту біологічної еволюції. Навіть незаперечні унікальні характеристики людини, в межах такого підходу, постають як продукти еволюційного розвитку («унікальні адаптації»). Таке трактування природи людини відповідає філософії натуралізму (від лат. natura – природа). На позиціях натуралізму, крім самої біополітики, стоять й інші області гуманітарної біології, зокрема, до неї тяжіють багато напрямків сучасної біоетики. 2. Еволюційно-біологічне походження людського соціуму і його політичних систем. Дана конкретизація натуралізму в біополітиці сходить до знаменитої дарвінівської книги «Походження людини» (хоча біополітики не згодні з багатьма положеннями цієї книги). Цей напрямок біополітичних досліджень тісно змикається з антропологією, соціологією малих груп, соціальною психологією тощо і покликане відповісти на наступні питання: Як в ході біологічної еволюції людиноподібних мавп і первісних людей виникли політичні системи (спочатку орди і племена, далі держави)? Що може еволюційно-біологічне минуле політики розповісти нам про її сьогодення і майбутнє (пам'ять генів тощо)? Які конкретні організаційні розробки (соціальні технології) реалізуються на біополітичній основі? 3. Етологічний підхід до соціальної поведінки і політичної діяльності людини. Етологія в цілому визначається як один з напрямків біології, присвячений вивченню поведінки тварин. Окрім цього досліджується в яких стосунках індивідуальне і колективне начала в поведінці людини уподібнюється поведінці тварини. У цьому зв'язку згадаємо О. Хайнрота, який говорив, що «тварини – це вкрай емоційні люди, що володіють дуже невеликим інтелектом». Біополітики вельми інтенсивно досліджують цей напрям, шукаючи коріння людської агресивності, націоналізму, расизму, взагалі поділу «своїх» і «чужих» не тільки в соціокультурних факторах, але й у стародавніх поведінкових актах людини, успадкованих нею від тварин. Так А. Соміт і А. Петерсон у книзі «Дарвінізм, домінування і демократія» стверджують, що природа наділила людину (та інших соціальних тварин) вродженим нахилом до формування ієрархічних структур, заснованих на жорсткому домінуванні з боку всевладних ватажків. З цих позицій демократія виступає як штучний конструкт розуму, і цим зазначені біополітики намагаються пояснити крихкість демократії й відносну рідкість демократичних режимів навіть у наш «освічений» століття. 4. Фізіологічні фактори: вплив фізіологічних чинників на людську соціальну та політичну поведінку. «Людина політична» може уявляти себе якимось «абстрактним розумом», «безтілесним оком», яке приймає рішення (у тому числі політичні) на раціональній основі. Однак, фактично, кожен з нас знає, що наш розум нерозривно пов'язаний з нашим тілом. Субстратом мислення служить мозок – частина тіла, підвладного законам фізіології. Саме нейрофізіологи вступають нині в тандем з багатьма видатними біополітиками (наприклад, в США нейрофізіолог М. Газзаніга

тісно взаємодіє з Р. Мастерсом). До числа соматичних («тілесних», фізіологічних) факторів, що впливають на політичну поведінку, особливо на діяльність політичної еліти, відносяться стрес, втому, хвороби (у тому числі психічні розлади), гормональний дисбаланс в організмі, вживання ліків, наркотиків і алкоголю. Р. Мастерс показав взаємозв'язок між забрудненням середовища важкими металами (свинець, марганець, кадмій) і кількістю імпульсивних злочинів (акти насильства над особистістю, підпали, вбивства під впливом неконтрольованої агресії в різних штатах США). 5. Внесок біології в рішення конкретних політичних проблем. Саме практично-орієнтовані аспекти біополітики розглядаються Міжнародною біополітичною організацією та деякими іншими біополітичними центрами як найбільш значущі. У світлі наростаючого забруднення навколишнього середовища, знищення біорізноманіття А. Влавіанос Арванітіс вважає політику, спрямовану на збереження планетарного біорізноманіття (біосу в її слововживанні, від грец bíος – життя) основним напрямком діяльності Міжнародної Біополітичної Організації. Багато сторінок сучасних біополітичних публікацій присвячуються новітнім генетичним розробкам (трансгенні рослини і тварини, клонування, «генетична терапія») тощо. Деякі закордонні дослідники зосередили увагу на соціальних технологіях. Ці технології спираються на наші знання про еволюційні тенденції поведінки людини. Приклад подібної технології – мережеві структури в соціумі. За контрастом з бюрократією, мережеві структури відрізняються 1) пом'якшеною посадовою ієрархією; 2) широкою взаємодією всіх членів мережі; 3) заходами щодо стимуляції неформальних взаємин між членами мережі. [1].

Цей перелік, на наш погляд, є неповним, оскільки дослідники з біополітичної проблематики, вивчаючи поведінку політичних акторів, ігнорують такий напрям як психоаналіз, який також презентує своє бачення психологічних особливостей політичної поведінки. Зокрема Е.Фромм у своїй праці «Втеча від свободи» говорить про дві тенденції, що по черзі домінували у зміні формацій – тенденцію до роз'єднання та тенденцію до єднання. Окрім цього, в роботі «Анатомія людської деструктивності» він досліджує двох світових лідерів – Сталіна та Гітлера – психологічні особливості яких він називає «клінічним випадком садизму».

Біополітика, на наш погляд, також пов'язана з політичною антропологією та антропологією влади, яку репрезентують сучасні політантропологи. Особливо в контексті розгляду «людини політичної» як суб'єкта і об'єкта владних відносин: психофізіологічних особливостей організації влади в примітивних соціумах, архаїчних проявів влади у сучасних суспільствах, аномального лідерства, негативної складової «людського фактору» у владі (протекціонізм, корупція, зловживання тощо).

До того ж, європейські дослідники презентують дещо інший погляд на витоки, становлення і напрями сучасної біополітики. Як зазначають А. Соміт та А. Петерсон в своїй праці «Біологія та політика: дослідження у сфері біополітики» «біополітика, в цілому, не надто вдалий термін для об'єднання всіх дослідників, хто використовує біологічні концепції з нео-дарвіністською еволюційною теорією у центрі, та користуються біологічними методами для вивчення, пояснення та прогнозування політичної реальності. На їх погляд, натяк на вплив біології на людську політику такий ж старий як і давньогрецькі філософи. Метафора Платона про часточки золота, срібла та бронзи, викладені в його праці «Держава», є предтечею більш пізніх робіт, присвячених генетичному базису людської поведінки [6, с. 3].

Наприкінці 1800-х – початку 1900-х біополітична аргументація актуалізувалася в межах дослідження расових відмінностей, зокрема, в дослідженнях кузена Ч. Дарвіна – Ф. Галтона. Дослідник вивчав відомих та видатних діячів, що належали до різних культур. Він стверджував, що чим більша кількість видатних людей на душу населення в даній культурі, тим розвиненішою вона є. На той час такою культурою він назвав британську, Нажаль, він змушений був визнати, що стародавні

афіняни мали таку ж перевагу над сучасною англійською культурою, як вона над африканською. В даному контексті слід також згадати Ш. Монтеск'є, який провів аналогію між особливостями клімату (спека або холод) та відмінностями між народами. Так, представники країн зі спекотним кліматом більш «боязкі», тоді як представники «холодних» країн більш «сміливі». Подібні дослідження містяться в роботах Р. Геттела (1933 рік) [6, с. 4].

Дж. Салісбурі в «Політократії» стверджував, що суспільство має схожі риси з біологічним організмом (1159 рік). На його думку Великобританія («Співдружність») – це тіло, де король – голова, церква – душа, інші члени соціуму – носії меншої політичної функції, виконавці політичної волі. Т. Гоббс, беззаперечно, поклав «органічну» метафору в основу своєї праці «Левіафан». Він описав державу як міфічну тварину. В. Вільсон зазначав, що «уряд – це не машина, а живий організм. Він підпадає не під теорію всесвіту, а під теорію «органічного життя» [6, с. 4].

У центрі біополітики знаходиться еволюційна теорія, це її інтелектуальна серцевина. Дослідження в цій області починається з припущення, що поведінка людини, в тому числі політична, є продуктом еволюційного процесу. Таким чином, щоб зрозуміти ключові елементи людської політики ми повинні розуміти її еволюцію. Деякі дослідники для цього звертаються до теорії «нео-дарвінізму». В 1975 році дослідник у сфері соціобіології Е. Вілсон застосував нео-дарвініську теорію при вивчені соціальної поведінки. Він зазначив, що людина повинна вести себе таким чином, щоб збільшити кількість його або її генів в наступних поколіннях. Є два шляхи до цього: по-перше, це індивідуальний генетичний код, що передається із покоління до покоління і має назву «індивідуальний репродуктивний успіх», по-друге, можна вести таким чином, щоб збільшити репродуктивний успіх всіх своїх родичів. Поєднання індивідуального та родинного репродуктивного успіху називають терміном «підсумкової пристосованості» («inclusive fitness»), яке є ключовим поняттям соціобіології. Згідно з цією теорією людина повинна вести себе таким чином, щоб максимізувати кількість його / її генів, що з'являється в наступному поколінні. Це стосується як соціальної поведінки в цілому, так і політичної поведінки як різновиду соціальної. Таким чином, застосовуючи теорію Ч. Дарвіна, здобутки та перспективи дослідження поведінки людини через призму соціобіології, біополітики досліджували вплив «підсумкової пристосованості» на політичну поведінку людини. В даному випадку одним з центральних питань, що відрізняє біополітиків від політологів, є акцент на необхідності зрозуміти еволюційні витоки поведінки, зокрема, схильності які Homo Sapiens передав своїм нащадкам і які суттєво впливають на політичне життя [6, с. 6].

Під впливом етології і сучасної еволюційної теорії у біополітиці формується розуміння необхідності дослідження ролі природних чинників і виховання у формуванні соціальної та політичної поведінки. Це суперечить дисциплінарній парадигмі, згідно з якою нахили, що передаються генетично, можна проігнорувати при вивченні політичної поведінки. Інша група дослідників прагне вивчити вплив етичних і моральних цінностей на процес прийняття політичних рішень [6, с. 6].

Якщо зосереджувати увагу на «людині політичній» як об'єкті біополітичного наукового аналізу, слід зазначити, що homo piliticus розглядається як «продукт біологічно-еволюційного розвитку, частка єдиної планетарної біорізноманітності». Витоки політичних проблем людства біополітики шукають, зокрема, не в соціокультурних чинниках, а у первісних, до свідомих поведінкових тенденціях, успадкованих від тваринного світу [2].

Згадаємо, що подібна тематика міститься і у працях відомих політантропологів. Наприклад, В. Бочаров у своїй статті «Витоки влади» намагається проаналізувати психофізіологічні особливості організації влади в примітивних соціумах [7, с. 176]. При цьому російські науковці, на відміну від західних колег, наприклад, вищезазначеного П. Корнінга, вважають, що владні відносини первинні по відношенню до

сфери політики, можливо, це пов'язано з тим, що в радянській науковій традиції вважалося, що у примітивних суспільствах політична сфера відсутня як така.

А. Соміт і С. Петерсон доводили, що природа заклала в людину вроджену схильність до формування ієрархічних структур, які базуються на феномені вождізму, який більш притаманний людській природі ніж демократія як «штучний конструкт розуму» [6, с. 6].

Біополітичних підхід до homo politicus тісно пов'язаний з концепцією «біоцентризму» як найвищого прояву «антропоцентризму», що постулює необхідність збереження еко-систем та біорізноманіття. Виявлення фізіобіологічних витоків політичних систем передбачає відповідь на питання які соматичні, фізіологічні та психологічні чинники впливають на політичну поведінку і, відповідно, на політичний процес

В даному контексті у пригоді можуть стати праці відомих етологів, соціологів та психоаналітиків. Так, відомий етолог К. Лоуренц, у відповідь на еволюційні теорії походження людини і соціуму шляхом природного відбору, стверджує, що соціальні й культурні норми та звичаї формувались скоріше не на генетичній, а на соціально-психологічній основі, коли у якості сировини використовувались не мутації та рекомбінації, а звичаї та звички [8].

Серед вітчизняних авторів, що займаються різними аспектами біополітичної проблематики, слід виокремити В. Бурлачука, який досліджує проблематику тілесності на прикладі середньовічної Європи та Я. Потапенко, який зосереджує увагу на соматичному бутті індивіда як об'єкті досліджень у галузі біополітики [2].

Як ми вже зазначали вище, у західній науковій традиції існує чітке розмежування термінів «biopolicy» та «biopolitics». Напрям, який має на меті політичну практику визначається першим терміном, тоді як теоретичне вивчення різних аспектів біополітичної проблематики більш тяжіє до другого терміну. Слід також зазначити, що біополітика в практичному контексті (як «biopolicy») тісно пов'язана з екологією, стійкістю навколишнього середовища і передбачає міжнародну співпрацю, включаючи відповідну економічну політику.

Таким чином біополітика – це міждисциплінарна галузь знання, яка поєднує безліч напрямів досліджень. Якщо ми використовуємо біополітичні дослідження для аналізу сучасної політичної реальності, нас цікавлять наступні аспекти: витоки та еволюція політичної поведінки людини, психофізіологічні аспекти такої поведінки, роль виховання і соціальних норм у трансформації соціальної (а пізніше і політичної) поведінки, вплив політичної поведінки на політичний процес тощо. Таким чином, в контексті сучасного політичного дискурсу, біополітику, на наш погляд, можна визначити як суміжну дисципліну, що досліджує «людину політичну» як біологічний вид з акцентом на психофізіологічних механізмах політичної поведінки та їх впливом на політичний процес.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Олескин А.В. Биополитика. Политический потенциал современной биологии / А. В. Олескин – М.: Научный мир, 2007. – 459 с

2. Потапенко Я. Соматичне буття індивіду як об'єкт досліджень у галузі біополітики / Я. Потапенко // Гілея. – 2013. – Вип. 74. – С. 34-37.

3. Vlavianos Arvanitis A. Biopolicy – Building a green society [Electronic resource] / A. Vlavianos Arvanitis // Cadmus, 2011 – Access mode: www.cadmusjournal.org/node/73» (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

4. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году / М. Фуко – СПб: «Наука» РАН, 2010 – 227 с.

5. Олескин А. Что такое биополитика [Электронный ресурс] / А. Олескин – Режим доступа: www.sevin.ru/fundecology/biopolitics/whatisbp.html (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

6. Peterson A. Biology and politics: The cutting edge / A. Peterson, A. Somit – UK: Emerald Group Publishing, 2011 – 231 p.

7. Бочаров В. Истоки власти. Хрестоматия по политической антропологи / В. Боча-

ров – СПб: Изд-во СПб ун-та, 2006. – Т.1. – 489 с.
8. Лоренц К. Агрессия. [пер. с нем. Г. Швейник] / К. Лоренц. – М: «Прогресс», 1994. – 272 с.

REFERENCES:

1. Oleskin A.V. Biopolitika. Politicheskiy potentsial sovremennoy biologii [Biopolitics. The political potential of modern biology] – M.: Nauchnyy mir, 2007. – 459 s
2. Potapenko Ya. Somatychne buttia indyvidu yak obiekt doslidzhen u haluzi biopolityky [Somatic individual being as an object of research in bio] // Hileia. – 2013. – Vup. 74.
3. Vlavianos Arvanitis A. Biopolicy – Building a green society [Electronic resource], Cadmus, 2011 – Access mode: www.cadmusjournal.org/node/73 (Accessed 20 July 2015)
4. Fuko M. Rozhdenie biopolitiki. Kurs lektsiy, prochitannykh v Kollezh de Frans v 1978–1979 uchebnom godu [The Birth of biopolitics. course of lectures at the Collège de France in the 1978-1979 academic year]. – SPb: «Nauka» RAN, 2010 – 227 s.
5. Oleskin A. Chto takoe biopolitika [What is biopolitics] – [Electronic resource]. – Access mode: www.sevin.ru/fundecology/biopolitics/whatisbp.html (Accessed 20 July 2015)
6. Peterson A., Somit A. Biology and politics: The cutting edge. – UK: Emerald Group Publishing, 2011 – 231 p.
7. Bocharov V. Istoki vlasti. Khrestomatiya po politicheskoy antropologi [Sources of power. Readings on political anthropology]. – SPb: Izd-vo SPb un-ta, 2006. – T.1. – 489 s.
8. Lorents K. Agressiya [Aggression]. – M: «Progress», 1994. – 272 s.

Кравец А. Ю., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедри политологии Днепропетровского национального университета им. Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Подходы к изучению биополитики в зарубежной и отечественной научной литературе

Аннотация. *Актуализация биополитической аналитики в современном политологическом дискурсе связана с процессом взаимосближения естественного и социогумантарного знания. Со второй половины XX века в западной политической мысли сформировалось тенденция к переориентации научных исследований с изучения политических институтов к анализу поведения «политических актеров» и его влияния на политический процесс. Биополитики сосредотачивают свой исследовательский интерес на различных аспектах биополитической проблематики. В контексте современных политологических исследований биополитику можно определить как междисциплинарную область научного знания, изучающую «человека политического» как биологический вид с акцентом на психофизиологических механизмах политического поведения и их влиянии на политический процесс.*

Ключевые слова: *биополитика, «человек политический», политическое поведение, политический процесс.*

Kravets A., PhD in political sciences, docent, associate professor of the political science department, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Biopolitics in the foreign and domestic scientific literature

Abstract. *Scientific interest to biopolitics in modern political discourse associated with the process of rapprochement natural and social knowledge. The second half of the XX century in western political science formed a tendency to reorient scientific studies from politic institutions to analyze the behaviour of political actors and its influence on the political process. Biopolitics focusing his research interest in various aspects of biopolitical issues: study of human and animals behaviour; analyze the formation of primitive societies and nations, study of physiological mechanisms of political behavior and its impact on the political process, analyze the political aspect of bioethics, implemented at the international level economic policy of biodiversity etc. Biopolitics is closely related to anthropology, evolutionary theory, psychoanalysis, issues of environmental sustainability etc. In the western scientific tradition there is a clear distinction of terms «biopolicy» and «biopolitics». The direction that aims at political practice is determined by the first term, while the theoretical study of various aspects of the biopolitical perspective tends to a second term. If we use biopolitical studies to analyze the current political reality, we are interested in the following aspects: 1) origins and evolution of the political behaviour, 2) physiological aspects of human behaviour, 3) the impact of education and social norms of the transformation of social (and later political) behaviour, 4) political behaviour and political process, etc. In this case, one of the central*

issues of biopolitics is understanding the evolutionary origins of human behaviour, particular tendency that homo sapiens passed to their descendants and its influence on the political life. In the context of modern political science biopolitics can be defined as an interdisciplinary branch of scientific knowledge that explores the political person as a species with a focus on physiological mechanisms of political behaviour and its influence on the political process.

Key words: *biopolitics, homo political, political behaviour, political process.*

УДК 32.019.51 + 304.444

Славіна О. В.
аспірант кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ В УПРАВЛІННІ ПРОЦЕСАМИ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: СИМВОЛІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація*. В статті розглядається питання факторів та умов соціально-культурного середовища, які виступають свого роду лімітами символічного втручання у керування процесами політичних змін за допомогою міфологічних матриць й символічних конструктів. Автор визначає існування таких обмежень на всіх етапах символотворення: на стадії імплантації символічної новобудови, в фазі оперування та використання нового символу й на етапі закріплення символічного коду у масовій свідомості. Поряд із зазначенням кожного обмеження надається перелік заходів для його подолання.*

Ключові слова: *архетип, маніпулювання, політичні трансформації, символ, символічне управління, соціальні технології, традиція*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кожен елемент політичної реальності (будь то подія, інститут, процес) має своє символічне відображення в просторі колективної свідомості. Будь-яка зміна соціально-політичного середовища супроводжується трансформацією символічного тла: але цей процес може відбуватись у двох варіантах. Перший має місце при стихійних соціальних змінах, коли символічний відбиток реальності само-твориться «знизу» як відповідь на дійсні перетворення. В другому ж випадку маємо справу з управлінням трансформаціями «зверху», коли символічний код (прототип, матриця) передує змінам і є їх органічним збудником. І саме тут постає важливе методологічне питання, яке дуже точно свого часу висловив Г. Лассуелл: «Одна з головних проблем політичної науки – це вивчення факторів, що сприяють скороченню або розгорненню політичних доктрин й формул. Безумовно, мова йде про дослідження історичних та сучасних тенденцій в пропаганді політичних міфів й аналізу супутніх та перешкоджаючих факторів» [3, с. 264 - 279].

З даного твердження випливає, що символічна інженерія також не є невразливою технологією та має долати певні перешкоди на шляху до досягнення важливої політичної цілі. В першу чергу, це обумовлюється пластичністю масової свідомості. За думкою Г. Лебона: «Ніщо не може бути більш мінливим за думки натовпу, й нерідко можна спостерігати, як натовп піддає прокляттям те, що він звеличував напередодні» [4]. Тому якщо ми бажаємо ввести символічну новобудову в простір поточного політичного процесу, треба визначити, яким чином вона може відповідати інтересам цього конкретного суспільства, тобто треба взяти критичну зорієнтованість на потреби «споживача» символічного продукту.

По-друге, символічне управління оперує сугестивним матеріалом символів, які покликані зміцнити віру та почуття лояльності індивідів до влади (або її контрагентів), – тобто «мірандою» (у розумінні цього поняття за Ч. Меріамом [20]). Ці символи не тільки викликають необхідні емоції, але й сприяють усвідомленню можливості розділити ці емоції з іншими людьми, тим самим створюючи всезагальну основу для солідарності. Як зазначає Ф. Гіддінгс, «знак соціальної приналежності не тільки звертає увагу людини, яка бачить його та сприймає, на предмет чи факт,

які він символізує; він також змушує її прислуховуватися до цих почуттів й звертати увагу на поведінку оточуючих, викликану даним символом. Завдяки такому усвідомленню поведінки та емоцій інших людей, вона той же час підпадає під його вплив» [18, с. 138]. З цього виходить, що оперування символами з метою провокування змін або їх впорядкування потребує глибокого розуміння емоційної налаштованості мас та прогнозування їх можливої поведінки.

Поєднуючи ці дві причини, ми зіштовхуємось із необхідністю дослідити межі символічного втручання у процес політичних трансформацій з боку соціальних інженерів та винайти дієві прийоми, що дозволять результативно здійснювати вплив у даній системі координат із її обмеженнями та можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ракурсі окресленої проблеми нас цікавлять, в першу чергу, теоретико-методологічні напрацювання, здійснені в рамках феноменологічної теорії, теорії конструювання соціальної реальності, філософії символічних форм, семіотичної концепції, теорії конституювання множинних реальностей. Найбільш, на нашу думку, глибокий аналіз змін символічних систем надав А. Шютц, який розглядав принципи, що визначають зміни аппрезентаційних відношень. Відповідно до А. Шютца, «вищі форми аппрезентаційних зв'язків завжди є суб'єктом внутрішньої структурної зміни» [24, с. 303]. Однак він не ставив питання про мотивації, причини й механізми символічних трансформацій, оскільки розглядав ці процеси як вторинні. Достатньо пильну увагу проблемі трансформації символічних систем приділив Г. Блумер. За його думкою, знакова трансформація є невід'ємною частиною процесу спільної дії [14, с. 69]. В свою чергу Т. Парсонс при розгляді експресивного символізму підкреслював, що він є феномен, який підлягає трансформації та корекції. В цьому процесі, згідно з позицією вченого, нові символи створюються свідомо для того, «щоб маніпулювати суспільними уявленнями» [22, с. 412]. Поряд з цим Н. Еліас вважає, що здатність людей змінювати свій спосіб життя є біологічною властивістю людського виду; при чому найбільш базовим аспектом цієї властивості виступає здатність людських груп до абсорбції, зберігання й переробки інноваційного досвіду у форму символів [17, с. 36].

За словами З. Маха, група, зацікавлена в зміні символічної моделі світу, що наразі підтримується іншими учасниками соціальної системи, використовує саме символічні форми для формування реальності, яка відповідає бажаному стану речей. «Символи являють нові ідеї та цінності та комбінують їх всередині нових контекстів, наповнюючи емоціями й створюючи символічну реальність – їх інтерпретацію світу, яка, будучи прийнятою, стає частиною цього світу і, тим самим, основою сприйняття та дії. Саме таким чином символи стають активними факторами в соціальній зміні» [19, с. 51]. Подібним чином дана проблема ставилась і Д. Расмуссеном, який розглядав символ в якості «лінгвістичного агента для соціально-політичної трансформації» [23, с. 80]. Значну увагу символічному компоненту соціальних змін приділяє і Ш. Айзенштадт, згідно з яким символи колективної й індивідуальної ідентичності, що конструюються в процесі інституціоналізації, постійно перевстановлюються та переконструйовуються, що проявляється особливо наявно в ситуаціях глибоких соціальних та культурних змін, коли культурні традиції, організації й артефакти «ускладнюються та артикулюються, як в своєму змісті, так і в використанні» [15, с. 165-166]. Розглядаючи безпосередньо імперативи трансформацій, вчений говорить про виникнення альтернативних символічних зведень, носіями яких є зацікавлена в перерозподілі влади група, й підкреслює, що саме символічна складова виступає головним стимулом та умовою соціально-політичних трансформації.

Таким чином, можна констатувати, що вивчення можливостей символічного управління в умовах політичних трансформацій спирається на відносно сформований загальнонауковий фундамент. При цьому дослідження цього питання та дотичних здійснюється як проблемно-орієнтоване, а тому відбувається з позицій

інтегрованої методології.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим при дослідженні транзитивних, перехідних й нелінійних соціальних станів, характерних, зокрема, для сучасного українського соціуму, можна споглядати деяке тяжіння до абсолютизації стабілізаційної функції форм політичної символізації: коли втрачається бачення історичної специфіки їхнього впливу на інституційну реальність. В той же час, ми схиляємось до думки, що подальші методологічні розмірковування повинні здійснюватись в ракурсі розгляду питання «яким чином задається час» при символічному конструюванні політичної реальності та вивченні специфіки символічних структур комунікативних практик тих, хто «здійснює запуск дії, робить пропозицію або само-презентацію й тим самим ставить інших перед необхідністю реагувати» [14, с. 332]. Тобто завдання полягає у виявленні правил символічного дизайну просторово-часового континууму подій політичної реальності, що спрямовують суспільство на шлях згоди або конфлікту. Ми постулюємо, що дана технологія повинна супроводжуватись процедурою семантичного обґрунтування, а це означає роботу в просторі певних обмежень.

Формулювання цілей статті. Таким чином, мета даних розмірковувань полягає у визначенні меж символічного конструювання: але не в аспекті його впливу, а у ракурсі технологічної розробки. Нас цікавить питання факторів соціально-культурного середовища, на які треба зважати при виробленні нового символу, введенні його у використання суспільством у якості значимого, фіксації в масових практиках, лінгво-культурному коді, політичних ритуалах тощо. Вважаємо, це дозволить краще зрозуміти не тільки фундаментальні принципи символічного управління змінами, але й надасть інструментальний набір, що надасть змогу формувати живучі символи для сталих політичних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, символічний менеджмент поряд із широким спектром можливостей має й певні технологічні обмеження. По-перше, треба брати до уваги, що нові символи, образи, уявлення можуть увійти в протиріччя з культурними традиціями даної спільноти (загальнонаціональної або локальної) і з усталеними в даному соціально-культурному середовищі стереотипами. Характер змін в суспільстві не довільний: він заданий традицією зсередини. Як зазначає Ш. Айзенштадт, будь-яке суспільство «має реальні та символічні події минулого, порядок та образи якого виступають ядром колективної ідентичності…, визначенням міри й природи його соціальних та культурних змін. Традиція … слугує визначником меж інновацій та головним критерієм їхньої законності. А також критерієм соціальної активності» [16, с. 51-52]. Схожу думку висловлює і дослідник С. Московічі: «Ідеї торжествують, стаючи віруваннями, зовсім не тому, що вони правильні чи значні. Це відбувається через те, що вони набувають вигляду традиції. Їм потрібно … знайти відгук у пам'яті народу» [10, с. 155].

Згідно з парадоксальним твердженням П. Нора, «історична пам'ять – це завжди теперішнє» [21, с. 289]. Тому при ре-символізації політичної реальності доцільно «згадувати», перш за все, те, що співзвучне теперішньому часу з його порядком денним, що актуалізується ним. Селекція такого роду може проводитися у вигляді ідеалізації, упередження або викривлення минулого. Традиція в технологіях символізації – це не стільки згадування минулого спільноти, скільки процес ре-інтерпретації та реконструювання минулого, «уявне минуле». Як зазначає Дж. Гусфілд, «традиція – не є щось таке, яке десь там очікує, що лежить на чиїхось плечах. Вона, скоріше, обирається, твориться, моделюється відповідно до нинішніх потреб і прагнень даної історичної ситуації» [13, с. 350]. Звідси, зокрема, феномен «винайденої традиції», відзначений Е. Хобсбаумом [16, с. 9]. Вчений виділяє певні групи причин, з яких конструюються традиції: першу можна охарактеризувати як потребу в символах соціальної близькості, єдності, спільної ідентичності; другу – як необхідність символічної легітимації певних інститутів (нових чи трансформо-

ваних), авторитетів, статусів; третю – як формування символічного підґрунтя для новообраних цінностей, норм, правил гри.

Узагальнюючи, можна сказати, що фактично має місце множинність різних минулих, однак для носіїв традиції варто звести їх до одного – найбільш привабливого варіанту «зразкового» минулого. В цьому варіанті «вроджені константні уявлення» не можуть не включати локалізацію джерел добра (образ «Ми») та зла («образ ворога»), й прочитання способу дії, за яким «добро перемагає зло» [7, с. 57]. Використовуючи ці архетипічні парадигми колективної свідомості, з'являється можливість політичної мобілізації мас суспільства, що трансформується. В цьому випадку «народна ідеологія» (за висловом Дж. Рюде [11]), зі всіма комплексами самопочуття мас (винятковості / утиску), що входять до неї, поєднується зі «штучною» міфологією, яка апелює до традицій, а конструюється для досягнення певних політичних цілей тими чи іншими владними групами.

Завдяки загальним віруванням, люди кожної епохи бувають оточені мережею традицій, думок та звичок, ярма яких вони не здатні позбавитись і які обумовлюють їх взаємну подібність. «Ці вірування керують людьми як і звичаї, що з них витікають, головуючи над всіма найдрібнішими актами нашого існування настільки, що навіть найнезалежний розум не може остаточно вивільнитися з-під їх влади» [4]. Думки, що не пов'язані з жодним загальним віруванням або почуттям, і, як наслідок, не мають міцності, знаходяться під впливом усіляких випадковостей, іншими словами, залежать від найменших змін середовища. Виникнувши під впливом навіювання і зарази, ці думки носять тимчасовий характер: вони народжуються та зникають, «іноді з тією ж швидкістю, що й піщані дюни, які наносяться вітром на березі моря» [4]

Зважаючи на дані зауваження, можна зробити висновок, що успішна інкорпорація символу реалізується у формі «народної ідеології» як органічного сплаву «вроджених уявлень» і трансформованих «привнесених ідей» [11]. Характерними особливостями такого роду поєднання є міфологічність та ірраціоналізм. В цьому випадку «міф являє собою найвищу цінність, він значно більш реальний, ніж повсякденна реальність; більш того, тільки міф і є єдиною справжньою реальністю» [12, с. 41]. Отже проблема вкорінення нової символічної матриці пов'язана зі складністю одночасно утримувати її міфічну та реалістичну сторони: або бракує містичного фундаменту (тобто втрачені уявлення про архетип), або не проявлена концепція (немає зв'язку із сучасністю), або вони не сходяться між собою. Тобто для виживання символу необхідна розважлива міфотворча діяльність у вигляді комплексної символічної політики.

Якщо перше технологічне обмеження символічного управління політичними трансформаціями подолане, ми стикаємось з другим важливим моментом, який можна охарактеризувати як проблему хиткого балансу форми і концепту нового міфу (ідеології). Іншими словами, інтенція символу (у концентрованому або розгорнутому вигляді міфу) виявляється або занадто затемненою, щоб здійснювати ефективний вплив (коли форма превалює над суттю), або занадто очевидною (в плані прозорості концепту), щоб їй повірили. Розмірковуючи над цією дихотомією, Р. Барт поставив такі запитання: «Якщо він [читач міфу – прим.] сприймає їх [міфи – прим.] цілком наївно, то який сенс його ними частувати? А якщо він читає їх свідомо, подібно до міфолога, то чого варті подані в них алібі?» [1, с. 72-130]. Розглянемо детальніше.

Можна сказати, що значення символу являє собою «певний турнікет, що безперервно обертається, чергування смислу означаючого та його форми, мови-об'єкта та метамови, чистого означування та чистої образності» [1, с. 72-130]. Через цю дуальність міф одночасно означає й сповіщає, навіює й приписує. «Міф нічого не приховує й нічого не афішує, він тільки деформує; міф не є ані брехнею, ані щирим зізнанням, він є викривленням». Міф сприймається суспільством безневин-

ним повідомленням не тому, що його інтенції ретельно приховані, а тому, що вони «натуралізуються». Мається на увазі, що міфу притаманна властивість скидатися не на продукт культури (тобто штучну реальність), а скоріше на «природне явище», тобто щось пов'язане із «читачами міфу» органічним, природним чином. В результаті така семіологічна система сприймається споживачем не як комплекс значень, а як система фактів: «там, де має місце лише еквівалентність, йому вбачається каузальна обумовленість; в його очах означаюче та означуване пов'язані природним співвідношенням». Але для символу (міфу) згубною є рефлексія, яка неминуче веде до його аналітичного руйнування. Тому як комунікативна система міф у бартовському розумінні можливий лише за відсутності суб'єкт-об'єктної структурованості. Міф, вживлений у тканину свідомості, - це форма непідтвердженого сприйняття «на віру»: тільки в такому випадку символічна матриця легко піддається реплікації та засвоєнню.

Третє технологічне обмеження символічного управління, яке ми виділяємо, пов'язане із феноменом «символічної інфляції». Описуючи дане явище, Н. Луман стверджував, що інфляція символічного капіталу наступає тоді, коли комунікація перевитрачає потенціал довіри, тобто «передбачає більше довіри, ніж вона здатна викликати». В політиці це проявляється у «проголошенні нездійсненної політики», яка знецінює символічні продукти й веде до комунікативного хаосу [6, с. 225-226].

Згубним до символічних утворень виступає також і феномен, відзначений С. Московічі вслід за М. Вебером, як явище «рутинізації харизми» [9], під яким розуміється перехід від аномального суспільства до нормального, такого, що повернулось до повсякденних життєвих пріоритетів, тобто суспільства переважаючої раціональності. З цього приводу С. Московічі зазначає наступне: «По мірі віддалення від вихідної події індивіди прокидаються від цього всезагального сну й розривають емоційні зв'язки, що їх зачарували… Очевидно, що врешті-решт сила пересічного витискає магію виключного» [9, с. 307]. В цьому випадку формується ситуація, коли суспільство приходить до висновку, що здійснення колективної дії втратило свій сенс. Розглянемо цей випадок більш розгорнено.

Як вважає Е. Кассірер, «якщо людина більше не вірить в природну магію, то вона, без сумніву, сповідує певний сорт «магії соціальної» [2]. Філософ Й. Лукач зазначає, що «магія прагнула досягти раціональних цілей, впливаючи ірраціональними методами на ірраціональні сили» [5, с. 30]. Очевидно, це зауваження якнайбільш відповідає дійсності суспільств, що трансформуються. Явну подібність можна виявити при зіставленні онтологічної сутності ідеології трансформацій із визначенням основної функції магії, яка за Б. Малиновським, полягає в тому, щоб «ритуалізувати людський оптимізм, посилити його віру в перемогу надії над страхом» [8, с. 113].

Е. Кассірер підкреслював, що в політичних міфах магічне слово витісняє семантичне, з'являються нові слова, старі отримують новий смисл. «Лиш тільки який-небудь догмат ствердився в душі натовпу, він негайно стає натхненником всіх її закладів, її мистецтва та її поведінки», - так виражає погодження з цим твердженням Г. Лебон [4]. Чому це так? Бо головною особливістю магічних слів є не зміст, який за ними стоїть, а емоція. Слід також додати, що магія слова залежить і від ситуації, від сполучення слів і справ. Політичний маг повинен тонко відчувати й прораховувати резонанс між словами, а також розуміти, який контекст буде розкритий в конкретній ситуації. Тільки за таких умов можна домогтися від маси синхронності, породити колективність з відособлених індивідів, подолати особистісну раціональність та спрямувати потік колективного несвідомого у потрібне русло. Далі магічне слово повинно отримувати змістовне продовження й роз'яснення в міфоритуальних сценаріях: адже символізація реальності є неповною, коли змістовна спрямованість слова не доповнена дією (ритуалом).

Таким чином, за наявності концентрованих колективних зусиль суспільства, що намагається подолати світоглядну кризу, виробництво магічних символів (знаків,

слів, ритуалів тощо) повинно обов'язково відбуватися. Також треба розуміти, що в цій ситуації ведеться війна і з вторгненням чужорідних смислів. Якщо одні символи стають слабкими може відбуватись їх елімінація з боку інших символів, які виявляються більш привабливими, значними, престижними для людей. В результаті діючі символічні комплекси зазнають ерозії та втрачають реальну здатність до символістичного супротиву.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, проживання символу виникає лише тоді, коли зміст тексту резонує із міфічною картиною світу, що склалася у споживача міфу. Шифрування символу повинне передбачати фіксацію паралелей із абсолютними (вкоріненими) міфами. Міф (символічний код) працює, коли суспільство володіє «ключем» до нього. У якості цього ключа виступають саме архетипи колективного несвідомого та традиція. Непрофесійно сконструйований міф може заволікти масу й водити її, але тільки доти, доки архетипічна ситуація не викриє протиріччя цього міфу досвіду пращурів, культурній парадигмі, що існує в суспільній свідомості мимовільно.

Для масової свідомості важливо запропонувати відчутне спрощення месседжу – зведене до символізації більше-менш громіздких умовиводів або непроявлених відчуттів. В інакшому випадку масова свідомість не зможе закріпити ту чи іншу позицію по відношенню до реальності (включаючи міф, прийнятий як реальність).

Також слід брати до уваги, що зовнішнє маскування не завжди здатне приховати непривабливих рис дійсності, оскільки суспільство (тобто сприймаюча аудиторія) достатньо добре інформоване про стан справ і часто налаштоване критично до сприйняття образів, що нав'язуються політичною елітою. Найчастіше використання технологій управління символами без дотримання умови модернізаційних зрушень не досягає значних результатів.

Перспективи подальших розвідок порушеного питання знаходяться у площині пошуку відповідей на наступні питання: які особливості обмежень символізації в суспільствах, що демократизуються? як забезпечити пролонговану символічну дефляцію? яким чином зробити символічний перехід більш м'яким та безболісним?

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Барт Р. Миф сегодня [Текст] / Р. Барт Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – С. 72-130.
2. Кассирер Э. Техника современных политических мифов [Текст] / Э. Кассирер // Вестник МГУ. – М., 1990. – Сер. 7 (Философия). – №2. – С. 58-69.
3. Лассвелл Г. Язык власти [Текст] / Г. Лассвелл // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – Вып. 20. – С. 264-279.
4. Лебон Г. Границы изменчивости мнений и верований толпы [Текст] / Г. Лебон / Психология народов и масс. – Спб.: Макет, 1995. – 311 с.
5. Лукач Й. Пути богов [Текст] / Й. Лукач. – М.: Политиздат, 1984. – 248 с.
6. Луман Н. Введение в системную теорию [Текст] / Н. Луман. – М., 2007. – 360 с.
7. Лурье С. К вопросу об изучении имперских доминант [Текст] / С. Лурье // На перепутьях истории и культуры. Труды СПб. филиала института социологии РАН. – СПб., 1995. – С. 57-377.
8. Малиновский Б. Магия, наука и религия [Текст] / Б. Малиновский // Этнографическое обозрение. – 1993. – № 6. – С. 103-114.
9. Московичи С. Машина, творящая богов [Текст] / С. Московичи. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
10. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс [Текст] / С. Московичи. – М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. – 478 с.
11. Рюде Дж. Народные низы в истории, 1730-1848 [Текст] / Дж. Рюде. – М.: Прогресс, 1984. – 320 с.
12. Топорков А. Л. Миф: традиция и психология восприятия [Текст] / А. Л. Топорков // Мифы и мифология в современной России: под ред. К. Аймермахера, Ф. Бомсдорфа, Г. Бордюгова. – М.: АИРО-XX, 2000. – С. 39-64.
13. Шацкий Е. Утопия и традиция [Текст] / Е. Шацкий. – М., 1990. – С. 350.
14. Blumer H. Sociological Implications of the Thought of George Herbert Mead [Text] / H.

Blumer // Symbolic Interactionism. Perspective and Method. – Berkeley: University of California Press, 1969. – P. 101-116.

15. Eisenstadt S. N. Symbolic Structures and Social Dynamics. With Special Reference to Studies of Modernization [Text] / S. N. Eisenstadt // Rossi I. (ed.) Structural Sociology. – New York: Columbia University Press, 1982. – P. 165-166.

16. Eisenstadt S. N. Tradition, Change and Modernity [Text] / S. N. Eisenstadt. – New York, 1973. – P. 9-52.

17. Elias N. The Symbol Theory [Text] / N. Elias. – L.: Sage, 1991.

18. Giddings F. H. Inductive Sociology [Text] / F. H. Giddings. – New York: Macmillan Company, 1901.

19. Mach Z. Symbols, Conflict, and Identity: Essays in Political Anthropology [Text] / Z. Mach. – Albany: State University of New York Press, 1993.

20. Merriam Ch. E. New Aspects of Politics [Text] / Ch. E. Merriam. – Chicago: University of Chicago Press, 1925. – 253 p.

21. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Memoire [Text] / P. Nora // History and Memory in African-American Culture: Ed. G. Farbe, R. O'Meally. – N. Y., Oxford, 1994.

22. Parsons T. The Social System [Text] / T. Parsons. – New York: The Free Press, 1951.

23. Rasmussen D. M. Symbol and Interpretation [Text] / D. M. Rasmussen. – The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.

24. Schutz A. Symbol, Reality, and Society [Text] / A. Schutz // Collected Papers. Vol. I. The Problem of Social Reality. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1962.

REFERENCES:

1. Bart P. Mif segodnja / Izbrannye raboty: Semiotika. Pojetika. – M.: Izdatel'skaja gruppa «Progress», «Univers», 1994. – S. 72-130.

2. Kassirer Je. Tehnika sovremennyh politicheskih mifov // Vestnik MGU. – M., 1990. – Ser. 7 (Filosofija). – №2. – S. 58-69.

3. Lassvell G. Jazyk vlasti // Politicheskaja lingvistika. – Ekaterinburg, 2006. – Vyp. 20. – S. 264-279.

4. Lebon G. Granicy izmenchivosti mnenij i verovanij tolpy / Psihologija narodov i mass. – Spb.: Maket, 1995. – 311 s.

5. Lukach J. Puti bogov. – M.: Politizdat, 1984. – 248 s.

6. Luman N. Vvedenie v sistemnuju teoriju. – M., 2007. – 360 s.

7. Lur'e S. K voprosu ob izuchenii imperskih dominant // Na pereput'jah istorii i kul'tury. Trudy SPb. filiala instituta sociologii RAN. –SPb., 1995. – S. 57-377.

8. Malinovskij B. Magija, nauka i religija // Jetnograficheskoe obozrenie. – 1993. – № 6. – S. 103-114.

9. Moskovichi S. Mashina, tvorjashhaja bogov. – M.: Centr psihologii i psihoterapii, 1998. – 560 s.

10. Moskovichi S. Vek tolp. Istoricheskij traktat po psihologii mass. – M., 1996. Rjude Dzh. Narodnye nizy v istorii, 1730-1848. – M.: Progress, 1984. – 320 s.

11. Toporkov A. L. Mif: tradicija i psihologija vosprijatija [Tekst] / A. L. Toporkov // Mify i mifologija v sovremennoj Rossii: pod red. K. Ajmermahera, F. Bomsdorfa, G. Bordjugova. – M., 2000.

12. Shackij E. Utopija i tradicija. – M., 1990.

13. Blumer H. Sociological Implications of the Thought of George Herbert Mead // Symbolic Interactionism. Perspective and Method. – Berkeley: University of California Press, 1969.

14. Eisenstadt S. N. Symbolic Structures and Social Dynamics. With Special Reference to Studies of Modernization // Rossi I. (ed.) Structural Sociology. – New York: Columbia University Press, 1982. – P. 165-166.

15. Eisenstadt S. N. Tradition, Change and Modernity. – New York, 1973. – P. 9-52.

16. Elias N. The Symbol Theory. – L.: Sage, 1991.

17. Giddings F. H. Inductive Sociology. – New York: Macmillan Company, 1901.

18. Mach Z. Symbols, Conflict, and Identity: Essays in Political Anthropology. – Albany: State University of New York Press, 1993.

19. Merriam Ch. E. New Aspects of Politics. – Chicago: University of Chicago Press, 1925. – 253 p.

20. Nora P. Between Memory and History: Les Lieux de Memoire // History and Memory in African-American Culture: Ed. G. Farbe, R. O'Meally. – N. Y., Oxford, 1994.

21. Parsons T. The Social System. – New York: The Free Press, 1951. – P. 412
22. Rasmussen D. M. Symbol and Interpretation. – The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.
23. Schutz A. Symbol, Reality, and Society // Collected Papers. Vol. I. The Problem of Social Reality. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1962.

Славина О. В., аспирант кафедры политологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Технологические пределы в управлении процессами политических трансформаций: символический аспект

Аннотация. *В статье рассматривается вопрос факторов и условий социально-культурной среды, которые выступают своего рода лимитами символического вмешательства в управление процессами политических изменений с помощью мифологических матриц и символических конструктов. Автор определяет существование таких ограничений на всех этапах символотворения: на стадии имплантации символического новообразования, в фазе оперирования и использования нового символа и на этапе закрепления символического кода в массовом сознании. Наряду с указанием каждого ограничения приводится перечень мер по его преодолению.*

Ключевые слова: *архетип, манипулирование, политические трансформации, символ, символическое управление, социальные технологии, традиция.*

Slavina O., postgraduate student of the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Technological limitations in managing political transformations: symbolic aspect

Abstract. *The paper examines the factors and conditions of social and cultural environment that act as a kind of limits of symbolic interference in the process of political changes management with mythological matrices and symbolic constructs as its instruments. The author defines the existence of such restrictions at all stages of symbol-building: stage of implantation the new symbolic construction, phase of operation and use of the new symbol, stage of fixing the symbolic code into mass consciousness. In addition to specifying these restrictions, it is provided some actions to combat each limitation.*

Key words: *archetype, manipulation, political transformation, symbol, symbolic management, social technology, tradition.*

УДК 32.323:378.1

Угрин Л. Я.
кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна), E-mail: uhryn_l@ukr.net

ІДЕНТИЧНІСТЬ І КОНСОЛІДАЦІЯ ТРАНЗИТНИХ СУСПІЛЬСТВ

Анотація*. Проаналізовано взаємозв'язок трансформації й конструювання ідентичності в транзитних суспільствах з процесами консолідації політичного режиму. Обґрунтовано взаємозалежність процесів консолідації нового режиму і становлення національно-державної ідентичності. Стверджується, що в умовах розмитості, амбівалентності політичних, соціальних та національно-етнічних ідентичностей перехідних суспільств, наднаціональні (цивілізаційні) ідентичності, зумовлені інтеграційними спрямуваннями, сприяють формуванню нової самототожності спільноти на макрорівні. З'ясовано особливості формування макрорівневої ідентичності в умовах значного впливу регіональних ідентичностей та регіональної розрізненості України.*

Ключові слова: *ідентичність, консолідація, демократизація, транзит, трансформація, інституціоналізація*

Суспільства, що перебувають в процесі переходу від одного типу політичного режиму до іншого, постають перед проблемою подолання непевності результатів трансформації інституційної й ціннісної систем і консолідації політичного ре-

жиму. Подвійна непевність перехідних режимів, за визначенням В. Банс, – поєднання непевності результатів та непевності процедур [1, с. 47] – може мати наслідком і бажану консолідацію демократії через інституціалізацію непевності, і тривалий перехідний період та гібридизацію режиму через її збереження, або ж повернення до авторитаризму ще у жорсткішому варіанті. Досвід латиноамериканських і особливо пострадянських транзитів став свідченням таких тенденцій. Він зумовив дискусії в академічній спільноті переосмислення методологічних засад класичної транзитологічної парадигми з її лінійністю й стадіальністю (лібералізація – демократизація – консолідація нового режиму) й детермінованістю результату трансформацій діяльністю і вибором стратегій суб'єктами політики (тобто політичними елітами) або ж структурними чинниками. Дехто з учених висловлюється категорично: криза транзитології (Т. Карозерс), кінець транзитології (Б. Капустін). Ми вважаємо прийнятнішою думку про необхідність «суттєвого оновлення її методології і теорії» (О. Романюк). Пояснюючи причини кризи, Т. Л. Карл вказує, що транзитологічна парадигма не змогла інтегрувати розмаїття детермінант та змінних (кількість яких все збільшується) в «ієрархію пояснення» [15]. Серед таких чинників вагоме значення, на нашу думку, мають соціокультурні детермінанти транзиту і зокрема формування нової ідентичності. Адже суспільство відмовившись від авторитарних стратегій та відповідних цінностей, відчуває кризу політичної ідентичності. Якщо вона накладається на процеси диференціації чи навіть дезінтеграції суспільства і домінування локальних (регіональних ідентичностей) та складні процеси державотворення, то проблема формування загальнонаціональної ідентичності стає такою ж необхідною передумовою успішних демократичних трансформацій як інституційні та економічні реформи. Зокрема, А Т. Карозерс підкреслює, що в країнах, «населення яких ділиться за етнічними, релігійними, племінними або клановими ознаками, демократизація найчастіше відбувається з більшими труднощами, аніж в однорідних соціумах», стверджує вчений [5, с. 98]. Іншими словами: важливими є не лише інституційні аспекти й умови транзиту, але й їхня співвіднесеність з соціокультурними трансформаціями, без яких консолідація суспільства і режиму неможлива. Без когерентності нових демократичних інституцій та колективної ідентичності, яка сприяє їхньому позитивному осягненню, формує суспільно-політичні ідеали, що не заперечують минулий історичний досвід спільноти, вони деінституалізуються і поступаються місцем неформальним інституціям. Останнє, своєю чергою унеможливлює консолідацію демократії. Тому для розуміння суспільно-політичних процесів у транзитних суспільствах актуальним є також аналіз впливу ідентичності та особливості її трансформації – і групової, і загальнонаціональної (макрорівневої) – на процеси консолідації політичного режиму, що і є *метою* статті.

Не зважаючи на велику кількість літератури, присвяченої проблемам консолідації та ідентичності, вивчення останньої як важливої детермінанти демократизації та консолідації політичного режиму є недостатнім. Серед українських науковців цю тематику досліджують О. Безрук, І. Денисенко, Р. Карагіоз, А. Колодій, Л. Нагорна, Н. Пашина, Н. Пелагеша, Л. Приймак, О. Романюк, І. Тітар, С. Федуняк, Г. Шипунов та ін. З-поміж російських авторів, що вивчають ідентифікаційний чинник в процесах консолідації варто назвати В. Ачкасова, С. Кортунова, С. Перегудова, І. Семененко, Д. Треніна та ін.

Поняття «консолідація», «консолідація демократії» концептуалізовані в межах транзитологічної парадигми в працях С. Валензуела, Л. Даймонда, Г. О'Доннелла, Т.Л. Карл, Х. Лінца, А. Пшеворського, А. Степана, Ф. Шміттера, А. Шедлера, та ін. Наприклад, Т. Л. Карл і Ф. Шміттер описують консолідацію як «процес перетворення випадкових домовленостей, норм поміркованості й умовних рішень, що виникають у перехідний період, у відносини співробітництва і суперництва, що

відбуваються привселюдно, регулярно і добровільно приймаються людьми і групами, що беруть участь у демократичному правлінні. При консолідації демократичний режим гарантує своїм громадянам, що конкуренція за місце у владі або за здійснення політичного впливу буде чесною і передбачуваною» [4, с. 10]. Я. Василевський відзначає, що консолідація демократії містить у собі два основних елементи: ціннісний (досягнення консенсусу щодо набору політичних процедур) і інституційний (владні структури, що вбирають у себе конкуруючі інтереси різних політичних сил) [цит. за: 6, с. 19]. А. Пшеворський обґрунтував, що «консолідація настає, коли за даних політичних і економічних умов певна система інститутів стає єдиною соціальною «грою» в місті, коли ніхто і не думає про те, щоб діяти поза демократичними інститутами, коли все, чого хочуть ті, що програли, це спробувати зіграти ще раз у рамках тих самих інститутів, при яких вони щойно програли» [10, с. 47].

Отже, транзитологічна парадигма пов'язує консолідацію передусім з інституціалізацією правил та процедур боротьби за владу й формування її інститутів, загалом політичною взаємодією. Правила та процедури (інституції за Д. Нортом), що визнаються усіма учасниками політичних взаємодій, можуть бути результатом домовленостей та угод між групами еліт – пакту, що опирається на консенсус та підтримку громадянського суспільства; змови еліт стосовно доступу та суспільного багатства та принципів його розподілу, або ж нав'язування усім правил однією з груп еліти, якій вдалося монополізувати контроль над суспільними ресурсами та управлінською системою. Спосіб інституціалізації правил визначає тип консолідованого режиму – демократичний в першому випадку, неліберальний або ж гібридний, що допускає лише «фасадні ознаки» демократії – в другому; авторитарний – у третьому. Відповідно ми вважаємо за необхідне розрізняти поняття «консолідація демократії» та «консолідація режиму»; останнє є ширшим і відображає інваріантність результатів суспільно-політичних трансформацій в перехідних суспільствах.

Не можна стверджувати про повне ігнорування транзитологами соціокультурних чинників демократизації. Прихильники структурного підходу вважають політичну культуру, національну єдність і відповідно національну ідентичність необхідною структурною передумовою демократизації режиму. Д. Растоу стверджував, що національна єдність повинна передувати всім іншим стадіям процесу демократизації, визнатися на несвідомому рівні, прийматися як щось природне. Національна єдність є результатом не стільки суспільних настанов і переконань, скільки небайдужості та взаємодоповнення [11, с. 7]. Якщо ж проблема національної єдності та ідентичності не вирішена, то вона, зазначає російський політолог А. Мельвіль, «може перетворитися, й найчастіше перетворюється, на серйозну перешкоду і гальмо на шляху демократичних змін» [7, с. 342]. Прихильники процедурного підходу в транзитології, акцентуючи на діяльності політичних акторів як основних чинниках демократизації, розглядають культурні як неістотні, натомість вони наголошують на зовнішніх чинниках та ресурсах демократизації. Загалом ідентичність в транзитологічному дискурсі, сформованому на наслідуванні західної моделі демократизації, не знайшла належного місця у поясненні політичних трансформацій та їхніх наслідків.

Особливістю посткомуністичних трансформацій стали не лише системні трансформації у політиці та економіці, а й формування політичної нації, становлення і зміцнення держави. Незавершеність цих процесів, як свідчить досвід пострадянських держав, суттєво впливає на перебіг і, головне, – результати суспільно-політичних перетворень. К. Оффе вказує, що трансформація у посткомуністичних суспільствах відображає алгоритм потрійного переходу: до демократії, до ринку і (від)будови національної держави. При цьому всі три процеси повинні відбуватися одночасно («дилема одночасності») [8, с. 6–22]. К. Оффе підкреслює труднощі

посткомуністичних переходів, пов'язані передовсім з реформуванням економіки та розбудовою національної держави. Канадський дослідник Т. Кузьо доповнив цю модель й обґрунтував необхідність реалізації для України та інших пострадянських держав квадротранзиту, в рамках якого необхідно розв'язати чотири основні завдання: демократизація, маркетизація, державотворення, формування громадянської нації [16, с. 174]. Останні два завдання безперечно передбачають спільну колективну ідентичність.

Отже, колективна ідентичність спільноти у такому контексті – необхідний ресурс суспільно-політичних та інституційних змін, їхнього сприйняття й легітимізації громадянами. Відповідно криза української ідентичності у посткомуністичний період і необхідність конструювання нових колективних ідентичностей на макрорівні опосередковує суспільно-політичні трансформації, негативно впливає на інтеграцію суспільства, консолідацію режиму.

Руйнування попередньої ідентифікаційної моделі через відмову від комуністичної ідеології та етатистських цінностей зумовило розмитість, амбівалентність соціальних, політичних, а нерідко й етно-національних ідентичностей у пострадянських суспільствах. Зневіра й розчарування у новій політиці спричинили своєю чергою актуалізацію ідентичностей минулого – достатньо високий відсоток людей прямо або опосередковано, свідомо чи підсвідомо ідентифікували себе з неіснуючим СРСР. Відсутність усталеної базової ідентичності (наприклад, національної, як у країнах Центрально-Східної Європи), яка слугує рамкою іншим ідентичностям, упорядковуючи їх через ціннісні та культурні виміри, спричинила слабкість нових демократичних інституцій, послаблення зв'язків між громадянином та державою, перенесенням його лояльності на інші – зазвичай – недержавні (чи неформальні) інститути. Конституції, які були прийняті у пострадянських державах, у тому числі й в Україні, не відповідають реальним інституційним практикам, оскільки, крім нормативно-юридичного аспекту вони «в кожному конкретному випадку передбачають політичну ідентичність», яка може виявлятися через декларовані в конституційних текстах принципи, символи, ідеології, типи політики. Адже конституція не може обмежуватися характеристикою лише конституційного ладу. Вона припускає громадянську підтримку та уособлює конкретну політію, певний політичний режим» [3, с. 24].

Отже, побудова демократичної держави та набуття нею національної ідентичності (на відміну від етнічної) є взаємозалежними процесами, оскільки консолідація демократичного режиму неможлива без національної консолідації. Тому для посткомуністичних держав нагальною потребою суспільного розвитку була і залишається конструювання спільної (макро) ідентичності на територіальній, громадянській, національній або ж субнаціональній основі, через яку вони репрезентують себе і сприймаються у глобалізованому світі. Адже рівень глобального, ще в 80-х рр. минулого сторіччя, зазначав Н. Еліас, зумовлює шанси на виживання спільноти. Це посилює вагомість інтеграційних процесів та міжнародного співробітництва й вимагає переходу від Я-ідентичностей до Ми-ідентичностей [22, с. 315–316].

Формування ідентичності української спільноти відбувалося в суперечливих процесах взаємодії, взаємовпливу та конфлікту регіональних ідентичностей, які сформувалися історично. Регіональна диференціація в Україні, розрізненість на Захід і Схід з відмінними ідентичностями завжди мали вагомий вплив на суспільно-політичні процеси. Основними чинниками, що століттями формували регіональне розмежування в Україні, є територія, історія та релігія. Найважливішим, базовим чинником у формуванні регіональних ідентичностей України, на нашу думку, стала історія, тобто досвід, набутий мешканцями цих регіонів в процесі історичного розвитку, який характеризувався значними періодами бездержавності й перебуванням у складі різних держав та імперій. Інтерпретація (деконструкція) історичного

минулого, його усвідомлення сьогодні та розуміння майбутнього відбувається крізь призму історичного досвіду, відображеного в історичній пам'яті, яку багато вчених вважають базовим елементом національної самототожності.

Регіональне розрізнення на Схід і Захід було закладене та посилювалось належністю держав (імперій), до складу яких входили українські землі, до різних цивілізацій – західної (європейської) та євразійської, а також різних традицій християнства – католицької (греко-католицької) та православної. Сегменти української спільноти, як зазначав С. Гантінгтон, «сили відштовхування розколювали на частини і притягували їх до цивілізаційних магнітів інших суспільств. Це формувало у них відчуття, що вони – різні народи і належать до різних територій» [13, с. 209]. Географічне і геополітичне становище українських земель зумовили формування української спільноти на межі цивілізацій, перетині православно-візантійської та католицької традицій – на культурному пограниччі. Різний історичний досвід, почуття й переживання, закріплені в історичній пам'яті, архетипах і міфах, зумовили інші параметри розмежування – ментальні, ціннісні, політичну культуру, мовні та релігійні.

Об'єктивними чинниками впливу регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні було також ціннісне розмежування за регіональною ознакою та дихотомічний, нерідко конфліктний характер регіональних ідентичностей по лінії Схід–Захід, які суттєво сповільнювали процеси формування консенсусної політичної культури. Натомість в політичній культурі, об'єктивно амбівалентній у перехідному суспільстві, переважають риси конфліктності, нетерпимості, пошуку. Ця конфліктність характерна і для політичної еліти, і для громадян. Оскільки характер і стан політичної культури та системи цінностей істотно впливають на функціонування політичних інститутів, норм, визначають особливості політичного режиму, ціннісне розмежування, конфліктний характер політичних субкультур у регіональному вимірі консервує в Україні стан невизначеності суспільно-політичного розвитку, відсутності однозначних правил політичної конкуренції, формування політичних інститутів, непрозорість та непублічність політичних процесів, системи ухвалення рішень, які поряд з поширенням авторитарних настроїв серед населення усіх регіонів загрожують демократизації в Україні.

Особливості регіонального виміру політичної культури в Україні суттєво сповільнювали формування: а) громадянської культури як основи загальноукраїнської ідентичності й громадянських цінностей – солідарність, толерантність, відповідальність; б) ціннісного та процедурного консенсусу еліт, без яких неможлива консолідація демократії; в) згоди через механізми угод і компромісів між політичними силами; г) спільних правил політичної гри; д) підтримки та легітимізації політичного режиму.

Український регіональний контекст має такі особливості: а) регіональні відмінності, значно глибші, ніж у країнах Центрально–Східної Європи, і набувають рис цивілізаційного характеру; б) регіональні ідентичності сформувалися раніше, ніж виникла держава; в) переважання (особливо на Сході та Півдні) регіональної та місцевої ідентичностей над загальнонаціональною і державною; г) спрощене сприйняття регіонального розмаїття; д) дихотомічність регіональних ідентичностей Заходу та Сходу, особливо на ідеологічному та політичному рівнях, елементи чужості у взаємосприйнятті; е) взаємозумовленість регіональних та політичних ідентичностей; є) спроби конструювання етнічних відмінностей (української та російської) як основи західноукраїнської та східноукраїнської ідентичності; ж) вплив зовнішніх чинників на відтворення та конструювання регіональних ідентичностей в Україні.

Регіональна розрізненість, конфліктний характер відносин між регіональними ідентичностями, що має історичну й ментальну основу, постійно «перезавантажу-

вався» політичними технологіями, які використовували еліти для отримання електоральних преференцій. Навіть в ситуації військового конфлікту з РФ політичні еліти продовжують застосовувати електоральні технології, які роз'єднують суспільство. Це негативно впливає на формування структурних передумов консолідації демократії – єдності, згуртованості суспільства, засвоєння демократичних цінностей і стандартів поведінки.

В останній період в розвитку українського суспільства, не зважаючи на трагічність ситуації, спостерігаються певні тенденції, які нівелюють регіональну розрізненість, домінування регіональних, «місцевих» ідентичностей і формують передумови для становлення політичної нації в Україні з відповідними ідентифікаційними маркерами. Серед головних чинників змін – чітке окреслення й формування образу Іншого (Чужого), яким для більшості громадян стала РФ, в радикальний спосіб (розв'язавши війну), репрезентувавши себе для більшості населення як «спільний Інший», Чужий (ворог). Відомо, що колективна ідентичність спільноти є результатом процесів рефлексивно-свідомої або ж спонтанної комунікації Я/Іншого, бо саме в «опозиції Я/Інший вибудовуються основні ідентифікаційні зв'язки» [2, с. 37]. Вони (Я/Інший) є не лише суб'єктами комунікації та взаємного пізнання, але й необхідною умовою процесів конструювання колективних ідентичностей. В цьому сенсі можна погодитись з Ю. Підлісним, що питання про українську ідентичність, це не лише питання «хто ми такі або хто я такий, а й хто є мій Інший: чи він «інший-свій», а чи «інший-чужий» [9, с. 104]. До початку військових дій на Донбасі ані політична еліта, ані суспільство не сформувало чітких відповідей на ці питання. Навпаки, еліти всередині країни нав'язували старі смисли та міфологеми в новій обгортці про «український народ», замість української нації, «братні слов'янські народи», «братній російський народ» замість підкреслення власної унікальності, часто діючи в унісон з пропагандистським апаратом російського режиму. Другий чинник, що сприятиме формуванню колективної ідентичності української спільноти на макрорівні – європейський цивілізаційний вибір більшості громадян. Для суспільств, що трансформуються і зазнають труднощів самоідентифікації та її самопояснення, відчувають свою неконсолідованість, важливе значення має формування наднаціонального рівня ідентичності як відчуття приналежності до ширшої цивілізаційної спільноти з усталеною системою цінностей. Наднаціональна ідентичність інтегрує, «зшиває» внутрішньосуспільні локальні ідентичності, які зазвичай є конфліктними й дифузними, недостатньо усвідомленими та неописаними. Наднаціональна ідентичність в такому сенсі сприяє входженню держави в уже сформовані інтеграційні об'єднання (або ж налагодженню з ними тісної співпраці), що сприятиме ефективності економічних та політичних реформ, необхідних для консолідації нового політичного режиму, та посиленню нових ідентифікаційних ознак. Проте і внутрішній, і зовнішній виміри конструювання ідентичностей посткомуністичних держав пов'язані з аксіологічним аспектом, тобто ціннісним самоусвідомленням спільноти, формуванням та інституалізацією ціннісної системи, яку поділяє більшість. Саме вона є одним з головних маркерів визначення Своїх, Інших, Чужих.

Відзначимо також негативні для консолідації суспільства та режиму чинники формування (конструювання) ідентичності української спільноти на макрорівні: 1) слабкість української держави, залежність від зовнішніх центрів впливу її еліти; адже колективна ідентичність пов'язана з «діяльністю держави, яка в реальній політиці втілює ту чи іншу її інтерпретацію, поєднує те чи інше її розуміння на практиці» [12, с. 408]; 2) фрагментованість політичної еліти, її орієнтованість у реальній діяльності на використання влади і суспільних ресурсів для отримання власних, зазвичай короткострокових вигод, нездатність вийти за межі вузькогрупових, корпоративних інтересів, запропонувати суспільству стратегію розвитку

в сучасних умовах; 3) потужний зовнішній інформаційний вплив, передовсім з боку РФ протягом всього періоду незалежності, що супроводжується агресивним нав'язування ідеологем «русского мира», «слов'янського братства», а також заперечення національної ідентичності українського народу, його мови та культури; 4) несформованість спільної системи цінностей, яка б синтезувала регіональні культури; 5) недостатня розвинутість громадянського суспільства, його інституалізації гальмує формування громадянської ідентичності як спільної матриці для розвитку та структурування її інших рівнів. Хоча потужні процеси самоорганізації, зародження волонтерського руху на Майдані й для допомоги армії дають підстави в недалекому майбутньому розглядати його як конструктивний чинник формування ідентичності та консолідації суспільства.

Викладене дає змогу стверджувати, що побудова демократичної держави та набуття нею національної ідентичності (на відміну від етнічної) є взаємозалежними процесами, оскільки консолідація демократичного режиму неможлива без національної консолідації. Тому для посткомуністичних держав нагальною потребою суспільного розвитку є конструювання спільної (макро) ідентичності на територіальній, громадянській, національній або ж субнаціональній основі, через яку вони репрезентують себе і сприймаються у глобалізованому світі. Проблема ідентичності в ситуації суспільно-політичних трансформацій, радикальних соціокультурних змін та криз стає першоплановою, визначаючи перебіг інституційних реформ, їхню ефективність і результат – демократичні зміни в розподілі влади, у принципах комунікації влади та суспільства, й у кінцевому підсумку – консолідацію демократичного суспільства або ж, навпаки, – авторитарну консолідацію

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Банс В. Элементы неопределенности в переходный период / В. Банс // Полис. – 1993. – № 1 . – С. 44–51.
2. Грицай Е. Украина: национальная идентичность в зеркале Другого / Е. Грицай, М. Николко. – Вильнюс : ЕГУ, 2009. – 220 с.
3. Ваславский Я. И. Конституционные условия для демократии: Сравнительный анализ / Я. И. Ваславский. – М.: МГИМО–Университет, 2008. – 192 с.
4. Карл Т. Л. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы. Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций / Т. Л. Карл, Ф. Шмиттер // Полис. – 2004. – № 4. – С. 10–11.
5. Карозерс Т. Ошибка теории «поэтапной демократизации» / Т. Карозерс // Pro et Contra. – 2007. – № 1. – С. 85–102.
6. Макарычев А. С. Стабильность и нестабильность при демократии: Методологические подходы и оценки / А. С. Макарычев // Полис. – 1998. – № 1. – С. 149–157.
7. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты, транзитологические теории и посткоммунистическая Россия / А. Ю. Мельвиль // Политическая наука в России: интеллектуальный поиск и реальность: Хрестоматия / отв. ред., сост. А.Д. Воскресенский. – М.: МОНФ ; ООО «Изд. центр научных и учебных программ», 2000. – С. 337–368.
8. Оффе К. Дилемма одновременности: демократизация и рыночная экономика в Восточной Европе // Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей: в 2 т. Т. 2: Постсоциалистические трансформации в сравнительной перспективе / К. Оффе. – СПб., М., Берлин, 2003. – 493 с.
9. Підлісний Ю. Штрихи до проблеми ідентичності: роздуми в контексті українських євроінтеграційних прагнень / Ю. Підлісний // Наукові записки УКУ. – 2012. – Ч. 3 : Філософія, вип. 1. – С. 103–110.
10. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский; пер. с англ. В. А. Бажанов [и др.] ; ред. В. А. Бажанов. – М.: РОССПЭН, 1999. – 320 с.
11. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Растоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.
12. Федотова В. Г. Глобальный капитализм: три великие трансформации / В. Г. Федотова, В. А Колпаков, Н. Н. Федотова. – М.: Культурная революция, 2008. – 608 с.

13. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

14. Элиас Н. Общество индивидов / Н. Элиас ; пер. с нем. А. Антоновского, А. Иванченко, А. Круглова. – М. : Праксис, 2001. – 330 с.

15. Karl T. L. From Democracy to Democratization and Back: Before Transitions from Authoritarian Rule [Електронний ресурс] / T. L. Karl // Center on Democracy, Development, and The Rule of Law (CDDRL), Stanford Institute on International Studies Working Papers, 2005. – № 45. - Режим доступа: http://iis-db.stanford.edu/pubs/20960/Karlsep05.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

16. Kuzio T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? / T. Kuzio // Politics. – 2001. – Vol. 21. – № 3. – P. 168–177.

REFERENCES:

1. Bans V. Elementy neopredelennosti v perekhodnyy period // Polis. – 1993. – № 1 . – C. 44–51.

2. Gritsay E., Nikolko M. Ukraina: natsional'naya identichnost' v zerkale Drugogo. – Vil'nyus : EGU, 2009. – 220 s.

3. Vaslavskiy Ya. I. Konstitutsionnye usloviya dlya demokratii: Sravnitel'nyy analiz. – M.: MGIMO-Universitet, 2008. – 192 s.

4. Karl T. L. Demokratizatsiya: kontsepty, postulaty, gipotezy. Razmyshleniya po povodu primenimosti tranzitologicheskoy paradigmy pri izuchenii postkommunisticheskikh transformatsiy // Polis. – 2004. – № 4. – S. 10–11.

5. Karozers T. Oshibka teorii «poetapnoy demokratizatsii» // Pro et Contra. – 2007. – № 1. – S. 85–102.

6. Makarychev A. S. Stabil'nost' i nestabil'nost' pri demokratii: Metodologicheskie podkhody i otsenki // Polis. – 1998. – № 1. – S. 149–157.

7. Mel'vil' A. Yu. Demokraticheskie tranzity, tranzitologicheskie teorii i postkommunisticheskaya Rossiya // Politicheskaya nauka v Rossii: intellektual'nyy poisk i real'nost': Khrestomatiya. – M.: MONF ; OOO «Izd. tsentr nauchnykh i uchebnykh programm», 2000. – S. 337–368.

8. Offe K. Dilemma odnovremennosti: demokratizatsiya i rynochnaya ekonomika v Vostochnoy Evrope // Povoroty istorii. Postsotsialisticheskie transformatsii glazami nemetskikh issledovateley: v 2 t. T. 2: Postsotsialisticheskie transformatsii v sravnitel'noy perspektive. – SPb., M., Berlin, 2003. – 493 s.

9. Pidlisniy Yu. Shtrikhi do problemi identichnosti: rozdumi v konteksti ukraïns'kikh evrointegratsiynikh pragnen' // Naukovi zapiski UKU. – 2012. – Ch. 3 : Filosofiya, vip. 1. – C. 103–110.

10. Pshevorskiy A. Demokratiya i rynok. Politicheskie i ekonomicheskie reformy v Vostochnoy Evrope i Latinskoy Amerike. – M.: ROSSPEN, 1999. – 320 s.

11. Rastou D. A. Perekhody k demokratii: popytka dinamicheskoy modeli // Polis. – 1996. – № 5. – S. 5–15.

12. Fedotova V. G., Kolpakov V. A, Fedotova N. N. Global'nyy kapitalizm: tri velikie transformatsii. – M.: Kul'turnaya revolyutsiya, 2008. – 608 s.

13. Khantington S. Stolknovenie tsivilizatsiy. – M. : OOO «Izdatel'stvo AST», 2003. – 603 s.

14. Elias N. Obshchestvo individov. – M. : Praksis, 2001. – 330 c.

15. Karl T. L. From Democracy to Democratization and Back: Before Transitions from Authoritarian Rule // Center on Democracy, Development, and The Rule of Law (CDDRL), Stanford Institute on International Studies Working Papers, 2005. – № 45 // Access mode: http://iis-db.stanford.edu/pubs/20960/Karlsep05.pdf (Accessed 20 July 2015)

16. Kuzio T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? // Politics. – 2001. – Vol. 21. – № 3. – P. 168–177.

Угрин Л. Я., кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры теории и истории политической науки Львовского национального университета имени Ивана Франко (Львов, Украина), E-mail: uhryn_l@ukr.net

Идентичность и консолидация транзитных обществ

Аннотация. *Проанализирована взаимосвязь трансформации и конструирования идентичности в транзитных обществах с процессами консолидации политического режима.*

Обоснованно взаимозависимость процессов консолидации нового режима и становления национально-государственной идентичности. Утверждается, что в условиях размытости, амбивалентности политических, социальных и национально-этнических идентичностей переходных обществ, наднациональные (цивилизационные) идентичности, обусловленные интеграционными устремлениями, способствуют формированию новой идентичности сообщества на макроуровне. Выяснены особенности формирования макроуровневой идентичности в условиях значительного влияния региональных идентичностей и региональной разрозненности Украины.

Ключевые слова: *идентичность, консолидация, демократизация, транзит, трансформация, институционализация.*

Uhryn L. PhD in political sciences, associate professor, Doctoral Candidate of Department of theory and history of political science of the Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine), e-mail: uhryn_l@ukr.net

Identity and consolidation of transitional societies

Abstract. *The interconnection and interdependence between the processes of political regime consolidation and construction of identity on macro level in transforming societies have become the main focus or this article. Basing on the analysis of transitological conceptions, it has been defined that collective identity of community is the essential source of social, political and institutional changes, its' comprehension and, hence, its legitimization. It defines the course of institutional reforms, it effectiveness and democratic or authoritarian consolidation as a result.*

The crisis of Ukrainian identity in post-communist period defines social and political transformations and has negative influence on regime consolidation. We have determined some negative factors for the consolidation of society and formation of the identity of Ukrainian community, such as: 1) weakness of Ukrainian state; 2) fragmentation of political elite, its orientation on short-term corporate goals; 3) profound external information influence, mainly on the part of Russian Federation, that is accompanied by an aggressive imposition of an idea of «Russian World», «Slavic brotherhood», a denial of national identity of Ukrainian people, its language and culture; 4) incompleteness of unified values system; 5) insufficient development of social identity as common matrix for the development of other levels. At the same time some positive tendencies have not remained unnoticed, which form the fertile ground for the formation of Ukrainian nation according to corresponding identification markers: 1) clear delineation and formation of the image of the alien (other), caused by Russian aggression; 2) a choice of the majority of the country in favor of EU. The formation of supranational level of identity, as a feeling of belonging to a wider civilization community, is essential for the developing societies, which experience certain problems of self identification.

Key words: *identity, consolidation, democratization, transit, transformation, institutionalization.*

УДК 323.15 (477)

Стряпко І.
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна), E-mail: tomej@ukr.net

ПРЕДСТАВНИЦТВО УГОРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ У ВИБОРНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Анотація. *Досліджується проблема представництва угорської меншини в представницьких органах влади України. Автор аналізує чисельність угорської національної меншини та специфіку її розселення. Розглядаються два рівні представництва угорців у органах влади в Україні – парламентське представництво та представництво в місцевих радах. Досліджуються фактори, що впливали на репрезентацію угорської меншини в парламенті. На місцевому рівні аналізується представництво угорської меншини у обласній, районних та міських радах закарпатської області.*

Ключові слова: *Угорська меншина, меншини в Україні, політичне представництво меншин.*

Закарпатська область України характеризується компактним проживанням представників національних меншин. Найбільшою та найвпливовішою національною меншиною є угорці. Їх чисельність складає 151 516 осіб (12,5% населення Закарпатської області). З поміж інших національних меншин, угорська меншина відрізняється високою консолідацією та політичною активністю. Її чисельність робить її потужною політичною силою в регіоні. При цьому лідери угорської меншини часто заявляють про дискримінацію, особливо політичну. Відтак метою даної статті є аналіз представництва угорської меншини в місцевих представницьких органах влади Закарпатської області України. Угорська меншина успішно конвертує свою політичну активність у впливовість на регіональному рівні. Попри це, її лідери часто наголошують на дискримінації угорської меншини як в політичному плані (небажання української влади створити окремий Притисянський район для угорської меншини) так й культурному житті. Завданнями нашого дослідження є аналіз представництва угорської меншини у представницьких органах влади України. Представництво угорської меншини ми будемо розглядати на загальнонаціональному рівні, тобто можливість угорської меншини мати свого представника у Верховній Раді України, та, на локальному рівні – у представницьких органах Закарпатської області.

Аналізуючи проблему джерельної бази дослідження зазначимо, що дана проблематика досліджувалася переважно закарпатськими науковцями. Адже помітну роль угорська меншина відіграє лише в межах Закарпатської області. Більшість науковців аналізували умови проведення виборчих перегонів різних рівнів та їх наслідки. Охарактеризовано склад учасників – суб'єктів виборчих процесів у різні історичні періоди. Увагу приділяли особливостям проведення парламентських виборів в регіоні. В цьому контексті побіжно розглядалися й роль угорської національної меншини у виборчих процесах [13; 14].

Найбільш повно проблема представництва угорської меншини в органах влади України досліджена у статтях Н. Шипки [19; 20]. Тут проаналізовано участь угорців в національно-культурному, громадському та політичному житті Закарпатської області протягом 1994-2006 рр. Таким чином, період 2006-2015 рр. випадає з дослідження.

Починаючи розгляд проблеми, зауважимо, що угорська меншина компактно проживає на півдні Закарпатської області вздовж кордону з Угорщиною (Берегівський, Виноградівський та південна частина Ужгородського районів) – 78 % угорців Закарпаття. Найбільші угорські громади мешкають в містах – Ужгород (8 000), Мукачево (7 000), Берегово (12 800). Проте, лише в місті Берегово угорці складають значний відсоток населення – 48,1%, а в Берегівському районі 76,1% населення [4]. В інших районах та містах угорці є меншістю населення.

Характеризуючи динаміку зміни угорської національної меншини, зазначимо, що з 1989 р. по 2001 р. її чисельність знизилася на 4195 осіб (1989 - 155 711, 2001 - 151 516). Таке зниження чисельності пояснюється міграційними процесами – еміграцією угорців до Угорщини, особливо після її вступу до Шенгенського простору, та невисокою народжуваністю. Щоправда зазначимо, що офіційна статистика фіксує дуже незначне скорочення чисельності угорців.

Чисельність угорців може бути ще нижчою ніж зафіксовано Всеукраїнським переписом населення 2001 р. Перепис зафіксував тенденцію до асиміляції ром (циган) з угорцями. Більшість ром (циган) рідною мовою вказало угорську 62,5%. Чимало з них під час перепису визначали свою національність як угорську, через те, що більшість вживає угорську мову як рідну, а також оскільки вищий соціальний престиж цієї національності. Перепис населення вказав, що кількість ром (циган) складає 14 тис. [4], в той час як облік лікарів вказує цифру в 40 тис. осіб [5].

Такий стан справ задовольняє лідерів угорської меншини, адже дозволяє їм говорити про угорську меншину як найбільш чисельну. Крім того згідно з «Законом про

засади державної мовної політики» якщо кількість носіїв цих мов не менше 10% від населення певного регіону, а в окремих випадках й менше 10% то це дає право використовувати її в органах державної влади як мову діловодства [9].

Починаючи з набуття Україною незалежності угорська меншина бере активно участь в політичному житті. Зокрема, 1 грудня 1991 р. під час проведення Всеукраїнського референдуму щодо підтвердження Акту проголошення незалежності України, в Закарпатській області відбувся ще два референдуми. Перший – щодо надання Закарпатській області статусу спеціальної самоврядної одиниці – 78% підтримало цю пропозицію. Другий провела угорська меншина – щодо створення у Берегівському районі угорського автономного округу – 84,1% мешканців підтримали цю ініціативу [6]. Крім того, угорська меншина активно домагалася відновлення угорських топонімів та перейменування населених пунктів.

Враховуючи те, що вибори до Верховної Ради України 1990 р. проводилися під контролем Комуністичної партії України, угорці не отримали свого представника у парламенті. Чергові вибори до Верховної Ради України у 1994 р. дали можливість угорській меншині делегувати свого представника. Варто наголосити, що попри результати референдумів проведених у Закарпатській області, жоден з них не було реалізовано. Президент Л. Кравчук, а потім й Л. Кучма проводили політику спрямовану на посилення центральної влади в регіонах. Для заспокоєння угорської меншини, голова Демократичної Спілки Угорців України (ДСУУ) М. Товт був призначений представником Президента України в Берегівському районі. Вибори у 1994 р. відбувалися за мажоритарною системою абсолютної більшості, а отже в Україні формувалися виборчі округи. Спеціально для угорської меншини було сформовано виборчий округ де влада підтримала кандидатом у народні депутати М. Товта.

Таким чином ми можемо говорити про певну домовленість між угорськими елітами та українською владою – представництво в парламенті в обмін на лояльність.

М. Товт протягом 1994-1998 рр. представляв в українському парламенті угорську національну меншину. В 1994 р. у Верховній Раді України створюється постійна комісія з питань прав людини, національних меншин, міжнаціональних відносин. До складу комісії входять ряд підкомісій, у тому числі з питань національних меншин, етнічних груп і корінного населення, головою цієї підкомісії обрано М. Товта. Він 5 березня 1996 р. разом з І. Попеску та іншими депутатами (разом 18 осіб) створив міжфракційне депутатське об'єднання національних меншин у Верховній Раді України. Його метою було привернути увагу народних депутатів до відображення в проекті нової Конституції основних прав і свобод людини та колективних прав національних меншин.

Особливістю парламентських виборів 1998 р. було те, що у «Законі України про вибори народних депутатів України» існувала норма, яка вимагала створювати мажоритарні виборчі округи враховуючи компактне проживання національних меншин. В Закарпатті таким виборчим округом став 72 округ з центром у м. Берегове. Більшість виборців округу належали до угорської національної меншини, а отже угорці отримали можливість обрати свого представника депутатом Верховної Ради України. Вибори проводилися за мажоритарною системою відносної більшості, що давала можливість одразу ж визначити переможця.

Таким чином, угорська меншина отримала можливість мати свого представника у Верховній Раді України. Основна боротьба за мандат розгорілася між М. Товтом, який був чинним депутатом та М. Ковачем, що очолював Товариства угорської культури Закарпаття (ТУКЗ). М. Товт представляв частину угорських еліт які були більш лояльно налаштовані до української влади. М. Ковач активно виступав за посилення впливу угорців у Закарпатській області. Найбільше загострення викликала вимога М. Ковач відкрити на Верецькому перевалі пам'ятника 1100-річниці здобуття угорцями батьківщини у 1995-1996 рр. [1, с. 59]. Ця вимога викликала активну протидію з боку української інтелігенції загострившись відносини між українською та угорсь-

кою національними групами.

У підсумку угорська меншина підтримала більш активного кандидата і за результатами голосування перемогу здобув М. Ковач [19]. Ставши народним депутатом М. Ковач більш активно намагався просувати інтереси угорської меншини в Закарпатті, ніж його попередник. У 1998 р. знову піднімалося питання встановлення пам'ятника на Верецькому перевалі, а 25 січня 2000 р. в листі до Президента України Л. Кучми, М. Ковач повернувся до проблеми створення автономного Притисянського району (Берегівський, Виноградівський частина Мукачівського та частина Ужгородського районів) для угорської меншини. Найбільшого загострення ця проблема набула у 2000-2001 рр. Відтак, ми можемо констатувати, що М. Ковач активно домагався посилення впливу угорської меншини в Закарпатській області.

У 2002 р. вибори до парламенту відбувалися за змішаною системою. Як і попереднього разу, угорці отримали можливість обрати свого представника. Було збережено виборчий округ де представники угорської національної меншини складали більшість населення. Цього разу основна боротьба розгорілася між М. Ковачем та І. Гайдошем. М. Ковач обирався до Верховної Ради України у 1998 р. і лідирував за на виборах 2002 р., за опитуванням. Проте, на виборчому окрузі було використано технологію «клонуваня». Тоді у виборчому окрузі висунувся ще один кандидат М. І. Ковач. Таким чином, результати виборів стали дещо несподіваними. Перемогу отримав І. Гайдош здобувши 33,05 % голосів виборців. М. Ковач отримав 32,72 % голосів виборців. Його «клон» – М. І. Ковач набрав 8,04 % голосів виборців [20]. Таким чином, використання технології «клонування» дозволило І. Гайдошу отримати перемогу та стати депутатом Верховної Ради України.

Як і його попередники, він активно працював у парламенті. Зокрема зайняв посаду секретаря комітету питань прав людини та національних меншин при Президентові України. Відтак, проявилася традиційна, для депутатів від угорської національної меншини, діяльність спрямована на захист прав національних меншин. Власне основним напрямком роботи депутатів від угорської національної меншини було намагання добитися територіальної-автономії для меншини [15, с. 23].

Велике значення для угорців Закарпатської області стало прийняття Угорщиною «Закону про угорців які проживають в сусідніх з Угорщиною країнах». Згідно нього особи угорського походження могли отримати статус закордонного угорця, що надавав їм право влаштовуватися на роботу в Угорщині, сплачувати податки та соціальні внески й претендувати на соціальний захист та медичне обслуговування. Для угорців які проживають у Закарпатській області це стало стимулом до міграції або набуття статусу закордонного угорця. Проте, для України це створювало проблему появи великої кількості людей, які мали друге громадянство. Небезпека полягала у тому, що більшість з них проживали на прикордонній території.

Наступні парламентські вибори – 2006 р. та 2007 р. відбувалися за пропорційною системою. Відтак угорська національна меншина могла делегувати свого представника до Верховної Ради лише через партійний список. Ця вимога створювала перед угорськими елітами суттєву проблему. До 2006 р. угорська еліта не виявляла схильності співпрацювати з політичними партіями. Мажоритарна складова виборів дозволяла угорській меншині без підтримки з боку інших політичних сил делегувати свого представника до українського парламенту.

Намагаючись якимось чином пристосуватися до нових умов – дві найвпливовіші угорські національно-культурні товариства у 2005 р. створили політичні партії. Перше – Товариство угорської культури Закарпаття (у 2005 р. створило Партію угорців України), друге – Демократична спілка угорців України (у 2005 р. створило Демократичну партію угорців України). Фактично обидва товариства/партії тісно пов'язані співпрацею з угорськими партіями ФІДЕС та Угорською соціалістичної партією [10, с. 186]. Хоч обидві партії угорської меншини формально мають статус всеукраїнських, але реально їх діяльність зосереджена виключно в місцях компакт-

ного проживання угорців. Жодного разу ці політичні сили не брали участь у виборах до Верховної Ради України, але активно беруть участь у регіональних виборах у Закарпатській області.

Ймовірна причина виникнення створення угорськими товариствами політичних партій криється у спробі блокування угорських партій іншими політичними силами з метою включення їх кандидата у прохідну частину списків політичних партій. Оскільки співпрацю з всеукраїнськими політичними партіями налагодити так й не вдалося то у 2006 р. угорська меншина не мала свого представника в українському парламенті.

У 2007 р. І. Гайдош налагодив співпрацю з Соціалістичною партією України (СПУ), але вона не змогла подолати виборчий бар'єр [16]. Таким чином за результатами парламентських виборів 2007 р. угорська національна меншина не отримала свого представника у Верховній Раді. Після 2007 р. угорська еліта налагоджує співпрацю з найбільш впливовими українськими партіями – Партією регіонів та Блоком Юлії Тимошенко, які б могли забезпечити їм проходження у парламент.

Парламентські вибори 2012 р. також відбувалися за змішаною системою. Проте, цього разу виборчі округи були нарізані таким чином, що угорці не складали більшості в жодному. Берегівський район був поділений, частина угорців опинилася у виборчому окрузі № 69 разом з Мукачівським районом, а частина складала округ № 73 з Виноградівським та частиною Іршавського районів [2]. Таким чином угорці в округах складали меншість й не могли б обрати свого представника до парламенту. Проте, місце у «прохідній» частині списку Партії регіонів отримав І. Гайдош, натомість угорська меншина не висувала серйозного кандидата по мажоритарному окрузі кандидату від Партії регіонів І. Бушку. Загалом основна боротьба розгорілася між І. Бушком та І. Балогою, але голоси угорців дозволили перемогти саме кандидату від партії регіонів. За результатами виборів І. Гайдош знову став депутатом, пройшовши по партійному списку Партії регіонів [3].

Ймовірно причиною того, що не було створено виборчого округа де б угорці складали більшість населення було те, що перемогу міг отримати кандидат, якого підтримувала опозиційна партія Батьківщина. Тому округи були «нарізані» таким чином щоб максимально сприяти перемозі кандидатам від Партії регіонів. Відтак, попри відсутність мажоритарного округу в якому б угорська меншина складала більшість, її інтереси представляв І. Гайдош який був обраний по списках Партії регіонів.

На дочасних парламентських виборах 2014 р., попри критику з боку громадськості, було збережено змішану виборчу систему та межі округів, які функціонували у 2012 р. Відтак угорці знову складали меншість у виборчих округах і їх кандидати не могли претендувати на перемогу. Проте, президентська політична партія Блок Петра Порошенка включила у «прохідну» частину списку представника угорської меншини В. Брензовича, який й став депутатом українського парламенту [17]. Попри це угорські лідери були невдоволені тим, що не отримали «угорського» мажоритарного округу, а тому погрожували подати скаргу до Європейського суду, що власне було спробою морального тиску на владу та намаганням виторгувати собі додаткові преференції.

Аналізуючи регіональний рівень представництва угорської національної меншини у виборчих органах України зазначимо, що на локальному рівні угорці проявляють більшу активність. У складі Закарпатської обласної ради, обраної в червні 1994 р., із 59 депутатів – 9 депутатів були угорцями, що становило 15 % депутатського корпусу. Із 347 депутатів районних рад – 49 угорців, що становило 14,2 % до загальної кількості. Із 4304 депутатів сільських, селищних і міських рад – було обрано 611 угорців, що становило 14,2 %. Зазначимо, що за переписом 1989 р., угорці становили лише 12,5 % населення області. Отже представництво угорської національної меншини у владних структурах значно зросло в порівнянні з 1990 р. [8].

За підсумками виборів у місцеві органи влади 1998 р., кількість угорців серед депутатів усіх рівнів рад Закарпатської області складала – у Берегівському районі – 75,6 %, у Виноградівському районі – 26,9 %. В обласній раді із 60 депутатів – 10% (6 були угорцями), а в райрадах 120 угорців із 320 членів. 49 із 130 голів рад населених пунктів Закарпатської області також було обрано угорців [11]. Таким чином ми можемо констатувати, що загалом представництво угорської меншини у 1998 р. було пропорційним їх чисельності в структурі населення Закарпатської області.

Стратегічним завданням угорської національної меншини у період з 1998 р. по 2002 р. стало отримання територіальної автономії. Депутата українського парламенту М. Ковач висунув ідею Притисянського району. Його ідея полягала у тому, щоб створити адміністративно-територіальну одиницю – район із населених пунктів у яких переважають представники угорської національності. Передбачалося, що сюди мали б увійти Берегівський район, частина Виноградівського, частина Мукачівського та південна частина Ужгородського району – робоча назва Притисянський район (оскільки розташовувався вздовж річки Тиса).

Таку ідею обстоювали не лише представники угорської меншини в Закарпатській області, але й офіційні представники Угорщини. В рамках роботи змішаної україно-угорської комісії 3-4 квітня 2001 р. угорська сторона запропонувала вписати у рішення комісії, що українська сторона зобов'язується, при проведенні адміністративної реформи, підтримати пропозицію Товариства угорської культури Закарпаття щодо створення Притисянського району. Щоправда українська сторона відмовилася від цієї вимоги.

Місцеві вибори 2002 р. угорська меншина проводила під мобілізуючи свій електорат з тим щоб отримати широке представництво у місцевих радах та лобіювати створення Притисянського району. За підсумками виборів 2002 р. до Закарпатської обласної ради було обрано 9 депутатів угорської національності. До обласної, районних, міських рад області було обрано 134 (12,1 % від загальної кількості) угорців. Якщо порівняти ці цифри з результатами перепису населення України 2001 р., то можна побачити, що відсоток депутатів угорців дорівнює відсотку угорців у структурі населення Закарпатської області.

17 лютого 2005 р. було зареєстровано було зареєстровано першу угорську партію – Партію Угорців України. Згодом, 24 березня 2005 р. – Демократичну партію угорців України. Як ми вже зазначали політичні партії угорської меншини орієнтувалися на співпрацю з найбільш впливовими партіями Угорщини. Попри те, що формально вони мали в Україні загальнонаціональний статус, реально їх участь у виборчому процесі обмежувалася виключно Закарпатською областю.

Загалом регіональні вибори 2006 р. у Закарпатській області маля певні особливості. По-перше, угорська меншина вперше брала участь у виборах за пропорційною виборчою системою. По-друге, спостерігалася висока конкуренція за голоси між двома угорськими політичними силами. По-третє, угорці, які на виборах Президента України 2004 р. здебільшого підтримали В. Януковича, а тому не могли розраховувати на врахування своїх вимог українською владою. По-четверте, політичні партії угорської меншини намагалися налагодити стосунки з регіональним лідером В,Балогою й в обмін на свою лояльність отримати його підтримку.

За результатами виборів 2006 р. до Закарпатської обласної ради – Партія угорців України отримала 3,4% голосів (5 мандатів), Демократична партія угорців України отримала 3,12% голосів (4 мандати). Основну підтримку політичні партії угорської меншини отримали в Берегівському, Виноградівському, Ужгородському та Мукачівському районах, а також містах Берегово, Ужгород, Чоп [18, с. 2].

Загальний результат партій угорської національної меншини був таким – Партія угорців України отримала в області 49 депутатів райрад і 22 міськрад. Демократична партія угорців України відповідно – 36 депутатів райрад і 9 міськрад [20]. Представники обох партій очолили комітети обласної ради.

Налагодивши хороші контакти в В. Балогою лідери політичних партій угорської меншини його діяльність, зокрема створення у Закарпатській обласній раді широкої коаліції, до якої увійшли й члени Партії регіонів, а також проголосували ініціативу за визнання національності «русин» у березні 2007 р. Натомість у липні 2008 р. було відкрито пам'ятний знак на Верецькому перевалі, присвячений переходу угорськими племенами Карпат.

Чергові вибори до місцевих рад у 2010 р. проходили за змішаною системою. Політичні партії угорської меншини також були представлені у них. До Закарпатської обласної ради пройшли: Партія угорців України – 3 мандати, Демократична партія угорців України – 4 мандати [7]. Крім того угорські політичні партії змогли пройти в районні ради – Берегівську, Ужгородську, Мукачівська, Виноградівську, Хустську. В останній вони були представлені мажоритарним кандидатом. Крім того, мали своє представництво в містах – Берегово, Ужгород, Мукачево та Чоп. Варто також наголосити на тому, що представники угорської меншини могли проходити в депутати і як члени інших політичних сил.

Прикметним є той факт, що лідери угорської меншини досить стримано поставилися до прийняття закону «Про основи державної мовної політики». Попри те, що в межах Закарпатської області угорці складають 12,5% населення, а в окремих районах їх кількість ще більше, угорці могли претендувати на надання угорській мові статусу регіональної мови та запровадження її роботі органів державної влади. Проте, враховуючи непопулярність серед населення Закарпатської області цього закону та слабке володіння угорською мовою неетнічних угорців, угорська громада не стала настоювати на наданні угорській мові статусу регіональної. Натомість, лідери угорської меншини наголосили на потребі збільшити викладання української мови для угорців адже погане знання української мови часто стає на перешкоді ефективній інтеграції угорців.

Місцеві вибори 2015 р. в Україні проходили на тлі військових дій на Сході України, а також скорочення депутатів місцевих рад. Враховуючи ці особливості угорська меншина вибудовувала свою виборчу кампанію. Зокрема, з лексикону угорських політиків зникла вимога створення Притисянського району, оскільки наразі будь які спроби проголошення автономії чи просто особливого статусу дуже негативно сприймаються населенням України. Ряд гострих вимог, які угорська меншина висувала до української влади в публічному просторі тепер не актуалізуються. Звичайно наразі говорити про відмову угорців від територіальної автономії не можна. Скоріше всього вони спробують добитися її реалізації в ході адміністративної реформи в Україні, але принаймні лідери угорської меншини не ставлять гостро цю проблему.

Серйозне скорочення кількості депутатів місцевих рад та зростаюча конкуренція змусили угорські політичні партії шукати порозуміння. Тому на виборах до Закарпатської обласної ради – угорські партії створили спільний список – отримавши 8 мандатів. На виборах до районних рад обидві угорські політичні партії йшли самостійно. У Берегівській районній раді – Партія угорців України – 11 мандатів, Демократична партія угорців України – 7 мандатів. Таким чином угорські партії мають тут стабільну більшість. У Виноградівській районній раді – Партія угорців України – 7 мандатів, Демократична партія угорців України – 4. Несподіваними виявилися результати голосування в Ужгородську районну раду, де Партія угорців України отримала найбільшу кількість мандатів – 8., а також 4 мандати партія отримала у Мукачівській районній раді [12].

Попри невелику чисельність у Закарпатській обласній раді депутати від угорської меншини входять до більшості та отримали посаду першого заступника голови обласної ради. Крім того, вони очолили 3 комісії у обласній раді. Таким чином, отримавши серйозний вплив у обласній раді.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що мажоритарна або змішана виборча систе-

ма сприяють кращому представництву національних меншин в парламенті. Зокрема тих, які є достатньо чисельними та проживають компактно. Великою проблемою залишається «нарізка» виборчих округів. За певних умов округи можуть бути сформовані таким чином, що національна меншина виявиться поділеною в різник округах і не зможе отримати своє представництво в парламенті. Пропорційна виборча система вимагає від національної меншини шукати співпраці з провідними політичними партіями. Угорська меншина у більшості випадків мала можливість свого представництва у Верховній Раді України. Лише в результаті виборів 2006 р. та 2007 р. угорська меншина не мала свого парламентарія, але це пояснюється недостатньою інтегрованістю угорської меншини у політичну систему України, зокрема неспроможністю еліт налагодити співпрацю з політичними партіями.

Аналіз електоральних циклів у Закарпатській області свідчить, що угорська національна меншина має представництво у місцевих органах влади, яке пропорційне їхній частці у структурі населення Закарпатської області. При цьому ми можемо виділити Берегівський, Виноградівський, Мукачівський, Ужгородський райони, місця компактного проживання угорців, де їх підтримка є достатньо високою. В інших районах Закарпатської області чисельність угорців невисока, а отже вони не мають підтримки. Загалом констатуємо, що Партія угорців України та Демократична партія угорців України мають високий індекс націоналізації – фактично їх діяльність спрямована виключно на представників угорської національної меншини.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бабинець І. Суспільно-політичний та культурний розвиток угорської національної меншини Закарпаття (1991-2004 рр.) / І. Бабинець, Ю. Остапець // Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – 2006. – Вип 30, Кн. 1. – С. 56-68

2. Вибори до Верховної Ради України 2012 р. Закарпатська область. Одномандатні округи [Електронний ресурс] / Центральна виборча комісія України. – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP023?PT001F01=900&PID100=21 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

3. Вибори до Верховної Ради України 2012 р. Депутати, обрані у загальнодержавному виборчому окрузі. Партія регіонів [Електронний ресурс] / Центральна виборча комісія України. – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP602?PT001F01=900&pf7171=50&pf7331=0 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

4. Всеукраїнський перепис населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpatia/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

5. Новакова В. Дослідження проблем ромського населення (за результатами моніторингу в Автономній Республіці Крим, Одеській та Закарпатській областях) [Електронний ресурс] / Валентина Новакова. – Режим доступу : www.chirikli.com.ua/index.../27_0843b01f6b95db77994b59ea874f732. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

6. Зан М. Угорський автономістський рух [Електронний ресурс] / М. Зан. – Режим доступу : www.zakarpatia.com/?p=404 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Закарпатська обласна рада VI скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/deputaty-vi/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

8. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / [Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець]. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.

9. Закон про засади державної мовної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

10. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія / Л. І. Лойко. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 634 с.

11. Макар Н. Задоволення культурних запитів національних меншин Закарпаття: концепція, практика, тенденції [Електронний ресурс] / Наталія Макар. – Режим доступу : www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_8/8_23.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

12. Місцеві вибори 2015 р. Кандидати яких обрано депутатами рад [Електронний ресурс] / Центральна виборча комісія України. – Режим доступу: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP602?PT001F01=910&pf7171=202&pf7331=0 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

13. Остапець Ю. Закарпаття через призму політичних виборів : монографія / Ю.Остапець, М.Токар; НДІ політ. регіоналістики, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Карпати, 2009. – 408 с.

14. Остапець Ю. О. Участь осередків політичних партій у місцевих виборах 2006 року в Закарпатській області / Ю.О.Остапець // Вісн. Держ. акад. керів. кадрів культури і мистец. – 2006. – № 3. – С. 108-114.

15. Піпаш В. Феномен регіонального сепаратизму / Володимир Піпаш. – Ужгород: «Карпатська вежа», 2009. – 36 с.

16. Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року [Електронний ресурс] / Центральна виборча комісія України. – Режим доступу : www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001.html (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

17. Позачергові вибори народних депутатів України 2014 р. Депутати, обрані у загальнодержавному виборчому окрузі. Партія «Блок Петра Порошенка» [Електронний ресурс] / Центральна виборча комісія України. – Режим доступ : www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP602?PT001F01=910&pf7171=202&pf7331=0 (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

18. Протокол територіальної виборчої комісії про підсумки голосування та результати виборів депутатів у багатомандатному виборчому окрузі з виборів депутатів Закарпатської обласної ради // Новини Закарпаття. – 2006. – 6 квітня. – С. 2.

19. Шипка Н. П. Угорська національна меншина у державотворчому процесі України за роки незалежності (1991-2006) [Електронний ресурс] / Н. П. Шипка. – Режим доступу : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-28.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

20. Шипка Н. П. Угорська національна меншина у виборчих процесах незалежної України [Електронний ресурс] / Н. П. Шипка. – Режим доступу : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2008/79-66-9.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Babynets I., Ostapets Yu. Suspilno-politychnyi ta kulturnyi rozvytok uhorskoi natsionalnoi menshyny Zakarpattia (1991-2004 rr.) // Naukovi zapysky instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. – 2006. – Vyp 30, Kn. 1. – S. 56-68

2. Vybory do Verkhovnoi Rady Ukrainy 2012 r. Zakarpatska oblast. Odnomandatni okruhy [Electronic resource] / Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy. – Access mode: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP023?PT001F01=900&PID100=21 (Accessed 20 July 2015).

3. Vybory do Verkhovnoi Rady Ukrainy 2012 r. Deputaty, obrani u zahalnoderzhavnomu vyborchomu okruzi. Partiia rehioniv [Electronic resource] / Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy. – Access mode: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP602?PT001F01=900&pf7171=50&pf7331=0 (Accessed 20 July 2015).

4. Vseukrainskyi perepys naselennia [Electronic resource]. – Access mode : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpatia/ (Accessed 20 July 2015).

5. Novakova V. Doslidzhennia problem romskoho naselennia (za rezultatamy monitorynhu v Avtonomnii Respublitsi Krym, Odeskii ta Zakarpatskii oblastiakh) [Electronic resource]. – Access mode : www.chirikli.com.ua/index.../27_0843b01f6b95db77994b59ea874f732. (Accessed 20 July 2015).

6. Zan M. Uhorskyi avtonomistskyi rukh [Electronic resource]. – Access mode : www.zakarpatia.com/?p=404 (Accessed 20 July 2015).

7. Zakarpatska oblasna rada VI sklykannia [Electronic resource]. – Access mode : http://zakarpat-rada.gov.ua/oblasna-rada/deputaty/deputaty-vi/ (Accessed 20 July 2015).

8. Zakarpattia 1919-2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura / ukrainomovnyi variant ukrainsko-uhorskoho vydannia. – Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 2010. – 720 s.

9. Zakon pro zasady derzhavnoi movnoi polityky [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17 (Accessed 20 July 2015).

10. Loiko L. I. Hromadski orhanizatsii etnichnykh menshyn Ukrainy: pryroda, lehitymnist, diialnist: Monohrafiia. – K.: PTs «Foliant», 2005. – 634 s.

11. Makar N. Zadovolennia kulturnykh zapytiv natsionalnykh menshyn Zakarpattia: kontseptsiia, praktyka, tendentsii [Electronic resource]. – Access mode : www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_8/8_23.pdf (Accessed 20 July 2015).

12. Mistsevi vybory 2015 r. Kandydaty yakykh obrano deputatamy rad [Electronic resource] /

Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy. – Access mode: www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP602?PT001F01=910&pf7171=202&pf7331=0 (Accessed 20 July 2015).

13. Ostapets Yu. Tokar M. Zakarpattia cherez pryzmu politychnykh vyboriv : monohrafiia. – Uzhhorod : Karpaty, 2009. – 408 c.

14. Ostapets Yu. O. Uchast oseredkiv politychnykh partii u mistsevykh vyborakh 2006 roku v Zakarpatskii oblasti // Visn. Derzh. akad. keriv. kadriv kultury i mystets. – 2006. – № 3. – S. 108-114.

15. Pipash V. Fenomen rehionalnoho separatyzmu. – Uzhhorod: «Karpatska vezha», 2009. – 36 s.

16. Pozacherhovi vybory narodnykh deputativ Ukrainy 30 veresnia 2007 roku [Electronic resource] / Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy. – Access mode : www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001.html (Accessed 20 July 2015).

17. Pozacherhovi vybory narodnykh deputativ Ukrainy 2014 r. Deputaty, obrani u zahalnoderzhavnomu vyborchomu okruzi. Partiia «Blok Petra Poroshenka» [Electronic resource] / Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy. – Rezhym dostup : www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP602?PT001F01=910&pf7171=202&pf7331=0 (Accessed 20 July 2015).

18. Protokol terytorialnoi vyborchoi komisii pro pidsumky holosuvannia ta rezultaty vyboriv deputativ u bahatomandatnomu vyborchomu okruzi z vyboriv deputativ Zakarpatskoi oblasnoi rady // Novyny Zakarpattia. – 2006. – 6 kvitnia. – S. 2.

19. Shypka N. P. Uhorska natsionalna menshyna u derzhavotvorchomu protsesi Ukrainy za roky nezalezhnosti (1991-2006) [Electronic resource]. – Access mode : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-28.pdf (Accessed 20 July 2015).

20. Shypka N. P. Uhorska natsionalna menshyna u vyborchykh protsesakh nezalezhnoi Ukrainy [Electronic resource]. – Access mode : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2008/79-66-9.pdf (Accessed 20 July 2015).

Стряпко И., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры политологии и государственного управления Ужгородского национального университета (Ужгород, Украина), E-mail: tomej@ukr.net

Представительство венгерского национального меньшинства в органах выборной власти Украины.

Аннотация. *В статье исследуется проблема представительства венгерского меньшинства в представительных органах власти Украины. Автор анализирует численность венгерского национального меньшинства и специфику ее расселения. Рассматриваются два уровня представительства венгров в органах власти в Украине - парламентское представительство и представительство в местных советах. Исследуются факторы, которые влияли на репрезентацию венгерского меньшинства в парламенте. На местном уровне анализируется представительство венгерского меньшинства в областной, районных и городских советах закарпатской области.*

Ключевые слова: *Венгерское меньшинство, меньшинства в Украине, политическое представительство меньшинств.*

Striapko I., PhD in historical sciences, docent, assistant professor at the Department of Political Science and Public Administration Uzhgorod National University (Uzhgorod, Ukraine), E-mail: tomej@ukr.net

The representation of Hungarian National Minority in the authorities of Ukraine.

Abstract. *The article analyzes the problem of the Hungarian minority representation in representative bodies of Ukraine. The author analyzes two levels - parliamentary representation and representation in local councils.*

Key words: *Hungarian minority, minorities in Ukraine, the political representation of minorities.*

УДК 32:94(477) «18»:665.1

Буравченко Р. В.
кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії
Черкаського державного технологічного університету
(Черкаси, Україна), E-mail: gatyla@ukr.net

ПОЛІТИКА ВЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ВІД ПОЧАТКУ XIX СТ. ДО 1895 Р. СТОСОВНО ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ: ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА НАСЛІДКИ

Анотація. *При наявності жорсткої конкуренції іноземного виробника з більш дешевою собівартістю сировини і виробництва необхідною умовою для динамічного становлення, розвитку і функціонування цукрової промисловості Російської імперії в XIX ст. стала гнучка політика в економічній, аграрній, внутрішній, зовнішній, суспільній та державній сферах, суб'єктивним виразником якої була влада. Політика стосовно галузі повинна була враховувати політичні, економічні, соціальні реалії, змінюватися, використовувати різні моделі масштабів втручання держави в міжнародну і внутрішню економіку, від жорсткого протекціонізму до вільної торгівлі, від націонал-консервативної політики до ліберальної. Гнучкість політики дозволило адекватно реагувати на часові зміни і забезпечити ефективне функціонування промисловості в зазначений період.*

Ключові слова: *мито, пуд, цукор, акциз, тариф, ринок, іноземний, заводи, політика, галузь, синдикат, ціни, виробництво, вітчизняний, Російська імперія, піску, промисловість, протекціонізм, вільна торгівля.*

Предмет суперечок серед політиків і економістів, які тривають вже кілька століть, щодо ефективності протекціонізму чи вільної торгівлі, внаслідок політичних і економічних змін, які відбулися в XX ст. і визначають науково-пізнавальну і практичну реальність на початку XXI ст., має тенденцію до нових якісних зрушень. В різні періоди історичного розвитку зовнішньо і внутрішньо-економічні відносини набували тих чи інших ознак, які визначалися як суб'єктивними так і об'єктивними політичними чинниками. Авантюрні дії керівництва Російської федерації на міжнародній арені, нехтування міжнародним правом та суверенітетом сусідніх держав, як наслідок, відповідні міжнародні економічні і політичні санкції і контрсанкції, знову зробили актуальним диспут щодо більшої ефективності правил економічний взаємовідносин і торгівлі. В даний час в боротьбі за встановлення нових чи відстоювання необхідності дотримування встановлених міжнародних правил співіснування, обома сторонами конфлікту (РФ з сателітами та міжнародне співтовариство) використовуються методи, інструменти як різних форм протекціонізму – селективного, галузевого, прихованого, так і методи вільної торгівлі, наприклад, обвал цін на вуглеводні. В той же час, саме в XIX ст. в розвинутих країнах світу остаточно відбувся промисловий та індустріальний перевороти, перехід на капіталістичні ринково-економічні відносини, фабрично-заводське автоматизоване машинне виробництво і, відповідно, початок пошуку країнами найбільш оптимальної моделі економічних взаємовідносин між абсолютним протекціонізмом (protectionism) та вільною торгівлею (free trade) [9, с. 199; 18, с. 256-257]. Політика щодо цукрової промисловості Російської імперії, яка зародилася на початку XIX ст., територіально розташовувалася на території колишніх Київської, Подільської, Волинської, Полтавської, Харківської та Чернігівської губерній, якраз і була направлена на пошук вищезазначеної оптимальної економічної моделі. За три роки до розпаду Радянського Союзу, відомий економіст, мислитель, політолог, філософ, лауреат Нобелівської премії Фрідріх Август фон Гаєк в дослідженні «Пагубна самовпевненість: помилки соціалізму» науково довів неконкурентоспроможність командно-адміністративної економічної моделі, яка базується на жорсткій протекціоністській торговельній політиці, в той же час сучасні дослідження впливу державного регулювання в цукровій галузі, вказують і на позитивні наслідки втру-

чання, якщо вони не мають системний характер, враховують економічні закони і діють в відносно вузькому діапазоні [3; 4; 21; 25]. Враховуючи, що в середині XIX ст. внаслідок антикріпосницької, земельної реформи Олександра II від 19 лютого 1861 року [22, с. 36-61], кардинально змінилася система соціально-економічних і суспільно-політичних взаємовідносин всередині країни, почалося корінне реформування, то саме дослідження політики, тобто пошуку балансу боротьби різних соціальних груп з приводу влади з метою реалізації власних інтересів та взаємоузгодження їх в складних умовах функціонування цукрової промисловості, дозволяє зробити аналіз найбільш історично оптимального балансування між протекціонізмом і вільною торгівлею. Використовуючи порівняльний, історичний і системні методи при вивчені вищезазначених даних, здійснюючи комплексний аналіз предмета дослідження, можна дослідити вплив державного регулювання на цукрову промисловість, що є метою статті [24, с. 21-25].

Початок вітчизняного законодавства про цукробурякове виробництво відноситься до 1801 р., коли московський аптекар І. Біндгейм подав уряду проект вироблення цукру з буряка. Уряд постановив відвести йому та всім бажаючим ділянки землі в південних губерніях імперії, тобто на території сучасної України, з умовою що на них будуть створені цукрові плантації. При недотриманні даної умови передбачалося повернення землі [5, с. 33]. В 1803 р. була прийнята постанова про видачу пільгової позики тульському поміщику генерал-майору Є. Бланкеннагелю та Я. Єсіпову на розширення цукровиробництва. За умовами позики, Є. Бланкеннагель отримував безвідсоткову позику 50000 карбованців на 20 років. Окрім цього він отримав право перекурювати патоку, що було досить економічно вигідно [5, с. 34]. З 1810 р. ця позика надавалася усім поміщикам, котрі бажали зайнятися цукроварінням. Як зазначалося вище, великим заохоченням для перших цукрозаводчиків був дозвіл з 1811 р. викурювати із відходів цукровиробництва спирт. Внаслідок політики вільної торгівлі низькі тарифи 1816-1819 р. на імпортний цукор, як свідчать джерельні дані, поставили цукрову галузь Російської імперії в критичний стан [5, с. 35]. Справа в тому, що іноземний очеретяний цукор, маючи дешеву робітничу силу і сировину, був дешевше вітчизняного. Тим більше цукрова промисловість Російської імперії лише становилася і не була конкурентоспроможною не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку. Для виправлення ситуації в 1819 р. з метою початкового захисту вітчизняного цукровиробника від іноземної конкуренції урядом було вперше встановлено мито на імпортний цукор в розмірі 75 коп. з пуду [17, с. 75; 23, с. 3-4]. До 1844 р. це мито безперервно зростало. Так з 1819 по 1821 рр. мито на імпортний цукор було збільшено до 1 крб. за пуд, в 1822 р. до 1 крб. 50 коп., в 1823 рр. мито на імпортний цукор було збільшено до 2 крб. 50 коп. з пуду, в 1831 р. згідно розпису 1831 р. мито складало 2 крб. 80 коп. за пуд. Крім мита цукор обкладався в розмірі 12,5 % так званими «карантинними». Тому фактична сума котрою обкладався пуд цукру з 1831 р. складала до 3 крб. 15 коп. [5, с. 198]. В 1841 р. мито на іноземний цукор поступово було підвищено до 3 крб. 80 коп. за пуд, що складало 80 % вартості цукру, а рафінад дозволено ввозити тільки через Одеський порт [5, с. 35-36, 38, 198].

Митна політика уряду та нові тарифи на імпортований цукор досить позитивно позначилося на становленні вітчизняного виробника та на наповненні скарбниці. Кількість цукробурякових заводів зросла з 7 в 1825 році до 340 в 1848 році, а митний прибуток з 2038001 крб. до 6503507 крб. [5, с. 35, 37-39, 42, 38, 42, 199-200].

Наведені дані свідчать, що політика зростання мита на іноземний цукор на початковому етапі становлення цукрової промисловості дали змогу укріпитися вітчизняному виробнику цукру і наповнили державну скарбницю. Так при збільшенні мита за 20 років в 5 разів кількість цукрових підприємств збільшилися майже в 50 разів, що свідчить про позитивну для галузі на початковому етапі становлення свідомо протекціоністської політики.

Прибуток казни від мита на іноземний цукор невпинно зростав до 1844 р. і

збільшив надходження до скарбниці в 4 рази. В п'ятирічці 1843-1848 рр. хоча дещо і зменшився, але складав 6,5 мільйонів крб. в рік, що були суттєвими на той час грошима [5, с. 199].

В період з 1844 по 1864 рр., як свідчать джерела, в уряді розгортається запекла боротьба між прихильниками власників рафінадних заводів, котрі діяли в портових містах, і працювали на імпортній сировині, та прихильників власників цукробурякових заводів, котрі концентрувалися на правобережній та лівобережних українських губерніях. Перші вимагали зменшення мита на цукрову сировину та введення і збільшення акцизу на вітчизняний цукор, інші навпаки збільшити мито на іноземний цукор та зменшити акциз [5, с. 40]. Тобто вимоги обох сторін носили і протекціоністські і вільно-ринкові елементи, виходячи з власних інтересів. Справа в тому що портові рафінадні заводи обробляли дешевий іноземний цукор-сирець, котрий постачався морем. Вітчизняний цукор-сирець був дорожчий за собівартістю через необхідність транспортуванням сушею та більші витрати на культивацію та обробку цукрового буряка ніж на цукровий очерет.

Боротьба за зміну державної політики щодо галузі тривала з перемінним успіхом. Як згадувалося вище в 1844 р. в Міністерство фінансів було подано клопотання рафінадних заводчиків з проханням про зменшення мита на іноземний цукор-сирець [5, с. 200]. Внаслідок клопотання в 1845 р. під приводом нестачі цукру мито на іноземний цукор-сирець було зменшене до 3 крб. 50 коп., в 1846 та 1847 рр. залишилося без змін, а в 1848 р. було зменшене до 3 крб. 20 коп. [5, с. 201,203].

25 лютого 1848 р. був затверджений акциз з кількості отриманого цукрового піску вітчизняного виробника [5, с. 203], що свідчить про посилення позицій власників портових рафінадних заводів в уряді, а також намагання уряду наповнити казну надходження в котру з мита на іноземний цукор зменшенням. Акциз повинен був братися з кількості виробленого цукру. Кількість цукру визначалася по узаконеним нормам виходу його з буряковиці і добової виробітки снарядів, котрі використовувалися для добування соків і по кількості робочих днів заводів. Норми виходу і добової роботи снарядів були прийняті такі: вихід цукрового піску з берківця буряковиці був прийнятий в розмірі 3 % від ваги, або 12 фунтів, а добовий виробіток гідравлічних пресів була визначена по діаметру великого поршня або циліндру при 9 дюймів в 25 берковець, при 10 дюймів в 30 берковець, при 12 дюймів в 40 берковець [5, с. 204]. Згідно з цим визначалась добовий виробіток і інших сокодобуваючих снарядів. Внаслідок даних розрахунків розмір акцизу в 1848 р. був назначений по 60 коп. з пуду піску [5, с. 204], з деякими пільгами для невеликих і знову побудованих заводів. Даний акциз діяв до 1864 р.

Окрім акцизу вітчизняні цукрові заводи повинні були виплачувати від 3 до 50 крб. в рік в залежності від кількості цукрового піску що вироблявся за свідоцтво на право утримувати цукровий завод [5, с. 204].

Разом з введенням акцизу на вітчизняний мито на іноземний цукор-сирець продовжували зменшувати, що свідчить про перехід від протекціоністської до вільноринкової політики уряду в цукровій галузі. На це рішення вплинула і блокада Російської імперії під час Кримської війни 1853-1856 рр. мито на сухопутне ввезення цукру-піску було тимчасово зменшене до 2 крб. з пуду, на рафінад до 4 крб. з пуду [5, с. 206]. Після закінчення Кримської війни 15 березня 1856 р. [7, с. 157] постало питання про повернення до довоєнних тарифів. Однак 5 червня 1856 р. була створена особа комісія при Департаменті мануфактури і торгівлі, котра рекомендувала підвищити акциз на вітчизняний цукор вдвоє, тобто до 1 крб. 20 коп. з пуду і знизити мито протягом 6 років до 1 крб. 50 коп. з пуду [5, с. 208]. Внаслідок діяльності комісії та клопотання міністра Брока, котрий як свідчать тогочасні джерела, лобіював петербурзьких рафінерів, 5 липня 1856 р. мито на іноземний цукровий пісок, котрий привозили морем, було встановлено в розмірі 3 крб. з пуду, а на рафінад в розмірі 5 крб. з пуду [5, с. 206-207]. Дані тарифи призвели до зменшення

надходжень в казну, та протестів впливових вітчизняних виробників цукру, таких як О. Бобринський [5, с. 208]. Антикріпосницька та земельна реформи теж вимагали перегляд політики щодо цукрової галузі. Як наслідок, в 1862 р. митна комісія вирішила: 1) мито повинна перевищувати акциз в 5 разів (реально в 15); 2) знизити морське мито з привізного цукрового піску до 1,5 крб. починаючи з 1864 р. по 25 коп. кожний рік; 3) відмінити заборону ввезення рафінаду та інших похідних цукрового виробництва [5, с. 211].

14 березня 1863 р. Державної радою сухопутне мито на цукор-сирець було встановлено в розмірі 2 крб. 50 коп. з пуду, морське на рафінад в розмірі 4 крб. 50 коп. [5, с. 212], а в 1867 р. сухопутне мито було зменшено до 1 крб. 50 коп. з пуду [5, с. 201,203,212-213], що спричинило великі збитки бюджету. Одночасно було змінено акциз на внутрішній цукор. 26 листопада 1863 р. був затверджений, а 1 травня 1864 р. введений в дію новий «Устав про акциз з цукрового піску внутрішнього виробництва» [5, с. 212]. В 1866 році імператор Олександр II наказав прийняти позитивні положення до збільшення державного прибутку від цукру на 2 млн. крб., стосовно кошторису 1866 р. або на 1700000 крб. стосовно кошторису 1867 року [5, с. 212-213]. Висновки по даному питанню, котрі були прийняті в Департаменті торгівлі і мануфактури, полягали в тому, що найбільш дієвим засобом до досягнення поставленої імператорським указом мети було б зниження мита до 1,5 крб. з пуду, згідно з думкою податкової комісії 1862 р. [5, с. 213]. Державна рада 16 червня 1867 року постановила: 1) акциз брати 50 коп. з пуду. Якщо прибуток з мита та акцизу не досягне в середньому 6500000 крб. в рік то з 1 серпня 1870 р. по 1 серпня 1872 р. збільшити акциз до 70 коп. з пуда; 2) мито на цукор сирець та рафінад залишити без змін до 1 серпня 1872 р.; 3) за вивезений за кордон цукор повертати акциз в розмірі 27 коп. з пуда [5, с. 214]. З квітня 1873 р. при вивезені цукру за кордон акциз повертався повністю. Для виконання імперської постанови в 1871 р. при Міністерстві фінансів була створена особлива комісія для розгляду мита і акцизу [5, с. 214]. Комісія розробила устав котрий впроваджував механізм сплати акцизу і штрафні санкції за несвоєчасну сплату. Згідно уставу: 1) надавалися пільги в розмірі 0,5 % підприємствам, котрі сплатили акциз до 1 травня, тобто вчасно; 2) накладалася пеня за невчасну сплату акцизу в розмірі 0,5 % за перші три місяці і 2 % за наступні три місяці; 3) передбачалося не видавати свідоцтво на нове виробництво до повної сплати акцизу і штрафних санкцій, окрім випадків розбіжностей в розрахунках. В разі подальшої не сплати акцизу: а) тимчасово заборонялася діяльність цукрових заводів; б) якщо акциз не сплачувався і через рік – устав передбачав продажу цукрових заводів на користь державної скарбниці. В разі оренди заводу, згідно уставу, відповідав в першу чергу орендатор, другорядно – власник [5, с. 236-237].

Що до мита на іноземний цукор-пісок то по тарифу від 5 липня 1863 р. ст. 73 та доповнення до статті згідно указу 2 липня 1872 року в Російській імперії було встановлено наступні сухопутне і морське мита: на цукор сирець 2,5 крб. з пуду, на рафінад 3,5 крб. з пуду. За п'ять років вони були зменшені до 2,0 крб. з пуду і 3,0 крб. з пуду відповідно [5, с. 237-238]. Однак з 1877 р. мито повинні була сплачувати золотом [20, с. 208], що спричинило до майже повного припинення надходження мита. У цей же час, як свідчать джерела, у Західній Європі відчувався брак цукру, тому вона стала хорошим ринком для експорту. Через кризу на Заході трималися високі ціни. Це зумовлювало значне зростання виробництва в Україні впродовж 1881-1884 рр., що було сприятливим для цукрової галузі. Внаслідок урядової політики цукроварні приносили досить високі дивіденди, котрі коливались від 15 до 20 % [20, с. 208].

Митна класифікація цукру та його сортів була викладена указом 1868 р., пізніше докладно викладена в циркулярі міністра Фінансів 23 жовтня 1872 р. № 14,267 (показник № 43) в пояснення до указу 2 листопада 1872 р. (показник № 28) про мито на цукор [5, с. 238].

Сиропи були обкладені митом по 1 крб. 10 коп. до ваги пуда брутто. На тару з сир-

цю мито складало в відсотках до ваги: сирець в ящиках – 15 %, в бочках та плетінках – 8 %, в одинарних мішках – 2 %, в подвійних мішках – 4 %, в потрійних мішках – 6 %; з яванського сирцю в кошиках – 10 %; рафінад в головах – 20 %, в кусках – 8 % [5, с. 239]. З приведених даних можна зробити висновок, що урядова політики починаючи з 70-х рр. XIX ст. вже не проводила жорстких протекціоністських дій стосовно іноземного цукру, дозволяючи ввозити його по досить низьких тарифів, щоправда сплачуючи їх золотом.

Стосовно акцизної політики уряду, то як згадувалося вище з квітня 1873 р. повертався акциз від вивезеного за кордон цукру. Спочатку урядом було прийнято рішення, що акциз буде повертатися тимчасово протягом 2 років в розмірі з пуду ваги нетто: сирець піску жовтого – 26 коп., сирець піску білого – 45 коп., рафінаду – 47 коп. [5, с. 239]. В період з 28 квітня 1875 р. по 18 квітня 1877 р. тарифи були змінені до розмірів: за сирець піску жовтого – 45 коп., за сирець піску білого та рафінад – 80 коп. Ця остання норма повернення акцизу була продовжена до 1 липня 1877 р. (указ Міністерства фінансів 1877 р. № 21), потім продовжена до 1 січня 1878 р. [5, с. 240].

У 1881 р. уряд удосконалив акцизну систему – ввів збір акцизу по вазі готового цукру. Ця система діяла без особливих змін до 1917 р., забезпечуючи стабільні прибутки державі [8, с. 73-74].

Щоб прослідкувати вплив урядової політики на вартість цукру протягом охопленого періоду проаналізуємо середні ціни на буряковий цукор в Києві та тростинний в Санкт-Петербурзі в XIX ст. (Див. Таб. 1.) [2, с. 62-63; 5, с. 42; 10; 19, с. 6].

Таблиця 1.

Середні ціни на цукор в Російській імперії з 1802 по 1895 рр.

Роки	Буряковий в Києві, крб. за пуд.	Тростинний в Санкт-Петербурзі, крб. за пуд.
1802	–	30 крб. 50 коп.
1848	–	7 крб. 97¾ коп.
1850	7 крб.	8 крб. 21½ коп.
1855	7 крб. 20 коп.	8 крб. 55 коп.
1860	6 крб.	7 крб. 51 коп.
1863	5 крб. 60 коп.	7 крб. 26 коп.
1864	5 крб.	–
1865	5 крб. 72 коп.	–
1866	6 крб. 11 коп.	7 крб.
12½ коп.		
1867	4 крб. 65 коп.	–
1868	5 крб. 12 коп.	–
1869	4 крб. 40 коп. – 5 крб. 01 коп.	7 крб. 30 коп.
1870	4 крб. 70½ коп.	6 крб. 10 коп.
1871	5 крб. 70 коп.	–
1872	5 крб. 03 коп.	–
1873	6 крб. 18 коп.	–
1874	5 крб. 55 коп.	–
1875	5 крб. 32 коп.	–
1876	4 крб. 82 коп.	–
1877	4 крб. 97 коп.	–
1878	5 крб. 10 коп.	–

1879	4 крб. 72 коп.	–
1880	4 крб. 99 коп.	–
1886	3 крб. 25 коп.	–
1887	4 крб. 37 коп.	–
1888	4 крб. 47½ коп.	–
1889	4 крб. 42½ коп.	–
1890	4 крб. 21 коп.	–
1891	4 крб. 75 коп.	–
1892	4 крб. 70 коп.	–
1893	4 крб. 05 коп.	–
1894	4 крб. 47 коп.	–

Тобто, якщо на початковому етапі становлення вітчизняного цукровиробництва, згідно таблиці вартість пуда цукру була 30 крб. 50 коп., але вже в 1850 р. ціна впала до 7 крб. проти 8 крб. 21½ коп. привізного і постійно знижувалася до 1886 р. Після утворення синдикату ціна дещо збільшилася, але потім знову почала падати. Наприкінці 70-х рр. XIX ст. ціни на цукор у середині крани становили 7-9 крб. за пуд [12, с. 19]. Такі високі ціни забезпечували значні прибутки, притягали в галузь все нові капітали. В результаті виробництво цукру в крамі зросло з 16 млн. пудів у 1881/82 господарському році до 29 млн. пудів у 1885/86 господарському році [12, с. 19-20]. Випуск цукру не був обмеженим ніякою межею і на внутрішній ринок потрапляв весь цукор, який залишався від минулого сезону цукровиробництва, так і вироблений у поточному господарському році.

Але такий порядок ніяк не забезпечував стабільного розвитку цукрової промисловості, головним чином через крайню нестабільність зборів буряка у Російській імперії: в урожайні роки ціна цукру падала так низько, що не окупала собою видатків на виробництві, а в неврожайні роки ціна на цукор надзвичайно зростала, що викликало значне скорочення споживання цукру.

У 1885/86 господарському році урожай був дуже добрий, цукрозаводи виробили 29 млн. пудів, але вітчизняні споживачі змогли закупити тільки 20 млн. пудів [16, с. 148]. Так виникла криза перевиробництва: на внутрішньому ринку в 1885/86 господарському році виявилося 9 млн. пудів зайвого цукру.

Щоб усунути надлишок цукру і таким чином вити із кризи надвиробництва, уряд дозволив вивозити зайвий цукор за кордон, повертаючи цукрозаводчикам акцизний збір і виплачувати їм вивізну премію у розмірі 0,9–1,0 крб. за кожний вивезений пуд цукру [16, с. 148]. Але, у зв'язку з конкуренцією інших країн-виробників цукру, форсований експорт цукру не вдався. Цукор залишився у середині країни і продовжував поступати на ринок, ціни на нього продовжували знижуватися. Так, ціни на цукор на Київській товарній біржі, яку були визначальними для внутрішнього ринку, у липні 1886 р. становили 3–3,5 крб. за пуд при собівартості 3,4–3,6 крб. [12, с. 21], тобто вони вже не виправдовували вартості виробництва, а це яскрава ознака кризи перевиробництва. Для регулювання виробництва цукру ще в 1871 р. була створена комісія, котра розподілила всі заводи імперії на три райони: Малоросія (Лівобережжя) з Воронезькою губернією, Південно-Західні губернії (Правобережжя) з Царством Польським та інші губернії [5, с. 41]. Однак норми були в 2-7 разів менше наявності цукру, що реально вироблявся, і тому були нереальні.

Еліта цукровиків прийняла на себе головний економічний удар, і почала шукати вихід з тієї ситуації що склалася. Цукровики зібрались у Києві і звернулись до держави з вимогою знизити податки на продаж цукру всередині країни, встановити квоти на виробництво і вирощування буряків відповідно до «реальних потреб». Серед ініціаторів були найбільші цукровиробники – Чацькі, Потоцькі, Бродські, Терещенки, Балашови. Вони зобов'язалися не перевищувати середню цифру останніх

п'яти років, а на будь-який надлишок накладали податок по 85 коп. за пуд. Для контролю за дотриманням зобов'язань було створено наглядовий комітет з 11 осіб. Цю угоду постійно поновлювали. Вперше до неї приєдналося 78 % цукрозаводчиків, востаннє, в 1896 р. – 91 % [20, с. 209]. Цукрозаводчики також вимагати від уряду встановити норму виробництва цукру для кожного заводу. Це був спосіб регуляції постачання внутрішнього ринку цукру з метою попередити його надлишок і падіння цін на цього.

Проте у 1886 р. уряд відхилив клопотання власників заводів про нормування цукрового виробництва [12, с. 22-23]. Міністерство фінансів вважало, що забезпечення балансу між виробництвом цукру і його споживанням є справою самих цукрозаводчиків.

Не одержавши згоди на обмеження цукрового виробництва законодавчим шляхом, цукрозаводчики вирішили організували синдикат. Такий синдикат був заснований 28 квітня 1887 р. на з'їзді цукрозаводчиків у Києві [7, с. 323; 15, с. 125]. Синдикат мав випускати на внутрішній ринок тільки певну, передбачену угодою, кількість цукру. Цукор, що вироблявся понад норму, підлягав вивезенню за кордон, хоч ціни на нього за кордоном були нижчі, ніж в Російській імперії.

Синдикат швидко зростав. У 1894 р. він об'єднував 93,5 % усіх цукрових заводів країни, зокрема абсолютну більшість заводів українських губерній [2, с. 59; 12, с. 23-25]. Мета синдикату полягала в тому, щоб до певного рівня, доки не зміниться кон'юнктура, скоротити виробництво цукру. Шляхом скорочення випуску цукру на заводах – членах синдикату вдалося підвищити ціни на внутрішньому ринку. Вже наприкінці 1887 р. ціни зросли пересічно до 4,35–4,37 крб. за пуд, що забезпечувало необхідний рівень рентабельності виробництва [12, с. 25-26]. Синдикат стабілізував ціни на цукор, забезпечив такий їх рівень, котрий не тільки перекрив затрати на виробництво, але й забезпечив необхідні прибутки для підприємців, що, у свою чергу, забезпечувало необхідний приплив капіталів у галузь, стимулювало їх розвиток.

У радянській історіографії міцно утвердилася негативна оцінка діяльності сприятливої державної політики щодо цукрового синдикату, як організації, що забезпечувала максимально високі прибутки цукрозаводчикам за рахунок встановлення максимально високих цін на внутрішньому ринку [8, с. 155; 11, с. 19]. Ця однобічна оцінка йшла від теоретика марксизму-ленінізму В. Ульянова-Леніна, засновника держави з жорсткою протекціоністською політикою [13, с. 159]. Позитивні сторони діяльності синдикату, що полягали у стабілізації ринку цукру в країні, сприяли виходу із кризи надвиробництва, промисловому піднесенню галузі – з ідеологічних міркувань замовчувалися радянською історіографією. У сучасній вітчизняній історіографії переглядаються ці застарілі погляди на діяльність цукрового синдикату [16, с. 150]. Підкреслюється, що цукровий синдикат відіграв важливу роль у стабілізації ринку цукру, поклав початок недержавному регулюванню ринку і реальному впливу на рівень цін, підготував умови для державного регулювання ринку [6, с. 75].

Але синдикат – це громадська організація цукрозаводчиків. Дієвих способів впливу на порушників угоди при нормуванні випуску цукру на внутрішній ринок у них не було. Чим краще складалася ринкова кон'юнктура, тим більша була спокуса окремих учасників синдикату порушити угоду. Власники заводів, які не були членами синдикату, поспішили використати вигідну кон'юнктуру і всіляко розширювали виробництво. У цих умовах з'явилися порушники угоди і серед членів синдикату. Так судовий процес керівництва синдикату проти однієї з порушниць – О. Баскакової – власниці Андрушківської цукроварні на Київщині – з 1894 р. провалився [6, с. 75].

Під час діяльності синдикату уряд знову повертається до протекціоністських заходів щодо галузі. Так 20 лютого 1887 р. Міністерство фінансів постановило викупивши залишки цукру на складах. Цим була започаткована політика демпінгу на

експорт, негативно сприйнята пресою з огляду на внутрішню злиденність. До кінця 1888 р. кількість цукроварень зменшилася з 251 до 229. Лише 218 з них могли дати продукцію протягом того сезону. Загальне виробництво скоротилося з 29 до 25,9 млн. пудів. Три правобережні губернії у 1886 р. у 1886 р. реалізували 58,2 % від усього продажу імперії, в наступному році – 54,4 %. У 1889 р. тут було вироблено 15,4 млн. пудів цукру-рафінаду: Київська губернія – 8,4 млн., Подільська – 5,4 мли, Волинська – 1,5 млн. Виплата дивідендів акціонерними товариствами становила 15-25 % [20, с. 210].

За винятком 1893 р., коли через поганий врожай довелося імпортувати цукор, у наступні роки власники цукрових заводів могли тільки позитивно оцінювати з приводу російської політики експорту. До англійських та італійських ринків додалися ще Хіва, Бухара, Персія, Афганістан, Китай. Наприкінці XIX ст. правобережні губернії України виробляли 69 % цукру імперії. Продукція перевищувала 100 тис. пудів на рік у Житомирському, Бердичівського, Брацлавського, Гайсинського, Уманського повітів. Сприятлива для цукровиробників кон'юнктура протрималася до 1914 р. Популяризація чаю зумовила практично постійне перевищення попиту над пропозицією, хоча в цілому по імперії споживання цукру залишалося низьким (7 кг на рік на душу в 1910 р., в той час як в Англії та Франції – відповідно 43 та 17 кг). Пільги цукровиробникам зберігалися, монополізація поглиблювалася [20, с. 210].

В результаті розпаду синдикату і безконтрольного продажу цукру на внутрішньому ринку його ринкова ціна негайно впала з 4,51 крб. за пуд восени 1894 р. до 3,95 крб. весною 1895 р. [2, с. 62-63; 5, с. 42; 10; 19, с. 6] А це погрожувало не лише новою кризою перевиробництва, але і крахом багатьох цукрових заводів, великими збитками державі через недоїмки по акцизу за цукор, що давав у бюджет держави прибуток в сумі 1,75 крб. з кожного проданого на внутрішньому ринку пуду цукру [16, с. 151]. Тому регулювання ринку цукру була змушена частково взяти на себе держава, використовуючи з цією метою гнучку і динамічну економічну, аграрну, внутрішню, зовнішню, державну і суспільну політика, враховуючи економічні закони і не ставлячи під сумнів ринкові відносини.

Отже до 1895 р. стосовно цукрової галузі урядова політика істотно змінювалася протягом трьох хронологічних періодів. При розвитку цукрової галузі в 1801–1844 рр. коли уряд проводив відкриту протекціоністську політику цукрові підприємства мали різноманітні пільги: можливість отримання безвідсоткової позики на великий термін, дозвіл викурювати з патоки спирт. Також вітчизняна цукрова галузь була захищена від конкуренції високими тарифами на іноземний цукор, котрий починаючи з 75 коп. в 1819 р. зріс до 3 крб. 80 коп. в 1841 р., що досягло майже 80 % з цінності цукру. Починаючи з 1844 р. політика уряду в цукровій галузі характеризувалася коливанням від помірно-протекціоністської до ліберальної, коли незважаючи на зменшення мита на іноземний цукор, та введення акцизу уряд всіляко підтримував вітчизняного виробника цукру, хоча прямо не втручаючись в розвиток галузі. Найбільше відтворення ліберальна політика знайшла в 60–70 рр. XIX ст., коли уряд проводив реформування економіки, в тому числі і цукрової галузі та розглядав впровадження політики «вільної торгівлі». Однак, вже починаючи з кінця 70 х років XIX ст., політика уряду все більш направлена на захист вітчизняного виробника та створення пільгових умов для експорту цукру за кордон. В 1877 р. мито на іноземний цукор повинні були сплачувати вже золотом, з 1881 р. уряд повертав цукрозаводчикам акцизний збір і виплачувати їм вивізну премію у розмірі 0,9-1,0 крб. за кожний вивезений пуд цукру, а з лютого 1887 р. Міністерство фінансів постановило викупити залишки цукру на складах наказом викупати залишки цукру зі складів, і поверненні акцизу за експортований цукор. І хоча уряд ще напряму не береться нормувати виробництво, зберігаючи елементи вільної ринкової торгівлі, але всіляко підтримує синдикат цукровиробників, котрий повинен був взяти на себе функцію по нормуванню виробництва.

Можна зробити висновок, що в 1844-1880 рр. урядова політика в цукровій галузі змінюється в бік вільно-ринкових відносин, зменшується мито на привізний цукор, встановлюється акциз, механізм його збирання на внутрішнє виробництво, спостерігати орієнтування урядової політики не тільки на забезпечення внутрішнього ринку вітчизняним цукром, а й на створення привабливих умов для вітчизняного виробника для експорту цукру. Все це свідчить про міцні позиції вітчизняного виробника, котрий вже не потребував сприятливих умов митного протекціонізму. Користуючись пільговими кредитами, при наявності дешевої сировини, робочої сили, палива і величезному внутрішньому ринку цукрова промисловість забезпечувала промисловцям високі та стабільні прибутки, так у 70-х рр. цукрові заводи давали 8-10 % щорічного прибутку [1, с. 167]. Внаслідок політики уряду з 70–х рр. XIX ст. розпочався масштабний вивіз вітчизняного цукру за кордон [14, с. 7]. Величину акцизного збору спочатку визначали по нормах виробітку цукру із буряка. Фінансове відомство постійно підвищувало ці норми. Про це свідчить акцизний статут 5 липня 1863 р., закони від 10 червня 1872 р. і 15 травня 1879 р. [5, с. 213, 237]. Це змушувало цукрозаводчиків удосконалювати технологію виробництва, щоб збільшити видобуток цукру понад встановлену норму, і таким чином виплачувати менший процент акцизного збору.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Абрагам К. Ф. Что нового в области кристаллизации сахара дало производство 1897-1898 гг. / К. Ф. Абрагам– К., 1897. – 15 с.
2. Волохов Л. Ф. Сахарная промышленность России в цифрах / Л. Ф. Волохов – К., 1913. – 102 с.
3. Гуща І. О. Державне регулювання цукробурякового виробництва: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / І. О. Гуща ; Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 20 с. – укр.
4. Духновська Л. М. Вплив державного регулювання на ефективність діяльності підприємств цукрової промисловості: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Л. М. Духновська ; Нац. ун-т харч. технологій. – К., 2006. – 19 с. – укр.
5. Завадский Й. Б. Наше свеклосахарное производство, его прошлое и настоящее / Й. Б. Завадский – К., 1878. – 312 с.
6. Заєць О. С. Ринок цукру: Проблеми теорії і практики / О. С. Заєць – К., 1999. – 388 с.
7. История Украинской ССР. – К., 1983. – Т. 4. – 694 с.
8. Киняпина Н. С. Политика русского самодержавия в области промышленности (20-50-е годы XIX ст.) / Н. С. Киняпина – М., 1968. – 453 с.
9. Киреев А. П. Международная экономика. В 2-х ч. / А. П. Киреев // Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов, Ч. І. - М., 1997. – 416 с.
10. Кругловенко В. И. От лабораторных опытов до первых заводов / В. И. Кругловенко // Сахарная промышленность. – М. – 1997. – № 4. – С. 7-9.
11. Лавров П. А. Рабочее движение на Украине в период нового революционного подъема 1910-1914 гг. / А. П. Лавров – К., 1966. – 123 с.
12. Левин И. И. Свеклосахарная промышленность в России / И. И. Левин – СПБ, 1910. – 135 с.
13. Ленін В. І. Повн. зібр. Творів / В. І. Ленін – Т. 34.– 431 с.
14. Мельник Л. Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. / Л. Г. Мельник– К., 1972. – 240 с.
15. Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні / О. О. Нестеренко – К., Вид-во Акад. Наук УРСР, 1962. – 580 с.
16. Оляниц В. В. Розвиток цукрової промисловості на Лівобережній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: Дисертаційне дослідження … кандидата історичних наук / В. В. Оляниц – Харків, 2000. – 350 с.
17. Орлик В. М. Митна політика Російської імперії та організація митного контролю в українських губерніях у дореформений період (1795-1861 рр.) / В. М. Орлик // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України. – 2003. – Вип. VI. – С. 70-77.
18. Осовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2006. – 356 с.
19. Пакульский Н. А. Из области свеклосахарной промышленности в Черниговской губернии / Н. А. Пакульский – К., 1901. – 24 с.

20. Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н. Р. Темірова – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 319 с.

21. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность: ошибки социализма / Ф. А. Хайек / Пер. с англ. Елены Осиновой; под ред.: У.У. Бартли, Е. Гордеевой. – М.: Изд-во «Новости», 1992. – 304 с.

22. Хрестоматия по истории СССР, 1861 – 1917: Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. «История» / Сост. В.Ф. Антонов и др.; Под ред. В.Г. Тюкавкина. – М.: Просвещение, 1990. – 416 с.

23. Цехановский М. Ю. Исторический обзор свеклосахарной промышленности (1800-1904) / М. Ю. Цехановский – К., 1904. – 97 с.

24. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: Підручник / П. П. Шляхтун. — К.: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

25. Hayek F.A. The Fatal Conceit: The Errors of Socialism // Vol. 1: Edited by William W. Bartley, III., 1988. – 194 p.

REFERENCES:

1. Abragam K. F. Chto novogo v oblasti kristallizacii sahara dalo proizvodstvo 1897-1898 gg. [What's new in the field of sugar crystallization yielded production 1897-1898] – K., 1897. – 15 s.

2. Volohov L. F. Saharnaya promyshlennost' Rossii v cifrah [Russian sugar industry in figure] – K., 1913. – 102 s.

3. Guscha I. O. Derzhavne regulyuvannya cukroburyakovogo virobnictva [State regulation of sugar beet production]: Avtoref. dis... – K., 2005. – 20 s.

4. Duhnovs'ka L. M. Vpliv derzhavnogo regulyuvannya na efektivnist' diyal'nosti pidpriyemstv cukrovoyi promislovosti [The impact of government regulation on the efficiency of the sugar industry enterprises]: Avtoref. dis... – K., 2006. – 19 s.

5. Zavadskij J. B. Nashe sveklosaharnoe proizvodstvo, ego proshloe i nastoyaschee [Our beet-sugar industry, its past and present] – K., 1878. – 312 s.

6. Zayec' O. S. Rinok cukru: Problemi teoriyi i praktiki. [Sugar market: Theory and Practice] – K., 1999. – 388 s.

7. Istoriya Ukrainskoj SSR. [History of the Ukrainian SSR] – K., 1983. – T. 4. – 694 s.

8. Kinyapina N. S. Politika russkogo samoderzhaviya v oblasti promyshlennosti (20- 50-e gody XIX st.). [Politics Russian autocracy in industry (20- 50 years of XIX century)] – M., 1968. – 453 s.

9. Kireev A. P. Mezhdunarodnaya `ekonomika. V 2-h ch. [International Economics. At 2 p.] / Mezhdunarodnaya mikro`ekonomika: dvizhenie tovarov i faktorov proizvodstva. Uchebnoe posobie dlya vuzov [International Microeconomics: the movement of goods and factors of production. Textbook for high schools], Ch. I. - M., 1997. – 416 s.

10. Kruglovenko V. I. Ot laboratornyh opytov do pervyh zavodov [From laboratory experiments to the first plants] / Saharnaya promyshlennost'. [Sugar industry] – M. – 1997. – № 4. – S. 7-9.

11. Lavrov P.A. Rabochee dvizhenie na Ukraine v period novogo revolyucionnogo pod`ema 1910-1914 gg.[The labor movement in the Ukraine in the period of new revolutionary upsurge of the years 1910-1914] – K., 1966. – 123 s.

12. Levin I. I. Sveklosaharnaya promyshlennost' v Rossii. [Beet sugar industry in Russia] – SPB, 1910. – 135 s.

13. Lenin B. I. Povn. zibr. tvoriv. [Complete works] – T. 34.– 431 s.

14. Mel'nik L. G. Tehnichnij perevorot na Ukrayini u XIX st. [The technical revolution in Ukraine in the XIX century] – K., 1972. – 240 s.

15. Nesterenko O. O. Rozvitok promislovosti na Ukrayini. [The development of industry in Ukraine] – K., Vid-vo Akad. Nauk URSR, 1962. – 580 s.

16. Olyanich V.V. Rozvitok cukrovoyi promislovosti na Livoberezhnij Ukrayini naprikinci XIX – na pochatku XX st.: Disertacijne doslidzhennya [The development of the sugar industry in Left-Bank Ukraine late XIX - early XX century] – Harkiv, 2000. – 350 s.

17. Orlik V.M. Mitna politika Rosijs'koyi imperiyi ta organizaciya mitnogo kontrolyu v ukrayins'kih guberniyah u doreformenij period (1795-1861 rr.) [Customs Empire and organization of customs control in the Ukrainian provinces in the pre-reform period (1795-1861 years.)] / Problemi istoriyi Ukrayini XIX – pochatku XX st. [Problems of history of Ukraine XIX - early XX century] – K.: In-t istoriyi Ukrayini NAN Ukrayini. – 2003. – Vip. VI. – S. 70-77.

18. Osovs'ka, G. V. Ekonomichnij slovnik [Economic Dictionary]. – K. : Kondor, 2006. – 356 s.

19. Pakul'skij N.A. Iz oblasti sveklosaharnoj promyshlennosti v Chernigovskoj gubernii. [From the field of sugar beet industry in Chernigov province] – K., 1901. – 24 s.

20. Temirova N.R. Pomischiki Ukrayini v 1861–1917 rr.: social'no-ekonomichna evolyuciya.

[Landowners of Ukraine in 1861-1917 gg .: socioeconomic evolution] – Donec'k: DonNU, 2003. – 319 s.

21. Hajek F.A. Pagubnaya samonadeyannost': oshibki socializma [Pernicious conceit: mistakes socialism]. – M.: Izd-vo «Novosti», 1992. – 304 s.

22. Hrestomatiya po istorii SSSR, 1861 – 1917: Ucheb. posobie dlya ped. in–tov po spec. «Istoriya» [Reader on history of the USSR, 1861 - 1917: Textbook. posobye for ped. ing on in-spec. «History»]. – M.: Prosveschenie, 1990. – 416 s.

23. Cehanovskij M.Yu. Istoricheskij obzor sveklosaharnoj promyshlennosti (1800-1904) [Historical overview of the sugar beet industry (1800-1904)]. – K., 1904. – 97 s.

24. Shlyahtun P.P. Politologiya: istoriya ta teoriya: Pidruchnik [Politics: History and Theory: Textbook]. — K.: Centr uchbovoyi literaturi, 2010. – 472 s.

25. Hayek F.A. The Fatal Conceit: The Errors of Socialism // Vol. 1: Edited by William W. Bartley, III., 1988. – 194 p.

Буравченко Р. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры философии Черкасского государственного технологического университета (Черкассы, Украина), E-mail: gatyla@ukr.net

Политика властей Российской империи с начала XIX в. к 1895 г. в отношении сахарной отрасли: закономерности и последствия

Аннотация. *При наличии жесткой конкуренции иностранного производителя с более дешевой себестоимостью сырья и производства, необходимым условием для динамичного становления, развития и функционирования сахарной промышленности Российской империи в XIX в. стала гибкая экономическая, аграрная, внутренняя, внешняя, общественная и государственная политика, субъективным выразителем которой является власть. Политика в отношении отрасли должна учитывать политические, экономические, социальные реалии, меняться, использовать различные модели и масштабы вмешательства государства в международную и внутреннюю экономику, балансировать от жесткого протекционизма к свободной торговле, от национал-консервативной политики к либеральной. Гибкость политики позволило в XIX в. адекватно реагировать на изменения и обеспечить эффективное функционирование промышленности в указанный период.*

Ключевые слова: *пошлина, пуд, сахар, акциз, тариф, рынок, иностранный, заводы, политика, отрасль, синдикат, цены, производство, отечественный, Российская империя, песка, промышленность, протекционизм, свободная торговля*

Buravchenko R., Ph.D in History, Associate Professor of Philosophy's department Cherkasy State Technological University (Ukraine, Cherkassy), E-mail: gatyla@ukr.net

The Policy of the Russian Empire from the beginning of the XIX century to 1895 in respect of the sugar industry: patterns and consequences

Abstract. *Operation and development of the sugar industry of the Russian Empire in the XIX century envisaged realization of flexible economic, agricultural, domestic, foreign, state, public policy of authorities. Study of flow and the effects of political processes in the field of sugar industry allow us to understand how was the policy of the then ruling government effective, competent, balanced and professional and how were effective power solutions. The subject of the work is exactly the patterns and consequences of economic, agricultural, domestic, foreign, public power and public policy of the Russian Empire in the XIX century. in the sugar industry. Aforesaid defines research topic, namely «The policy of the Russian Empire from the beginning of the XIX century. to 1895 in respect of the sugar industry: patterns and consequences. « The aim is to study the totality of activities of political life subjects of the Russian empire XIX century, their impact on the object of study - the sugar industry through political and economic instruments [duties, excise taxes, tariffs] to achieve political and economic goals. The historical method used in political science to study political phenomena in their sequential development time, revealing logical relationships past, present and future allows you to explore patterns and categories of economic, agricultural, domestic, foreign, public power and public policy of the Russian Empire in the XIX century in the sugar industry, enables deep and thoroughly understand the subject, describe the level of development policy for the sugar industry, allows us to establish a comprehensive description of the political reality of that time. Fighting liberal, neo-liberal, socialist, social democratic, conservative and neoconservative doctrines in the XXI century determines the relevance of the study, when similar processes occurred in the political life of Russian empire XIX century in direct at the sugar industry. As the result of research is the allocation of three chronological periods, when government*

policy regarding sugar industry significantly changed from rigid to moderately protectionist, protectionist and liberal, due to political and economic factors of the time. The practical value of the work is the opportunity to make a critical analysis of the crisis in the sugar industry for about a century ago, which took place in the Ukrainian lands, development of specific recommendations, improving the Ukrainian state policy on betterment of the industry today. Supporters of the command-administrative policy, statism and protectionism actively popularize the idea that the Liberal government policy of the Russian Empire on the sugar industry hampered its development in the study period. This opinion represents the best in Soviet historiography. Liberal politics, on the contrary, considering the upgrowth dynamics and political reality, stimulated the development of sugar industry.

Key words: *duty, pood, sugar, excise tax, the rate market, foreign, factories, politics, industry, syndicate, prices, production, domestic, Russian Empire, sand industry, protectionism, free trade*

УДК 32.1

Бірюков Д. С.
кандидат технічних наук, головний консультант відділу
енергетичної та техногенної безпеки,
Національний інституту стратегічних досліджень
(Київ, Україна), E-mail: dmytro.biriukov@niss.gov.ua
Лещенко О. Я.
заступник директора Департаменту організації
заходів цивільного захисту,
Державна служба України з надзвичайних ситуацій
(Київ, Україна), E-mail: leo@mns.gov.ua

«Хто взяв меч, від меча загине»
Новий Завіт (Матвія 26:52)

ПОЛІТИЗАЦІЯ ЗАГРОЗ В СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: СУЧАСНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ

Анотація. *В роботі досліджується процес подання політичних проблем в сфері цивільного захисту як життєво важливих для суспільства та держави, тобто їх політизації та сек'юритизації. Визначаються основні актори та об'єкти процесу політизації, безпекове середовище, в якому відбувався даний процес, наслідки для розвитку цивільного захисту в Україні та вплив на рівень забезпечення національної безпеки країни.*

Ключові слова: *національна безпека, цивільний захист, політизація, сек'юритизація*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині Українська держава переживає складні часи випробувань, але саме в умовах воєнно-політичної кризи наглядним став увесь спектр загроз національній безпеці. Без сумніву, збереження цілісності та державного суверенітету є ключовою задачею для держави, її сектору безпеки і оборони, водночас, чинники, що впливають на вирішення такої задачі, лежать не стільки у воєнній, скільки в зовнішньополітичній, економічній та інформаційній сферах. Такий зсув пріоритетів відобразився на розвитку теорії національної безпеки в 1990-ті рр., розширивши її предметне поле на невоєнні (або «м'які») загрози, а з-поміж них і ті, які пов'язані із забезпеченням техногенної та екологічної безпеки, що входять до сфери цивільного захисту. Не зважаючи на об'єктивну необхідність спрямовувати зусилля на протидію м'яким загрозам, політичне керівництво окремих країн, а також міжнародні інституції мають обґрунтувати свої дії, доводити їх доцільність, отримувати широку підтримку та створювати правову основу для здійснення заходів із попередження м'яких загроз. Досліджуючи процес актуалізації та аргументації безпекових проблем, науковці з Копенгагенського інституті проблем миру (COPRI) запропонували термін «сек'юритизація». Цим терміном вони стали називати процес, при якому деякий ак-

тор (уряд, громадські організації, промислово-фінансові групи) подає політизоване питання як екзистенціальну загрозу, тобто таку, що загрожує виживанню референтного об'єкту (державний суверенітет, національна ідеологія, культурні цінності) [1, с. 25]. Коли питання успішно сек'юритизоване, то політичний актор отримує повноваження для здійснення надзвичайних заходів чи зміни спосіб, в які держава виконувала безпекові функції. Якщо ж важливе безпекове питання не визначено таким, що має бути сек'юритизовано, то воно може залишитися на менш високому щаблі актуалізації. Тобто бути політизованим питанням, яке є «частиною публічної політики, що потребує прийняття рішень урядом і перерозподілу ресурсів» [1, с. 23]. Відповідно, неполітизоване питання взагалі не є предметом державної політики, дій державної влади, або публічних дебатів. На національному й міжнародному рівнях різноманітні питання піддавалися сек'юритизації. Т'єрі Бальзак наводить такі приклади глобальних проблем, що були сек'юритизовані [2, с. 56-72]: зміни клімату, пандемії грипу, кібератаки, міжнародний тероризм.

Особливий інтерес до досліджень з питань сек'юритизації також пов'язаний із їх прикладним характером. В даній роботі увага зосереджується на процесах сек'юритизації та політизації, які здійснювалися для питань сфери цивільного захисту в Україні. Слід нагадати, що цивільний захист визначений як одна з функцій Української держави в сфері національної безпеки, яка полягає у забезпеченні захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні науковці все частіше звертаються до конструктивістських дослідження із питань сек'юритизації [3-6]. Так, Уляна Хельберг досліджує процес сек'юритизації як явище сучасної політики безпеки Європейського Союзу [3], Тетяна Маляренко звертається до питань сек'юритизації глобальних екологічних та ресурсних проблем і загроз здоров'ю людини [4], а Максиміліан Шепєлєв розглядає сек'юритизацію в контексті сучасних загальносвітових викликів [5]. В сфері цивільного захисту питання сек'юритизації розглядаються в [6], однак ця робота була опублікована на початку 2014р., і в ній, відповідно, не досліджувалися такі питання в умовах ескалації воєнно-політичної кризи в Україні.

Метою даної статті є дослідження процесу подання політичних проблем в сфері цивільного захисту як життєво важливих для суспільства та держави, тобто їх політизації та сек'юритизації, визначення основних акторів та референтних об'єктів, характеристик та факторів безпекового середовища, в якому нині відбувається даний процес, а також оцінка наслідків для розвитку цивільного захисту в Україні та його впливу на рівень забезпечення національної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. В Україні за роки незалежності питання захисту населення та економіки від загроз природного та техногенного характеру (тобто цивільного захисту) неодноразово виносилися на обговорення на найвищому політичному рівні. Проте можна стверджувати, що вони не подавалися політичним керівництвом країни та не усвідомлювалися суспільством як екзистенціальні питання, а отже не відбувалося процесу їх сек'юритизації [6].

Драматичні події останніх двох років в Україні, анексія Криму та розв'язані воєнні дії на Донбасі, значною мірою продовжують привертати увагу українського суспільства до проблеми протистояння російській агресії, яка має наслідки і для техногенної та екологічної безпеки Української держави [7]. Воєнні дії, розв'язані терористичними угрупуваннями в Східних регіонах України, утворили реальну загрозу виникнення важких аварій на промислових об'єктах Донбасу. На багатьох підприємствах Донбасу, що належать до екологічно небезпечних, неодноразово відбувалися руйнування виробничої інфраструктури та викиди шкідливих речовин [7, с. 153]. Внаслідок припинення електропостачання насосних станцій у системах водовідведення шахтних вод були затоплені низка шахт, відбулося підтоплення

прилеглих до них територій та забруднення підземних вод [7, с. 154]. Отже можна казати, що навіть при благополучному сценарію щодо повернення Донбасу, вкрай важким для Української держави постане проблема відновлення безпечних умов життєдіяльності на територіях, які наразі страждають від злочинних діянь сепаратистів.

Реагування на надзвичайні ситуації має й соціальний вимір, який у випадку масштабних подій характеризується великим потенціалом щодо спричинення соціально-політичної напруги. Для України, безумовно, підтвердженням такої тези є Чорнобильська аварія. Тому, порівнюючи чисельність переселених осіб внаслідок аварії на ЧАЕС (160 тис. осіб) із чисельністю тимчасово переміщених осіб в Україні 2014-2015рр. (майже 1 млн. осіб станом на жовтень 2015р.), можна судити про можливі величезні віддалені соціально-політичні наслідки [7, с. 182]. Тут слід звернути увагу на положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», згідно яких (ст.1 п.1) внутрішньо переміщеними особами вважаються й ті, хто були змушені залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Причому вітчизняне законодавство покладає на державу обов'язок вживати всі можливі заходи щодо повернення таких осіб (за їх згоди), створення прийнятних умов життя. Таким чином закладається потенційне джерело загроз соціально-політичної нестабільності, що може реалізуватися при подоланні наслідків масштабних надзвичайних ситуацій в Україні.

Основною ціллю сек'юритизації є не демонізація певної загрози, а формування підґрунтя (здобуття підтримку у населення, встановлення балансу інтересів бізнесу, суспільства та держави) для мобілізації ресурсів з метою протидії цій загрозі. Більш того, здійснення сек'юритизації може надати можливості державі застосовувати надзвичайні заходи в певній сфері управління (або з певного питання) [1, с. 21]. До таких надзвичайних заходів можна віднести й перегляд розподілу відповідальності (внеску всіх заінтересованих сторін: держави, суспільства, бізнесу) в умовах надзвичайних ситуацій, або до їх виникнення з метою створення умов запобігання та зменшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій. Однак, перегляд такого розподілу і унормування (навіть аргументація) більш прагматичних вимог до бізнесу та суспільства не входить до практики ані провладних політичних сил, а ні опозиції. Це твердження добре ілюструє приклад подолання наслідків Чорнобильської аварії. На практиці все відбувається навпаки. Як показують Скалецький Ю. М. та Потапенко В. Г., популістські дії народних обранців згодом спричинили неспроможність Української держави виконувати взяті на себе соціально-економічні зобов'язання [8]. Замість здійснення політизації проблеми подолання наслідків Чорнобильської аварії, ефективного використання всіх ресурсів, політичні актори (як представники законодавчої, так і виконавчої гілки влади) намагалися покращити власний імідж, використовуючи дану проблематику. В результаті спроби розв'язати дане соціально-політичне протиріччя викликали резонансні протести в листопаді-грудні 2011р.

В Україні різні політичні актори вдавалися до політизації питань цивільного захисту, а саме [6]: Голова держави, Уряд, політичні партії, окремі кандидати в депутати Верховної Ради, громадські організації та окремі активісти. Без сумніву, політизація певних питань в сфері цивільного захисту може здійснюватися одночасно різними політичними акторами (з різною аргументацією та кінцевою ціллю). І таке різноманіття може бути обумовлене не тільки особливостями політичних процесів в середині країни, а й безпековим середовищем. Більш того, як показують дослідження процесу сек'юритизації питань глобальних змін клімату, «проблемний фокус» одного і того ж питання може бути різним від країни до країни, так, розвинені західні країни зосереджують увагу на проблемі видобутку та використання вуглеводнів, а країни, що розвиваються, роблять більший наголос на продовольчій безпеці та обмеженості водних ресурсів [9].

За формою здійснення політизації питань в сфері цивільного захисту в Україні переважало прийняття нормативно-правових актів, в той же час, відбувалися й проголошення (спроби проголошення) режиму надзвичайного стану та оголошення зони надзвичайної екологічної ситуації, протестні дії та акції (з питань, пов'язаних із екологічною та техногенною безпекою), декларації в програмах політичних партій, акцентування у виступах та звітах представників органів влади [6]. В чинному законодавстві (Закон України «Про основи національної безпеки України») в результаті внесених поправок, які набули чинності у травні 2015 р., до пріоритетів національних інтересів України віднесено «забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства...», а цивільний захист визначено як окрему сферу національної безпеки держави. На проблеми цивільного захисту звертається увага в оновленій Стратегії національної безпеки України (п.3.9), де «незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту, системи моніторингу довкілля» визначено як одну із актуальних загроз національної безпеки України.

Якщо ж розглядати форми документів, в яких політизувалися певні проблеми в Україні в сфері цивільного захисту, то можна назвати такі [6]: нормативно-законодавчі акти, рішення Ради національної безпеки і оборони, офіційні стратегічні документи (насамперед Стратегія національної безпеки), введення (пропозиції щодо введення). Як відмічається в [6], не зважаючи на численні рішення РНБОУ, можна констатувати лише факти проголошення проблем, без вирішення найсерйознішого питання – досягнення консенсусу щодо відповідальності за їх вирішення між основними акторами (державою, бізнесом, суспільством).

Без сумніву, питання можливої повномасштабної воєнної агресії проти України було сек'юритизоване політичним керівництвом держави, і нині продовжує таким залишатися. Відповідно, пов'язані питання захисту населення від загроз, що виникають в зонах ведення бойових дій, теж розглядалися. Зокрема й таке, що стосується стану сховищ та укріплень цивільного захисту. Офіційно процедура була розпочата Урядом (розпорядження №48-р від 26.01.2015р.), який надав дозвіл на проведення перевірок щодо дотримання вимог законодавства у сфері цивільного захисту. Рішення прийнято з метою підвищення готовності органів управління та сил цивільного захисту до реагування на надзвичайні ситуації в мирний час та особливий період, запобігання їх виникненню. Для цього Державній службі з надзвичайних ситуацій та її територіальним органам разом з місцевими органами виконавчої влади надано дозвіл на проведення протягом лютого-березня 2015 р. перевірок стану готовності пунктів управління, захисних споруд і наявності планів цивільного захисту на особливий період і планів реагування на надзвичайні ситуації. Прем'єр-міністр, інформуючи про це рішення під час зустрічі Президента України з представниками парламентських фракцій коаліції, зазначив, що попередня перевірка споруд та об'єктів цивільного захисту виявила неготовність половини об'єктів.

Потрібно відмітити, що з початку 2015р. Уряд України із демонстративною активністю звертався до питань цивільного захисту. Утворення Державної комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій в січні 2015р. (Положення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26. січня 2015р. №18), з одного боку, мало низку завдань щодо покращення координації в сфері цивільного захисту, з іншого, привернуло увагу громадськості до проблем виникнення надзвичайних ситуацій. І хоча комісія з подібною назвою існувала при Кабінеті Міністрів ще з лютого 1998р., проте її робота тоді не була настільки публічною.

Створення комісії на перший погляд можна було б розглядати як політизацію питань цивільного захисту. В січні 2015 р. на території Донецької та Луганської областей був введений режим надзвичайної ситуації, а в інших регіонах України уряд увів режим підвищеної готовності для державної системи цивільного захи-

сту. Тоді Прем'єр-міністру довелося роз'яснювати те, що цей режим відрізняється від правового режиму надзвичайного стану, і вводиться на окремих територіях для підвищення ефективності дії місцевої влади, рятувальників та комунальних служб, якими вживаються заходи щодо проведення аварійно-відновлювальних робіт та забезпечення належної життєдіяльності населення.

Публічне вирішення нагальних питань техногенної та екологічної безпеки, що здійснювалося Комісією показує необхідність часто вирішувати ці питання в авральному ручному режимі. Діяльність комісії активізовувалася після надзвичайних ситуацій, що мали значний резонанс. Так в серпні 2015р. на засіданні Комісії обговорювалося питання боротьби із лісовими пожежами в Зоні відчуження (загалом виникло понад 80 пожеж), виникнення яких пов'язано із безвідповідальністю та відсутністю контролю, Прем'єр-міністром було доручено МВС направити додаткові сили та підрозділи Національної гвардії для забезпечення правопорядку та контролю за переміщенням осіб в Зоні відчуження. Водночас помітно те, що немає стратегічного бачення щодо розвитку механізму вирішення цих питань, і, відповідно, не здійснювалося їх політизації.

Сек'юритизація безпекової проблеми, або більш слабка її форма – політизація, можуть відкривати можливості для політичних акторів не тільки щодо залучення надзвичайних заходів, а й здійснення високовартісних проектів. Попередження аварій в Україні без сумніву пов'язано з значними матеріальними затратами, зокрема по відновленню інфраструктурних об'єктів життєзабезпечення населення. Тому такі рішення щодо виконання високовартісних проектів, часто із залученням кредитів від міжнародних фінансових інституцій, приймаються на найвищому рівні політичного керівництва держави. В якості ілюстративного прикладу можемо назвати залучення Україною кредиту від Японського агентства міжнародного співробітництва у розмірі близько 900 млн. дол. США для реалізації проекту модернізації Бортницької станції очистки стічних вод.

На жаль, можна відмітити, що більшість питань, які успішно піддавалися сек'юритизації різними політичними акторами, мали подію-тригер, яка змінювала ставлення до певної загрози у масовому сприйнятті. Роль такої події-тригеру очевидно відіграли вересневі теракти в Сполучених Штатах (2001р.), пандемія «свинячого» грипу A/H1N1 (2009р.), аварія на АЕС «Фукусіма-1» (2011р.) тощо. За наявності політичної волі до вирішення певних проблем в сфері техногенної безпеки, залучення підтримки всіх зацікавлених сторін шляхом політизації таких проблем, можна було б використати й аварії, що відбулися нещодавно в Україні. Так, до надзвичайних ситуацій техногенного характеру, що викликали резонанс в суспільстві, і потенційно могли б слугувати подією-тригером, можна віднести, наприклад, чи не найскладнішу за останні роки пожежу на промисловому об'єкті, що сталася на нафтобазі «БРСМ-Нафта» (Київська обл.), коли 5 людей загинули та ще 14 постраждали. Однак, далеко не всі загрози безпеці людини сприймаються однаково. Так, загибель та травмування людей внаслідок ДТП (в середньому в день 11 осіб втрачає життя та ще понад 80 отримують пошкодження внаслідок ДТП) чи пожеж (в середньому понад 5 загиблих в день), які за статистикою значно випереджають техногенні аварії в Україні, не сприймаються такими, що можна сек'юритизувати.

Потрібно проаналізувати й ті групи загроз в сфері цивільного захисту, які потенційно можуть сек'юритизуватися (політизуватися). Об'єктивно кажучи, в Україні через значне антропогенне і техногенне перевантаження території, наявність численних об'єктів підвищеної небезпеки, періодичне виникнення масштабних повеней та аномальних температур, а нині й діяння терористично-диверсійних угрупувань в східних регіонах, можливими є надзвичайні ситуації державного рівня. Тому досить логічним бачиться їхня політизація з боку політичного керівництва держави та підсилення сектору безпеки і оборони з огляду на необхідність виконання задач цивільного захисту щодо забезпечення здоров'я та життєдіяльності населення,

готовності до надзвичайних ситуацій як техногенного, так і природного характеру. І такі спроби політизації названого питання відбувалися. Так, у зв'язку із можливою загрозою для об'єктів ядерної енергетики в Україні на фоні неспокійної воєнно-політичної обстановки українською владою підіймалося питання на рівні ООН про створення «оффлайн-зони» над такими об'єктами (зони заборони польотів воєнних літаків).

У виступі перед Генеральною Асамблею ООН (вересень 2015р.) Президент України відмітив, що воєнні дії проти України збільшили екологічні та епідеміологічні загрози, зокрема, хімічні склади в зоні конфлікту у східній частині України та на прилеглих територіях являють собою особливу небезпеку. Голова Української держави підкреслив, що є «жахливі загрози потенційних техногенних катастроф», та запропонував ООН спрямувати зусилля на вирішення питань захисту оточуючого середовища в зонах воєнних конфліктів [10]. Отже політичний лідер України на міжнародному рівні політизував питання екологічної та техногенної безпеки в умовах конфліктів.

Додатковим фактором, який, на нашу думку, мав би підштовхнути уряд до політизації питань цивільного захисту, є необхідність виконання зобов'язань, взятих Українською державою щодо імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. Зокрема, відповідно до планів, схвалених Урядом України, у вітчизняному законодавстві має бути транспонована Директива 2012/18/ЄС про контроль значних аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами (так звана Директива «Севезо» – назва отримана в пам'ять про значну хімічну аварію в італійському м. Севезо в липні 1976р.). А це в свою чергу відзначиться на здійсненні контрольних та наглядових функцій на об'єктах підвищеної небезпеки, інформуванні населення про ризики функціонування таких об'єктів, плануванні землекористування тощо.

Слід також сказати, що питання техногенної безпеки та можливих наслідків для здоров'я населення та навколишнього середовища використовуються як елемент пропаганди російськими ЗМІ. Так, телеканал «Раша Тудей» неодноразово загострював повідомлення про події, пов'язані із функціонуванням українських АЕС. Зокрема, поширювалася інформація ніби про загрози артилерійських обстрілів Запорізької АЕС, а після підриву ЛЕП в Херсонській обл. (листопад 2015р.) – про можливі пов'язані проблеми в функціонуванні даної АЕС. Така сек'юритизація питань техногенної безпеки спрямована на хибне висвітлення подій та «згущення фарб», дискредитацію легальної влади в Україні.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Нині в умовах безпрецедентних безпекових викликів, яким протистоїть Українська держава, питання цивільного захисту «затінені» більш нагальними проблемами. Водночас потенціал загроз в даній сфері настільки високий, що вирішення питань забезпечення безпеки життєдіяльності населення та функціонування економіки в умовах виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, тобто цивільного захисту, не можуть бути усунені з повітки дня.

Питання можливої повномасштабної воєнної агресії проти України було сек'юритизоване політичним керівництвом держави, і нині значною мірою продовжує таким залишатися. В цьому контексті підіймалася низка питань щодо захисту населення, зокрема, стосовно стану сховищ та укріплень цивільного захисту. Проте, на жаль, аналіз дій уряду в надзвичайних ситуаціях техногенного характеру показує, що проблема забезпечення техногенної безпеки, захист населення в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, не акцентуються, а зусилля спрямовуються на створення «картинки» діяльності. На нашу думку, це свідчить, що політичне керівництво держави не політизує питань в сфері цивільного захисту, задля мобілізації ресурсів на їх вирішення.

Проблеми цивільного захисту акцентуються в Стратегії національної безпеки України, більш того в чинному законодавстві забезпечення екологічно та техноген-

но безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства віднесено до пріоритетів національних інтересів. І хоча в суспільстві виникає певна стурбованість щодо можливих надзвичайних ситуацій, ці питання розмилася на фоні воєнно-терористичних злодіянь, що розв'язанні ззовні на Сході Української держави.

Слід відмітити, що вперше Український політичний лідер виносив питання техногенної безпеки в зоні воєнного-політичного конфлікту на найвищий міжнародний рівень (засідання Генеральної Асамблеї ООН). Така ініціатива свідчить про значний потенціал політизації питань цивільного захисту в нинішніх умовах окупації Донбасу. Водночас питання техногенної безпеки стали й частиною ворожої щодо України пропаганди, зокрема, це стосується маніпулюванням інформації щодо питань безпеки функціонування українських АЕС.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Корольов С. С. Правове визначення нейтралітету як засобу реалізації міжнародної політики держави/ С.С.Корольов//Форум права.-2012.-№1.С.498 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12kccmpd.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

2. Хоменко Г. Д. Основи миротворчості: [навчальний посібник] / Г. Д. Хоменко. – Київ: Видавничий дім ДЕМІД, 2008.– 312 с.

3. Сунгуровський М. Іспит на нейтралітет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uceps.org/files/category_journal/NSD103_ukr_3.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

4. Чекаленко Л. Д. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід // Зовнішні справи. – 2013. – №7. – С.16-17.

5. Коломієць О. В. Концепція «Співтовариства безпеки» АСЕАН як геополітична модель національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kymu.edu.ua/vmv/v/p04/14_kolom.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

6. Конституція Туркменістану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ambturkm.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=31 (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

7. Мельник О. Україна у структурі регіональної і глобальної безпеки / О. Мельник // С.4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uceps.org/files/category_journal/NSD103_ukr_2.pdf (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.

8. Лоссовський І. До 20-ї річниці будапештських «гарантій»: агресія Росії проти України як чинник ерозії міжнародно-правових режимів нерозповсюдження / Ігор Лоссовський // Зовнішні справи. – 2014. – №11. – С.6

REFERENCES:

1. Buzan B., Wæver O. Security: A new framework for analysis. – Lynne Rienner Publishers, 1997. – 239 p.

2. The Routledge Handbook of Security Studies / Edt. Dunn Cavelty M., Mauer V. – Routledge, 2010. – 487 r.

3. Hel'berg U. Teoretichni pidhodi do rozuminnja yevropejs'koyibezpeki [Theoretical approaches to the understanding of European security] / Politichnij menedzhment [Political Management] – 2011. – №5. – S. 51–59.

4. Maljarenko T. Bezpeka ljudini u minlivomu sviti [Human security in a changing world] – Donec'k: TOV «Shidnij vidavnichij dim», 2013. – 200 s.

5. Shepyelyev M. A., Globalizacija ta sek'juritizacija: sutnist' ta osnovni vikliki global'noï bezpeki [Globalization and securitization: the nature and main challenges of global security] // Gileja: naukovij visnik: Zb. nauk. prac'. – 2011. – Vip.44. – S. 587 – 594.

6. Birjukov D. S. Potencial sek'juritizaciyi problem ekologichnoyi ta tehnogennoyi bezpeki v Ukrayini [Potential problems securitization environmental and technological safety in Ukraine] // Gileja: naukovij visnik: Zb. nauk. prac'. – K., 2014. – Vip. 81 (№ 2). – S. 301 – 304.

7. Donbas i Krim: cina povernennja: monografija [Donbass and Crimea: the price return: monograph] / Ed. by V. P. Gorbulina, O. S. Vlasjuka, E. M. Libanovoï, O. M. Ljashenko. – K. : NISD, 2015. – 474 s.

8. Skalec'kij Ju. M. Politichni aspekti problem vidrodzhennja ta social'no-ekonomichnogo rozvitku gromad i teritorij, shho postrazhdali vnaslidok avarії na Chornobil's'kij AES [Political aspects of the problems of recovery and socio-economic development of the communities and

areas affected by the Chernobyl disaster]/ – [Electronic resource]. – Access mode: www.niss.gov.ua/articles/536/ (Accessed 19 July 2015)

9. Schäfer M. S. Securitization of media reporting on climate change? A cross-national analysis in nine countries, Security Dialogue [Electronic resource]. – Access mode: http://sdi.sagepub.com/content/early/2015/10/05/0967010615600915.full.pdf+html (Accessed 19 July 2015)

10. Vistup Prezidenta Ukraïni na Samiti z prijnjattja Cilej stalogo rozvitku v ramkah General'noyi Asambleyi OON [Statement by the President of Ukraine at the Millennium Summit of the adoption of sustainable development within the UN General Assembly]. – [Electronic resource]. – Access mode: www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-samiti-z-prijnyattya-cilej-sta-36032 (Accessed 19 July 2015)

Бирюков Д. С., кандидат технических наук, главный консультант отдела энергетической и техногенной безопасности, Национальный институт стратегических исследований (Киев, Украина), E-mail: dmytro.biriukov@niss.gov.ua

Лещенко А. Я., заместитель директора Департамента организации мероприятий гражданской защиты, Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям (Киев, Украина), E-mail: leo@mns.gov.ua

Политизация угроз в сфере гражданской защиты: современный опыт Украины

Аннотация. *В работе исследуется процесс представления политических проблем в сфере гражданской защиты как жизненно важных для общества и государства, то есть их политизация и секьюритизация. Определяются основные актеры и объекты процесса политизации, характеристики среды безопасности, в которой происходил данный процесс, последствия для развития гражданской защиты в Украине и влияние на уровень обеспечения национальной безопасности страны.*

Ключевые слова: *национальная безопасность, гражданская защита, политизация, секьюритизация*

Biriukov D., PhD in of Engineering Sciences, chief consultant at Energy and Technological Security Department, National Institute for Strategic Studies (Kiev, Ukraine), E-mail: dmytro.biriukov@niss.gov.ua

Leshchenko O., deputy director at Organization of Civilian Defense Department, State Emergency Service of Ukraine (Kiev, Ukraine), E-mail: leo@mns.gov.ua

Politicization of the threats for civil protection: contemporary experience of Ukraine

Abstract. *This paper examines the representation of political issues in the field of civil protection as vital for society and the state, i.e. their politicization and securitization, conducted by Ukrainian political actors last years in the conditions of security crisis.*

Last two years Ukraine has being faced unprecedented security challenges to protect its territorial integrity and sovereignty that determine tasks for security and defense sector. Although military component is of high importance but diplomatic, economic and information components play role to eliminate security threats. In order to mobilize resources and justify emergency measures those to be taken in crisis situation, political leadership of the State should represent certain security threat as most critical or even existential threat. This process was in a focus of Copenhagen Peace Research Institute in 1980s and 1990s, while B.Buzan and O.Weaver introduced term "securitization" to describe this political process. Although there are many threats for national security, a few could be securitized and others could be politicized, i.e. discussed in the public debates and realized as significant but not existential.

Securitization belongs to constructivist branch of security studies that may be characterized as applied researches. Despite rising interest of securitization studies in Ukraine, there is lack of applied researches to describe particular components of national security. We focused on securitization and politicization of civil protection issues in contemporary security environment in Ukraine.

The issues of ensuring public health and safety as well as protection of environment against man-made and natural disasters were repeatedly included into agenda of discussions at the highest Ukrainian political level since independence. However, it can be argued that these threats were neither expressed by the Ukrainian political leadership nor perceived by the public as existential threat, and therefore there was no process of securitization.

The main aim of securitization is not to demonize a particular threat, but to mobilize

resources for countering this threat. Moreover, the implementation of securitization may provide opportunities for the state to apply emergency measures in a particular field of governance. These emergency measures include the revision and redistribution of responsibilities (contributions of all stakeholders: the state, society and business) under emergency situations. However, this revision is hard to be conducted, and despite necessity of more pragmatic requirements for business and society politicians both government and opposition trend to make populist decisions that was shown in the case of Chernobyl accident consequences overcoming.

Civil protection issues in Ukraine were politicized by President, Government, political parties, certain politicians, NGOs and activists. It was done mainly in a form of official documents (Decisions of the National Security and Defence Council, National Security Strategy, etc), but also by the process of emergency situation declaration, and political leadership speeches. Since January 2015 Ukrainian government established the State Commission on technogenic and ecological safety and emergencies that was actively used to resolve several urgent problems regarding civil protection (e.g. wildfires in Chernobyl restricted zone).

We also should stress that Ukrainian President on his speech on the UN General Assembly underlined that military action against Ukraine increased environmental and epidemiological threats in the Eastern Ukraine, and he suggested that the UN should make efforts to address environmental issues in the areas of military conflicts. Thus Ukrainian President politicized civil protection issues on the international level.

Key words: *national security, civil protection, politicization, securitization*

УДК 327

Яшна Н. О.
аспірантка кафедри міжнародних відносин ДНУ ім. О. Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: Nata.dnepr@mail.ru

РОЗВИТОК АРКТИЧНОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація*. Стаття присвячена розгляду розвитку Арктичного регіону в умовах сучасних геополітичних трансформацій. Авторка звертає увагу на новий етап розвитку міжнародних відносин в Арктиці, що характеризується комплексом дій багатьох суверенних держав та недержавних суб'єктів по відношенню до даного регіону. Завдяки потеплінню клімату та глобальним процесам у світі, вся міжнародна система управління в Арктиці зазнає змін. Це є результатом тісного геополітичного та економічного зв'язку даного регіону з усім світом. Трансформація сучасної світової системи призводить до необхідності оцінки ефективності взаємодії держав в управлінні та розвитку даного регіону, а також розгляду можливості їх удосконалення.*

Ключові слова: *міжнародні відносини, Арктичний регіон, трансформація, глобальні процеси, Арктика, управління, геополітика.*

Постановка проблеми. Під впливом кліматичних змін та процесів сучасних геополітичних трансформацій, питання щодо управління Арктикою стає все більш проблематичним. Очевидним є те, що центр геополітики сьогодні змістився на північ, завдяки невирішеності проблем, пов'язаних із розмежуванням територій Арктичного регіону. Загострення боротьби за північ в XXI ст. пояснюється також й економічними чинниками. Значення Арктики визначається і її історико-культурною складовою. В Арктиці проживає багатонаціональна корінне населення з особливою культурою, духовністю, які представляють велику цінність для всього людства. І сьогодні в умовах глобалізації ця культура піддається ризику зникнення.

Простежується підвищений інтерес до Арктики з боку міжнародних акторів, які бачать можливість отримувати економічні вигоди завдяки розвитку комерційного судноплавства, видобутку нафти і газу, гірничодобувної промисловості, рибальства і туризму. Результатом цього є зміцнення економічних і геополітичних зв'язків між Арктикою і рештою світу. Але в цьому процесі є й причини наростаючого конфлікту між тими, хто конкурує за контроль над природними багатствами регіону, та іншими,

стурбованими за наслідки зростаючої інтеграції Арктики в глобальну систему, що не відповідає цілям сталого розвитку даного регіону в довгостроковій перспективі.

Розвиток та управління Арктичним регіоном на сьогодні ґрунтується на вдосконаленні нормативно-правової бази, досягненні регіональної стійкості, підвищенні адаптації до арктичних кліматичних умов, збереженні Арктики як зони миру, зміцненні політичних механізмів, посиленні її значущості і зміцненні ролі та інтересів жителів Арктики в глобальному масштабі. Однак, дане управління тягне за собою необхідність оцінити ефективність роботи існуючих систем, а також розглянути можливість їх удосконалення в умовах сучасних геополітичних трансформацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Посилення процесів геополітичних трансформацій та переформатування світового простору – це все більш помітна і закономірна тенденція сучасності. У результаті глобального потепління, зростання цін на енергоресурси і стрімкого технічного прогресу в їх видобутку, в останні десятиліття стрімко зростає світовий інтерес до освоєння Арктики. Економічний потенціал Арктики, по-новому актуалізує питання відносно формування нової системи відносин в даному регіоні. У контексті масштабної геополітичної реорганізації, Арктика концентрує всередині себе елемент особливої геополітичної значущості. З цієї точки зору роль Арктики на міжнародній арені зростає та має неабиякий вплив на формування політик держав в цьому регіоні.

В останні час з новою силою розгорілися дебати щодо вельми актуальної проблеми – розділу арктичних територій. На сьогоднішній день основними претендентами на них є п'ять держав (Росія, Канада, США, Данія, Норвегія). Більше того, про свої претензії заявляють ще три полярні держави, які безпосередньо не мають океанічних кордонів – Ісландія, Швеція і Фінляндія. Про готовність освоювати арктичні простори заявили ще понад двадцять держав, включаючи Китай, Японію та Південну Корею.

У контексті сучасних геополітичних трансформацій у світі велика увага приділяється саме Арктичному регіону. Процес активного танення арктичних льодів, викликаний, згідно з однією із теорій, світовим глобальним потеплінням, а також розвиток сучасних технологій з видобутку корисних копалин та судноплавства, відкривають додаткові можливості в питанні експлуатації арктичних територій. Тому всі вище зазначені чинники значно актуалізують дану тематику.

Серед політичних оглядачів та фахівців з даного питання слід відзначити О. М. Таміцького – російського науковця, автора 21 наукової роботи, присвячених Арктиці. Він зазначає, що на сьогодні геополітичний центр світу змістився до Арктики. Арктичний бум подарував XXI ст. епітет «ери», або «епохи Арктики». Це пояснюється всезростаючим інтересом країн до арктичного регіону як до екосистеми, що впливає на глобальні зміни клімату на планеті, а також як комори природних ресурсів [7, с. 52].

Велику увагу Арктиці, як новому регіону світової політики приділили професора Російського інституту стратегічних досліджень В. Н. Конишев та А. А. Сергунін. У своїх спільних роботах науковці розглядали Арктику як об'єкт геополітичних інтересів багатьох країн світу. Вони стверджують, що завдяки геополітичним трансформаціям та нерозв'язанням проблем пов'язаних із розмежуванням територій, які відбувають зараз, в майбутньому можливі як багатосторонні, так і двохсторонні коаліції на міжнародному рівні. Так, Фінляндія і Швеція, які не мають прямого виходу до Північного Льодовитого океану, вважають, що політика арктичних держав, які прагнуть «поділити» регіон між собою, є недалекоглядною і дестабілізує ситуацію в регіоні. Ці країни розглядають ресурси Арктики як надбання всього людства, і тому освоєння її природних багатств повинно проходити у рамках максимально широкого міжнародного співробітництва. Всі хто бажають і мають для цього технічні та фінансові можливості повинні мати доступ до експлуатації ресурсів цього регіону

(зрозуміло, в рамках міжнародно-правових домовленостей) [3, с. 43].

Роль Арктики в нових геополітичних умовах розглядав також видатний російський науковець В. Н. Половінкін. Він відзначає, що центр геополітики сьогодні змістився на північ нашої планети. І для цього є всі підстави. Адже всі проблеми Арктики в даний час пов'язані з неврегульованістю кордонів. Дотепер світова спільнота не визнає історично сформованих кордонів. В Арктичному регіоні зосереджено все: корисні копалини, прісна вода, транспортні шляхи. Там формується клімат, не тільки природний, а й політичний [6].

З огляду на все вище зазначене, слід наголосити на тому, що зараз в Арктиці відбувається досить активний процес сучасних геополітичних трансформацій. Неможливо дати точний прогноз як швидко і яким шляхом буде розвиватися дана ситуація. Однак є всі підстави вважати, що сьогодні Арктика знаходиться на вершині вододілу або, як наголошують вчені, в процесі прикордонної зміни стану. Тому перед світовою спільнотою постає глобальне питання відносно того, чи зможе існуюча система управління даним регіоном одночасно вирішувати основні проблеми і використовувати переваги від змін, що відбуваються, забезпечуючи стале використання природних ресурсів, піклуючись при цьому про добробут корінних народів і постійно проживаючого населення, і про захист навколишнього середовища Арктики.

На сьогоднішній день поряд зі змінами та політичними трансформаціями в усьому світі, є потреба у визначенні або створенні нових механізмів управління Арктикою, задля створення нових шляхів розвитку даного регіону, а саме його стійкого розвитку, екологічної безпеки та рівноправ'я з іншими міжнародними акторами як в найближчому майбутньому, так і в довгостроковій перспективі.

Тому **метою** даної статті є аналіз питань, пов'язаних з нинішньою системою управління в Арктиці, а також висунення пропозицій відносно шляхів розвитку Арктичного регіону в умовах сучасних геополітичних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті глобального потепління в Арктиці, в останні десятиліття стрімко зростає світовий інтерес до освоєння Арктики. Розвиток технологій підземного і глибокого морського буріння сприяє зростанню рентабельності видобутку корисних копалин в Арктиці. Глобальне потепління сприяє й розвитку судноплавства Північного морського шляху, підвищенню його значущості та економічної привабливості як найкоротшого морського шляху між Європою та Азією. Поряд з цим актуалізувалися проблеми експансії багатьох держав в Арктику. Виникають різноманітні виклики та загрози, пов'язані з намаганнями інших держав та інших політичних суб'єктів освоювати арктичний простір [5, с. 83]. Це сприяє як загостренню територіальних суперечок між арктичними державами, так і спробам провідних неарктичних світових країн закріпитися в Арктиці. Таким чином, з регіону, що мав у роки холодної війни переважно військове значення, Арктика перетворюється на все більш привабливий міжнародний економічний регіон, що має зростаюче енергетичне та транспортне значення [2, с. 146].

Регіон все частіше розглядається в якості величезного потенційного джерела енергоресурсів, транспортного морського коридору Європа-Азія, а також стратегічного військового плацдарму, джерела питної води, зони розвитку різноманітних промислів та області для екстремального туризму. Навколо Арктики переплітаються складні інтереси арктичних країн і провідних неарктичних держав, що претендують на її освоєння, транснаціональних корпорацій, а також організацій, що представляють інтереси корінного населення Арктики. У результаті в Арктиці накопичилося чимало проблем, пов'язаних, насамперед, з екологією, невирішеними територіальними суперечками, а часом й тяжким становищем корінних народів [4, с. 114].

Сьогодні національні інтереси приарктичних держав, які пов'язані з економікою, геополітикою, наукою та екологією в даному регіоні загострилися у зв'язку з про-

гнозами фахівців про те, що до 2040 р. через глобальне потепління значна частина Північного Льодовитого океану буде вільна від льоду і суттєво полегшиться доступ до природних багатств з дна та здешевить перевезення. У відповідь на це вже наприкінці XX ст. стали з'являтися один за іншим міжнародні новоутворення та інститути (Міжнародний арктичний науковий комітет (1990), Північний форум (1991), Асоціація циркумполярних університетів (1992), Рада Баренцева/Євро-Арктичного регіону (1993), Арктичний Рада (1996) та ін.), які ставлять своєю метою вирішення питань і проблем екологічного, політичного, соціально-економічного та культурного характеру в Арктичному регіоні. Таким чином, всі приарктичні держави і ключові міжнародні організації демонструють явний інтерес до Арктики, тому вже в найближчому майбутньому ці взаємодії в однаковій мірі призведуть як до зростання міжнародного співробітництва, так і до міждержавного суперництва за геополітичні позиції в даному регіоні [7, с. 53].

На сьогоднішній день Арктика виступає у ролі світового індикатору відносно ефективності управління в даному регіоні, що обумовлено соціально-економічними та геополітичними чинниками – часто пов'язаними з біофізичними процесами , які починають змінювати вигляд Арктики, і що, на думку багатьох вчених, віщує про формування «нової» Арктики. Очікування щодо перспектив різкого зростання судноплавства, видобутку нафти і газу, розвитку гірничодобувної промисловості, рибальства і туризму стали можливим завдяки скороченню і витонченню морського льодового покриву в Арктиці, а також завдяки розробці нових технологій [6].

Зміни в Арктичному вододілі відбуваються на тлі вкрай динамічного розвитку геополітичної обстановки в регіоні. Колись ця територія перебувала під впливом радянсько-американського протистояння та асоціювалась з «холодною війною», сьогодні ж Арктика є регіоном підвищеного інтересу з боку таких впливових політичних гравців, як Китай, Японія та Європейський Союз [1, с. 9].

У пошуку відповідей на нові потреби в управлінні та розвитку Арктичного регіону в епоху геополітичних трансформацій, держави залишаються головними гравцями. Необхідно розуміти, що і багато інших організацій відіграватимуть значну роль в цьому процесі. До них відносяться в тому числі міжурядові організації, організації корінних народів, міжнародні корпорації, екологічні неурядові організації, адміністративно-територіальні одиниці арктичних держав. Тому успіх в досягненнях позитивного ефекту в управлінні та розвитку даного регіону напряму залежить від визнання важливої ролі недержавних структур і груп акторів, від можливості визначити для них правильні ніші в цьому процесі, залишаючи при цьому головну роль за державами [3, с. 50].

Для подальшого розвитку Арктичного регіону в умовах сучасних геополітичних трансформацій, необхідним є окреслення можливих шляхів вдосконалення системи управління в Арктиці. Серед них:

- укріплення довіри між основними учасниками даного процесу. Дуже важливо побудувати довірливі відносини, що можна зробити тільки шляхом ведення переговорів і діалогу з вироблення спільних політичних підходів в Арктичному регіоні. Невиконання цієї вимоги зробить регіон вразливим щодо тих, чиї кінцеві інтереси мають мало спільного з добробутом Арктики;

- формування нормативно-правової бази. Вдосконалення існуючих правових режимів та створення нових, які займуться питаннями, пов'язаними з

передбачуваним розширенням комерційного судноплавства в Арктиці, розробки нових родовищ нафти і газу в арктичних водах, рибальства, гірничодобувної

промисловості, туризму, з триваючим викидами забруднюючих речовин безпосередньо в Арктиці;

- розгляд Арктики як зони миру. Послаблення напруги на Крайній Півночі, що випливає з геополітичних тенденцій. Необхідно звести до мінімуму небезпеку ненавмисних військових дій в Арктиці;

- досягнення стійкого розвитку регіону. Важливо зберегти Арктику як батьківщину корінних народів і як придатне місце для проживання інших мешканців Півночі. Завдання полягає в забезпеченні екологічно стійкого розвитку на регіональному рівні. Можливо, Арктиці потрібно дотримуватися свого власного шляху розвитку, а не ставати придатком глобальних процесів, які

призвели до серйозних проблем, таких як, наприклад, зміна клімату;

- налагодження дії політичних механізмів. В Арктиці вже існує складний комплекс механізмів управління. Що необхідно – так це стратегія, яка б грунтувалася на успіху і характеризувалася б чітким поділом праці, в рамках якого на окремі органи покладено ті функції, які вони здатні виконати з максимальною ефективністю. Частково це відноситься до необхідності зміцнення Арктичної Ради (у тому числі, потенціалу постійних представників) як органу, що формує політику і забезпечує підтримку прийняття рішень, як на національному, так і на міжнародному рівнях [8].

У ситуації, що нині склалася в Арктичному регіоні, саме ці шляхи можуть стати визначальними у подальшому розвитку Арктики. Очевидно, що прийшов час змінити вектор політики міжнародних акторів з традиційного захисту тільки лише власних ресурсних інтересів, що лежать в основі «арктичного питання», до забезпечення вирішення більш глобальних геополітичних проблем в контексті світових процесів глобалізації в цілому.

Висновки. Все вищезазначене дозволяє стверджувати, що Арктика привертає все більшу увагу як основних регіональних гравців, так і всього світу. Тут зосереджені величезні природні багатства, від розумної експлуатації яких залежить майбутнє всього людства. Регіон також має перспективу перетворитися на важливий транспортний коридор світового значення. Разом з тим в Арктиці накопичилося чимало проблем, пов'язаних, насамперед, з екологією, невирішеними територіальними суперечками, часом тяжким становищем корінних народів.

Тому для подальшого розвитку Арктичного регіону в умовах сучасних геополітичних трансформацій усім політичним гравцям необхідно: впроваджувати та вдосконалювати існуючі системи управління в Арктиці; зміцнювати та підтримувати роботу Арктичної Ради; визначити міжнародно-правовий статус Арктики та забезпечити правове регулювання відносин в даному регіоні; створити регулюючі механізми для вирішення нагальних проблем з питань захисту навколишнього середовища регіону та підтримки корінного населення; організувати арктичні форуми або круглі столи для зміцнення довіри і стимулювання політичного діалогу щодо миру та спокою в Арктичному регіоні

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Войтоловский Ф. Г. Нестабильность в мировой системе / Ф. Г. Войтоловский // Международные процессы. – 2009. – Т. 7. – № 19. – С. 4–16.

2. Голдин В. И. Фундаментальные проблемы геополитического сотрудничества и соперничества в Арктике на рубеже XX и XXI веков / В. И.Голдин, А. М. Тамицкий // Клио. – 2012. – № 4. – С. 145-150.

3. Конышев В. Арктика на перекрестье геополитических интересов / В. Конышев, А. Сергунин // МЭиМО. 2010. – № 9. – С.43-53.

4. Конышев В. Стратегии иностранных государств в Арктике: общее и особенное / В. Конышев, А. Сергунин // Арктический регион: проблемы международного сотрудничества. - М., 2013. – Т. 1. – С. 112-144.

5. Мартьянов В. С. Переосмысляя Арктику: динамика российских приоритетов / В. С. Мартьянов // Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. – 2013. – Т. 13, № 1. – С. 83-96.

6. Половинкин В. Н. Роль Арктики в новых геополитических и геоэкономических условиях [Електронний ресурс] / В. Н. Половинкин // Gas Week. – Режим доступу : http://gasweek.ru/index.php/1167-rol-arktiki-v-novykh-geopoliticheskikh-i-geoekonomicheskikh-usloviyakh (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Тамицкий А. М. Информационное пространство Арктики в условиях современных

геополитических трансформаций / А. М. Тамицкий // Вестник Поморского университета. Серия гуманитарные и социальные науки. – 2011. – №2. – С. 52-58.

8. The Arctic Governance Project. A Sustainable Future for the North. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.arcticgovernance.org/ (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Vojtolovskij F.G. Nestabil'nost' v mirovoj sisteme // Mezhdunarodnye processy. - 2009. - T. 7. - № 19. - S. 4-16.

2. Goldin V.I., Tamickij A.M. Fundamental'nye problemy geopoliticheskogo sotrudnichestva i sopernichestva v Arktike na rubezhe HH i HHI vekov // Klio. - 2012. - № 4. - S. 145-150.

3. Konyshev V., Sergunin A. Arktika na perekrest'e geopoliticheskih interesov // M`EiMO. 2010. - № 9. - S.43-53.

4. Konyshev V., Sergunin A. Strategii inostrannyh gosudarstv v Arktike: obschee i osobennoe // Arkticheskij region: problemy mezhdunarodnogo sotrudnichestva. - M., 2013. - T. 1. - S. 112-144.

5. Mart'yanov V.S. Pereosmyslyaya Arktiku: dinamika rossijskih prioritetov // Nauchnyj ezhegodnik Instituta filosofii i prava Ural'skogo otdeleniya Rossijskoj akademii nauk. - 2013. - T. 13, № 1. - S. 83-96.

6. Polovinkin V.N. Rol' Arktiki v novyh geopoliticheskih i geo`ekonomicheskih usloviyah [Electronic resource] // Gas Week. – Access mode : http://gasweek.ru/index.php/1167-rol-arktiki-v-novykh-geopoliticheskikh-i-geoekonomicheskikh-usloviyakh (Accessed 20 July 2015)

7. Tamickij A.M. Informacionnoe prostranstvo Arktiki v usloviyah sovremennyh geopoliticheskih transformacij // Vestnik Pomorskogo universiteta. Seriya gumanitarnye i social'nye nauki. – 2011. – №2. – C. 52-58.

8. The Arctic Governance Project. A Sustainable Future for the North [Electronic resource] – Access mode: : www.arcticgovernance.org/ (Accessed 20 July 2015)

Яшная Н. А., аспирантка кафедры международных отношений ДНУ имени Олся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: Nata.dnepr@mail.ru

Развитие Арктического региона в условиях современных геополитических трансформаций

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению развития Арктического региона в условиях современных геополитических трансформаций. Автор обращает внимание на новый этап развития международных отношений в Арктике, который характеризируется комплексом действий многих суверенных государств и негосударственных субъектов по отношению к данному региону. Благодаря потеплению климата и глобальным процессам в мире, вся международная система управления в Арктике изменяется. Это является результатом тесной геополитической и экономической связи данного региона со всем миром. Трансформация современной мировой системы приводит к необходимости оценки эффективности взаимодействия государств в управлении и развитии данного региона, а также рассмотрения возможности их совершенствования.*

Ключевые слова: *международные отношения, Арктический регион, трансформация, глобальные процессы, Арктика, управление, геополитика.*

Yashna N., Postgraduate Student at the Department of international relations Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: Nata.dnepr@mail.ru

The development of the Arctic region in conditions of the modern geopolitical transformations

Abstract. *The Arctic is a region of political interests of the countries. This region will determine the vector of economic and geopolitical development of the planet over the next century. Therefore, it's believed that this century will be the «century of the Arctic». Natural resources and economic potential of the Arctic region plays an important role in the development of the national economy and sustainable development of the regions situated in that zone. Conservation and sustainable development of the Arctic is a necessary condition for its further successful development. The Arctic has a universal global value of its unique nature and a great influence on the planetary environment.*

The article is dedicated to review the development of the Arctic region in the conditions of the modern geopolitical transformations. The author pays attention to a new stage of development of international relations in the Arctic, which is characterized by complex actions of many sovereign states and non-state actors towards to the region. Due to the climate warming and global processes

in the world, the whole international system of governance in the Arctic is changing. This is the result of close geopolitical and economic ties of the region with the world. The transformation of the modern world system makes it necessary to assess the effectiveness of the cooperation among states in the management and development of this region, as well as to consider the possibility of improving them.

Key words: *international relations, the Arctic region, transformation, global processes, Arctic, management, the geopolitics.*

УДК 321.7 (438)

Мінєнкова Н. Є.
кандидат історичних наук, доцент
докторантка Національного університету
«Києво-Могилянська Академія» (Київ, Україна),
E-mail: minyenkova@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ЛЮСТРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ЦІЄЇ ІДЕЇ ТА ПРАКТИКИ У ПОЛЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. *Визначено специфіку люстрації в Польщі за допомогою політологічного аналізу основних нормативних актів (закони 1997 р. і 2006 р.) та вивчення громадської думки польського суспільства щодо цього питання. Доведено, що люстрація у Польщі відповідає «моделі історичного розслідування», яка базується на відкритті та оприлюдненні правди про жертви і винуватців, а не на кримінальному покаранні останніх. Проведення люстрації у такий спосіб було обумовлено не тільки переговорним характером демократичного транзиту, але й соціальним запитом із боку польського суспільства, яке прагнуло відновити справедливість, але при цьому не було радикально налаштовано відносно винуватців у зловживаннях та порушеннях прав людини за часів попереднього недемократичного режиму.*

Ключові слова: *люстрація, правосуддя перехідного періоду, громадська думка*

Актуальність теми та стан дослідження проблеми. Чому люстрація у Польщі мала «м'який» формат «морального засудження» і пропанувала покарання тільки у випадку приховування політичними акторами правди про своє минуле за часів існування соціалістичного режиму в країні? Чому люстраційні процедури затягнулись і тривають до сьогодення, а перший закон про люстрацію вдалося прийняти тільки у 1997 році? Пошук відповідей на ці актуальні питання до цього часу викликає гострі дискусії серед науковців, а люстрація залишається певним феноменом до кінця не дослідженим. Слід також зазначити, що проблематика люстрації, завдяки зростаючій популярності в українському публіцистичному дискурсі є певною мірою заміфологізована, а зарубіжний науковий доробок, пріоритетний у цій тематиці, мало відомий в Україні. Отже, суперечливість процесу люстрації, а також триваюча наукова дискусія, щодо важливості, наслідків, специфіки люстраційних процедур в країнах Центрально-Східної Європи під час системної трансформації обумовлюють актуальність цього дослідження.

У сучасній політологічній науці проблема люстрацій в країнах посткомунізму активно досліджується зарубіжними авторами (Р. Девід, Л. Стан, Н. Недельскі, Х. Уеш, М. Налепа, А. Опалінська, П. Гжеляк, Я. Воленський, П. Жачек, Я. Холінський, П. Блажек та ін.). Більшість же статей вітчизняних авторів має публіцистичний характер, разом з тим серед наукових досліджень слід виділити розробки (С. Шевчука, О. Радченко, В. Смородинського, Я. Турчина та ін).

Головна **мета** цієї статті полягає у визначенні специфіки процесу люстрації в Польщі за допомогою політологічного аналізу базових нормативних документів та вивчення громадської думки польського суспільства з цього питання. Гіпотеза дослідження: порівняти зміст законів «про очищення влади» із ставленням до цього питання (ідеї та практики люстрації) польського суспільства. У статті було викори-

стано дві групи джерел: перша – нормативні акти, а саме, два закони, що встановлювали засади проведення люстрації у Польщі: 1) Закон від 11 квітня 1997 р. про розкриття (інформації) о праці або службі в органах державної безпеки або співпраці з ними в 1944-1990 рр. осіб, які виконують державні функції [13]; 2) Закон від 18 жовтня 2006 р. про розкриття інформації о документах органів безпеки держави в 1944-1990 рр. та зміст тих документів [14]. Друга група джерел – соціологічні дослідження Центру вивчення громадської думки (CBOS, Centrum badań opinii społecznej) та TNS Polska (Taylor Nelson Sofres) двох найбільших польського та світового спеціалізованих центрів вивчення громадської думки з усіх важливих соціально-політичних і економічним питань. Зокрема, було проаналізовано опитування на тему люстрації, проведенні у ключові із точки зору запровадження люстраційних процедур 1992 р., 1994 р, 1996-1997 рр., 2005 р., 2006 р. [3-11].

Аналіз основних законодавчих актів у контексті моделей справедливості. Спроба реалізувати перші люстраційні ініціативи у Польщі була здійснена вже під час роботи контрактового сейму, проте ухвалення закону відбулося тільки у 1997 році [1]. Закон передбачав, перевірку осіб, які претендували, чи вже займали державні посади, на предмет їх співпраці з органами безпеки у період з 22 липня 1944 р. до 10 травня 1990 р. Причому, встановлення факту співпраці/праці не передбачало кримінального покарання. Тільки приховування інформації визнавалось причиною для заборони здійснювати публічні функції протягом 10 років. Люстрації підлягали: президент, депутати, сенатори, особи, які займали вищі державні посади, судді, адвокати, ректори, проректори вишів, керівники радіо и телебачення. Не складали заяви особи, що народилися після 31 липня 1972 р. Люстраційна процедура була наступною: заяви подавалися до 5 Відділу Апеляційного Суду у Варшаві (названого Люстраційним судом). Контроль за внесенням заяв до вступу в дію нового закону здійснював Радник публічного інтересу (далі Радник), на цю посаду могла претендувати особа, яка мала кваліфікацію судді. Радник оцінював заяви і визначав їх правдивість, у випадку неправдивої інформації подавав позив до суду на особу, яка подала неправдиву інформацію.

Новий люстраційний закон, підготовлений «Правом і Справедливістю» («Prawo i Sprawiedliwość», PIS) був ухвалений Сеймом Речі Посполитої 18 жовтня 2006 р. і процес люстрації зазнав принципових змін. Було ліквідовано цілий ряд інституцій: Люстраційний суд, посаду Радника публічного інтересу, автолюстрацію. Розширено коло осіб, які повинні пройти люстрацію (працівники вишів від ад'юнктів до ректора, співробітники Польської академії наук (ПАН) (в загальній кількості цифра збільшувалась з 27 тис. до 400-700 тис.) [1]. Змінилась також дата співпраці (була з 1944 до 10 травня 1990 р.) стала до 31 липня 1990 р. Був скасований статус «оскарженого» [1]. Але за змістом цей закон, як і попередній пропонував покарання, через відсторонення від заняття на певний час посад, тільки за укриття, чи подання неправдивої інформації.

Аналіз змісту двох законів, що регулювали засади проведення люстрації, дає можливість стверджувати, що головною метою люстраційних процедур було не допущення до державних установ осіб, які у минулому працювали/співпрацювали із службами безпеки, чи займали керівні державні посади за часів недемократичного режиму. Причому захист нової держави спирався на перевірку достовірності люстраційних заяв та оприлюдненні інформації. Запропонований формат – покарання виключно у випадку подачі неправдивої декларації був інноваційним, оригінальним підходом у розрахунку із минулим для країн Центрально-Східної Європи, який на думку польського дослідника М. Кротошинського, слід віднести до «моделі історичного розслідування» [2, с. 47]. За філософією цього підходу у розрахунку з минулим (вирішення «проблеми катів та жертв» за С. Хантінгтоном) передбачалось відновити правду, що стане основою для примирення. Необхідність розкриття інформації про злочини, у цій моделі, було способом відновлення гідності жертв

та заспокоєння болі рідних і близьких, навіть коли винні залишалися невідомими. Крім того, оприлюднення інформації про різноманітні зловживання у державних установах, чи про осіб, які в них працювали повинно було сприяти відновленню віри, в то, що політичні інститути у майбутньому будуть дотримуватися стандартів у галузі прав людини. Причому, наголос робився не на репресіях проти осіб, які вчинили злочини, а тільки на оцінці, вивченні «спадщини порушень прав людини та їх фіксації» [2, с. 37]. Оскільки, прозорість політичного життя вважалась основою для побудови демократичного управління. Типовою рисою цієї моделі стали комісії правди, що створювались для виявлення порушень прав людини в певний час [12, с. 73]. Ці комісії на думку А. Росс є «певним компромісом між інституціональною справедливістю та священним мовчанням і безкарністю». Модель «історичного розслідування» характерна для транзитів в результаті переговорів. При такому «переході» опозиція намагається реалізувати інтереси жертв, прагне відновити справедливість, разом з тим, влада є ще достатньо сильною, що б забезпечити уникнення кримінальних переслідувань винуватцям злочинів, багато з яких можуть займати певні посади і при новому режимі [12, с. 74].

Отже, основні нормативні акти, що регулювали засади люстрації у Польщі, за змістом відповідали «моделі історичного розслідування». Польська «м'яка» модель люстрації передбачала покарання (не можливість займати певні посади протягом 10 років) тільки у випадку приховування інформації про факт співпраці/праці із попереднім недемократичним режимом. Слід також звернути увагу, що обидва закони і 1997 р., і 2006 рр. у назвах містили «…Про розкриття праці…» чи «….Розкриття інформації». Тобто, головна мета, закладена у змісті основних правових документів, що регулювали процес люстрації у Польщі – відновлення правди, історичної справедливості як основи для розбудови нової демократичної держави та способу подолання трагічного досвіду минулого. У цьому контексті цікаво буде виявити наскільки це відповідало прагненням польського суспільства, а саме чому поляки підтримували люстрацію? Які висували аргументи, чи вимагали кримінального, морального покарання для винуватців злочинів у минулому?

Ставлення поляків до ідеї та практики люстрації, аргументи «за» і «проти». У питанні люстрації громадська думка польського суспільства відрізняється сталою більшістю прибічників ніж противників. За дослідженнями проведеними CBOS найбільшої підтримки люстрація мала у 1997 р. – 76%, при найнижчим показнику противників – 12%, що за часом відповідає вступу в дію першого закону «про люстрацію». Найнижча підтримка була зафіксована у 1999 р. і 2002 р. – 56%, що можна пов'язати із спробами лівих політичних сил змінити люстраційне законодавство, а також збільшенням політичних скандалів, викликаних «дикою люстрацією». Найвищий показник противників було зафіксовано у 1994 р. – до 36% (Див. Таб. 1).

Табл. 1.

Підтримка/не підтримка люстрації за дослідженнями CBOS [3-11]

Рік	1993	06.1994	12.1997	09.1999	03.2002	2005
«За»	64%	57%	76%	56%	56%	68%
«Проти»	26%	36%	12%	31%	31%	20%

Слід також зазначити, що у питанні кого люструвати сталою є тенденція підтримки ідеї розширення люстраційних практик на як можна більшу категорію осіб, які виконують важливі публічні функції в державі (від прем'єра, віце-прем'єрів, президента, міністрів, депутатів обох палат парламенту, керівництва банків, суддів, прокурорів до журналістів, вчителів і викладачів вишів). А також, зростанням підтримки ідеї люстраційних перевірок для всіх осіб які займають найвищі посади у законодавчій, виконавчій та судовій владі (близько 90% у 2005 р., що на 8-9% більше ніж у 1997 р.) [11, с. 4-6].

Цікавим є також питання чому поляки підтримують ідею проведення люстрації. У грудні 1996 р., на передодні ухвалення першого закону (квітень 1997 р.) CBOS

було проведено дослідження за результатами якого 76% опитаних висловилися за відкриття доступу до своїх тек, що зберігаються у Міністерстві внутрішніх справ. Протилежної точки зору дотримувалось 11% опитаних. У порівняння з 1993 р. підтримка виросла на 6% [3, с. 2]. Порядок аргументів прихильників люстрації був наступним: 1) прозорість суспільного життя, щоб було зрозуміло, хто ким є; 2) очищення, що б агентів відсунути від влади; 3) оновлення – нова система, нові «чисті» люді; 4) правна відповідальність; 5) моральна відповідальність; 6) наведення порядку, заспокоєння політичного життя; 6) ліквідація загрози з боку колишніх агентів; 7) відновлення справедливості; 8) на благо країни, що б було краще [3, с. 2]. І хоча із часом, коли люстрація вже була не тільки ідеєю, але й практикою політичного життя, підтримка тези про відкриття тек, викликала, дискусії, щодо того, хто саме повинен мати право доступу до інформації, що зберігається в Інституті національної пам'яті, сама ідея відкриття архівів і доступу до них завжди мала абсолютну більшість прихильників (дві третіх населення) ніж противників у Польщі [10, с. 8].

Обґрунтовуючи необхідність прийняття закону «про люстрацію», респонденти насамперед, акцептували перші три позиції, підкреслюючи значення прозорості, очищення та оновлення суспільно-політичного життя. Менше уваги у своїх висловлюваннях вони приділили необхідності застосування до колишніх співробітників і агентів служби безпеки правної та моральної відповідальності і справедливості. Цікавим є також то, що серед аргументів «за» люстрацію знаходиться і сподівання на те, що ця практика буде сприяти благополуччю країни.

Серед аргументів проти було визначено: 1) «часові обмеження» на злочини, минуле, історія; 2) концентрація на сучасності та майбутньому; 3) стурбованість результатами люстрації (конфлікти, порушення спокою); 4) відсутність віри в ефективність перевірки (нічого не зміниться); 5) є речі важливіші; 6) переконання у несправедливості люстрації; 7) впевненість у неповноті архівів; 8) наголошення на ірраціональності, непродуктивності витрачанні грошей; 9) необхідність вміти прощати провини [3, с. 3].

Отже, у своїх відповідях респонденти, насамперед, підкреслювали, що час для проведення розслідувань минув, що злочини та провини, скоєні у минулому не можуть бути засуджені сьогодні, минуле повинно бути залишено історикам. Замість люстрації слід зосередитися на майбутньому, разом з тим противники люстрації побоювалися її деструктивних для суспільства наслідків, не вірили в її ефективність, справедливість. Крім того, процедури перевірки, вважалися ненадійними, оскільки розповсюджувалися тільки на окремих людей, більш того стан державних архівів не дозволяв досягти істини.

Це дослідження також свідчить, що респонденти у 1997 р. пов'язували ідею люстрації із правом отримання інформації про себе. Три чверті (74%) опитаних погодилось, що в Польщі, як і в колишній Східній Німеччині, кожен громадянин повинен мати доступ до своїх тек, що знаходяться у МВС [3, с. 6], а 59% респондентів висловили думку, що громадськість має право знати подробиці біографій політиків [3, с. 6]. При тому, що у необхідності прийняти закон про люстрацію респонденти найчастіше також підкреслювали значення прозорості у суспільному житті.

Ставлення поляків до проблеми люстрації змінювалось. Напередодні прийняття другого закону значна частина опитаних вважала люстрацію елементом політичної гри, а не негайною проблемою яку треба вирішувати (2006 р. – 70%; 2007 – 69%) [10, с. 2], хоча ще у 1997 р. 47% опитаних не погоджувались із таким трактуванням люстрації, при 32% позитивних відповідей. На наш погляд, оцінка люстрації певною мірою залежало від практики її реалізації, а саме зростання «незадоволення і визначення її як «інструменту політичної гри» було зафіксовано також у лютому 1993 р. – 41%, що може бути пов'язано із негативною пам'яттю про «ніч тек» та розповсюдженням теми люстрації в засобах масової інформації. Хоча, як свідчать результати соціологічних досліджень найбільше незадоволення люстрацією фіксується

саме починаючи із 2006 р., що можна пояснити частими політичними скандалами із використанням люстраційної тематики, дикою люстрацію, а також вступом у дію другого закону, який значно розширював категорії осіб, що підлягали люстрації і змінював процедуру.

При визначеній вище тенденції – «стомлення» польського суспільства люстрацією, значна більшість поляків і на передодні першого, і другого законів висловлювалася за «очищення влади» від колишніх співробітників недемократичних режимів та заборону для них займати важливі публічні функції у державі, зокрема у 1992 р. за висловилося 70%; [6, с. 2]; у 1994 р. – 72% [7]; у лютому 1996 – 67%; у грудні 1999 р. – 59%; 2005 р. – 56%; 2006 р. – 59%; 2007 р. – 62% [5, с. 10]. На наш погляд, це можна розглядати, як бажання суспільства «зірвати із минулим», тобто провести декомунізацію у політичній сфері, шляхом кадрового очищення. Слід звернути увагу, що підтримка ідеї декомунізації значною мірою корелюється із позитивною оцінкою люстрації. Так, дослідження CBOS у 2005 р. показали, що серед прибічників люстраційних процедур абсолютна більшість висловлює підтримку і для декомунізації, і навпаки майже половина противників люстрацій не підтримує і ідею декомунізації, серед тих хто не визначився із ставленням до люстрації більшість також не може окреслити своє позиції і до ідеї декомунізації [11, с. 11].

Висновки. По-перше, два основних нормативних акти 1997 р. і 2006 р., що регулювали процес люстрації у Польщі пропонували «м'яку» модель, що передбачала покарання (через не можливість займати певні публічні посади у новій державі) тільки у випадку приховування факту праці/співпраці із попереднім режимом через подання неправдивою інформації у люстраційній заяві. Проведення люстрації у такий спосіб відповідало «моделі історичного розслідування», яка передбачала, перш за все, відновлення правди про злочини, їх винуватців та жертв задля примирення та подолання минулого. Оприлюднення інформації про різноманітні зловживання у державних установах повинно було сприяти відновленню віри, в то, що політичні інститути у новій державі будуть працювати на інших засадах, дотримуючись прав і свобод громадян та реалізуючи національні інтереси.

По-друге, вивчаючи громадську думку польського суспільства у питанні люстрації під час підготовки та зміни законодавства у 1997 р. та 2006 р. можна констатувати, що сама ідея люстрації позитивно оцінювалась більшістю польського суспільства. Причому, у свідомості поляків люстрація була пов'язана із бажанням пізнати правду про себе і відповідно про минуле осіб, які претендують на важливі посади у державі. Крім того, оцінюючи люстрації як інструмент для прозорості, очищення, оновлення, і навіть, покращення суспільно-політичного життя, значна частина польського суспільства і в 90-х рр., і в 2000-х рр. висловлювалася за відсторонення колишніх співробітників від важливих державних посад у новій демократичній польській державі. Тобто для того, щоб подолати проблеми минулого поляки готові були до морального засудження негативних явищ і покарання людей (через відсторонення на певний час від найвищих державних посад), які у минулому порушували закон. Разом з тим, при абсолютній підтримці ідеї люстрації (до 2005 р.), практика її здійснення призвела до певного «стомлення» суспільства цією тематикою, і більшість поляків вже із 2006 р. вважала люстрації інструментом політичної гри та проблемою другорядного значення.

По-третє, основні нормативні акти (закон 1997 р. і 2006 р.), що встановлювали правила проведення процесу люстрації у Польщі за змістом відповідали прагненням суспільства, а саме – бажанню відновити історичну справедливість, пізнати правду про себе та осіб, які претендували на важливі державні посади у новій польській державі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Мінєнкова Н. Є. Люстрація як політична практика посткомунізму: приклад Польщі / Н. Є. Мінєнкова // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Випуск 53 (10). – С. 503-510.

2. Krotoszyński M. Lustracja w Polsce w świetle modeli sprawiedliwości okresu tranzycji / Michał Krotoszyński. – Wydawca Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2014. – 158 s.

3. Lustracja problem społeczny czy gra polityczna // Komunikat z badań CBOS. –BS/8/8/97. – Warszawa, styczeń 1997. – 16 s.

4. Lustracja problem wciąż aktualny // Komunikat z badań CBOS. – BS/34/34/96. – Warszawa, luty 1996. – 11 s.

5. O lustracji i sposobie ujawniania materiałów zgromadzonych w IPN // Komunikat z badań CBOS. – BS/102/2007 . – Warszawa, czerwiec, 2007. – 15 s.

6. Opinii o ostatnich wydarzeniach w Polsce // Komunikat z badań OBOP. – Warszawa, 1992. – 12 s.

7. Polacy o lustracji // Komunikat z badań CBOS. – BS/139/124/94 – Warszawa, sierpień, 1994. – 7 s.

8. Polacy o lustracji // Komunikat z badań CBOS. – BS/26/99 – Warszawa, luty, 1999. – 8 s.

9. Polacy o lustracji i Ustawie lustracyjnej // Komunikat z badań CBOS. – BS/89/99 – Warszawa, czerwiec, 1999. – 12 s.

10. Polacy o lustracji i ujawnianiu materiałów zgromadzonych w INP // Komunikat z badań CBOS. – BS/147/2006. – Warszawa, październik, 2006. – 14 s.

11. Powracające tematy lustracji i dekomunizacji w Polsce // Komunikat z badań CBOS. – BS/43/2005. – Warszawa, marzec 2005. – 13 s.

12. Ross A. Truth and consequences in Guatemala // GeoJournal / [Електронний ресурс] – 2004. – № 1. – wol. 60. – Режим доступу: www.springerlink.com/ content/ w21612532h88n771/ fulltext.pdf. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

13. Ustawa z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz.U. 1997 nr 70 poz. 443) // [Електронний ресурс] / Internetowy System Aktów prawnych. – Режим доступу: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970700443. (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

14. Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944—1990 oraz treści tych dokumentów // Dziennik Ustaw. - № 218. – S. 10809-10837.

REFERENCES:

1. Minye nkova N.Є. Lyustraciya yak politichna praktika postkomunizmu: priklad Pol'schi // Gileya: naukovij visnik: Zbirnik naukovih prac'. – K., 2011. – Vypusk 53 (10). – S. 503-510.

2. Krotoszyński M. Lustracja w Polsce w świetle modeli sprawiedliwości okresu tranzycji / Michał Krotoszyński. – Wydawca Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2014. – 158 s.

3. Lustracja problem społeczny czy gra polityczna // Komunikat z badań CBOS. –BS/8/8/97. – Warszawa, styczeń 1997. – 16 s.

4. Lustracja problem wciąż aktualny // Komunikat z badań CBOS. – BS/34/34/96. – Warszawa, luty 1996. – 11 s.

5. O lustracji i sposobie ujawniania materiałów zgromadzonych w IPN // Komunikat z badań CBOS. – BS/102/2007 . – Warszawa, czerwiec, 2007. – 15 s.

6. Opinii o ostatnich wydarzeniach w Polsce // Komunikat z badań OBOP. – Warszawa, 1992. – 12 s.

7. Polacy o lustracji // Komunikat z badań CBOS. – BS/139/124/94 – Warszawa, sierpień, 1994. – 7 s.

8. Polacy o lustracji // Komunikat z badań CBOS. – BS/26/99 – Warszawa, luty, 1999. – 8 s.

9. Polacy o lustracji i Ustawie lustracyjnej // Komunikat z badań CBOS. – BS/89/99 – Warszawa, czerwiec, 1999. – 12 s.

10. Polacy o lustracji i ujawnianiu materiałów zgromadzonych w INP // Komunikat z badań CBOS. – BS/147/2006. – Warszawa, październik, 2006. – 14 s.

11. Powracające tematy lustracji i dekomunizacji w Polsce // Komunikat z badań CBOS. – BS/43/2005. – Warszawa, marzec 2005. – 13 s.

12. Ross A. Truth and consequences in Guatemala // GeoJournal / [Electronic resource] – 2004. – № 1. – wol. 60. – Access mode : www.springerlink.com/ content/ w21612532h88n771/fulltext. pdf. (Accessed 20 July 2015)

13. Ustawa z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz.U. 1997 nr 70 poz. 443) // [Electronic resource] / Internetowy System Aktów prawnych. – Access mode : http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970700443]. (Accessed 20 July 2015)

14. Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944—1990 oraz treści tych dokumentów // Dziennik Ustaw. - № 218. – S. 10809-10837.

Миненкова Н. Е., кандидат исторических наук, доцент докторантка Национального университета «Киево-Могилянская Академия» (Киев, Украина), E-mail: minyenkova@gmail.com

Особенности люстрации в Польше и отношение к этой идее и практике в польском обществе.

Аннотация. *Определена специфика люстрации в Польше с помощью политологического анализа основных нормативных актов (законы 1997 и 2006 гг.), а также изучения общественного мнения польского общества по этому вопросу. Доказано, что люстрация в Польше соответствует «модели исторического расследования», которая базируется на открытии и обнародовании правды о жертвах и виновников, а не на уголовном наказании последних. Проведение люстрации таким образом было обусловлено не только переговорным характером демократического транзита, но и социальным запросом со стороны польского общества, которое стремилось восстановить справедливость, но при этом не было радикально настроено относительно виновников злоупотреблений и нарушений прав человека во времена предыдущего недемократического режима.*

Ключевые слова: *люстрация, правосудие переходного периода, общественное мнение***.**

Minenkova N., PhD in historical sciences, docent, Doctoral Candidate, National University of «Kyiv-Mohyla Academy» (Kyiv, Ukraine), E-mail: minyenkova@gmail.com

The main features of lustration in Poland. Its attitude and practices in the Polish society.

Abstract. *It is determined in the article the specifics of lustration in Poland with the help of political analysis of the basic regulations (laws of 1997 and 2006) and Public Opinion. Research of the Polish society to this issue. Proved that lustration in Poland corresponds to the «model of historical investigation» based on the discovery and disclosure of the truth about the victims and the perpetrators, not on punishing the criminal past. Conducting the lustration in this way was not only due to the nature of the negotiation character of the democratic transit, but also the social demands on the part of Polish society, which sought to restore the justice, but was not radical regarding the culprits of abuse and human rights violations in times of the previous undemocratic regime.*

Key words: *lustration, transitional justice, public opinion.*

УДК 35.07/321

Леськів М.
аспірантка кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка
(Львів, Україна), E-mail: kurylom@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКО-ТЕОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ «ЛЮДИНИ ПОЛІТИЧНОЇ» В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Анотація. *Проаналізовано процес зародження християнства та його вплив на формування політичного життя суспільства. Розглянуто головні підходи до розуміння політичної людини у добу Середньовіччя. Визначено, що політичне життя середньовічного суспільства засноване на взаємовідносинах світської та духовної влади.*

Ключові слова: *духовність, моральність, божественний закон, моральний закон, гріх, віра, всесвітня монархія.*

Актуальність теми полягає у визначенні основних характеристик політичної людини та соціальних відносин, що формувалися на засадах теологічної доктрини. Епоха Середньовіччя сформувала нове, релігійне бачення побудови суспільно-політичних відносин, ролі держави й духовного життя людини. Середньовічна традиція єдності релігії й держави, частково відображається у нинішніх взаємовідносинах церкви та політики.

Політико-правове бачення суспільного життя у добу Середньовіччя обмежувалося релігійною свідомістю, основу якого складало християнство. Початки політичної доктрини, за словами Б. Кухти, «спиралися на заперечення рабовласницької держави, платонівську ідею про вищість духовного світу над матеріальним, думку Ари-

стотеля про Бога як першопричину, ідею стоїків про те, що матеріальний світ пройнятий духом… Первісна християнська доктрина була радикальна й прогресивна, що випливало з соціальної структури перших громад християн» [3, с. 83-84].

Відносно історичних та політичних умов розвитку політичної думки стосовно цього періоду О. Лейст висловився наступним чином: «Середні віки – період занепаду в історії політичних й правових вчень порівняно з античним світом. Зміщення центру ваги в суспільній свідомості з держави у церкву, спрямованість значної частини цієї свідомості до потойбічних, позаземних ідеалів, панування догматичного мислення, яке було строго зорієнтоване на тексти Святого Писання і канони церкви – все це різко звужувало тематику і зміст політико-правових доктрин» [5].

Мета статті – визначити соціально-політичну природу людини у філософсько-теологічних концепціях Середньовіччя.

Теоретичні напрацювання, що відносяться до проблематики сутності людини та проблеми її політичного буття, збагачувалися протягом еволюції філософської та соціально-політичної думки й не припиняються до нині. Звичайно, розвідки західноєвропейських дослідників сформували фундамент для подальшого вивчення еволюції феномену «людини політичної». Стосовно вітчизняного стану наукових розробок даної проблематики, варто зазначити, що українська політологія як наука є досить молодою, проте вже представлена плеядою науковців, сфера дослідження котрих – формування та сутність політичного буття людини. Про це свідчить чимало підручників, монографічних та дисертаційних праць таких вчених, як Ф. Шульженко, Т. Андрусяк, В. Марчук, О. Бабкіна, Є. Безродний, Б. Кухта, В. Денисенко, Ф. Кирилюк, З. Бурачко, основою дослідження яких історія політичних вчень та формування політичного суспільства.

Доба Середніх віків характеризувалася домінуванням теологічної доктрини. Відтак, А. Аврелій, Т. Аквінський, не вважали політику справою необхідною для самовираження особистості й корисною для суспільства. Зміна соціокультурних умов зумовила виникнення ідеї про політичний вибір, виражених у поглядах А. Данте, М. Падуанського та В. Оккама.

Концепція держави та зміст людського існування в Середньовіччі пояснювалися крізь призму християнства. Суть людини полягала у любові, а ціна особистості – у здатності любити. Людина не створена для держави, вона сама не здатна вибрати шлях життя і природно живе по-людському, істота немічна й цілком не здатна своїми силами ані уникнути гріха, ані створити на землі якесь досконале суспільство, жага наживи породжує гріховність, пізніше – рабство [1]. З іншої точки зору, людина за своєю природою «тварина компанійська і політична». У неї започатковуються намагання об'єднуватись й жити в державі, оскільки індивід наодинці неспроможний задовольнити свої потреби. Політична спільність складається з ремісників, землеробів, воїнів, політиків та інших категорій робітників [2].

Розвиток стародавнього мислення, у розвідці Б. Чичеріна, позначає процес поступового розкладання складових державного цілого. Це шлях від єдності до роздвоєння. Результатом цього руху було розпадання суспільства на два окремих союзи, заснованих на двох протилежних засадах співжиття. Церква стала представницею морально-релігійного елементу; громадянське суспільство, навпаки, будувалося на засадах приватного права, в основою яких є особа з приватними інтересами. Таким був характер середньовічного життя, котрий відображає започаткування нового теократичного начала, пов'язаного з переважанням моральної складової суспільства. Зрозуміло також, навколо яких питань повинно було сконцентруватися політичне мислення Середніх віків. Воно складалося, головним чином, у суперечці між світською владою і церковною. Теократичний синтез, укладаючи у собі одну тільки моральну сторону життя, залишав місце для протидії. Однак, так як моральне начало має значний вплив на все інше, а світська складова є представницею нижчого порядку, то й самі захисники світської влади підкорялися сильному церков-

ному впливу. Внаслідок цього середньовічне мислення переважно теократичного характеру.

Маємо підстави говорити про те, що представницею морального закону або загальнолюдського порядку є християнська церква. За ідеєю, остання обіймає все людство – це вищий, морально-релігійний союз, який всіх людей, без урахування відмінностей, веде до єднання з Богом. Церква в Середні віки відігравала таку ж роль, що в Античності й Новому часі держава. Церква становила вищий суспільний зв'язок. Все політичне життя середньовічного суспільства повертається навколо відносин двох влад: світської й духовної. Церква – головний двигун людського розвитку, котра намагається внести єдність у хаос середньовічних сил, підпорядковуючи собі останніх в ім'я морально-релігійного початку. Проте, випадає нездолання перешкода церковному абсолютизму: наполегливе прагнення світських елементів до самостійності. Системний погляд стосовно світського конструкту Б. Чичеріним, визначався набором взаємопов'язаних елементів. До таких елементів відносилася людина, влада, закон, свобода та загальна ціль. Якщо мова йде про Середньовіччя, то у громадянському стані «всі необхідні суспільні елементи: і влада, і закон, і загальна мета, котрі носять відбиток приватного права об'єднуються» [8], що надає оригінальності середньовічним установам. Середньовічні папи у своїх вимогах посилалися на саме покликання і значення християнської церкви.

В Середні віки була досить популярна думка: суспільство поділяється за функціональними ознаками (дещо нагадує поділ на категорії за обов'язками у Платона) на «тих, хто молиться», тих «хто воює» й на «тих, хто трудиться». Категорії наділені конкретними завданнями, входять до визначеного стану, відповідно до якого регламентувалися права та обов'язки. Для подальшого розгляду сутності людини, її значення у середньовічних владних відносинах, звернемося до філософсько-політичних доробків А. Аврелія й Т. Аквінського.

Філософія Августина виникла як симбіоз християнських й античних доктрин. Августин зробив Бога центром філософського мислення, найвищою сутністю, незалежним. Усе інше існує завдяки божественній волі.

Погоджуємося з думкою Б. Чичеріна, стосовно осмислення свободи Августином, останній вважає, що вона допускається в людині лише для того, щоб її засудити. Результат пошуку людиною свободи, Августин бачить через бажання самостійності. «Вільна воля, – писав Августин, – достатня для зла, але занадто нікчемна для добра, хіба коли їй приходить на допомогу Всемогутнє Добро» [8]. Безумовну свободу вибору Августин заперечував: людина завжди діє за відомими їй спонуканнями. Істинною свободою, гідною для людини – є свобода моральна, котра полягає у добровільному виконанні закону й поєднана з Богом. Людина діє вільно, як розумна істота, коли наслідує закон, а не тоді, коли підкоряється своїм потягам й знаходиться у рабстві гріха. Оскільки, сутність людини спотворена первородним гріхом, тому її власних сил не достатньо для виконання й збереження закону.

Важлива суспільно-політична позиція відображена Августином «Про град Божий». Історія людства постає у вигляді арени змагання двох світів. Людина власною гріховністю породила град Земний, а град Небесний – спільнота всіх спасенних, що свідчить про два види людських спільностей. У розвиненій А. Августином християнській концепції історії людства, усі соціальні, державні та правові утворення постають унаслідок гріховності людини [1].

Політичне життя з точки зору сутності земної держави Августина, не має позитивного значення для блага людини, котра керується законами Божими. Кастовий поділ діяв у цілях виправдання гріховної природи людини. Натомість, владні повноваження людині необхідні для управління над істотами позбавленими розуму. Людина світська, у вченні Августина, прирівнюється до диявола, а сама держава – створена з розумного натовпу, не може бути заснована на правді та блаженстві, оскільки натовп прагне досягнути власного задоволення. Результатом існування

земної держави, виходячи із останнього твердження, є внутрішнє протистояння та вічне страждання.

Отже, філософські погляди Августина засновувалися на розбіжностях між вірою та знанням, віра є способом знання. Людина не створена для держави, остання має доказувати корисність службової та допоміжної функції. Хоча мислитель негативно ставиться до насилля, проте визнає необхідність влади. Причиною зла є вільна воля. Індивід не здатен обрати шлях життя й природно живе по-людському. Людина, за словами Августина, істота немічна й цілком не здатна своїми силами ані уникнути гріха, ані створити на землі досконале суспільство. Її жага до наживи породжує гріховність, пізніше – рабство.

Близьким до філософії А. Августина, а ще ближчим до суспільної позиції Аристотеля був Т. Аквінський. Перш за все вченням про державу, котру він пояснював як результат природної необхідності й бачення людини як істоти суспільної та політичної. Але держава, природа й все інше, бере початок від Бога.

Т. Аквінський обґрунтував свою концепцію держави із характеристики природи людини. Використовуючи тезу Арістотеля, що людина за своєю природою «тварина компанійська і політична», Т. Аквінський намагається довести, що в ній започатковується намагання об'єднуватись й жити у державі. Політична влада детермінована природою людини, яка зобов'язана виконувати закони й договори. Це обумовлює політичну культуру людини з управлінськими повноваженнями (у ставленні керівників до підлеглих, способі набуття, завоювання влади та використання влади). Реалізація політичної влади тісно пов'язана з моральністю, відповідальністю, вибором правильного засобу досягнення моральної мети.

Т. Аквінський відрізняє два види людських співтовариств: співтовариство людей в державі і співтовариство віруючих в церкві. Людина не зрівняно менше за будь-яку іншу істоту перебуває у самій собі; вона є – як індивід для себе – сутністю недосконалою і такою, що потребує чогось іншого, тобто вона як індивід, ніколи не зможе позбутися своєї недосконалості; вона не може використовувати суспільство просто як засіб вдосконалення: стати досконалою вона може лише у суспільстві як частина цього суспільства [4, с. 97].

Поворотним моментом в історії Середньовіччя стали ідеї розширення державного цілого з моральною та загальнолюдською складовими, що постали альтернативою духовності та папської християнської доктрини. Протест середньовічних мислителів проти папської влади був викликом для церковної влади над суспільством. Це зумовило появу нових ідей про верховні чини та їх роль у розбудові найкращої форми державного правління.

Так, А. Данте у роздумах «Про монархію» висуває концепцію всесвітньої держави, де роль головного управлінця отримує не папа, а монарх, котрому влада дана від Бога. Мету людства, Данте вбачає, у діяльності розуму, котру не може досягнути одна людина, ні окреме суспільство, для цієї мети потрібен союз всього людського роду. Загальний мир, що може створити всесвітня монархія, сприяє досягненню людської цілі. Безпосереднє походження імперської влади випливає із двоякої природи людини, котра знаходиться між двома світами, відповідно, правитель потрібен духовний і світський. Б. Чичерін зауважує, що поняття «єдності», у Данте, як вище благо засноване на бутті й розумі, унеможливлює появу індивідуальностей. У теорії всесвітньої монархії усі приватні умови, котрі є складовими держави: свобода, народність, місцеві особливості зникають або становляться нижче у рангу пріоритетів, підкоряючись конструкту цілого.

Обґрунтовуючи наше бачення політичної природи людини, згідно теорії всесвітньої монархії Данте, варто зазначити, що ми не знайшли абсолютних підтверджень чи спростувань, що стосується політичної сутності людини. Проте, варто підкреслити, що Данте не відкидає можливості існування політичного індивіда, з точки зору двоякої природи людини та, зокрема, світської. Хоча, позитив-

ним вважається те, що політичний індивід є невіддільним від загальної монаршої держави й складає єдину суспільну мету. Це значить, що немає місця для особистих суспільних чи політичних цілей, а лише загальна мета, якій необхідно підкоритися у благо всесвітнього миру та єдності порядку.

Подальші роздуми про небесні й земні цілі людини ми знаходимо у праці М. Падуанського «Захисник миру». Автор поділяючи неоднорідність людської природи, з якої випливають цілі, запропонував закони, котрі окреслюють шляхи їх досягнення. З цього випливає розрізнення двох видів законів: за метою, за змістом. Одним із них є божественний закон, що вказує шляхи досягнення вічного блаженства; визначає різницю між гріхами і заслугами перед богом. Інший, людський закон, має за мету досягнення правди та загального блага; міцності й твердості влади; встановлює справедливість.

М. Падуанський, як прихильник багатьох ідей Аристотеля, визначає, що політичне тіло базується на матеріальній причині буття, воно засноване на людях, котрі виконують різні ролі. Натомість рушійною або виробничою причиною є людський законодавець, і дуже рідко сам Бог. На відміну від Данте, М. Падуанський зазначає, що порядок у державі й спостереження за ним, можливий за умови спокою всіх її складових, котрі можуть здійснювати свою справу згідно з розумом й призначенням [8]. Це свідчить про зародження демократичних поглядів у добу християнського Середньовіччя.

Отже, М. Падуанський протиставив альтернативну форму правління щодо всесвітньої монархії Данте. Учений доводив ідею суверенності народу, демократичні свободи та мирське походження держави, що суперечило ранньохристиянським концепціям А. Августина й Т. Аквінського. Зокрема, йшла мова про незалежність світської влади від церковної, де остання виключно займає позицію морально-релігійного союзу.

Продовжує традицію «теоретичного виведення» держави з-під влади й опіки церкви В. Оккам. У праці В. Оккама «Вісім питань стосовно влади папи» відображено уявлення про державу, котрій притаманні наступні ознаки: незалежність від папства; виникнення від Бога через діяльність людей; наявність суверенітету у світських справах. Основний аргумент стосовно незалежності держави від церкви, філософ вбачає у більш давньому походженні імперії, аніж папства, й акцентує на ролі язичницької Римської імперії.

На думку В. Оккама, імперія перетворюється в істинну, оскільки, за спільною згодою діє загальному благу. Критерій оцінки імперії – етичне поняття загального блага й всезагальної користі. Він погоджується із тим, що влада дана Богом, але через людей. Однак вирішальним критерієм є етика, котра виправдовує владу. Свою думку В. Оккам підкріпив твердженням про те, що язичники й всі ті, хто знаходиться поза церквою, не обов'язково приречені на загибель та позбавлені спасіння, вони можуть бути носіями позитивних етичних цінностей.

Стосовно бачення державної організації В. Оккам є послідовником Аристотеля, відповідно, у визначенні будови та ролі полісу беззаперечно з ним погоджується. В. Оккам вільно підкреслює неполітичний характер сімейної общини, яку мислителі Античності, вважали першопричиною розвитку, основною ланкою держави. Сфера держави визначається волею людей [6, с. 31–39].

Зазначимо, що у «Вісьмох питаннях…» В. Оккам відображає дійсне обґрунтування суспільно-політичні позиції громадян середньовічної держави. Звертаємо нашу увагу на перше: «чи має право одна людина володіти верховною владою і у церкві, і у державі?» та останнє «чи отримає німецький король титул імператора за умови його вибрання виборцями? » питання. Як бачимо, інтерес до політичної ролі людини був вагомим питанням практичної політики. Вважаємо, що вирішення цих питань за В. Оккамом, полягає у наданні пріоритету у вирішенні загальнодержавних завдань свободі громадян, котрі є «вільними людьми». Свободу громадян учений розглядає

як право прийняття рішень, «вольність», яку не може знищити ні державний, ні духовний правитель. Ідея загального інтересу невід'ємна – властивість ідеального політичного устрою [7, с. 399–403].

Висновки. Отже, середньовічна доба виявилася не зовсім стабільною, з світогляду актуальних їй мислителів, не лише щодо духовності, але й позицій політичного суспільства. Ранній етап в історії політичної думки Середніх віків відбувся за умови абсолютного домінування християнської традиції, обґрунтування сутності суспільного, політичного та державного буття. Вважаємо, доречно говорити про те, що трактування й практична реальність «конструкту» християнської церкви стала нездоланним бар'єром для висвітлення унікальності політичної природи як держави, так і людини.

Аристотелівська концепція «політичної істоти», феномен «правової особи», у політичному сенсі «ідеальний громадянин» зазнали абсолютного спрощування середньовічними схоластами. Ідейні суперечності відображені в еволюції образу «політичної людини». Відтак, в історії Середньовіччя цей образ набуває релігійного забарвлення. Принципом особистого життя становиться не політичний загальносуспільний інтерес, а духовне тимчасове існування. Християнські філософи пропагуючи «єдність» вже не визначали це поняття давньогрецькою дефініцією «суспільного об'єднання людей у полісі», натомість розширюючи його визначили як «об'єднання людського роду з вірою у Бога». Політичне виражалося як гріховне, людина задіяна суспільно-політичною справою страждає, оскільки неправильно використовує свій розум. Природне бажання людини у будівництві «Граду земного» є лише тілесною потребою та егоїстичним прагненням. Майбутнє людства можливе за умови служіння Церкві. Тобто, акцент з природної політичної сутності людини зміщується на обґрунтування природної гріховності, а цінність людини – «у вмінні любити».

Теоретичний конфлікт у політичній думці Середньовіччя стосовно авторитету церковного й державного, призвів до виявлення нової сутності законів совісті, віри й моралі, звернених до внутрішнього світу людини. Погоджуємося з думкою О. Лейста, котрий зазначив: «У середні віки людина була настільки підпорядкованою церкві і державі, що тільки від дуалізму духовної та світської влади щось вигравала її свобода: боротьба церкви за політичну владу компрометувала ідею необмеженості прав світських правителів, і навпаки, відстоювання суверенності світських властей творила ідеї будь-якого виходу з-під духовного диктату церкви» [5]. На цьому етапі загальнолюдського та суспільно-політичного розвитку відбулося зміщення акценту у суспільній свідомості від держави до церкви. Всеосяжність догматичного світосприйняття, суворо орієнтованого на святого писання, спричинило обмеження проблематики й змісту політико-правових доктрин. Проте, актуальність питання про взаємовідносини церкви й держави незмінно створювало розбіжності про сутність й завдання останньої.

Християнство викликало суттєві зміни у розумінні сутності людини, відтоді пріоритетними стали цілком нові якості особистості. Етичність, особистий інтерес та розум втратили свої позиції як цінності античного громадянина, актуальними стали духовність, віра й здатність любити. Ідея трансцедентності Бога стала джерелом переосмислення індивідом місії людського роду, що було протилежним напрямом до натурфілософської та язичницької концепцій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Аврелий А. О Граде Божем / А. Аврелий. – М.: Харвест АСТ, 2000. – 1296 с.
2. Аквінський Ф. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Ф. Аквінський; пер. з лат. О. Кислюк. – К.: Основи, 2003. – 796 с.
3. Кухта Б. Нариси з історії європейської політичної думки / Б. Кухта. – Л.: Центр політичних досліджень, 2008.
4. Класики політичної думки від Платона до М. Вебера. – К.: Тандем, 2002.
5. Лейст О. Історія политических и правових учений [Електронний ресурс] / О. Лейст.

– Режим доступу : www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Leist/_05.php (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

6. Раскина С. Политические теории Уильяма Оккама и Античность [Електронний ресурс] / С. Раскина. – Режим доступу : www.srednieveka.ru/upload/journal/36.28-49.pdf (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

7. Рассел Б. История западной философии [Електронний ресурс] / Б. Рассел. – Режим доступу : www.psylib.org.ua/books/rassb01/txt38.htm (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

8. Чичерин Б. История политических учений [Електронний ресурс] / Б. Чичерин. – Режим доступа: http://dugward.ru/library/gosipravo/chicherin_ist_pr1.html#pater (дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Avreliy A. O Hrade Bozem [City of God]. – Moskow: Harvest, 2000. – 1296 p.

2. Akvinskyj T. Komentari do Aristelevoi «Polityky» [Comments to Aristotle's «Politiks»]. – Kyiv: Osnovy, 2003. – 796 p.

3. Kuhta B. Narysy z istorii evropejskoj politychnoi dumky [Essays on the history of European political thought]. – Lviv: Center for Political Studies, 2008.

4. Klasyku politychnoj dumku vid Platona do M. Vebera [Classical political thought from Platon to M. Weber]. – Kyiv: Tandem, 2002.

5. Lejst O. Istoriya politicheskih i pravovykh uchenij [History of political and legal doctrines] . – Access mode : www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/Leist/_05.php (Accessed 20 July 2015)

6. Raskina S. Politicheski teorii U. Okkama i Antychnost [W. Ockham of political theory and Antiquity] . – Access mode : www.srednieveka.ru/upload/journal/36.28-49.pdf (Accessed 20 July 2015)

7. Rassel B. Istoriya zapadnoj filosofii [History of Western Philosophy] . – Access mode : www.psylib.org.ua/books/rassb01/txt38.htm (Accessed 20 July 2015)

8. Checherin B. Istoriya politicheskih uchenij [History of Political Thought] . – Access mode : http://dugward.ru/library/gosipravo/chicherin_ist_pr1.html#pater (Accessed 20 July 2015)

Леськив М., аспирантка кафедры теории и истории политической науки , Львовский национальный университет имени Ивана Франко (Львов , Украина), E-mail: Kurylom@ukr.net

Философско-теологическое осмысление «человека политического» в эпоху Средневековья

Анотация. *Проанализировано процесс зарождения христианства и его влияние на формирование политической жизни общества. Рассмотрены основные подходы к пониманию политической человека в эпоху Средневековья. Определено, что политическая жизнь средневекового общества основана на взаимоотношениях светской и духовной власти.*

Ключевые слова: *духовность, нравственность, божественный закон, нравственный закон, грех, вера, всемирная монархия.*

Leskiv M., Postgraduate Student at the Department of theory and history of political science, Ivan Franko National University of Lviv, (Lviv, Ukraine), E-mail: Kurylom@ukr.net

Philosophical and theological reflection «political human» in the Middle Ages

Abstract. *In this paper author analyzed the process of the birth of Christianity and its influence on the formation of political society and main approaches to understanding political human in the Middle Ages.*

Actuality of the topic is in identification of main characteristics of political human and social relations, that were formed on the basis of theological doctrine. Purpose of the article – to determine the socio-political nature of human in the philosophical and theological conceptions of the Middle Ages. The political thinking in Middle Ages was in dispute between the secular and ecclesiastical authority. The ideological contradictions reflected in the evolution of the image of «political human» gave him a religious gradation. The principle of private life is not a political general public interests, but spiritual temporary existence. Theoretical conflict in the political thought of the Middle Ages concerning the authority of church and state, has led to the discovery of new laws of essence the conscience, faith and morals, addressed to the inward man.

Key words: *spirituality, morality, divine law, moral law, sin, faith, universal monarchy.*

УДК 327

Береговий А. І.
аспірант кафедри міжнародних відносин
ДНУ імені Олеся Гончара,
(Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: art.beregovoy@gmail.com

ОСНОВНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ГРАВЦІ АРКТИЧНОГО РЕГІОНУ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ КАНАДИ В АРКТИЦІ

Анотація. *Аналізуються сучасні виклики в Арктичному регіоні. Автор розглядає міжнародне протистояння держав за поділ території Арктики. Останнім часом Арктика є важливим стратегічним регіоном, через який проходять важливі морські шляхи, а також в арктичному шельфі було відкрито значні родовища енергетичних ресурсів. Розподілення сфер впливу в арктичному регіоні між Канадою, США, Росією, Норвегією та Данією є актуальною проблемою сучасних міжнародних відносин.*

Ключові слова: *Арктика, Канада, США, Росія, Норвегія, Данія, Північний морський шлях, Північно-Західний прохід, арктичний шельф, енергетичні ресурси, арктичні держави, битва за Арктику, Північно-Льодовитий океан.*

Постановка проблеми. Глобальне потепління і активне танення льоду в Арктиці різко посилили увагу до цього регіону з боку міжнародного співтовариства. Одночасно був «розморожений» складний клубок проблем, пов'язаних з визначенням арктичними країнами своїх прав в цій частині земної кулі. Канада, яка претендує на чверть всієї Арктики, зіткнулася з необхідністю розробки нової стратегії по захисту своїх інтересів на тлі підвищення активності в регіоні інших арктичних гравців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою геополітичного суперництва в Арктичному регіоні займаються в основному іноземні науковці та аналітики. Питання геополітичного значення арктичного регіону викладені в роботах Д. А. Семушина [11], Л. Хейнінена [13]. Збройну конфронтацію в Арктичному регіоні розглядають С. Боргірсон [2], А Храмчишин [14], Д. Сєдов [10]. Проблеми поділу Арктики, конкуренцію за природні ресурси та альтернативні шляхи вирішення цих питань досліджують Л. Рябова [1], Н. Аарсетер [1], А. Вилегжаніна [3], В. П. Кисловський [7], Ю. Ф. Лукін [8].

Метою є огляд позицій основних геополітичних гравців арктичного регіону та аналіз політики Канади щодо захисту національних інтересів в Арктиці.

Виклад основного матеріалу. Особливість Арктики як регіону – в тому, що він складається переважно з сегментів національних держав, політичні центри яких в більшості розташовані далеко на південь. Цей регіон є насправді сферою взаємодії (історично конфліктної) між двома цивілізаціями – західною та євразійською. Всі чотири західні приарктичні держави (США, Канада, Данія і Норвегія) входять в один військово-політичний блок – НАТО. На даний час ці дві цивілізації ведуть боротьбу за ресурси та простір Арктики [11].

Арктика включає всю Аляску, частину Канади з північним Квебеком і Лабрадором, повністю Гренландію, Фарерські острови та Ісландію, північні провінції Норвегії, Швеції та Фінляндії, Мурманську область, Ненецький, Ямало-Ненецький, Таймирський і Чукотський автономні округи, міста – Воркута в Республіці Комі, Норильськ та Ігарка в Красноярському краї, а також ті райони Республіки Саха, межі яких близькі до Полярного кола. Її площа становить понад 40 мільйонів квадратних кілометрів, або близько 8% поверхні Землі.

Канада визначає свою арктичну область як територію, що включає водозбірний басейн території Юкон, всі землі на північ від 60 північної широти і область прибережних зон Гудзонової затоки та затоки Джеймса.

США визначають свій арктичний сектор як території, що розташовані на північ

і захід від кордону, сформованої річками Поркьюпайн, Юкон і Кускокуім; в нього ж включається ланцюг Алеутських островів, а також всі суміжні моря, включаючи акваторії Північного Льодовитого океану, морів Бофорта, Берингового і Чукотського. На сьогодні геополітичні та економічні інтереси США в Арктиці складаються в розширенні присутності та активізації діяльності, щоб забезпечити морську могутність США в Арктиці.

У документі «Основи державної політики Російської Федерації в Арктиці на період до 2020 року і подальшу перспективу» від 18 вересня 2008 р. під Арктичної зоною Російської Федерації розуміється частина Арктики, в яку входять повністю або частково території Республіки Саха (Якутія), Мурманська і Архангельська області, Красноярський край, Ненецький, Ямало-Ненецький і Чукотський автономні округи, а також прилеглі до них території, землі і острови, внутрішні морські води, територіальне море, виключна економічна зона і континентальний шельф Російської Федерації, в межах яких Росія має суверенні права і юрисдикцію згідно з міжнародним правом [15].

Слід підкреслити, що Арктична зона Росії визначається з урахуванням такого критерію, як вихід північних територій до морів Північного Льодовитого океану. Тому в неї має бути включена Республіка Карелія і Архангельська область, так як вони розташовані на узбережжі Білого моря.

Королівство Норвегія в національних нормативно-правових актах не дає визначення своїх арктичних територій. Однак при прийнятті в 1997 р. Положення з проведення морських робіт з нафти і газу в Арктиці, було визначено, що арктичну територію Норвегії утворюють райони Норвезького моря.

Королівство Данія включає до свого полярного сектору Гренландію і Фарерські острови.

На початку XXI століття стратегічна важливість Півночі зростає і виходить на перший план в геополітиці й економіці як арктичних держав, так і провідних держав, розташованих за межами регіону. На думку Л. Хейнінена, «в даний час в Арктиці відбувається інтенсивний ріст співробітництва, в тому числі між корінними народами та регіональною владою. Частково він корениться в традиціях соціальних і торговельних зв'язків між північними народами і може бути витлумачений як ренесанс панарктичної співпраці» [13].

Важливо зауважити, вперше в історії, на Півночі існує взаємопов'язана мережа міжнародних організацій, яка охоплює територію, що включає Росію, країни Балтійського і Баренцового морів, країни Північної Європи, проходячи через Атлантичний океан і Гренландію і, нарешті, що включає Канаду та Сполучені Штати Америки.

Термін «Арктичні держави» позначає: а) групу з п'яти держав, узбережжя яких виходить до Північного Льодовитого океану та які мають тут свої внутрішні морські води, територіальне море, континентальний шельф, виключну економічну зону, тобто – Росію, Канаду, США, Норвегію і Данію (через о. Гренландія); б) групу з восьми держав, територія яких перетинається Північним полярним колом: тобто крім названих п'яти, ще й Фінляндію, Ісландію та Швецію [3]. Як зазначає Л. Хейнінен, «деякі регіони-члени, наприклад, Аляска і Республіка Саха, дуже активні на міжнародній арені і діють незалежно від своїх держав, а фінська провінція Лапландія навіть оприлюднила свою власну регіональну «зовнішню» політику» [3].

Так, 2012 р. ознаменувався початком масштабних робіт на російському арктичному шельфі, де розраховують пробурити пошукову свердловину, і не виключено, що вона ознаменує відкриття нової нафтогазовидобувної провінції з запасами понад 35 млрд. барелів нафтового еквівалента. Якщо ж оцінювати видобувні ресурси на всіх нинішніх ліцензійних ділянках «Роснафти» в Арктиці, то вони перевищують 275 млрд. барелів нафтового еквіваленту (більше 100 років нафтогазовидобування) [4].

Викликають побоювання геолого-геофізичні дослідження в Арктиці із застосу-

ванням буріння, так як при цьому всі відпрацьовані масла та інші різні відходи залишаються на місці, отруюючи довкілля. Крім того, слід наголосити, що при бурінні є високий шанс аварій та природних катаклізмів.

Швидке танення льодової поверхні відкриває можливості освоєння величезних запасів мінеральної та біологічної сировини, що також робить цілком доступним для судноплавства найкоротший морський торговий шлях з Атлантичного океану в Тихий – як через Північний морський шлях біля берегів Росії, так і через Північно-Західний прохід біля берегів Канади. Це неминуче призведе і до трансформації світового судноплавства та енергетичних ринків, розпалюючи численні міждержавні суперечки і залучаючи в регіон нових гравців, таких, як Китай. За образним порівнянням Д. Сєдова, «величезний Арктичний простір в певному сенсі нагадує територію Дикого Заходу, в яку готові кинутися переселенці з різних країн, відстоюючи свої захоплення правом сильного» [10].

Найкращими вихідними позиціями, в так званій «битві за Арктику» володіють Росія і Канада, які не тільки мають найбільш протяжні лінії арктичного узбережжя і є операторами відповідно Північного морського шляху (ПМШ) і Північно-Західного проходу (ПЗП), але і володіють найбільшим криголамним флотом і унікальним досвідом дій ВМС за Полярним колом [9].

Особливу стратегічну роль ПМШ в транспортній системі Арктичної зони обумовлюють перспективи збільшення транснаціональних транзитних перевезень через трасу ПМШ між портами Європи та Азійсько-Тихоокеанського регіону.

У сучасних умовах кліматичних змін (танення арктичних льодів) збільшення товарообігу між країнами Європи та Азії конкурентні переваги ПМШ стають ще більш відчутними. Північний морський шлях є перспективною транспортною магістраллю перевезення за якою можуть здійснюватися значно швидше і безпечніше, що в свою чергу, веде до економії транспортних витрат. А тенденції зростаючого попиту на використання ПМШ дають підстави прогнозувати збільшення обсягу вантажоперевезень. Однак очевидна перспективність розвитку цього напрямку на даному етапі має ряд стримуючих факторів, на усунення яких потрібно значну кількість часу та значні інвестиції.

Беручи до уваги зазначені перспективи та стримуючі фактори розвитку Північного морського шляху слід згадати ще один перспективний арктичний морський маршрут між Атлантичним і Тихим океанами – Північно-Західний прохід (ПЗП). Потенційний інтерес до цього маршруту останнім часом, обумовлений тим, що це другий найбільший морський транзитний шлях в Арктиці відстань якого в рамках певних маршрутів з країн Європейського Союзу в країни Східної Азії однакова або коротше шляху по ПМШ. Імовірно, при збереженні тенденції танення льодів ПЗП має певні перспективи для здійснення вантажоперевезень, істотно скорочуючи часові та фінансові витрати. Однак, у порівнянні з ПМШ (незважаючи на зазначені вище недоліки) Північно-Західний прохід поки не має достатнього криголамного оснащення, необхідної портової інфраструктури та пошуково-рятувальних можливостей. Північно-Західний прохід в даний час не може скласти серйозну конкуренцію ПМШ.

Таким чином, Північний морський шлях, що володіє вагомими конкурентними перевагами, має всі передумови в найближчому майбутньому стати повноцінним транзитним морським маршрутом в інтересах національного та міжнародного судноплавства.

Стратегія щодо зміцнення суверенітету Канади в Арктиці, реалізована урядом С. Харпера, має дві відмінні риси: по-перше, комплексне розуміння суверенітету, що включає в себе не тільки військове, а й економічне, соціальне та екологічне вимірювання; і по-друге, зосередження основних дипломатичних, політичних і фінансових ресурсів не на традиційній проблемі відстоювання статусу Північно-Західного проходу, а на забезпеченні необхідної бази для пред'явлення прав на

встановлення зовнішнього кордону континентального шельфу у своїх північних берегів. Канада повинна представити в Комісію щодо кордонів континентального шельфу заявку з науково обґрунтованими доказами, що її континентальний шельф простягається за межі 200-мильної виняткової економічної зони. Уряд у 2006 – 2008 рр. послідовно збільшував витрати на картографування морського дна біля північного узбережжя країни. Це, в свою чергу, означає, що дане питання залишиться в центрі уваги канадської влади протягом ще декількох років.

Росія вважає Північний морський шлях (ПМШ) власною транспортною комунікацією. США, Канада і скандинавські країни пропонують його «інтернаціоналізувати», а для міжнародного управління їм створити трансарктичний консорціум, відтіснивши тим самим Росію від керівництва ПМШ, розробки експлуатаційної та тарифної політики. Стверджуючи, що артерії загальносвітового значення не можуть бути «прерогативою» однієї країни висуваються вимоги «відкрити кордони» в Арктиці або розділити її таким чином, щоб якщо не весь ПМШ, то хоча б деякі його ділянки опинилися поза російських кордонів.

Невирішені питання включають в себе поділ найдовшого і, в геологічному плані, складного континентального шельфу, де не діють ніякі норми, між п'ятьма державами з конкуруючими вимогами. В кінці 50-х рр. XX ст. Канада пред'явила права на Північний полюс, в 2004 р це зробила Данія, посилаючись на зв'язок Гренландії з полюсом через підводний хребет Ломоносова. У 2002 р. Росія звернулася із заявкою до Комісії ООН щодо зовнішніх меж шельфу, в якій аргументували пропозицію про встановлення нових меж континентального шельфу Росії, що виходять за межі встановленої 200-мильної зони (проте в межах російського Арктичного сектора). Одним з аргументів російської сторони було твердження про те, що підводні хребти Ломоносова і Менделєєва є безпосереднім продовженням Євразійського континенту.

Інший комплекс проблем пов'язаний з дозволом розбіжностей між Канадою та рештою світу щодо визначення правового статусу Північно-Західного проходу, демаркацію морських кордонів між США і Канадою в морі Бофорта (у регіоні зі значними нафтовими родовищами), суперечка між Данією і Канадою про права на острів Ганса, безлюдні скелі, які омивають багаті ресурсами води протоки Кеннеді, що знаходиться між канадським островом Елсмір і Гренландією тощо.

У світлі нещодавно відкритих енергетичних багатств голосніше стає голос Гренландії, яка з 1978 р. перестала бути колонією, отримавши статус самокерованої території, і тепер все наполегливіше просить Данію про політичну незалежність. Про свої домагання на скелю Рокалл, околиці якої багаті вуглеводними ресурсами, 23 вересня 2007 р. заявила Великобританія. Зараз це спірна зона між Великобританією, Данією та Ісландією.

Не врегульована і суперечка навколо проголошеної Норвегією в 1977 р. рибоохоронної зони навколо архіпелагу Шпіцберген. Довгий час Норвегія жорстко і цілеспрямовано проводить політику, спрямовану на повне поширення національного законодавства стосовно морських просторів, прилеглим до Шпіцбергену, що суперечить положенням Паризького договору про Шпіцберген 1920 р. Вона постійно вживає всі можливі заходи для поетапного витіснення Росії з Шпіцбергена, намагаючись, щоб не порушувати положень Паризького договору 1920 р., обмежити тут російську присутність, в основному шляхом оголошення природоохоронними зонами все нових великих районів архіпелагу. 15 вересня 2010 р. в Мурманську був підписаний Договір між Росією і Норвегією про розмежування морських просторів і співпрацю в Баренцевому морі та Північному Льодовитому океані.

В результаті розмежування у Росії та Норвегії в цьому районі з'явилися чіткі межі виключних економічних зон та континентального шельфу. Крім того, договір зняв мораторій на видобуток корисних копалин в «спірному районі» [7].

Серед основних варіантів розподілу Арктики – секторальний розподіл, при якому

територію ділять по лініях меридіанів, що сходяться в точці перетину на полюсі, а також розподіл по серединній лінії на рівних відстанях від берегів. Так як, США не беруть участь в конвенціях ООН з морського права, які дають можливість оформити претензію в спірних ситуаціях по розподілу шельфу, вони поки не приймають ні один з варіантів визначення меж арктичного шельфу, які сьогодні пропонуються приполярними державами. Замість цього США відстоюють проект виділення великої близькополюсної області під юрисдикцією ООН за межами національної юрисдикції Росії, Канади, США, Норвегії та Данії.

Головним чином в західній літературі та міжнародно-правових концепціях наполегливо звучать ідеї про «інтернаціоналізацію» Арктики, а національні законодавчі акти Канади і Росії розглядаються як «територіальні претензії». Не тільки США, але і ЄС цілеспрямовано проводять політику «інтернаціоналізації» Арктики, висуваючи пропозиції щодо створення багатостороннього управління в Арктичному регіоні (модель «управління Арктикою» у складі 8 держав-учасниць Арктичної Ради з можливістю розширення за рахунок зацікавлених неарктичних держав і міжнародних організацій – на противагу обстоюваної Росією моделі «арктичного управління» у складі п'яти приарктичних держав) [12].

Цілий ряд розвинених країн світу, які володіють технологіями дослідження та використання морського дна, заявляють про необхідність застосування до Арктики загальних принципів і підходів Конвенції ООН 1982 р. по морському праву, у тому числі прав на промислове освоєння природних ресурсів.

На думку С. Боргерсона, «північні держави швидко підбираються до дипломатичного глухого кута, а це може, врешті-решт, призвести до свого роду збройної конфронтації» [2]. В умовах глобалізації загострюється геостратегічна боротьба за Арктику, за право панувати у високих широтах. Єдиною країною, яка в цій ситуації підтримує відносно збалансовані відносини з усіма державами, що претендують на Північний полюс, є Данія. У «арктичній суперечці» вона прагне послідовно дотримуватися політики нейтралітету по відношенню до різних позицій сусідніх по регіону країн, уникаючи втягування в протистояння головних центрів сили – учасників «боротьби за Арктику».

Відзначаються ознаки початку нової хвилі мілітаризації Арктики. Так, в деяких районах – Баренцевому морі, на Кольському півострові і півночі Норвегії – військова присутність посилилася, включаючи розміщення атомного озброєння і такі елементи військової активності, як розвідка, навчання і випробування. У першу чергу мова йде про протистояння США і Росії, оскільки збройні сили Канади, Данії і Норвегії в силу загальної слабкості їх військового потенціалу навряд чи здатні стати серйозними самостійними факторами військового впливу на ситуацію в регіоні.

Для Росії Арктика є найважливішою акваторією базування і розгортання основних морських, стратегічних, ядерних сил, що є по суті арктичним оборонним щитом Росії (саме через приполярні області проходять траєкторії польоту балістичних ракет із США до Росії, та назад).

Теоретично на сьогодні США силами дислокованих на Алясці сухопутних військ і ВПС можуть без особливих зусиль зайняти Чукотку, де у Росії немає ніяких частин збройних сил, а через велику відстань немає можливості перекинути туди великі з'єднання та важке озброєння. Зрозуміло, що це дуже малоймовірно, в силу сумнівних вигод і високого ризику втягування в тотальну ядерну війну. Більш вірогідною виглядає можливість зіткнення з'єднань ВМС через невирішеність проблем судноплавства і приналежності тих чи інших акваторій в Арктиці за умови її звільнення від льоду на тривалий період [14].

Боротьба за контроль над Арктикою поки знаходиться в початковій стадії і не приймає гострих форм, розгортаючись переважно в правовому і дипломатичному полі. У всіх зацікавлених сторін є достатньо часу для створення вихідних позицій для майбутнього стратегічного суперництва

Приарктичні держави розробили і прийняли програмні документи, які концептуалізують їх інтереси та виражають їх наміри в освоєнні Арктики. У вересні 2008 р. були затверджені «Основи державної політики РФ в Арктиці на період до 2020 р.» [15], в тому ж році – «Стратегія уряду Норвегії в північних регіонах», в січні 2009 р. президент США підписав директиву «Політика США щодо Арктичного регіону», а влітку 2009 р. була прийнята Північна стратегія Канади («Акт про арктичну зовнішню політику Канади»). ЄС також випустив комюніке «Європейський Союз і Арктика», в якому вказувалося, що «Європейський Союз невід'ємно пов'язаний з Арктичним регіоном унікальним поєднанням історії, географії, економіки та наукових досліджень». Усвідомлюючи зростання стратегічного значення Арктики та її ресурсів, свою арктичну стратегію починає розробляти і Китай [8].

Висновки. Отже, проаналізувавши сучасні виклики в Арктичному регіоні, можна відзначити, що міжнародне протистояння держав за поділ території Арктики та її численні ресурси поступово починають набирати обертів і доповнюються новими загрозами для Арктичних держав. Але незважаючи на все це, деякі регіони-члени Арктики ведуть незалежну політичну лінію і позиціонують себе як повноправні суб'єкти на міжнародній арені. Це відбувається тільки тому, що більша частина нерозвіданих світових природних ресурсів знаходиться на територіях корінних народів. Як наслідок, погіршується екологічна ситуація даного регіону. Основними причинами цього є: проведення активних робіт на російському арктичному шельфі, дослідження із застосуванням буріння, які отруюють навколишнє середовище. Через кліматичні зміни, які торкнулися регіону, починає танути льодова поверхня, що дає можливість для освоєння величезних запасів природних ресурсів вже не тільки країнами Арктики, а також Європи й Азії. Враховуючи всі ці проблеми та загрози, можна констатувати, що найбільш вірним рішенням у протистоянні за поділ Арктичного простору буде секторальний розподіл територій.

Захист інтересів Канади в Арктиці розглядається все більше в контексті перетворення країни на енергетичну наддержаву. Цьому сприяє стрімке зростання цін на нафту та інші енергетичні ресурси. Боротьба Канади за континентальний шельф вже призвела до деяких змін у відносинах з її головними сусідами в регіоні – США та Росією. Незважаючи на декларовану

С. Харпером готовність захищати національні інтереси своєї країни в Арктиці, навіть на шкоду відносинам зі Сполученими Штатами, взаєморозуміння між цими двома країнами в регіоні в роки його першого прем'єрства істотно виросло. Щодо канадо-російських відносин в Арктиці ситуація складніша. Розбіжності навколо делімітації континентального шельфу компенсуються схожими проблемами, з якими дві найбільші північні держави стикаються при регулюванні судноплавства, відповідно через Північно-Західний прохід і Північний морський шлях, а також економічними перспективами використання «Арктичного моста». У той же час загальна орієнтація на США може призвести до переходу Оттави на більш жорсткий тон у відносинах з Москвою, що в майбутньому може перешкодити досягненню компромісу між Канадою та Росією при вирішенні спірних питань в регіоні.

Отже, зважаючи на актуальність дослідження тематики розвитку геополітичних відносин в Арктичному регіоні, можна зробити висновок про необхідність подальшого вивчення питання національного інтересу Канади в Арктиці.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Аарсетер Н. Жизнеспособность общин [Электронный ресурс] / Н. Аарсетер, Л. Рябова, Й. О. Баренхольдт // Доклад о развитии человека в Арктике (ДоРЧА). – С. 139-154. – Режим доступа: www.svs.is/ahdr/ahdr%20chapters/russian%20version/08_Obscvina.pdf; (Дата обращения 20.06.2015) - название с экрана

2. Боргерсон С. Арктическая катастрофа. Глобальное потепление: экономика и безопасность [Текст] / С. Боргерсон // Арктическая идея. – Август 2008. – С. 22-27.

3. Вылегжанин А. Арктика: альтернативные пути уточнения правового статуса [Текст] / А. Вылегжанин // Арктическая идея. – Август 2008. – С.16-17;

4. Дмитриев А. Сверили время по часам «Роснефти» [Электронный ресурс] / А. Дмитриев // Труд. – 12.03.2013 Режим доступа: www.rosneft.ru/integration/media/12032013.html; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

5. Доклад о развитии человека 2004 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://hdr.undp.org/en/media/hdr04_ru_chapter_51.pdf; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

6. Перспективы развития человека в Арктике: основные выводы и новые вопросы [Электронный ресурс] // Доклад о развитии человека в Арктике. – С. 227-241.; С.229. – Режим доступа: www.svs.is/ahdr/ahdr%20chapters/russian%20version/13_Zakluchenie.pdf; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

7. Кисловский В. П. Делимитация Баренцева моря состоялась [Электронный ресурс] / В. П. Кисловский – Режим доступа: www.nord-news.ru/topic/?mtopicid=282; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

8. Лукин Ю. Ф. Великий передел Арктики [Текст] / Ю. Ф. Лукин. – Архангельск, 2010. – С. 275-295;

9. Павловец Ю. Арктическая проблема [Электронный ресурс] / Ю. Павловец – Режим доступа: www.fondsk.ru/news/2012/11/11/arkticheskaya-problema-17559.html; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

10. Седов Д. Ситуация вокруг Арктики – Запад готовится к «самозахвату» [Электронный ресурс] / Д. Седов – Режим доступа: www.fondsk.ru/news/2012/06/10/situacia-vokrug-arktiki-zapad-gotovitsja-k-samozahvatu-14877.html; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

11. Семушин Д.: «Циркумполярная» лженаука – против Русской Арктики [Электронный ресурс] / Д. Семушин – Режим доступа: www.regnum.ru/news/fd-nw/nenets/innovatio/1501301.html; (Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

12. Харлампьева Н.К. Арктическая парадигма в контексте универсальных идей [Текст] / Н.К. Харлампьева // Север и Арктика в новой парадигме мирового развития. Лузинские чтения. – 2010. Тезисы докладов V Междунар. научно-практ. конф., 8-10 апреля 2010. – Апатиты: Изд-во Кольского научного центра РАН. – 2010;

13. Хейнинен Л. Циркумполярные международные отношения и геополитика [Текст] / Л. Хейнинен // Доклад о развитии человека в Арктике (ДоРЧА). Пер. с англ. // Ред. А. В. Головнёв. – Екатеринбург; Салехард, 2007. – 244 с. – С.206-224.

14. Храмчихин А. Военно-политическая ситуация в Арктике и сценарии возможных конфликтов [Текст] / А. Храмчихин // Арктика и Север. – 2011. – № 2. – С. 36-50.

15. Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.scrf.gov.ru/documents/98.html(Дата обращения 20.06.2015) – название с экрана

REFERENCES:

1. Aarseter N., Rjabova L., Barenhol'dt J.O. Zhiznesposobnost' obshchin [The vitality of the communities] – [Electronic resource] // Doklad o razvitii cheloveka v Arktike (DoRChA). – S.139-154. – Access mode: www.svs.is/ahdr/ahdr%20chapters/russian%20version/08_Obscvina.pdf; (Accessed 20 July 2015)

2. Borgerson S. Arkticheskaya katastrofa. Global'noe poteplenie: ekonomika i bezopasnost' [Arctic disaster. Global warming: the economy and security)] // Arkticheskaya ideya. – Avgust 2008. – S.22-27.

3. Vylegzhanin A. Arktika: al'ternativnye puti utochneniya pravovogo statusa [Arctic: alternative ways to clarify the legal status] // Arkticheskaya ideya. – Avgust 2008. – S.16-17;

4. Dmitriev A. Sverili vremya po chasam «Rosnefti» [Checked his time on the clock of «Rosneft»] – [Electronic resource]. – Access mode: www.rosneft.ru/integration/media/12032013.html; (Accessed 20 July 2015)

5. Doklad o razvitii cheloveka 2004 [The Human Development Report 2004] – [Electronic resource]. – Access mode: http://hdr.undp.org/en/media/hdr04_ru_chapter_51.pdf; (Accessed 20 July 2015)

6. Perspektivy razvitiya cheloveka v Arktike: osnovnye vyvody i novye voprosy [Prospects of Human Development in the Arctic: the key findings and emerging issues] – [Electronic resource]. – Access mode: www.svs.is/ahdr/ahdr%20chapters/russian%20version/13_Zakluchenie.pdf; (Accessed 20 July 2015)

7. Kislovskiy V. P. Delimitatsiya Barentseva morya sostoyalas' [Barents Sea delimitation

took place] – [Electronic resource]. – Access mode: www.nord-news.ru/topic/?mtopicid=282; (Accessed 20 July 2015)

8. Lukin Yu. F. Velikiy peredel Arktiki [Great redistribution of the Arctic] – Arhangel'sk, 2010. – S. 275-295;

9. Pavlovets Yu. Arkticheskaya problema [Arctic issues] – [Electronic resource]. – Access mode: www.fondsk.ru/news/2012/11/11/arkticheskaya-problema-17559.html; (Accessed 20 July 2015)

10. Sedov D. Situatsiya vokrug Arktiki – Zapad gotovitsya k «samozakhvatu» [The situation surrounding the Arctic – the West is preparing for «squatting»] – [Electronic resource]. – Access mode: www.fondsk.ru/news/2012/06/10/situacia-vokrug-arktiki-zapad-gotovitsja-k-samozahvatu-14877.html; (Accessed 20 July 2015)

11. Semushin D.: «Tsirkumpolyarnaya» lzhenauka – protiv Russkoy Arktiki [«Circumpolar» pseudo-science – against the Russian Arctic] – [Electronic resource]. – Access mode: www.regnum.ru/news/fd-nw/nenets/innovatio/1501301.html; (Accessed 20 July 2015)

12. Kharlamp'eva N. K. Arkticheskaya paradigma v kontekste universal'nykh idey [Arctic paradigm in the context of universal ideas] / Sever i Arktika v novoy paradigme mirovogo razvitiya. Luzinskie chteniya. – 2010. Tezisy dokladov V Mezhdunar. nauchno-prakt. konf., 8-10 aprelya 2010 [North and the Arctic in the new paradigm of global development. Luzin readings. – 2010]. – Apatity: Izd-vo Kol'skogo nauchnogo centra RAN. – 2010;

13. Kheyninen L. Tsirkumpolyarnye mezhdunarodnye otnosheniya i geopolitika [Circumpolar International Relations and Geopolitics] / Doklad o razvitii cheloveka v Arktike (DoRChA). – Ekaterinburg; Salehard, 2007. – 244 s. – S.206-224.

14. Khramchikhin A. Voenno-politicheskaya situatsiya v Arktike i stsenarii vozmozhnykh konfliktov [The military-political situation in the Arctic and scenarios of possible conflicts] // Arktika i Sever (Arctic and North). – 2011. – № 2. – S. 36-50.

15. Osnovy gosudarstvennoy politiki Rossiyskoy Federatsii v Arktike na period do 2020 goda i dal'neyshuyu perspektivu [Fundamentals of the Russian Federation's state policy in the Arctic for the period up to 2020 and beyond] – [Electronic resource]. – Access mode: www.scrf.gov.ru/documents/98.html (Accessed 20 July 2015)

Береговой А. И., аспирант кафедры международных отношений ДНУ им. О. Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: art.beregovoy@gmail.com

Основные геополитические игроки арктического региона и национальные интересы Канады в Арктике

Аннотация. *Анализируются современные вызовы в Арктическом регионе. Автор рассматривает международное противостояние государств за раздел территории Арктики. В последнее время Арктика является важным стратегическим регионом, через который проходят важные морские пути, а также в арктическом шельфе было открыто значительные месторождения энергетических ресурсов. Распределение сфер влияния в арктическом регионе между Канадой, США, Россией, Норвегией и Данией является актуальной проблемой современных международных отношений.*

Ключевые слова: *Арктика, Канада, США, Россия, Норвегия, Дания, Северный морской путь, Северо-Западный проход, арктический шельф, энергетические ресурсы, арктические государства, битва за Арктику, Северо-Ледовитый океан..*

Berehovyi A., postgraduate student of the Department of international relations Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: art.beregovoy@gmail.com

The main geopolitical players in the Arctic region and Canada's national interests in the Arctic

Annotation. *Recently the Arctic becomes an important strategic region, through which lie important sea routes, as well as the Arctic shelf was discovered significant deposits of energy resources. The distribution of spheres of influence in the Arctic region between Canada, USA, Russia, Norway and Denmark is an actual problem of modern international relations.*

The peculiarity of the Arctic as a region - is that it consists mainly of segments of national states and political centers of which most are located far to the south. At the beginning of the XXI century the strategic importance of the North grows and comes the most important in geopolitics and economics as Arctic states and leading countries outside the region. Canada and Russia have

the best starting position in the upcoming «battle for the Arctic» They not only have the lingering Arctic coast line and operates under the Northern Sea Route and the Northwest passage, but also have the largest icebreaker fleet and the unique experience of actions Navy in the Arctic Circle.

Sectoral allocation as one of the Arctic division variants - in which the territory is divided along the lines of the meridians that converge at the intersection on the Pole, and the distribution of the median line at equal distances from the coast.

International opposition to the division of the Arctic territory and its many resources is beginning to strengthen and supplemented with new threats to the Arctic states.

But despite this, some regions of the Arctic states have an independent political line and position themselves as full actors in the international arena.

The struggle for control of the Arctic is still in the initial stage and does not worsen, turned around primarily in the legal and diplomatic field. All sides have enough time to create the initial position for future strategic rivalry

Key words: *Arctic, Canada, USA, Russia, Norway, Denmark, the Northern Sea Route, Northwest Passage, the Arctic shelf, energy resources. Arctic states, the battle for the Arctic, the Arctic Ocean (AO).*

УДК 327

Бесчасна І. В.
аспірантка кафедри міжнародних відносин
ДНУ імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна),
E-mail: Irunya8888@mail.ru

ГАЗОВА КОАЛІЦІЯ АРАБСЬКИХ КРАЇН У ДІЯЛЬНОСТІ ФОРУМУ КРАЇН-ЕКСПОРТЕРІВ ГАЗУ

Анотація. *Розглянуті та проаналізовані причини консолідації арабських країн-членів Форуму у газовій сфері. Головну увагу автор приділяє конкуренції між основними виробниками газу та можливим наслідкам об'єднання як для кожного з них, так і для діяльності Форуму країн-експортерів газу вцілому. Окремо проаналізовано вплив арабської газової коаліції на позицію Росії у рамках Форуму. Автор намагається визначити подальший розвиток Форуму країн-експортерів газу з урахуванням конкуренції між його членами.*

Ключові слова: *ринок газу, країни-виробники, газова коаліція, газовий фронт, конкуренція, співробітництво.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ринок природного газу представляє собою сукупність регіональних ринків. Під впливом інтеграційних процесів, які спрямовані на формування єдиного світового ринку природного газу, був створений Форум країн-експортерів газу. Форум був створений для налагоджування взаємодії між провідними світовими країнами-виробниками природного газу.

Проте, попри спроби налагодити співробітництво та проводити спільну політику, члени організації одночасно є конкурентами у газовій сфері. Головними причинами конкуренції між членами Форуму є:

- Різні геополітичні інтереси;
- Нерівномірний розвиток технологій видобутку та транспортування газу;
- Прагнення зберегти свої позиції на регіональних ринках та освоєння нових ринків завдяки нових технологіям;
- Різне бачення формування цінової політики у газовій сфері, т.д.

Вище зазначене створює підґрунтя для об'єднання членів ФКЕГ у окремі коаліції для протистояння іншим виробникам газу. Перш за все це стосується найбільших виробників газу – Росії та Катару. Кожна з цих країн прагне заручитись підтримкою якомога більшою кількістю членів Форуму та розширити зону свого впливу.

Аналіз наукових досліджень. Питання конкуренції між країнами-членами Фо-

руму належить до кола малодосліджених проблем міжнародних відносин. Головним чином дослідженням цього питання займаються політичні оглядачі та фахівці з питань розвитку газової галузі.

Зокрема у дослідженнях Е. Касаєва, який є фахівцем в енергетичній сфері Середнього Сходу та Північної Африки, зазначається, що головні експортери газу – Катар та Росія – постійно конкурують між собою. Серед головних причин конкуренції між ними є прагнення перерозподілу газових ринків. Також важливим фактором є те, що Катар завжди підтримував тісні зв'язки з США.

Окремо слід відзначити дослідження М. Владімірова – аналітика з питань енергетики Центру вивчення демократії. У своїй праці «Why is a natural gas OPEC not possible?» він детально аналізує існуючу в рамках ФКЕГ конкуренцію, акцентуючи свою увагу на протистоянні Катар-Росія та Іран-Росія.

Серед інших авторів можна відзначити політолога А. Галстяна. Він досліджує процес створення газового об'єднання серед арабських країн та наслідки цього для газової сфери.

Метою статті є аналіз причин формування газової коаліції серед арабських учасників Форуму країн-експортерів газу, виявлення наслідків цього об'єднання як для кожної країни окремо, так і для діяльності організації в цілому.

Виклад основного матеріалу. Членами Форуму країн-експортерів газу є дванадцять країн, які розташовані у різних регіонах світу. На сьогоднішній день половина членів Форму країн-експортерів газу є арабськими країнами [4]. Таке співвідношення не на користь Москви, оскільки на газових ринках існує гостре протистояння двох полюсів – Росії та арабських монархій Перської затоки. Очолює коаліцію останніх Катар, який активніше інших прагне витіснити «Газпром» на європейському ринку.

Основними споживачами катарської сировини все таки залишаються азійські країни (їх імпорт склав 75 млрд. куб. м. в 2013 р.). європейський ринок збуту зріджених вуглеводів є для емірату другим за значимістю (імпорт з Катару – 23,4 млрд. куб. м. у 2013 р.).

Крім того, Доха уклала довгострокові угоди на постачання зрідженого природного газу з Великобританією, Іспанією, Італією, Францією, Японією, Південною Кореєю, Таїландом, Індією, а також іншими європейськими та азійськими країнами.

Вже протягом декількох років Катар активно співпрацює з Китаєм, який стрімко збільшує газовий імпорт. Згідно попередньої домовленості, в перспективі об'єм постачань зрідженого природного газу з Катару до Китаю значно зросте та складе 10-12 млн. т.

Однак емірат отримав конкурента в особі Росії після укладання угоди між «Газпромом» та CNP у 2014 р. на щорічне постачання 38 млрд. куб. м. російського газу у Китай терміном на 30 років. Дана угода може поступово зменшити частку Катару на азійському ринку зрідженого природного газу.

На думку експертів угода між «Газпромом» та CNPC може поставити під питання економічну модель, яка лежить в основі експортної стратегії Катару в Азії, яка базується на довгострокових двосторонніх контрактах та прив'язки цін до вартості нафти.

Занепокоєння у Катару викликають ще два документи: угода восени 2013 р. щодо продажу російським «НОВАТЕКом» 20% акцій проекту «Ямал ЗПГ» китайській CNPC, а також контракт, підписаний у травні 2014 р. між цими компаніями, на постачання до Китаю 3 млн. т. російського зрідженого природного газу на щороку.

Деякі аналітики вважають, що продовжуючи трубопровід до Китаю, Росія об'єднує європейський та азійські газові ринки. Ціни на газ у Європі значно нижчі, ніж у Східній Азії. Росія погодилась продавати газ до Китаю майже за тими ж цінами, за якими вона експортує його до Європи. Це створює ціновий прецедент,

який може здійснити значний вплив на вартість газу у Східній Азії, включаючи вартість зрідженого природного газу.

В результаті Катар може зіштовхнутись з двома основними проблемами – зі зменшенням попиту на газу, який постачає країна, у зв'язку з конкуренцією зі сторони Росії та зі зниженням надходжень від продажу зрідженого природного газу азійським партнерам [3, с. 25-26].

Неспроможність координувати спільну газову політику серед членів ФКЕГ стосується не лише організаційної структури чи думок щодо ролі виробників та споживачів на ринку. Тому не дивлячись на спільні інтереси членів Форуму, кожен з них прагне зберегти свою частку на ринку. Все це робіть їх конкурентами. Оскільки ринок природного газу все ще залишається регіональним, експортери конкурують між собою, щоб захопити більшу частку на ринку [5]. Все це посилює надлишкову пропозицію газу на ринку. А низький попит в основних центрах споживання означає, що експортери газу конкурують все більш агресивно за для збереження своїх позицій. Потенціал від можливого спільного прибутку зникає через розбіжні інтереси членів, які часто виходять за рамки енергетичного сектору.

Оскільки економічний розвиток більшості країн-експортерів газу в значній мірі залежить від прибутку від газу, їх національна безпека у певній мірі залежить від їх експортного успіху. Відповідно тісне співробітництво може створити ризик, при якому інші члени організації діють у своїх інтересах, відповідно підриваючи життєздатність економік конкурентів.

Якщо проблеми ринку можна подолати завдяки розвитку технологій та перспектив зростання попиту, зміцнити довіру між членами ФКЕГ буде набагато складніше. Також перепоною на шляху створення природного газового картелю є політичні відносини між країнами-експортерами з однієї сторони, та між продавцями і покупцями з іншої. Крім того міжнародна політична система може виступати у якості стримуючого фактору для деяких країн приєднатися до організації, а геополітичне суперництво між членами ФКЕГ в основних регіонах підриває процес розвитку співробітництва.

У той час, як європейський ринок газу швидко змінюється, ціни на газ стають все більш конкурентоспроможними. Ринок стає все більшим, особливо за рахунок збільшення постачань зрідженого природного газу з Катару. Все це через формулу індексації нафти може швидко призвести до катастрофічних наслідків для експортного потенціалу Росії. Наприклад, компанії Німеччини вже почали здійснювати тиск на Газпром, щоб видалити прив'язку до індексації нафти зі своїх контрактів, оскільки Росія не зможе конкурувати з більш дешевшим природним газом з Нідерландів та Бельгії.

Росія піддалась тиску та значно знизила експортні ціни для деяких своїх найбільших клієнтів. Між тим, Катар користується невигідною ситуацією для Росії та продовжує заповнювати європейський ринок зрідженого природного газу. Катарський зріджений природний газ склав 47,8% всього європейського попиту у 2011 р. [7].

ФКЕГ створювалась за активної участі Росії. Проте останнім часом позиції Москви значно послабшали у наслідок розширення Форуму за рахунок арабських учасників. Арабські країни спроможні створити ефективну коаліцію проти Росії та усіляко перешкоджати її діяльності у рамках Форуму. Ситуацію доповнює той факт, що штаб-квартира організації знаходиться у Катарі. Це дозволяє йому опосередковано впливати на політику організації. Не дивлячись на те. Що все члени зобов'язані робити щорічні внески, Доха інвестувала у благоустрій штаб-квартири Форуму солідні фінансові кошти [3, с. 25-26].

Катар зі своїм прагненням збільшити експорт зрідженого природного газу до Європи заважала планам російського «Газпрому» та алжирської «Sonatrach», які розглядали європейський ринок у якості пріоритетного для власних постачань.

У відповідь Росія та Алжир мали намір покоряти ринки Азії, які Катар також відносить до числа своїх пріоритетів у постачаннях зрідженого природного газу [6].

Новим викликом для діяльності Форуму стало те, що Іран, Катар та Алжир напередодні Тегеранського саміту Форуму країн-експортерів газу восени 2015 р. створили єдиний антиросійський «газовий фронт». В умовах санкцій для Росії, США створюють антиросійський газовий альянс, використовуючи для цього своїх союзників в ісламському світі. До цього неформального об'єднання приєднався Алжир, який у липні 2014 р. ратифікував меморандум про взаєморозуміння щодо нафтогазового співробітництва з Катаром і у серпні розпочав практичну реалізацію цієї угоди.

Згідно меморандуму щодо «Взаєморозуміння та співробітництва у нафтогазовій сфері», підписаним Катаром та Алжиром, сторони створять робочі групу, яка буде займатись питаннями реалізації проектів, направлених на спільне дослідження нафтогазових родовищ. При цьому країни також домовились про можливість залучення третьої сторони до реалізації найбільш великих проектів, які мають важливе значення в контексті забезпечення енергетичної безпеки.

На протязі тривалого часу Алжир був одним з ключових енергетичних союзників Росії на Близькому Сході. Зближення двох країн стало логічним результатом політичної кризи між Алжиром та Заходом, який вимагав привілеїв у рамках проектів по видобутку вуглеводнів. Криза посилилась після того, як окремі транснаціональні корпорації почали боротись за контрольний пакет акцій алжирської державної компанії «Sonatrach».

Однак з початком української кризи та розвитком діалогу між США – ЄС та Іраном, Алжир почав переглядати свою енергетичну політику. Українська криза змусила Росію відійти від угод з Алжиром в рамках індексацій цін на газ [2].

Ці дії йдуть урозріз їх відношення з Росією, з якою до нещодавно у Алжира діяв спільний антизахідний «енергетичний пакт». Причиною відмови від підтримання колишніх союзницьких відносин з Москвою стало те, що у травні 2014 р. російська компанія «Газпром» порушила діючі угоди, які були укладені з алжирською державною нафтогазовою компанією Sonatrach в 2012 р. в Куала-Лумпурі.

Їх положення зводились до дотримання довгострокових цінових угод на газ, прив'язаних до вартості «нафтового кошика». Російська сторона їх порушила, здійснивши спотовий продаж Італії сировини за зниженими розцінками. Таким чином вона прогнула похитнути єдність Заходу у питаннях санкцій та енергетичної проблеми ціною зіпсованих довірливих відносин з Алжиром.

Після цього з подачі США були прийняті важливі для Алжиру рішення щодо початку розробки сланцевого газу та історичної взаємодії з Катаром в енергетичній сфері. Обидві ці дії фактично означають розрив «газового» союзу з Москвою, чого до сих пір алжирська сторона уникала. Слід відзначити, зо влада Алжиру погодилась на ці проекти у відношенні до Росії в момент посилення західних санкцій, що наносить останній сильний удар у стратегічній газовій сфері та знижає її позиції як одного з головних гарантів енергетичної безпеки Європи.

Не менш негативним для Москви є запуск взаємодії у нафтогазової сфері з Катаром. Реалізація подібної угоди є частиною стратегії останнього щодо підвищення власного енергетичного статусу у світі, направленої проти інтересів Росії, з якою Доха досить сильно конкурує на ринку.

Важливо відзначити, що подібна ситуація спостерігається напередодні проведення чергового саміту ФКЕГ, на якому конкуренти Росії спробують закріпити свої останні досягнення. Якщо раніше завдяки алжирській допомоги Росії вдавалось мінімізувати для себе наслідки об'єднання арабського «крила» Форуму (особливо Катара, Омана та ОАЕ), який підтримує Доху та протидіє російським інтересам, то на сьогоднішній день позиції Москви значно погіршились. Ратифікація Алжи-

ром енергетичної угоди з Катаром означає, що Алжир фактично переходить до іншого табору, ворожого Росії.

Складність ситуації для Москви додатково підкреслюється вибором місця проведенням чергового саміту ФКЕГ – це Тегеран. Враховуючи те, що Захід став позиціонувати саме Ісламську Республіку, а не Росію, головною світовою державою по запасам газу, перша на майбутньому заході спробує закріпити відповідні позиції за рахунок Росії. І в результаті Москва з більшою часткою вірогідності уже в найближче десятиріччя доведеться значно потіснитися на світовому газовому ринку на користь Ірану.

Враховуючи тісні політичні зв'язки між Катаром та Іраном, а також спроби США направити проти Росії газовий потенціал Малайзії, Москва в результаті може зіштовхнутись з єдиним стратегічним «ісламським газовим блоком» країн, які спробують підірвати її позиції. Все це відповідає інтересам Заходу, який прагне знизити залежність від природного газу від Росії та знизити його вартість.

Ця перспектива стає все більше вірогідною з урахуванням того, що Катар та Іран за останні роки вийшли на якісно новий політичний рівень відносин. У той час як Доха підтримувала право Тегерану на розвиток «мирного атому», вона одночасно отримала іранське заступництво від зазіхань своїх більш сильних у військовому плані сусідів, включаючи ОАЕ та особливо Саудівську Аравію.

Їх взаємовигідне співробітництво не обмежилось лише політичною сферою. В останні роки збільшення Катаром газового експорту відбувалось у тому числі за рахунок експлуатації іранської сировини (родовище «Південний Парс»). Відповідно, в умовах відсутності у Ірану власних транспортних комунікацій для переправи газу споживачам, саме катарські потужності зрідженого природного газу можуть слугувати інструментом для переведення додаткових об'ємів блакитного палива з Ісламської Республіки на європейський ринок.

Якщо до цього часу Катару вдасться просунути свої інтереси і на ринку Алжиру, за рахунок алжирського та іранського газу він має серйозні шанси підірвати позиції Росії на енергетичному ринку Європи уже в середньостроковій перспективі. В цих умовах Москві необхідно виходити з реалій обстановки, яка стрімко погіршується на світовому газовому ринку, що може відбутись вже у найближчі роки. За деякими оцінками, для повноцінного запуску власних газопроводів у «західному напрямку» у Ірану може піти шість років.

У ситуації, що склалась, Росія має готовитись до зменшення попиту на свою продукцію і до майже неминучого зниження нинішніх розцінок на газову сировину, що, в свою чергу, помітно вплине і на надходження російського бюджету, а також на зменшення її політичного впливу у світі [1].

Висновки. Вказане вище дозволяє зробити висновки, що на сьогоднішній день Форум країн-експортерів газу представляє собою не лише платформу для співробітництва, але й арену для протистояння провідних виробників природного газу. Прагнення досягти власних цілей та можливість протистояти впливу інших гравців ринку газу, спонукає окремі країни об'єднуватись у коаліції. Найбільш впливом блоком, який сформувався в рамках Форуму, є об'єднання Катару, Ірану та Алжиру. Арабські країни об'єдналися не лише заради реалізації спільних проектів у газовій сфері, але для протистояння Росії та розширення її впливу на нові газові ринки. Все це стримує розвиток Форуму країн-експортерів газу та не дозволяє організації діяти єдиним фронтом на світовій арені.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Балмасов С. Устоит ли Россия против «газовой Антанты?» [Електронний ресурс] / С. Балмасов. – Режим доступу: http://argumentiru.com/politics/2014/08/361742. (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

2. Галстян А. Битва за Алжир: Очередной удар по России [Електронний ресурс] / А. Галстян. – Режим доступу: http://echo.msk.ru/blog/galstyanareg/1392094-echo/.(Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

3. Касаев Э. Чертова дюжина / Э. Касаев. // Oil&Gas Journal Russia. – 2008. – №8. – С. 24–30.

4. Офіційний сайт Форуму країн-експортерів газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gecf.org/gecfmembers/gecf-countries . – (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

5. Hallouche H. The Gas Exporting Countries Forum: Is it really a Gas OPEC in the Making? [Electronic resource]. / H. Hallouche. – Access mode: www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG13-TheGasExportingCountriesForumIsItReallyAGasOpecInTheMaking-HadiHallouche-2006.pdf. (Accessed 20 July 2015)

6. Kasayev E.O. The Myth of a Natural Gas OPEC [Electronic resource]. / E.O. Kasayev – Access mode: http://nationalinterest.org/commentary/the-myth-natural-gas-opec-8082. – (Accessed 20 July 2015)

7. Vladimirov M. Why is a natural gas OPEC not possible? [Electronic resource]. / M. Vladimirov. – Access mode: www.jhubc.it/ADMISSIONSBLOGDOCUMENTS/MVladimiro%20MA_Thesis.pdf. – (Accessed 20 July 2015)

REFERENCES:

1. Balmasov S. Ustoit li Rossiya protiv «gazovoy Antanty?» (Does Russia stand against the «gas Entente?») [Electronic resource]. – Access mode: http://argumentiru.com/politics/2014/08/361742. (Accessed 20 July 2015)

2. Galstyan A. Bitva za Alzhir: Ocherednoy udar po Rossii (Battle of Algiers: Another blow to Russia) [Electronic resource]. – Access mode: http://echo.msk.ru/blog/galstyanareg/1392094-echo/.(Accessed 20 July 2015)

3. Kasaev E. Chertova dyuzhina (Baker's Dozen), Oil&Gas Journal Russia. – 2008. – №8. – S. 24–30.

4. Ofitsiinyi sait Forumu krain-eksporteriv hazu (The official website of the Forum of Gas Exporting) [Electronic resource]. – Access mode: www.gecf.org/gecfmembers/gecf-countries. – (Accessed 20 July 2015)

5. Hallouche H. The Gas Exporting Countries Forum: Is it really a Gas OPEC in the Making? [Electronic resource]. – Access mode: www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG13-TheGasExportingCountriesForumIsItReallyAGasOpecInTheMaking-HadiHallouche-2006.pdf. (Accessed 20 July 2015)

6. Kasayev E.O. The Myth of a Natural Gas OPEC [Electronic resource]. – Access mode: http://nationalinterest.org/commentary/the-myth-natural-gas-opec-8082. – (Accessed 20 July 2015)

7. Vladimirov M. Why is a natural gas OPEC not possible? [Electronic resource]. – Access mode: www.jhubc.it/ADMISSIONSBLOGDOCUMENTS/MVladimiro%20MA_Thesis.pdf. – (Accessed 20 July 2015)

Бесчасная И. В., аспирантка кафедры международных отношений Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, (Днепропетровск, Украина) E-mail: Irunya8888@mail.ru

Газовая коалиция арабских стран в деятельности форума стран-экспортеров газа

Аннотация. *Рассмотрены и проанализированы причины консолидации арабских стран-экспортеров Форума в газовой сфере. Главное внимание автор уделяет конкуренции между основными производителями газа и возможным последствиям как для каждого из них, так и для деятельности Форума стран-экспортеров газа в целом. Отдельно проанализировано влияние арабской газовой коалиции на позицию России в рамках Форума. Автор пытается определить дальнейшее развитие Форума стран-экспортеров газа с учетом конкуренции между его членами.*

Ключевые слова: *рынок газа, страны-производители, газовая коалиция, газовый фронт, конкуренция, сотрудничества.*

Beschasna I., Postgraduate Student at the Department of international relations Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: Irunya8888@mail.ru

The gas coalition of the arab countries in activity of gas exporting countries forum

Abstract. *In the last years the development of the natural gas market constantly attracts the attention of the international community. Particularly with regard to questions about the balance*

of power and competition in the regional markets of natural gas. In this connection, it is important to analyze the interaction of the key players of the gas markets, which in this case are members of an international organization - Gas Exporting Countries Forum (GECF).

As part of the GECF participants not only cooperate, but also are in a state established competition. The largest competitors are Russia, Qatar, Iran and, more recently, Algeria. Although Forum was formed with the active participation of Moscow, today the consolidation of the Arab countries significantly has shaken its position in the organization.

In the article reviewed and analyzed the reasons for the consolidation of the Arab countries, which are members GECF, in the gas sector. The main attention is made by the author to the competition between the major producers of gas and the possible implications for each of them, and for the activities of the GECF as a whole. Separately analyzed the influence of the Arabian gas coalition for the position of Russia in the framework of the Forum. The author tries to define the further development of Forum view the competition between its members.

Key words: *natural gas market, producer countries, gas coalition, gas front, competition, cooperation.*

УДК 327.5

Бучин М. А.
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»,
(Львів, Україна), E-mail: buchyn@ukr.net
Забавська Х. Ю.
студентка-магістр
Національного університету «Львівська політехніка»,
(Львів, Україна), E-mail: hristina_p@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Анотація. *Розкрито суть та особливості російсько-українського конфлікту на сучасному етапі. Конфлікт розглядається з геополітичної позиції як бажання Росії добитися зміни балансу сил на міжнародній арені. Проаналізовано основні можливі варіанти трансформації сучасної міжнародної системи.*

Ключові слова: *міжнародна система, російсько-український конфлікт, Україна, Російська Федерація, трансформація.*

Після розпаду СРСР припинила своє існування біполярна міжнародна система, основною ознакою якої було жорстке ідеологічне і військове протистояння та боротьба за домінування у світі між двома наддержавам – США та Радянським Союзом. Світ став однополярним, однак поступове зниження активності та міжнародній арені США як єдиної наддержави давало підстави багатьом науковцям стверджувати, що у кінці XX – на початку XXI ст. відбувається трансформація міжнародної системи від однополярної до багатополярної.

Зниження впливовості США у світі, в першу чергу завдяки ліберальній та обережній зовнішній політиці нинішнього американського президента Б. Обами, викликало бажання у деяких потужних держав світу кинути виклик американському домінуванню. Однією з таких країн стала Російська Федерація в особі її президента В. Путіна, який, будучи вихідцем із силових структур, вирішив реалізувати свої імперські амбіції та відновити статус Росії як наддержави на кшталт колишнього СРСР. Варто сказати, що російський президент мав певні підстави для таких намірів: маючи потужні запаси природних ресурсів (особливо – нафти та природного газу), Російська Федерація мала можливість впливати на більшість європейських держав. Потужний експорт енергоносіїв зумовив стабільне зростання російської

економіки. Зрештою, не варто забувати, що Росія є другою після США державою за військовим потенціалом.

Певні тактичні перемоги Кремля (переможна війна із Грузією, збереження значного впливу на Близькому Сході) підштовхнули російську владу до бажання збільшити рівень впливовості на пострадянському просторі. Йдеться в першу чергу про Україну, яка після перемоги Революції гідності та усунення від влади проросійськи налаштованого президента В. Януковича оголосила про пріоритет західного зовнішньополітичного вектора розвитку. Не бажаючи втрачати Україну як сферу свого впливу, Російська Федерація здійснила акт агресії проти нашої держави – спочатку анексувала Автономну Республіку Крим, а згодом ініціювала збройний конфлікт на Донбасі, прямо і опосередковано надаючи підтримку проросійським бойовикам-сепаратистам.

Дослідження російсько-українського конфлікту через призму геополітичного підходу є доволі актуальним, адже розгляд російської агресії проти України як реалізації імперської політики дозволить зрозуміти справжні наміри Росії, спрогнозувати її можливі подальші дії та виробити механізми для їхньої протидії. Більше того, аналіз можливих варіантів трансформації сучасної міжнародної системи дозволить з'ясувати місце та роль України у майбутній світобудові.

Варто відзначити: якщо у вітчизняній і зарубіжній науці вивченню проблем трансформації сучасної міжнародної системи та суті імперської політики Росії присвячено доволі значну увагу, то розгляд російсько-українського конфлікту в контексті зміни балансу сил на світовій арені поки що практично залишився поза увагою науковців. Дана проблематика, зважаючи на її актуальний та сучасний характер, на сьогодні є більш досліджена на рівні публіцистичних та аналітичних матеріалів, тому потребує наукового вивчення та обґрунтування.

Мета статті – дослідити особливості впливу російсько-українського конфлікту на трансформацію сучасної міжнародної системи.

Агресія Росії проти України стала довготривалим чинником впливу не лише на українську, але й на світову політичну, економічну, військову та соціальну реальність. Впродовж подій 2013-2015 рр. Російською Федерацією було деформовано систему регіональної та глобальної безпеки, а також знехтувано багатьма нормами міжнародного права і міжнародними договорами. В українському політикумі та у міжнародних дипломатичних колах поширеною є думка, що російсько-український конфлікт, породжений російською агресією, не може бути вирішений у збройний спосіб. Проте, очевидно, виключно дипломатичне вирішення цієї кризи також є неможливим, оскільки врегулювання конфліктів із використанням дипломатії передбачає солідарність сторін, визнання ними принципів демократії та міжнародного права.

На думку багатьох експертів, війна є вкрай невигідною не лише для України, але й для інших держав, які зацікавлені у зупинці російської агресії. Як зазначила речник Державного департаменту США Джен Псакі, США покладають надії на дипломатичне вирішення конфлікту і повну імплементацію Мінських домовленостей [3]. Американський публіцист Л. Тодд Вуд у статті для видання «The Washington Times» пише про те, що надання Сполученими Штатами зброї для українських військових буде не надто вдалим кроком. На думку автора, Україні в першу чергу необхідний економічний прогрес, який можливий виключно за умови подолання старої корупційної системи [7].

Для європейських держав, зокрема Німеччини, введення військ на територію України та початок повномасштабної війни означав би національну трагедію, зважаючи на невдалий минулий досвід. Не хочуть держави західного зразка і втрачати власний імідж «цивілізованого світу», обмежуючись виключно економічними санкціями та політичним тиском на агресора.

Варто зазначити, що світ боїться поширення російської агресії, тому вимушений

реагувати, хоч і поводиться досить обережно, діючи в першу чергу невійськовими методами. Про це свідчать ряд факторів:

1. Нарощення військового потенціалу рядом європейських держав. Більшість держав Європи в умовах наростаючої загрози збільшують витрати на озброєння, збільшують чисельність власних армій та проводять спільні прикордонні навчання.
2. Економічний «бойкот» російських товарів та послуг. Незважаючи на втрати у власному торгівельному обороті, все ж більшість держав є солідарними та підтримують введення санкцій проти Росії.
3. Політичне ігнорування керівництва Кремля та виключення Росії з Великої вісімки.
4. Активна участь представників міжнародних організацій у моніторингу подій та безпосередня присутність посередників і спостерігачів у Донецькій та Луганській областях.
5. Незважаючи на наростання російської агресії у Сирії під видом боротьби з тероризмом, антитерористична коаліція на чолі із США відмовилася приставати на пропозицію Російської Федерації спільно боротися із Ісламською Державою, чи, принаймні, координувати свої зусилля у Сирії. Більше того, цивілізований світ офіційно заявив, що ніхто не піде на поступки Російській Федерації в українському питанні в обмін на поступки російської влади у Сирії.
6. Наявні дезінтеграційні процеси у світі. Незважаючи на те, що цивілізаційний світ об'єднався з початком російської агресії, все ж сьогодні навіть серед держав Європи немає єдиної думки щодо вирішення конфлікту на Сході України. Віце-президент Інституту Горшеніна Олексій Лещенко з цього приводу зазначив: «Найскладніший напрямок переговорів для України – це Франція. Якщо не враховувати «клуб друзів Путіна» – владу Греції, Чехії, Угорщини, - то Францію можна назвати найбільш проросійськи орієнтованою країною, там найвищий рівень проросійських настроїв в Європі» [2].

Як зазначає британський журналіст Едвард Лукас, Угорщина «порушила солідарну політику ЄС у галузі енергетики й підписала угоду з Росією про будівництво нових атомних енергоблоків», а політики Кіпру відкрито заявляють, що діляться з Росією конфіденційними документами ЄС: до Брюсселя далеко, тому Москва – друг. В таких умовах навіть найвпливовішому європейському політикові Ангелі Меркель дуже важко підтримувати європейську солідарність щодо політики відносно Росії та запровадження економічних санкцій [1]. Всі вищезазначені аргументи є тим більш актуальними після міграційної кризи, яка охопила Європу внаслідок ескалації конфлікту в Сирії, а також після терактів, які вчинили ісламісти в Парижі наприкінці 2015 р.

Як вже було сказано, окрім російської агресії та конфлікту на Сході України, не менш загрозливим для цивілізованого світу стали факти розгортання активних бойових дій з боку Росії на території Сирії. Формальним приводом до початку масштабних авіабомбардувань Сирії з боку Росії стало бажання Кремля боротися із міжнародним тероризмом. Реальні ж наміри Росії у Сирії полягають у бажані не допустити краху режиму сирійського диктатора Б. Асада, який вважається основним союзником Росії на Близькому Сході.

Наміри російського керівництва також передбачають, що втручання в сирійський конфлікт збільшить російську військову міць і геополітичну вагу, дасть можливість маніпулювати «українським питанням» у світі, а також дозволить домогтися скасування чи хоча б послаблення санкцій. Проте, на думку багатьох аналітиків, сирійська авантюра послаблює позицію Росії, адже показує, що путінська політика в Україні зайшла в глухий кут. Це свідчить також про те, що Росія знову взяла на себе серйозні зобов'язання за кордоном якраз під час економічного спаду в країні [5]. Тобто, наростання російської агресії в Сирії пов'язують з певним крахом російських планів на Сході України, прагненням відвернути увагу від кризової ситуації, що склалась

на Донбасі.

Внаслідок російських атак по основним стратегічним об'єктам (дорогам, заводам, сирійсько-турецькому кордоні), Сирія опинилась у глибокій гуманітарній та продовольчій кризі. Також, за інформацією німецького видання «Bild», Росія застосовує у цій війні вакуумні та касетні бомби, що є заборонені міжнародними правовими документами [6].

Однак стає очевидним, що результат сирійської авантюри В. Путіна поки що доволі далекий від запланованого. Більше того, він призвів до суттєвого погіршення відносин із Туреччиною після збиття останньою російського військового літака СУ-24, який порушив турецький повітряний простір 24 листопада 2015 року. В результаті інциденту на даний час спостерігається ескалація протистояння між державами.

Повертаючись до конфлікту в Україні, очевидним стає той факт, що кожна зі сторін конфлікту прагне змінити розстановку сил на міжнародній арені за рахунок нестабільної ситуації в зв'язку із конфліктом. Щодо самої Росії, на думку українського експерта-політолога О. Палія, така відкрита агресія може спричинити лише погіршення політичної та економічної ситуації всередині самої країни-агресора. У випадку продовження відкритого наступу на Україну Захід може посилити санкції проти РФ, а відтік капіталу, на думку аналітика, може перевищити 200 мільярдів доларів. Тому В. Путін наразі обирає іншу тактику просування власних інтересів: провокуючи внутрішню нестабільність і заворушення, Президент РФ прагне домогтися виснаження України [1].

Водночас, і така стратегія російського президента поки що далека від реалізації. В Україні ситуація в певній мірі стабілізувалася, це стосується як політичної, так і соціальної та економічної сфер. Більше того, за прогнозами міжнародних аналітиків, у 2016 р. можливе економічне зростання України. Натомість, за прогнозами МВФ, у 2016 році рецесія російської економіки продовжуватиметься, сукупний ефект від введених санкцій складе 9% від ВВП [5]. Крім того, наявна тенденція до зниження ціни та енергоносії у світі лише посилюватиме дестабілізацію російської економіки.

В умовах санкцій, краху економіки, а також фактичної відсутності партнерів та друзів на міжнародній арені, логічним та прогнозованим є поворот Росії в сторону Сходу, а саме її дрейф до Китаю. Останнім часом дедалі гучніше у російських засобах масової інформації обговорюється питання стратегічного партнерства між РФ та КНР і навіть створення військового союзу. Зрозуміло, що після глибокого розриву відносин із Заходом, Росія вбачає в КНР альтернативного економічного партнера, проте у самого Китаю вибір економічних партнерів значно ширший. Тому багато журналістів та аналітиків піддають глибоким сумнівам існування такого союзу. В цьому контексті також варто зазначити, що китайська економіка теж починає давати певні збої, про що свідчать суттєві обвали акцій на китайської валютній біржі, які траплялися декілька разів впродовж 2015 р. В такій ситуації стає зрозумілим, що китайська влада буде думати про власні національні інтереси, а не підтримувати сумнівні авантюри свого північного сусіда.

Водночас, досі сумнівним та незрозумілим видається дипломатичне маневрування на міжнародній арені США. Відомо, що держава прагне підтримувати економічний розвиток і мир у всьому світі на засадах лібералізму та демократії. Однак, наразі спостерігається зміна у її політиці. З початком військових дій на Сході України Захід знову забажав обмежитись виключно санкціями. Західний світ, який є гарантом забезпечення миру, стабільності і свободи в світі, виявився, на перший погляд, безсилим у боротьбі проти Росії. Проте, деякі експерти характеризують такі кроки США як продуману дипломатичну гру. Звісно, лише час та подальший розвиток подій дадуть відповідь на це запитання, однак вже зараз стає очевидним, що на перший погляд квола та неефективна зовнішня політика США та Європи дає доволі відчутні результати, суттєво послаблюючи імперські амбіції Російської Федерації.

Варто зазначити, що на фоні розгортання російської агресії та військової операції Росії в Сирії змінюється розстановка сил на міжнародній арені. Зокрема, США пішли на зближення з Іраном та Китаєм. Також у виграшному становищі опинилась і Куба, співпраця якої з Америкою є психологічним ударом по Росії. Туреччина на фоні російської агресії пішла на зближення з Європейським союзом, що в перспективі може обернутись для Туреччини членством у ЄС [4].

Карл Гершман, Президент Національного фонду за демократію у своїй статті для «World Affairs» зазначає, що Україна є «глобальним епіцентром боротьби за демократію», а тому її успіх є надзвичайно важливим для світу. При цьому, політик вбачає основну проблему в тому, що демократія західного зразка перебуває в кризі: країни Заходу не прагнуть захищати демократичні ідеали та цінності, а тому не допомагають активно Україні, побоюючись ескалації конфлікту з Росією. Автор статті наголошує на тому, що успішна демократична боротьба в Україні допоможе «… відродити демократичний дух в Європі та США» [8].

Зважаючи на вищенаведену інформацію, а також враховуючи той факт, що російсько-український конфлікт далекий від свого розв'язання, ми можемо припустити, що майбутній характер міжнародної системи буде залежати від подальшого розвитку подій на світовій арені, однак все ж таки ключовою буде ситуація саме в Україні. Відтак, на нашу думку, існують такі можливі варіанти трансформації сучасної міжнародної системи:

1. Біполярність. На думку багатьох дослідників, біполярність як модель системи, що була характерна для XX ст., може знову стати міжнародною реальністю. Очевидно, що агресивна зовнішня політика Росії має на меті реалізувати амбітні плани В. Путіна щодо відновлення кордонів колишнього СРСР. Тому, не виключно, що зараз світ стоїть на порозі відновлення біполярності. Про цей факт свідчить багато фактів, зокрема безсилість Заходу у вирішенні конфлікту регіонального значення, який, по-суті, є глобальною загрозою; зростання апетитів Росії, зокрема, прагнення розширити свою сферу впливу у Сирії; криза політики США як єдиної наддержави та криза норм сучасного міжнародного права. Голослівні заяви політиків, які можна назвати «війною слів», лише вкотре підтверджують їхню неготовність до втручання у цю гібридну війну. За такої системи Україна, очевидно, стане сателітом Російської Федерації.

Проте, на нашу думку, прагнення повернути світ до біполярності за «російським сценарієм» не може спрацювати в силу обмеженості ресурсів держави-агресора, внутрішньої кризи від нанесених їй економічних санкцій, а також стійкості та доволі неочікуваної консолідованості української держави. Ймовірність повернення світу до біполярності могла б мати місце лише у разі тісного союзу Російської Федерації з Китаєм. Однак ми погоджуємося із думкою багатьох дослідників, що такий гіпотетичний союз видається малоймовірним.

2. Однополярність. Не виключено, що ситуація може піти іншим шляхом. Ймовірно, що єдина у світі наддержава – США, прагнучи зберегти за собою цей статус, вдасться до радикальних дій, активно втрутиться в перебіг російсько-українського конфлікту і, таким чином, придушить поширення російської агресії. Проте чи має цей сценарій право на існування, можна буде побачити лише після зміни влади в США на виборах у 2016 році. В будь-якому випадку можна припустити, що новий президент США буде проводити більш агресивну та рішучу зовнішню політику у порівнянні із теперішнім главою держави Б. Обамою. Місце і роль Росії в такій системі, очевидно, буде другорядною (навіть за умови, що Російська держава збереже свою територіальну цілісність), а Україна, поряд з іншими європейськими державами, підпаде під сферу впливу США.

3. Багатополярність. Вона передбачає наявність більше двох центрів впливу та функціонування міжнародної системи за принципом «балансу сил». Ймовірність становлення цієї системи може підсилюватись, окрім загальносвітових тенденцій,

також і можливим спадом в економічному домінуванні США на світовій арені. При такому розвитку подій у світі розвиватимуться, поряд із США, такі ймовірні центри сили, як ЄС, Китай та Японія. Очевидно, що Японія і ЄС залишатимуться відданими союзниками США, а Китай, ймовірно, залишиться головним конкурентом економічній гегемонії США у світі. За такої системи Росія може залишитися одним із центрів впливу. Проте такий вплив не буде визнаватися західними державами, і це, в свою чергу, значно звузить коло потенційної сфери впливу РФ. За такої системи роль України на міжнародній арені може набути різних форм: держава може частково залишитись під сферою впливу Росії (у випадку розгортання російської агресії), опинитись у сфері інтересів США та ЄС, або ж стати самостійним центром сили.

4. Одно-багатополярність. За таким сценарієм, США не втратять роль домінуючої, в першу чергу, в економічному плані держави. Проте і не будуть одиничною віссю розвитку міжнародної системи. Адже поряд з державою-домініоном розвиватимуться також і інші центри сили, які не будуть суттєво поступатись США у впливі на розвиток міжнародних відносин. Очевидно, роль Росії за такої системи буде послаблена. Україна має шанси стати самостійним центром сили, підпасти під сферу інтересів США, або ж разом з європейськими державами утворити нову вісь впливу в європейській системі координат (наприклад, Київ-Варшава). Варто додати, що така міжнародна система матиме схильність до швидкої трансформації або ж в однополярну, або в багатополярну системи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що російсько-український конфлікт є наслідком спроб змінити баланс сил і трансформувати міжнародну систему. Саме від розвитку подій в Україні у значній мірі залежатиме, якої конфігурації набуде майбутня міжнародна система. Водночас, аналізуючи потенційні варіанти трансформації моделі майбутньої світобудови, найбільш ймовірним видається формування багатополярного світу, де роль України може набувати різноманітних форм, що залежатиме, в свою чергу, від вміння української влади інтегруватися у європейське співтовариство через проведення реформ та демократизацію суспільного ладу. Водночас незавершеність подій, які розглядаються у нашій роботі, робить перспективними подальші наукові дослідження у цьому напрямку

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Коваленко І. О. Ні війни ні миру / І. О. Коваленко // Експрес. – 7.05. – 14.05.15. – № 34 (8100). – С. 3
2. Світ про Україну: Путін чекає, доки Київ стане непривабливим для Заходу [Електронний ресурс] // Український тиждень– Режим доступу: www.tyzhden.ua/Politics/136632 (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана
3. США не планують надсилати війська в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.24tv.ua/ukrayina/ssha_ne_planuyut_nadsilati _ viyska _v_ukrayinu/ n554060 (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана
4. Хто виграв від агресії Росії в Україні та Сирії [Електронний ресурс] // Канал новин «24» – Режим доступу: http://24tv.ua/hto_vigrav_vid_ agresiyi_rosiyi_v_ukrayini_ta_ siriyi_n622917 (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана
5. Karatnycky A. Putin tries to change the subject [Electronic resource] / A. Karatnycky, A. Motyl // Politico – Access mode: http://www.politico.eu/article/putin-change-the-subject-syria-russia-ukraine-aggression-terrorism-isil/ (Accessed 20 July 2015)
6. Putins Kriegsverbrechen. Was jeder Politiker JETZT wissen sollte [Electronic resource] // Bild – Access mode: www.bild.de/politik/ausland/ wladimir-putin/kriegsverbrechen-in-syrien-43805850.bild.html (Accessed 20 July 2015)
7. Wood T. If you want to arm Ukraine, arm it with economic progress [Electronic resource] / T. Wood // The Washington Times – Access mode: www.washingtontimes.com/news/2015/may/15/l-todd-wood-if-you-want-to-arm-ukraine-arm-it-with/ (Accessed 20 July 2015)
8. «World Affairs»: The International Edition [Electronic resource]– Access mode: www.worldaffairsjournal.org/ (Accessed 20 July 2015)

REFERENCES:

1. Kovalenko I. O. Ni viiny ni myru [No War, No Peace] / Ekspres. – 7.05. – 14.05.15. – №

34 (8100). – S. 3
2. Svit pro Ukrainu: Putin chekaie, doky Kyiv stane nepryvablyvym dlia Zakhodu [World of Ukraine: Putin waits until Kyiv will become unattractive to the West] – [Electronic resource] / Ukrainskyi tyzhden – Access mode: www.tyzhden.ua/Politics/136632 (Accessed 20 July 2015)
3. SShA ne planuiut nadsylaty viiska v Ukrainu [The United States does not plan to send troops to Ukraine] – [Electronic resource]. – Access mode: www.24tv.ua/ukrayina/ssha_ne_ planuyut_nadsilati _ viyska _v_ukrayinu/ n554060 (Accessed 20 July 2015)
4. Khto vyhrav vid ahresii Rosii v Ukraini ta Syrii [Who won against Russian aggression in Ukraine and Syria] – [Electronic resource], Kanal novin «24» – Access mode: http://24tv.ua/ hto_vigrav_vid_ agresiyi_rosiyi_v_ukrayini_ta_siriyi_n622917 (Accessed 20 July 2015)
5. Karatnycky A., Motyl A. Putin tries to change the subject [Electronic resource], Politico – Access mode: www.politico.eu/article/putin-change-the-subject-syria-russia-ukraine-aggression-terrorism-isil/ (Accessed 20 July 2015)
6. Putins Kriegsverbrechen. Was jeder Politiker JETZT wissen sollte [Electronic resource], Bild – Access mode: www.bild.de/politik/ausland/ wladimir-putin/kriegsverbrechen-in-syrien-43805850.bild.html (Accessed 20 July 2015)
7. Wood T. If you want to arm Ukraine, arm it with economic progress [Electronic resource], The Washington Times – Access mode: www.washingto ntimes.com/news/2015/may/15/l-todd-wood-if-you-want-to-arm-ukraine-arm-it-with/ (Accessed 20 July 2015)
8. «World Affairs»: The International Edition [Electronic resource]– Access mode: www.worldaffairsjournal.org/ (Accessed 20 July 2015)

Бучин Н. А., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии и международных отношений Национального университета «Львовская политехника», (Львов, Украина), E-mail: buchyn@ukr.net

Забавська Х. Ю., студентка-магистр Национального университета «Львовская политехника», (Львов, Украина), E-mail: hristina_p@mail.ru

Особенности влияния русско-украинского конфликта на трансформацию современной международной системы

Аннотация. *Раскрыта суть и особенности русско-украинского конфликта на современном этапе. Конфликт рассматривается с геополитической позиции как желания России добиться изменения баланса сил на международной арене. Проанализированы основные возможные варианты трансформации современной международной системы.*

Ключевые слова*: международная система, русско-украинский конфликт, Украина, Российская Федерация, трансформация.*

Buchyn M., PhD in political sciences, docent, associate professor of the Department of Political Science and International Relations, Lviv Polytechnic National University, (Lviv, Ukraine), E-mail: buchyn@ukr.net

Zabavska K., student of Lviv Polytechnic National University, (Lviv, Ukraine), E-mail: hristina_p@mail.ru

Features of influence of the russian-ukrainian conflict on the transformation of the modern international system

Abstract. *The article dwells on the peculiarities of current Russian-Ukrainian conflict, which is viewed as an act of Russian Federation aggression on the sovereign Ukrainian state and which is a flagrant violation of international law. The Russian-Ukrainian conflict is viewed globally as an attempt of Russian aggressor-state to change the geopolitical balance of power on the international arena. The aggressive policy of Russia is a challenge to the modern international system, an attempt to implement the Kremlin's imperial ambitions to become a leading country in the world, and, thus, restoring bipolarity of the world existent in the past.*

The authors emphasize that the imperial plans of the Russian Federation have currently failed. Military achievements of Russia in Ukraine are much smaller than they were expected to be. At the same time, the international community united against the aggressor-state imposing economic sanctions which, along with a significant decline of the world oil and natural gas prices, adversely affect functioning of the Russian economy. The international image of the Russian Federation has also incurred a considerable damage.

This situation, according to the authors, has forced Russia to pay attention to the East where China may be the main ally, which, however, has its own plans and national interests that have

questioned the close Russian-Chinese alliance. Active inclusion of Russia in the war in Syria is also the evidence of Kremlin's attempts to return to the geopolitical arena, divert Russian population attention from the failures on the Ukrainian front, and obtain concessions or even complete removal of sanctions. But the situation shows that the Russian government's plans are still far from fulfillment.

Taking into consideration the geopolitical scale of the Russian-Ukrainian conflict, the authors predict various options for the transformation of the international system: unipolarity, bipolarity, multipolarity, or uni-multipolarity. The last two options are the most likely to appear. However, the features of transformation of the international system are determined by many factors, among which the main are the following ones: actions and will of the Russian authorities; success of Ukrainian authorities reforms; level of Ukrainian society stability; events in Syria; the level of consolidation in Europe; the result of the upcoming presidential elections in the United States and others.

Key words: *international system, the Russian-Ukrainian conflict, Ukraine, the Russian Federation, transformation.*

УДК 1:37:378

Вдовиченко Є. В.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін,
Херсонський державний аграрний університет,
(Україна, Херсон), E-mail: evgenvdv82@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ АВТОНОМІЗАЦІЇ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті розглядаються можливі наслідки процесу децентралізації у системі вищої освіти України. Акцентовано увагу на можливу приховану приватизацію державних університетів керівництвом навчальних закладів. Сфокусовано погляд на реаліях сьогодення вищої освіти,у порівнянні з особливостями суспільства епохи середньовіччя. Вказано на значну прірву можливостей та доходів керівників університетів та їх підлеглих. Зазначено проблему відсутності діалогу між очільниками української освітянської сфери та рядовими викладачами. Враховується іноземний досвід з приводу автономізації, що доводить її передчасність, якщо в сфері освіти не поборені явища корупції. Доводиться важливість реформування сфери вищої освіти у світлі глобального контексту всесвітніх перетворень.*

Ключові слова: *Автономія, феодалізм, вища освіта, ректори,викладачі, корупція,влада, держава, законодавство, університет,бюрократичний апарат, адміністративний ресурс.*

Вступ. 1 липня 2014 року Верховна Рада України у другому читанні та в цілому ухвалила Закон «Про вищу освіту» (№1187-2). Однією з головних інновацій даного нормативного акту, є автономія вищих навчальних закладів. Як стверджує міністр освіти і науки України С. Квіт «закон спирається на ідею університетської автономії в широкому розумінні. Ми університетську автономію розуміємо як автономію академічну, фінансову та організаційну, тобто університет сам буде вирішувати більшість питань, не звертаючись за дозволами до Міністерства освіти. Цим законом ми даємо університетам в руки певні інструменти для того, щоб вони самі змогли розібратися. Разом з автономією і широкими правами ми передаємо університетам відповідальність за їх якість» [1, с. 103-108]. Отже, згідно, з новим Законом, «автономія вищого навчального закладу – самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації наукових досліджень, навчально-виховного процесу, внутрішнього управління та фінансів тощо. Права вищого навчального закладу, що визначають зміст його автономії, встановлюються законом і не можуть бути обмежені іншими законами та нормативно-правовими актами» [1, с.103-108].

Постановка проблеми. Отже, як бачимо органи влади української держави

вважають надання автономії ВНЗ одним із найкращих кроків у реформуванні системи вищої освіти. Але чи насправді це так? Адже у багатьох країнах світу досі тривають змагання між прихильниками традиційного централізованого державного управління і прихильниками ліберальних чи неоліберальних підходів (власне автономізації). Наприклад у книзі колишнього директора Міжнародного інституту планування освіти Жака Аллана та провідного спеціаліста цього ж інституту Мюріеля Пуассона «Корумповані школи, корумповані університети: Що можна зробити?» зазначається: «В корумпованому середовищі децентралізація управління освітою може тільки сприяти децентралізації можливостей, для прояву корупції серед більшої кількості зацікавлених осіб. В результаті, використання децентралізації потрібно розглядати тільки у тому випадку, коли буде визначено зрозумілі норми і закріплений потенціал зацікавлених сторін з їх втіленням у життя» [2, с.137-140].

Виклад основного матеріалу. Деякі експерти вважають, що з 1 вересня 2015 року, ймовірно розпочався процес прихованої приватизації державних університетів командами ректорів. Вірогідно, за рік-два ми станемо свідками легалізації олігархії в освіті. Ректори провідних університетів перетворяться на олігархів, як це сталося з окремими підприємствами у 90-х роках, коли сформувалася система олігархічного капіталізму в Україні.

У свою чергу, імовірно, що ректори провінційних закладів зроблять ставку на перерозподіл та виведення майна з державної власності через різноманітні легальні схеми – оренду, створення альянсів, спільних підприємств, управляючих компаній, тощо. За оцінками експертів, у цьому випадку третину ВНЗ буде втрачено. Нагадаємо, що з 1992 до 1999 роки 43 тисячі господарських суб'єктів припинило існування – були визнані банкрутами, тобто половина всіх промислових підприємств України. Зараз аналогічні процеси відбуваються у банківській сфері. 50 з 155 банків України, або третина перебувають під зовнішнім управлінням, з яких 36, тобто 20% - ліквідовуються. На жаль, у сфері освіти недостатньо досвіду з антикризового управління і, за умови розгортання негативних процесів, як зазначалося вище, частка ліквідованих ВНЗ може бути високою [3].

В останній час стало досить популярним проводити паралелі між ситуацією у сфері вищої освіти та реаліями феодального суспільства [4]. І справді: система управління ВНЗ є недемократичною та нагадує ієрархію між сеньйорами та васалами, тоді як типові органи самоврядування нагадують середньовічні парламенти, у яких домінують представники привілейованих і близьких до влади станів.

З зазначеними особливостями, ту ситуацію в якій опинилися звичайні викладачі типових провінційних вузів, можна порівняти із становищем «прикріплених до землі» селян: вони отримують мізерний дохід, переважно є безправними у конфліктних ситуаціях, (у більшості вузів профспілки фактично перетворилися на придаток адміністрації) і через вузькість регіональних ринків праці у сфері вищої освіти залишені без можливості перейти до «іншого сеньйора», продовжуючи працювати у відповідності зі своєю кваліфікацією та покликанням.

Ректорський корпус, який є ключовою ланкою цієї квазіфеодальної системи, де-факто розглядається Міністерством освіти у якості пріоритетного партнера по діалогу, відносно реформування вищої освіти і таким, що презентує інтереси вузівських колективів. Між тим, ректори у більшості, виражають ідеї лише вузівської верхівки, заробітні плати і різноманітні доходи представників якої перевищують доходи «рядових» доцентів та професорів. Як у середньовіччі, голос «простої людини» у вище згаданому діалозі чутно лише епізодично, на відміну від голосів представників «привілейованих станів».

Звичайно треба уникати надзвичайно категоричних узагальнень, не всім ректорам далекі інтереси колективу, не всі ведуть себе у «феодальному стилі», і не всі ті, котрі все ж управляють вузами таким чином є непорядними людьми. По аналогії із середньовіччям, сучасні «квазіфеодали» можуть бути «добрими» та погани-

ми, «реакційними» або «прогресивними». Саме із «прогресивним феодалізмом» асоціюється стиль керівництва ректорів тих вузів, які виступають за реформування вітчизняної системи вищої освіти по західному зразку, але при цьому систематично «забуваючи» про такі хрестоматійні компоненти західного досвіду, як реальний демократичний контроль колективу над керівництвом, прозорість системи управління і відсутність кричущої різниці у доходах верхівки та рядових співробітників [5]. Майже безконтрольна влада відкриває широкі можливості для отримання тіньових доходів від різного роду фінансових махінацій, «відкатів» зі сторони постачальників товарів та послуг, оренди власності вузу, протекції бажаючих отримати гарні оцінки студентів та працевлаштування на посади, що приносять високі доходи у вузі. На такого роду посади, часто працевлаштовуються роблячи наукову кар'єру дружини, діти та інші родичі ректора. Втім, при бажанні, керівник цілком може обмежитися і легальним доходом у той час як у переважній більшості вузів, заробітна плата доцентів мало відрізняється від продавця магазину, типовий середньомісячний ректорський дохід (що включає не тільки заробітну плату, але і різного роду премії), судячи з повідомлень у ЗМІ та блогах сягає за 20 тис. гривень та більше [4]. При відсутності прозорих механізмів контролю над розподіленням зарплатного фонду ректори можуть вдатися до інших схем, наприклад призначити дуже високу заробітну плату своїм дітям (у тих достатньо розповсюджених випадках, коли вони працюють у тому ж вузі) або просто добрим знайомим.

Величезна влада у межах закладу, широкі можливості для здобуття колосальних формальних і неформальних доходів, а також перспектива зробити навіть, політичну кар'єру, користуючись своїм статусом, аж ніяк не означає, що робота ректора легка. Різноманітні небезпеки становища керівника і очолюваного ним вузу можуть загрожувати як з місцевого рівня так із центру. Ректору невигідно псувати відносини із представниками регіональної влади, різних інспекцій (санітарної, пожежної і т.д.) правоохоронних органів і спецслужб, що бажають захистити у його вузі дисертацію, отримати вищу освіту самим або обмежити своїх дітей від поганих оцінок, мобілізувати студентів у підтримку «партії влади», на виборах. Принциповість у цих питаннях може закінчитися паралізуючими вуз перевірками, заміною більш лояльним діючій владі керівником, а то і взагалі кримінальною справою по надуманому звинуваченню.

З іншої сторони, ректору доводиться «відбиватися» від все більш зростаючого пресингу зі сторони Міносвіти, яке посилює бюрократичний контроль над освітніми закладами, а в останній час ще і намагається виміряти вузи з допомогою «прокрустова ложа» формальних і досить слабко відображаючих реальну якість науково-освітнього процесу критеріїв ефективності. Ректорам доводиться докладати титанічні зусилля для того, щоб переконати виші інстанції у відповідності їх закладів подібним критеріям, а отже і у своїй професійній відповідності. Періодично це виливається у досить обтяжливі, а часом і нісенітні з точки зору здорового глузду вимоги до підлеглих, яким і без того маючи велике навчальне навантаження доводиться виконувати додаткову нелегку роботу, що ніяк не відображається на їхній мізерній (на відміну від доходів керівника) заробітній платі.

Ще одна небезпека для ректорів державних вузів, міститься у тому, що їх пост є для впливових претендентів зі сторони досить «ласим шматочком», що дає можливість отримувати більш солідний для держсектора дохід, і на додачу немалий політичний вплив на місцевому рівні. Кількість таких претендентів все більш збільшується, оскільки число тих, хто захищає дисертацію «без відриву від виробництва», високопоставлених чиновників неухильно росте. Якщо одна частина впливових політиків і бюрократів може розглядати ректорський пост як перспективний щабель у своїй кар'єрі і можливість істотно покращити своє матеріальне

становище, відносно законним шляхом, то для іншої частини ця посада грає роль відступного, втішної компенсації за відставку із значної ланки управління, або якщо використати «феодальні» асоціації, своєрідним «кормлінням».

Варто зазначити, що чиновникам міністерства у сьогоднішній ситуації часто потрібні не морально скрупульозні призначенці, а у першу чергу «ефективні виконавці планів по скороченню професорсько-викладацького складу, проблема міститься у тому, що завідомо не чесні керівники вузів можуть із спонукань вигоди, помсти або нетерпимості до інакомислення звільнити кращих викладачів і залишити гірших з набагато більшою імовірністю, ніж ті керівники, які виховані у академічному середовищі і шанують його цінності. «Негативна селекція» кадрів у процесі їх скорочення може призвести до катастрофічної ситуації у сфері вищої освіти та науки, навіть у порівнянні з тим становищем, яке є зараз.

Нинішня феодально-автократична система управління українськими вузами містить у собі безліч серйозних і притому важко усунених небезпек для вищої освіти. Безконтрольність та непрозорість, створюють самий благодатний грунт для корупції та інших порочних практик, включаючи епідемію плагіату серед викладачів та студентів. Це веде не тільки до великомасштабних витоків виділяємих для розвитку освіти коштів, які не надходять по призначенню. Гірше того, розповсюдження нечесних практик (які при «нових ректорах» мають всі шанси розквітнути самим пишним цвітом) деформують психіку звикаючих до обману, як до норми, студентів і обезцінюють якість науково-освітнього процесу у вузах, що на жаль практично не знаходить відображення ні в горезвісних вітчизняних критеріях ефективності, ані в авторитетних іноземних рейтингах університетів.

Відокремившись від рядових підлеглих ректор перестає розуміти їх інтереси і сприймати ситуацію з їх позиції. У запущених випадках, у керівника, що засидівся у владі настає психологічна деформація, і він, при відсутності «критики знизу», переконується у геніальності та необхідності всіх управлінських ідей, що спонтанно приходять йому у голову, і тут же упроваджує їх без врахування думок, навіть більш компетентних у питаннях співробітників.

Між тим, для успішного реформування системи вищої освіти важливий погляд на ситуацію не тільки, з позицій міністерства і ректорського корпусу, чиї колишні і нинішні представники зараз, до речі, домінують у процесі розробки концепції такого реформування. Із-за систематичної неуважності чиновників та ректорів до голосів простих викладачів, настільки серйозні проблеми як гігантська різниця між зарплатами управлінців і рядових співробітників, процвітання студентського і викладацького плагіату, надзвичайна учбова навантаженість і перевантаженість співробітників бюрократичною звітністю, на протязі тривалого часу, не вважалася високопоставленими реформаторами пріоритетними. Крім цього, дотепер, достатню увагу не приділяють таким проблемам як розповсюдженість відносин «блату» (студент із зв'язками цілком може закінчити із гарними оцінками навіть авторитетний вуз, не набувши ніяких знань) незацікавленість вузів у відрахуванні студентів (особливо платних) і слабка захищеність викладачів у конфліктах з керівництвом в умовах масових скорочень.

Враховуючи зарубіжний досвід боротьби з корупцією та іншими дефектними практиками у вищій освіті, не бачиться іншого ефективного виходу боротьби з ними, окрім демократизації системи управління у вузах, заміни імітаційних виборів ректора справжніми і реформування, як правило настільки ж імітаційних профспілок та органів студентського самоврядування. Сама по собі демократизація не є, однак панацеєю і повинна поєднуватися із підвищенням відкритості процесу управління, створення ефективних механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю над корупційними управлінськими процесами, навчанням персоналу антикорупційного контролю та забезпеченням реального додержання закріплених

в етичних кодексах норм [2, с. 137-140].

Складається враження, що ні влада, ні ректорський корпус у такій демократизації не зацікавлені. Ректори навряд чи горять бажанням втратити значну частину своєї необмеженої влади і можливостей для особистого збагачення. Нинішній політичний режим може побоюватися втратити контроль над студентами і залишитись без адміністративного ресурсу для того, щоб забезпечувати наприклад, «правильне» голосування значної частини виборців на парламентських чи президентських виборах.

Висновки. Сьогодні державна політика у сфері вищої освіти України повинна мати чітку скерованість та глобальний контекст всесвітніх перетворень. Необхідно чітко усвідомлювати, чи повинні ми реформувати діяльність вищих начальних закладів і якою може стати роль держави та громадськості. Важливо переглянути співвідношення в управлінні освітньою сферою між державними та громадськими складовими. Реформування вищої освіти повинно бути спрямовано на розширення можливостей громадян здобути вищу освіту у закладах усіх рівнів акредитації та форм власності, підвищення ефективності їх діяльності та якості підготовки фахівців. Необхідно вдосконалювати методи управління та фінансування, забезпечити інтеграційні процеси з іншими ланками освіти. Розвиток вищої освіти має скеровуватися на забезпечення потреб держави, так і регіонів, сприяти підвищенню рівня економічної активності громадян.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Хомерікі О. А. Автономія вишів у сучасних соціально-економічних реаліях: конкурентні війни або трамплін для стрибка? [Текст] / О. А. Хомерікі // Грані. – №1. – 2015. – С. 103-108.

2. Аллак Ж. Коррумпированные школы, коррумпированные университеты: Что можно сделать? [Текст] / Ж. Аллак, М. Пуассон. – Международный Институт Планирования Образования, 2014. – С. 137-140.

3. Благодєтєлєва-Вовк С. Вища освіта: криза як запит на антикризовий менеджмент [Електронний ресурс] / С. Благодєтєлєва-Вовк – Режим доступу: http://osvita24.info/news/item/761/ (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

4. Стадний Є. А. «Автономія університетів чи ректорський феодалізм» [Електронний ресурс] / Є. А. Стадний – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/avtonomiya-universitetiv-chi-rektorskiy-feodalizm-_.html (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

5. Про систему высшего образования в Украине. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ledilid.com/2014/08/pro-sistemu-obrazovaniya-v-ukraine/ (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана

REFERENCES:

1. Khomeriki O. A. Avtonomiia vyshiv u suchasnykh sotsialno-ekonomichnykh realiiakh: konkurentni viiny abo tramplin dlia strybka? [Autonomy of universities in modern social and economic realities: the competitive war or a springboard to jump?] // Hrani. – №1. – 2015. – S. 103-108.

2. Allak Zh. Korrumpirovannye shkoly, korrumpirovannye universitety: Chto mozhno sdelat'? [Corrupt schools, corrupt universities: What can be done]. – Mezhdunarodnyi Institut Planirovaniya Obrazjvaniya, 2014. – S. 137-140.

3. Blahodietielieva-Vovk S. Vyshcha osvita: kryza yak zapyt na antykryzovyi menedzhment (Higher Education: Crisis as a request to crisis management) [Electronic resource]. – Access mode: http://osvita24.info/news/item/761/ (Accessed 20 July 2015)

4. Stadnyi Ye. A. «Avtonomiia universytetiv chy rektorskyi feodalizm» [Autonomy University Rector or feudalism] – [Electronic resource]. – Access mode: http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/avtonomiya-universitetiv-chi-rektorskiy-feodalizm-_.html (Accessed 20 July 2015)

5. Pro sistemu vysshego obrazovaniya v Ukraine. [About the higher education system in Ukraine] – [Electronic resource]. – Access mode: www.ledilid.com/2014/08/pro-sistemu-obrazovaniya-v-ukraine/ (Accessed 20 July 2015)

Вдовиченко Е. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры философии и социально-гуманитарных дисциплин, Херсонский государственный аграрный университет (Украина, Херсон), E-mail: evgenvdv82@meta.ua

Особенности автономизации высших учебных заведений Украины

Аннотация. *В статье рассматриваются возможные последствия процесса децентрализации в системе высшего образования Украины. Акцентировано внимание на возможную скрытую приватизацию государственных университетов руководством учебных заведений. Сфокусировано взгляд на реалиях высшего образования, по сравнению с особенностями общества эпохи средневековья. Указано на значительную пропасть возможностей и доходов руководителей университетов и их подчиненных. Показано проблему отсутствия диалога между руководителями украинской образовательной сферы и рядовыми преподавателями. Учитывается иностранный опыт по поводу автономизации, что доказывает ее преждевременность, если в сфере образования не побеждено явления коррупции. Доказывается важность реформирования сферы высшего образования в свете глобального контекста всемирных преобразований.*

Ключевые слова: *Автономия, феодализм, высшее образование, ректоры, преподаватели, коррупция, власть, государство, законодательство, университет, бюрократический аппарат, административный ресурс.*

Vdovychenko E., Ph.D. in historical sciences, associate professor of the Department of philosophy and social and human sciences, Kherson State Agricultural University, (Ukraine, Kherson), E-mail: evgenvdv82@meta.ua

Features autonomisation higher educational establishments of Ukraine

Abstract. *This article discusses the possible consequences of the decentralization process in the system of higher education in Ukraine. The attention to possible hidden privatization of public universities in the direction of education. Focused look at the realities of higher education, compared with the peculiarities of the society of the middle ages. It indicated a significant gulf opportunities and revenues university leaders and their subordinates. Displaying the lack of dialogue between the leaders of Ukrainian educational sphere and ordinary teachers. Taken into account foreign experience regarding autonomy, which proves that it was premature, if education is not defeated by the phenomenon of corruption. It proved the importance of reforming the higher education sector in the light of the global context of global change.*

Key words: *Autonomy, feudalism, higher education, rectors, professors, corruption, power, government, law, university bureaucracy, the administrative resource.*

УДК 327.2

Лаврук Т. П.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії, філософії права і юридичної психології
Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького,
(Івано-Франківськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

ГЕОПОЛІТИКА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. *Контроверсійність геополітичної реальності є аксіомою для теоретиків та практиків царини міжнародних відносин та геополітики. Водночас, відкритими до дискусій та гіпотез залишаються її структура, фактори впливу, просторовий континуум, що спонукає до перманентних обговорень та численних припущень у наукових колах. Сучасна масова культура є одним із базових інструментів, які формують уявлення про геополітику на рівні масової свідомості.*

Ключові слова*: геополітика, масова культура, символічні засоби, ідеологічні маркери, фактори геополітики*

Здатність засобів масової комунікації впливати на суспільну думку, більше того формувати громадянську позицію, завжди використовувалася владними структурами як знаряддя маніпуляції. Цінність використання цієї опції зростає в арифметичній прогресії відповідно до збільшення території такого впливу, тобто якщо охоплено локальний регіональний рівень, то і отриманий результат буде локальним. Але коли мова йде про загальнодержавний чи навіть міжнародний рівні, то, відповідно, і наслідки будуть таких же масштабів. Іншою не менш важливою обставиною є

рівень освіченості населення, на яке такий маніпулятивний вплив здійснюється. І тоді можна стверджувати про геометричну прогресію ефективності імплементації опції формування суспільної свідомості із зменшенням рівня освіти серед громадян.

У постіндустріальному суспільстві формується гіперреальність, в якій ринкова економіка поступається місцем економіці бажання і символічного обміну. За таких умов для ринкового успіху товару (матеріальної речі, витвору мистецтва, інформації) використовуються техніки спокушання, які прийшли на зміну як soft-версії існуючим раніше технікам відкритого підпорядкування. Саме такі висновки, а також сутність та цілі зваблювання мас у сучасному суспільстві були комплексно окреслені Ж. Бодрійяром у його праці «Спокуса» [2, с. 212-213]. В епоху модерну масова культура є найпотужнішим інструментом спокушання такого ґатунку. Адже вона постає новою системою управління і маніпулювання свідомістю, інтересами і потребами, споживчим попитом, ціннісними орієнтаціями, поведінковими стереотипами, що в результаті прирівнюється до репрезентації її ідеологічної і соціальної лояльності існуючому статус-кво.

Владні структури здебільшого грамотно використовують масову культуру як інструмент, що вирішує численні ідеологічні завдання. Серед найбільш поширених: вироблення певних ціннісних орієнтирів, уніфікація свідомості, виправдання існуючої економічної і політичної реальності тощо. Чимало науково-орієнтованих текстів масової культури містять ідеологічно акцентовані коментарі, котрі ілюструють, наскільки масовизована «наука» маркована, детермінована соціальним середовищем. У наш час будь-яка випадковість у виборі маскультом пізнавальних стратегій постає «інвентаризованою, класифікованою і розчленованою; відтак, з'являється можливість нею управляти (у чому й полягає реальне завдання системи як на соціоекономічному, так і на приватному рівні)» [1, с. 157].

Важливим акцентом в досліджуваному питання є опція контролю. Переклад будь-якого спеціалізованого знання повсякденною мовою не може перебувати поза контролем влади. Тому, здебільшого, масова культура реалізує свою трансляційну функцію у межах прийнятного для владних структур тренду. Цей сценарій коректно було б назвати «спокушанням мас засобом інформаційних повідомлень». Він виробляється правлячими політичними та економічними структурами, відіграє важливу роль в сучасну епоху, коли механізми управління суспільством зазнають трансформації від відкритого насильства до прихованої спокуси. Метою новітнього спокушання мас є забезпечення стабілізації суспільства шляхом надання загальних знань його членам і формування у свідомості мас ідеологічно вигідної владним структурам картини світу.

Правомірність вживання терміну «спокушанням мас засобом інформаційних повідомлень» для дослідження питання масової свідомості та культури визначається тим, що юрба не може прицільно та добровільно зацікавитися досягненнями науки і техніки: їхнім пізнанням потрібно управляти, цікавість – збуджувати, інтерес до науки – стимулювати. Спокушання знанням – специфіка реалізації трансляційної функції масової культури в епоху популяризації науки.

Все ж, при аналізі емпіричного матеріалу виявляється, що сучасна масова культура, як правило, реалізує свою трансляційну функцію шляхом профанації науки. Відбувається це з причин відсутності у масової свідомості схильності до інтелектуальної рефлексії і намірів отримати адекватне уявлення про навколишній світ. Не останню роль тут відіграє рівень професіоналізму «перекладачів» спеціалізованого наукового знання, який, безперечно, часто бажає кращого та небажання виробників маскульту фінансувати якісну науково-популярну продукцію.

Методи і цілі «спокушання знанням» тотожні методам і цілям просування на ринку будь-якого товару чи послуги. Це дозволяє спроектувати змальовану Ж. Бодрійяром у праці «Система речей» фундаментальну сутність рекламних технологій на процес трансляції спеціалізованого знання масовою культурою. Пізнання, здійснюване

в рамках масової культури, є привабливим для мас з низки причин. Зокрема, сформульовані маскультом пояснення законів існування і перспектив розвитку навколишнього світу сприяють задоволенню когнітивних потреб мас уже хоча б тому, що вони інтелектуально доступні масам (когерентні їх ментальному півню), зручні для сприйняття і засвоєння тощо.

У підсумку, спрощене і навіть хибне тлумачення маскультом природного і соціального середовища без зайвих застережень засвоюється масовизованим індивідом, бо таке «полегшене засвоєння» допомагає зберегти в умовах інформаційного вибуху психологічну, духовну і навіть фізичну рівновагу. Важливо й те, що це знімає болісну для індивіда маси проблему особистісного вибору, надаючи можливість делегувати прийняття рішень щодо істинності чи хибності отриманої через ЗМІ інформації офіційним спікерам, експертам, політикам.

Масова культура також дозволяє індивіду почуватися обізнаним і поінформованим. Внаслідок систематичного підживлення цієї ілюзії відбувається самоствердження суб'єкта пізнання, набуття ним почуття власної значущості, частково компенсуються збитки, спричинені комплексом неповноцінності як результату того, що на підсвідомому рівні індивід підозрює про невисокий рівень своєї освіченості й компетентності. Маскультом пропонується «свобода вибору» власного світогляду і «широкі можливості реалізації своєї неповторної індивідуальності». Але ця картина не більше, ніж ілюзія. Уявна розлогість можливостей самореалізації вдало завуальовує реальний стан речей: індивідам у процесі пізнання нав'язується одноманітність, за якою закріплена лише одна легітимна функція – споживча. Обіцяна маскультом свобода у формуванні власного світогляду ілюзорна. Світогляд мас уніфікований – «хоча кожен відчуває себе оригінальним, проте всі схожі один на одного» [1, с. 153].

Адаптації індивіда до навколишньої дійсності сприяє також той фактор, що знання розподілене масовою культурою вже систематизоване та ієрархізоване. Тобто отримана інформація (факти та всі коментарі) членує картину світу індивіда маси на мозаїку різних псевдонаукових теорій і гіпотез. При цьому велика кількість варіантів вибору робить можливою «ярмарок пропозиції і попиту, який своїм бурхливим кипінням створює ілюзію культури» [1, с. 159].

Масова культура маніпулює споживачами інформації, інкорпорує в їхню свідомість стереотипи і пріоритети, котрі легітимізують певну реальність, далеку від онтологічно дійсної. Перебуваючи під впливом владних структур, масова культура реалізує свою трансляційну функцію, слідуючи запропонованому їй сценарію, метою якого є уніфікація суспільства, формування у свідомості мас мозаїчної псевдокартини світу, яка насправді постає маніфестацією домінуючих ідеологем. Головною причиною привабливості цього ідеологічного проекту для мас є задоволення потреби натовпу в інформації про мінливий навколишній світ, що вкрай необхідно для оцінки перспектив і психологічної адаптації до дійсності.

Одним із перманентно циркулюючих в середовищі масової культури в України є термін «політична нація». Контекстуально цей концепт означає, що а) націю легітимізує наявність держави; б) лише така спільнота може бути суб'єктом геополітики. При цьому цілком у дусі маскульту ніхто особливо не переймається такою смисловою колізією.

Безперечно, концепція «політичної нації» потребує змістовного коригування і вилучення прикметника «політична», який лише заплутує сутність справи, захаращує підходи до чіткої та несуперечливої концепції нації. Безперечно, нація – це політично організована спільнота. Проте, не обов'язково державна, а лише політично відцентрована, зосереджена на досягненні певної політичної мети чи сукупності стратегічних цільових орієнтирів. Це – істотна корекція хибно витлумаченої парадигми політичної нації. Згідно з відкоригованим підходом, по-перше, для існування нації не обов'язкова наявність спільної держави і спільного громадянства; по-друге,

якщо для громадян спільної держави такий політичний статус є не істотним, а суто формальним, екзистенційно індиферентним, то відсутні достатні підстави для констатації наявності нації.

Систематизуючи існуючі концепції нації, до першої групи належать ті з них, що конституюють ідею нації за аналогією з моделлю раси, внаслідок чого нація постає спільнотою, заснованою на крові. «З цієї точки зору мертві вирішують за живих, а сучасне індивіда детерміноване минулим його нації» [7, с. 50]. З позицій такої концептуальної системи координат нації постають для тих, хто до них не належить, своєрідною річчю-у-собі, а «дух», «покликання» і «місія» нації зрозумілі лише тим, у чиїх жилах тече «кров нації». Друга група концепцій змальовує націю конструктом, «продуктом консенсусу (договору) індивідів». Це щось на кшталт договірної теорії держави. І саме на цій підставі може бути обґрунтована принципова можливість вибору національної приналежності.

Контроверсійність наведених теорій є безсумнівною. До того ж система верифікації не дозволяє зробити однозначний вибір на користь будь-якої з них. Перспективу подолання обмеженості двох попередніх теорій містить третій шлях, пов'язаний з концепцією Ш. Монтеск'є про нації як культури: різні типи культур тяжіють до різних моделей нації – від кровної спорідненості до єдності довкола стилю життя чи концепції блага. Однозначним тут є лише факт важливості кристалізації центрового елемента, базису. Ним може бути менталітет, своєрідний «дух нації», тотальна ідеологія в тлумаченні К. Мангейма, яка визнається за власну всіма членами суспільства попри те, що за своєю суттю вона є невловимим ідеологічним фантомом, який вибудовується в систему лише за умов «концептуалізації уявлень». В процесі формулювання тотальної ідеології щоразу генерується ідеологія часткова, партійна, яка відображає уявлення лише певної групи людей про владу та програму дій. І за умови використання силових ресурсів однією з них для того, щоб витіснити зі сфери суспільної свідомості інші часткові ідеологій, говоримо про існування суспільної проблеми. Тотальна ідеологія – основа інтеграції. Крім того, держава може не поділяти жодної часткової ідеології, бути нейтральним, забезпечуючи тотальній інтегративній ідеології можливість еволюціонувати природним чином з метою рефлексії щодо стратегем розвитку нації, пошуку ефективних відповідей на виклики часу.

Інший концептуальний варіант стверджує: сучасне суспільство є настільки гетерогенним, що йому слід відмовити в презумпції єдиного менталітету, тотальної ідеології і спільних цінностей. У загальних рисах Б. Парек змальовує цю ситуацію так: «Це суспільства, які тривалий час вважали, що в них є одна національна культура, яку громадяни повинні засвоїти. Такі суспільства нині виявили наявність груп і спільнот, яким неможливо нав'язати цю культуру або пристосувати громадян до неї, внаслідок чого з'явився новий, незнайомий виклик» [8, с. 4-5]. В такій ситуації єдність суспільства забезпечується лише низкою політичних рішень, а держава та її складові частини беруть на себе функцію конструювання національної спільноти.

Згідно з Н. Луманом, суспільство є закритою автопоєтичною системою, котра охоплює і включає в себе попередні рівні організації: системи інтеракцій, утворені комунікаціями між посередніми учасниками, а також системи організації, що ґрунтуються на формальних правилах членства. Суспільство змальовує себе як деяка «точка зору» для самого себе, тому воно має містити змалювання точки зору: соціум – самоінтерпретуючий об'єкт; суспільні теорії є теоріями суспільства в суспільстві; поняття суспільства має бути утворене автологічно: воно повинно містити і саме себе» [5, с. 28].

Все ж, саме суспільство як система, згідно з теоремою Геделя, не може несуперечливо змалювати себе за допомогою самоспостереження лише «власними» засобами, тому воно створює сутнісні розмежування, котрі стимулюють «погляд на суспільство ззовні». І в результаті функціональної диференціації суспільства

кожна з його підсистем генерує власне змалювання суспільства з позицій своїх світоглядних пріоритетів, внаслідок чого консенсус змалювань виявляється неможливим. Більше того, самореферентна система наштовхується на проблему тотожності самої собі, оскільки характерною ознакою сучасного суспільства є втрата ним природної репрезентації, неможливість репрезентації тотожності: «Можливі дві форми тотожності системи: тавтологічна та парадоксальна. Відповідно можна стверджувати: суспільство є тим, чим воно є; або ж: суспільство є тим, чим воно не є» [4, с. 197].

Оскільки наведені варіанти очевидно несумісні, то суспільство приховує, що його самозмалювання наштовхується на проблему тавтології або парадоксу. Теорії суспільства уникають самої рефлексії над проблемою тотожності, виконуючи функцію ідеології, оскільки весь рефлексійний запал зосереджують на протилежних теоріях. Місце рефлексії з приводу тавтології чи парадоксу посідає рефлексія протилежності ідеологій.

Досвід свідчить, що для повноцінного функціонування держава повинна оперувати духовними цінностями, національною ідеєю і національною мовою. Носієм таких цінностей завжди була національна незалежна церква, незважаючи на формальне відокремлення її від держави чи в окремих випадках само позиціонування як аполітичної структури. Саме за участі національних церков постали міцні держави, а без церковної підтримки державотворчі процеси виявилися невдалими, половинчастими, трагічними. Так, успіх Великобританії як могутньої імперії, спадкоємиці Іспанії, ґрунтувався в тому числі на створенні англіканської церкви. Створення німецькомовної лютеранської церкви сприяло згуртуванню німецької нації і формуванню єдиної Німеччини. Наявність власних церков у грузинського та вірменського народів стало вирішальними фактором, котрий зірвав намагання сусідніх імперій асимілювати ці етноси. Болгарський народ взагалі зобов'язаний своїм фізичним виживанням церкві, оскільки саме ченці підняли болгар на повстання за звільнення з-під османського поневолення. Натомість сприйняття частиною сербів і хорватів ісламу призвело до появи на Балканах нового народу – боснійців.

В Україні християнство торувало собі шлях через князівську верхівку суспільства: останні Києвичі, княгиня Ольга, князь Ярополк і Володимир Великий. На їхню думку, єдність віри мала посприяти консолідації владно-управлінської вертикалі. Спроба реформувати язичництво через створення єдиного пантеону Богів не була настільки вдалою, щоб виконати поставлене завдання. Так, язичництво не запропонувало надійних об'єднавчих інструментів. І вже в 988 році було запроваджено християнство, яке стало ключовою ланкою у формуванні з окремих племен руського (українського) народу.

Аспект створення власної церкви є надзвичайно важливим [3, с. 42]. Ще Ярослав Мудрий поставив першого митрополита – русича Іларіона – незалежно від Візантії. Князь добре розумів, що держава може бути незалежною і могутньою лише за умов незалежної церкви. Наступна спроба мала місце, коли митрополитом Київським став Климент Смолятич. Проте, спроби утворення власної помісної церкви не були успішними, адже дисонували інтересам потужної Візантії. Татаро-монгольська навала взагалі поклала край змаганням за помісну церкву.

Пізніше у XVII столітті митрополит Київський Петро Могила доклав чимало зусиль для створення Київського патріархату; на початку XX століття разом з боротьбою за Українську державу відродився і автокефальний рух – змагання за Помісну українську православну церкву. Наступний сплеск відбувся у 1960-ті роки, коли Україну очолював П. Шелест, з ініціативи якого відбулися позитивні зрушення в українському національному житті, зокрема, розпочалася підготовка до видавництва Біблії, Молитвослова та іншої богословської літератури українською мовою. Втім, всі наведені спроби зазнали невдачі, оскільки перешкоджали інтересам імперій, до складу яких входила Україна.

Медіа наполегливо і системно поширюють інформацію, що межує із чутками про наміри Кабміну передати УПЦ МП чимало музеїв, вилучивши їх з реєстрів державного майна. Виправданням таких намірів слугує теза, що зазначені музеї раніше були храмами УПЦ МП. Але історія не терпить таких очевидних перекручень. Адже до заснування тих же Софіївського собору і Києво-Печерської лаври в XI столітті Московський патріархат не має жодного відношення вже хоча б тих причин, що на той час Москви взагалі не існувало. Десятинна церква, на руїнах якої УПЦ МП має намір збудувати свій храм, також ніколи не була під управлінням Московського патріархату, оскільки монголо-татари зруйнували її в 1240 році, тобто Московського патріархату ще не існувало.

Крім того, всупереч поширеному стереотипу, РПЦ з'явилася лише з благословення Сталіна у 1943 році, а між 1922 та 1926 роками єдиною визнаною державою була Православна церква в СРСР («обновленці»), яка не має жодного відношення до РПЦ. Більше того, РПЦ вважає «обновленців» розкольниками. Разом з тим «обновленці» були визнані помісними церквами інших країн і в 1921 році визнали Українську автокефальну православну церкву (УАПЦ). Відтак, УАПЦ має більше юридичних прав на отримання в свою власність музеїв і храмів, що належали до 1918 року на території України РПЦ, ніж сучасна РПЦ та її підрозділ УПЦ МП, які з'явилися лише у 1943 і 1992 відповідно.

Більше того, Москва впевнено і системно позбувалася українського православ'я. Якщо наприкінці 1926 року УАПЦ нараховувала 2 800 парафій, 10 657 священників, 35 єпископів, то вже в 1931 році від неї залишилося лише 200 священників, а на початку 40-х – кілька осіб. Заарештували, розстріляли і вислали до Сибіру абсолютну більшість духовенства УАПЦ – зокрема, 28 єпископів. Митрополит В. Литовський загинув на Соловках, його наступник М. Борецький після арешту і допитів 1930 року збожеволів у в'язниці і помер у 1934 році у психіатричній лікарні в Ленінграді. У 1930 році під тиском комуністичної влади було скликано «Надзвичайний Собор», який ухвалив резолюцію про «контрреволюційність» УАПЦ і про її «самоліквідацію».

Відомо чимало прикладів фактичного диктату світської влади по відношенню до духовної. Втім, всі вони мали місце в країнах з деспотичною владою, яка силоміць змушувала церкву підкорятися. Найбільш скандальний приклад – авінйонське полонення пап (березень 1309 – січень 1377 років). Тоді агенти французького короля Філіпа IV захопили замок Папи Римського Боніфація VIII, і той помер під арештом. Під тиском короля новим Папою обрали французького архієпископа міста Бордо – Папу Климента V. Починаючи з нього, французькі королі протягом 70 років утримували всіх римських пап у Авінйоні, щоб ті були слухняними маріонетками в королівських руках. Саме залежність пап від Габсбургів підштовхнула англійський парламент у 1534 році прийняти Акт про супремацію, що започаткував незалежну від Риму англіканську церкву.

Іронічні аргументи Московського патріархату щодо «неканонічності УПЦ КП з огляду на невизнання православними церквами інших країн звучать сумнівно – особливо, якщо врахувати, що саму РПЦ православні церкви інших країн не визнавали впродовж 141 року (з 1448 по 1589). Історія православ'я – це історія перманентних розколів. Практично не було такого моменту, щоб якісь православні церкви не були визнані іншими. Наприклад, на сучасну пору невизнаними є не лише УПЦ КП та УАПЦ, а й Македонська, Чорногорська, Турецька і Японська православні церкви (остання визнана лише РПЦ). Більше того, всі сучасні автокефальні православні церкви Європи свого часу «неканонічно» відколювалися, бо були частиною Константинопольського патріархату, а по мірі набуття незалежності своїми державами вимагали для себе церковної незалежності. Реакція ж материнської церкви завжди була негативною – звинувачення в неканонічності та розколі – найперша реакція. Втім, це не стало на заваді церквам, що відкололися, наполягати на своєму і врешті-

решт здобувати автокефалію.

На даному етапі автокефалію мають православні церкви Болгарії, Румунії, Сербії і навіть Албанії. У 1970 році РПЦ надала автокефалію Американській православній церкві. Між іншим, жодній із церков автокефалія не далася без боротьби й звинувачень у розкольництві з боку «материнських» церков. Зокрема, Болгарська православна церква була звинувачена Константинополем у розкольництві. Юридично болгари отримали автокефалію лише в 1953 році, тобто майже через століття після її фактичного проголошення. Попри опір Московського патріархату, відновилася Естонська Апостольська Православна Церква. Цьому посприяло державне керівництво Естонії. Комуністична влада Польщі хоч і була сателітом Москви, проте створювала окрему від Московського патріархату Польську Православну Церкву. Зауважимо, що йдеться про забезпечення релігійних потреб лише 100 тисяч православних віруючих у цій майже поголовно католицькій країні. Натомість Україна, маючи 30 мільйонів православних, ніяк не отримає автокефалії. Опоненти таких намірів стверджують, що це «зруйнує єдність православних народів». Однак надання автокефалії Грузинській Церкві у 1946 році не зруйнувало православ'я.

Не слід звертати увагу на звинувачення автокефальних тенденцій в розкольництві православ'я. Особливо це абсурдно чути з боку Москви, оскільки вона у 1448 році самовільно, проти волі Вселенських патріархів, проголосила автокефалію Московської митрополії, створеної в результаті розколу Київської митрополії. За такі дії РПЦ була на 141 рік відлучена від всесвітнього православ'я, а канонічність самопроголошеної Московської патріархії не визначалася аж до 1686 року. Більше того, приєднання Київської митрополії до РПЦ у 1686 році не відповідало приписам церковних канонів, тому Вселенські патріархи ніколи не визнавали його легітимність. На тлі таких фактів Московській патріархії не варто зловживати звинуваченнями на адресу сусідів у розкольництві й неканонічності.

Накладанню анафем був завжди притаманний суб'єктивізм і політична кон'юнктура. Так, у IV столітті була об'явлена анафема Святителю Іоанну Златоусту, а через 33 роки його канонізували у ранзі святого. У Росії аналогічний випадок був з митрополитом Московським Філіпом, преподобним Максимом Греком, митрополитом Ростовським Арсенієм Мациєвичем та іншими. Анафеми завжди були в руках Синоду РПЦ, зброєю проти противників його влади. В цьому контексті можна загадати про декабристів, Гришку Отрєпьєва, Омеляна Пугачова та Івана Мазепу, котрі ніколи ані словом, ані справою не виступали проти Бога.

Абсолютно не випадково, що жодна з інших православних церков світу не визнала цих анафем. Гетьман Мазепа був одним з найбільших в українській історії меценатів церкви. Через це імператор Олександр II потрапив у незручне становище, коли під час його перебування в Києві відвідав заснований Мазепою військовий Микільський Собор. З метою уникнення незручної ситуації з наказу імператора Синод РПЦ у 1869 році зняв анафему з українського гетьмана.

Також радянські спецслужби навіть зробили спробу перетворити московського патріарха на своєрідного православного «Папу Московського». З цією метою МДБ у 1947-48 роках намагалося провести Всеправославний Собор, на якому Московський патріарх мав тримати статус Вселенського – тобто пересунувся б з п'ятого місця в ієрархії патріархів на перше. Свого часу за наказом Єльцина патріарху Алєксію II виділили два броньованих урядових ЗІЛи, охоронців і кремлівський спецзв'язок. Особисту охорону патріарха за кордон забезпечували 8 представників департаменту по боротьби з тероризмом ФСБ Росії. Відтоді ця традиція лише посилилася і модернізувалася в персональному і технічному відношенні.

У наш час Предстоятель УПЦ (МП) є постійним членом Синоду РПЦ. Його портрет на першому місці серед членів Синоду. Варто наголосити, що митрополитом УПЦ (МП) він є лише в Україні, тоді як за її межами органічно перетворюється на митрополита Київської митрополії РПЦ. І саме в такому статусі Сабодан був

представлений в Єрусалимі під час відзначення 2000-ліття Різдва Христового, коли разом з іншими ієрархами РПЦ він знаходився у свиті Б. Єльцина.

«Українськість» УПЦ (МП) виразно простежується крізь призму шанування зарахованого до лику святих Андрія Боголюбського, котрий зарекомендував себе різаниною киян у 1169 році. Свого часу ця історична постать поділилася награбованим у Києві з російською церквою, а та – на знак подяки – канонізувала його.

Поза жодним сумнівом, що якби будь-хто оголосив, що, до прикладу, в суверенній Болгарії православна церква перебуває під владою Московського Патріархату, що вона веде антиболгарську і загалом антидержавну пропаганду, агітуючи за возз'єднання з державою «старшого православного брата» в ім'я православного панславізму, то масова свідомість зробили б опертивний висновок, що має справу з божевільним [6, с. 48]. Принагідно зауважимо, що термін «філетизм» з'явився після відколу («схизми») у 1860 році Болгарської православної церкви від Константинопольської (остання не визнавала першу аж до 1945 року). Хоча Болгарія на момент розколу не була незалежною державою (оскільки разом з Константинополем входила до складу Османської імперії), Росія та її церква не засудили болгарський філетизм і схизму. Відтак, залежно від політичної вигоди РПЦ в одних випадках підтримує безперечний філетизм, а в інших – намагається знайти його там, де нема. Україна – суверенна держава, а не народність у складі інших держави, ким болгари були у 1860 році. Тому за всіма канонами логіки і здорового глузду українське православ'я має бути канонізоване у своїй автономії і автокефалії.

Питання масової свідомості та способів її маніпулятивного формування є дискусійним питанням серед науковців протягом десятиліть. Інтегральними частинами даного питання є інструменти та засоби впливу, територія та результати. Важливою складовою тут є дефініція нації та духовна складова як база її розбудови та утвердження, де вагомим фактором є церковно-світські відносини в контексті геополітичних інтересів

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрияр. – М. : Рудомино, 1995. – 174 с.
2. Бодрийар Ж. Соблазн / Ж. Бодрияр. – М. : Издательство Ad Marginem, 2000. – 318 с.
3. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство / Р. Даль // Вопросы философии. – 1994. – №3. – С. 37–48.
4. Луман Н. Тавтология и парадокс в самоописаниях современного общества / Н. Луман // Социо-Логос. – М. : Прогресс, 1991. – С. 194–218.
5. Луман Н. Понятие общества / Н. Луман // Проблема теоретической социологии. – СПб. : Петрополис, 1994. – С. 25–42.
6. Санистебан Л. Политические системы и легитимность / Л. Санистебан // Диалог. – 1993. – №4. – С. 45–49.
7. Трубина Е. Г. Социальная антропология / Е. Г. Трубина. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2003. – 368 с.
8. Parekh B. Rethinking Multiculturalism / B. Parekh. – Oxford Univ. Press, 2002. – 214 p.

REFERENCES:

1. Bodriyyar Zh. Sistema veshchey [System of things]. – M. : Rudomino, 1995. – 174 s.
2. Bodriyar Zh. Soblazn [Temptation]. – M. : Izdatel'stvo Ad Marginem, 2000. – 318 s.
3. Dal' R. Poliarkhiya, plyuralizm i prostranstvo [Polyarchy, pluralism and space), Voprosy filosofii [Problems of Philosophy]. – 1994. – №3. – S. 37–48.
4. Luman N. Tavtologiya i paradoks v samoopisaniyakh sovremennogo obshchestva [Tautology and the paradox of self-modern society] / Sotsio-Logos. – M. : Progress, 1991. – S. 194–218.
5. Luman N. Ponyatie obshchestva [The concept of society] // Problema teoreticheskoy sotsiologii [Problems of theoretical sociology]. – SPb.: Petropolis, 1994. – S. 25–42.
6. Sanisteban L. Politicheskie sistemy i legitimnost' [Political systems and legitimacy] // Dialog [Dialogue]. – 1993. – №4. – S. 45–49.
7. Trubina E.G. Sotsial'naya antropologiya [Social anthropology]. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2003. – 368 s.
8. Parekh B. Rethinking Multiculturalism. – Oxford Univ. Press, 2002. – 214 r.

Лаврук Т. П., кандидат политических наук, доцент кафедры философии, философии права и юридической психологии Ивано-Франковского университета права им. Короля Даниила Галицкого (Ивано-Франковск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Геополитика как детерминанта массовой культуры

Аннотация. *Контроверсионность геополитической реальности является аксиомой для теоретиков и практиков сферы международных отношений и геополитики. В то же время, открытыми к дискуссиям и гипотезам остаются вопросы об ее структуре, факторах влияния, пространственном континууме, что побуждает перманентные обсуждения и многочисленные предположения среди специалистов. Современная массовая культура является одним из базовых инструментов, которые формируют представление о геополитике на уровне массового сознания.*

Ключевые слова: *геополитика, массовая культура, символические средства, идеологические маркеры, факторы геополитики.*

Lavruk T. P., PhD in political science, assistant professor of the department of philosophy, philosophy of law and legal psychology Ivano-Frankivsk King Danylo Galician University of Law (Ivano-Frankivsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Geopolitics as a Qualifier of Mass Culture

Abstract. *Contrast of geopolitical reality is an axiom for theorists and experts of international relations and geopolitics. At the same time its structure, influences, the spatial continuum are open to be debated. That situation leads to permanent discussions and numerous assumptions amongst scientist. Modern mass culture is one of the basic tools that shape the understanding of geopolitics at the level of mass consciousness.*

Key words: *geopolitics, mass culture, symbols, ideological markers, factors of geopolitics.*

УДК 323.2

Кужман О. М.
здобувач кафедри політології
ДНУ імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

АНАЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПЦІЇ «МНОЖИННИХ ПОТОКІВ» ДЖОНА КІНҐДОНА У ДОСЛІДЖЕННІ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО

Анотація*. Показано, що на рівні регіону перелік проблем суспільного розвитку відтворює унікальні регіональні теми, а також преломлені крізь них загальнонаціональні та локальні питання. Визначено, що за умов відчинення «вікон» можливостей проблеми потрапляють у громадську думку мешканців регіону й активно обговорюються в регіональних мас-медіа. Одночасно вони актуалізуються в регіональному політичному потоці – органах регіональної державної та самоврядної влади, регіональних відділеннях політичних партій, регіональних неформальних групах тиску.*

Ключові слова: *політичний порядок денний, модель «кошику для сміття», концепція «множинних потоків», «політичні підприємці», потік проблем, потік рішень, політичний потік, політичні консультації.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Політичний порядок денний є невід'ємним атрибутом демократичного політичного процесу та суспільства; являє собою політичний феномен, для якого притаманні публічність та процесуальність; він проявляється через взаємодію множини різних порядків денних, які взаємопов'язані між собою та динамічно змінюються. На регіональний порядок денний нашаровуються і певним чином трансформуються елементи як загальнонаціональних, так і локальних (місцевих) порядків денних, створюючи суміш проблем, що мають регіональне забарвлення.

Встановлення регіонального порядку денного є комунікативний вимір процесів

політизації і деполітизації суспільних відносин у певному регіоні (локалітеті). По суті, регіональний порядок денний являє собою набір тем, які є політично значущими в певний момент часу в даному регіоні. Або, інакше кажучи, регіональний порядок денний – це сукупність «неполітичних» тем, що стали політичними, актуалізовані в регіональному політичному просторі. Крім того, як характеристики політичного порядку денного іноді додають ще й управлінський потенціал, тобто до регіонального порядку денного включаються теми, які мають високі (хоча і не абсолютні) шанси на переведення в площину конкретних політичних рішень і дій на рівні регіональної влади.

У цілому політичний порядок денний – це концентроване вираження найбільш значущих, найгостріших проблем, які стоять у той чи інший момент перед громадою. Політичний порядок денний – явище конкретно історичне і динамічне. Набір актуальних політичних тем постійно змінюється; ці зміни в політичному порядку денному здаються на перший погляд логічними, послідовними і плавними. Але насправді актуальність одних проблем з часом зростає, а інших – згасає.

У цілому порядок денний (agenda) і його встановлення (agenda setting) – це процес, що дозволяє виявити змістовний рівень репрезентації проблеми в трикутнику «ЗМІ–громадськість–держава».

Основи такого розуміння політичного порядку денного були закладені Джоном Кінґдоном, який розробив дуже популярну на Заході концепцію «множинних потоків». На думку Н. Захаріадіса, використання в аналізі державної політики «множинних потоків» Дж. Кінґдона дає можливість отримати більш точну дескриптивну картину її творення [8, p. 444].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній політичній науці накопичений досить великий досвід дослідження політичних порядків денних. Принципову важливість у контексті проблеми, що розглядається, мають праці У. Бека, Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, Ф. Вебстера, Ю. Ґабермаса, Д. Грабера, У. Ліппмана, М. Маккомбса, Г. Шиллера, Д. Шоу, а також В. Гончарової, Є. Дьякової, А. Трахтенберга, І. Кузнєцова, М. Мамонова та ін.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає у розкритті аналітичного потенціалу концепції «множинних потоків» Джона Кінґдона у дослідженні регіонального політичного порядку денного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідейною основою концепції «множинних потоків» Дж. Кінґдона є модель «кошика для сміття», створена в 1972 р. М. Коеном, Дж. Марчем та Й. Ольсеном для пояснення процесу ухвалення рішень як «вирішення проблем» в умовах обмеженої раціональності й досягнення задовільного результату [7, p. 648].

Так, Майклом Коеном, Джеймсом Марчем та Йоханом Ольсеном уведено поняття «організаційні “відра для сміття”» [3, p. 2]. Модель «відра для сміття» наголошує на анархічній природі організацій як «слабко пов’язаних збірників ідей» на противагу раціональним «когерентним структурам». Організації виявляють свої преференції в ході здійснення заходів, а не діють у напрямку своїх преференцій. Організації як «відра для сміття» є наборами варіантів вибору, які шукають проблеми й питання, прагнуть до створення ситуацій ухвалення рішень, де їх можна запропонувати. Рішення чекають на свої проблеми. Тобто вибір являє собою «відро для сміття», до якого «учасники вкидають різного виду проблеми й рішення тоді, коли вони виникають» [3, p. 2].

Описуючи свою модель «кошика для сміття», Дж. Марч та Й. Ольсен пишуть: «Скажімо, ми розглядаємо дії з вибору ніби кошик для сміття, у якій учасники понакидали різних проблем і рішень. Суміш сміття в одному кошику частково залежить від ярликів, навішаних на альтернативні кошики, проте вона залежить і від того, яке сміття утворилося на цей момент, і від сукупності наявних кошиків, і від швидкості, з якою сміття збирається і видаляється зі сцени» [2, p. 26].

У книзі «Біхевіористська теорія фірми» Ричард Сайєрт та Джеймс Марч спочатку пропонували свою теорію як пояснення ухвалення рішень у бізнесі, але пізніше поширили свої висновки і на «не-бізнесові» організації – уряд, політичні партії, лікарні, школи, профспілки тощо. Вони зазначають, що існує багато способів привернути увагу учасників. З цього приводу Р. Сайєрт та Дж. Марч пишуть: «У процесі типу "кошика для сміття" відбувається зовнішній, залежний від часу притік варіантів вибору, рішень проблем і виробників рішень. Логіка впорядкування є радьше часовою, ніж ієрархічною чи послідовною. Проблеми і рішення пов'язані з варіантами вибору, а отже, і одні з одними, не лише завдяки зв'язкам цілей і засобів, а й через їхню одночасність. Врешті-решт майже кожне рішення можна пов'язати з майже кожною проблемою, за умови, що вони існують одночасно» [4, p. 235].

На їхню думку, модель «кошика для сміття» стверджує, що фактично існують умови, за яких певні проблеми матимуть рішення, пов'язані з ними, а інші – ні. Певні рішення можуть крутитися довкола, шукаючи проблеми, до якої вони могли б приєднатися. Виробники рішень цілком можуть скинути проблему чи рішення у те, що вони мають під руками, чи в те, що є зараз достатньо порожнім для того, щоб вмістити проблему чи рішення. Ідея «кошика для сміття» наочно (метафорично) вказує, що питання, проблеми чи рішення – це хаотична, безладна суміш справ, спосіб ідентифікації яких залежить від часу, коли їх узяли, і від наявності кошиків, у які їх можна вкинути. Ця модель виведена від припущень, що цінності є комплексними, знання – непевне, правила складні, а прийняття рішень включає в себе значну частку символічного [4, p. 235–238].

Один із адептів моделі «кошика для сміття» Б. Гоґвуд уважає, що багато суспільних проблем не є чіткими і прозорими — на практиці вони накладаються один на одне і змішуються з іншими питаннями. На його думку, саме основний набір проблем є тим чинником, який згуртовує спільноти політики, проте на їхніх кордонах існують «периферійні» питання, що перетинатимуться з інтересами й турботами інших спільнот. Тому питання не існують лише в межах чітко визначених спільнот, а взаємодіють з «рішеннями», які виникають у процесі пошуку проблем. За Б. Гоґвудом, модель «кошика для сміття» вказує на те, що з питаннями не працюють однаково. Питання не конфігуровані чітко, а переливаються одне в інше й існують у взаємозв'язку з рішеннями, які у виробників політики в цей момент під рукою. А з часом визначення питань зміниться і перейде від одного «кошика для сміття» до іншого, не залишаючись в контексті конкретної спільноти чи мережі [5, p. 33].

У своїй фундаментальній праці «Порядки денні, альтернативи і публічні політики» Дж. Кінґдон розглядає принципи концепції «кошика для сміття», погоджуючись із загальною ідеєю про різночасність формування проблем і організаційних можливостей їх розв'язання. Його книга присвячена тому, як питання стають питаннями, як вони потрапляють в поле зорупосадовців і виробників політики, як встановлюється порядок денний і чому кожна ідея «має свій час».

Дж. Кінґдон пропонує комплексну схему, яка пояснює ініціювання процесу вироблення рішення. Його успішний старт залежить від збігу трьох ключових умов: актуалізації раніше існуючої проблеми в гострій і очевидній формі; наявності пропозицій щодо її вирішення; сприятливого стану електорального циклу. Дж. Кінґдон також виділяє особливий тип суб'єктів політичного процесу, які виступають в якості каталізаторів політичного процесу, виконують функції як лобістів, так і посередників. У силу цього вони отримали назву «політичні підприємці». Також, підкреслюючи необхідність існування опрацьованих варіантів реагування на проблему, ще до того, як вона потрапить до політичного дискурсу, Дж. Кінґдон прямо вказує на ключову роль експертного співтовариства.

На основі вивчення державної політики у сфері охорони здоров'я та транс-

порту в період 1976–1979 рр. – Дж. Кінґдон провів 247 інтерв'ю з галузевими чиновниками, політиками та активістами, а також здійснив 23 дослідження окремих випадків («кейс-стаді»), що охоплюють понад три десятиліття [6, p. 4–5], – дослідник виділяє декілька типів порядку денного, а саме: порядок денний органів влади, спеціалізований порядок денний, порядок денний ухвалення рішень, що виділяється в межах порядку денного органів влади [6, p. 4–5]. За своєю природою всі названі типи порядку денного трактуються як макрорівні.

У своїх розмірковуваннях Дж. Кінґдон відштовхується від ідеї про наявність розриву між виникненням проблем і створенням організаційних можливостей їх розв'язання. Він припускав, що в окремих сферах політики в рамках політико–управлінського процесу «паралельно» (а не «послідовно», як це притаманнє в «стадійній» моделі) діють окремі потоки, які складаються із сукупності питань, відібраних виробниками рішень. Разом з цим наявна величезна кількість проблем, які політики і чиновники старанно ігнорують.

Дж. Кінґдон виділяє три окремі потоки: «потік проблем» (problem stream), «потік рішень» (policy stream) і «політичний потік» (political stream) [6, p. 131]. Кожен з цих потоків незалежний один від одного та розвивається відповідно до власної динаміки та законів.

«Потоки проблем» в окремих сферах політики складаються із сукупності питань, відібраних політиками і чиновниками з безлічі існуючих. З цього приводу Дж. Кінґдон пише: «Щоб обставина стала проблемою, люди повинні переконатися, що необхідно щось зробити, щоб змінити її» [6, p. 119].

Потрапляння проблем у зону уваги виробників рішень, забезпечують три основних механізми:

- «індикатори» – це вимірювання, які слугують для оцінки рангу і характеру проблем (тут важливі офіційні доповіді та оцінки дають картину проблеми і впливають на встановлення і позиції виробників рішень);

- «події», за допомогою яких увага виробників рішень, фокусується на тих чи інших проблемах (наприклад, стихійні лиха або катастрофи);

- «зворотні зв'язки», за допомогою яких виробникам рішень постачається інформація про поточну обстановку та фіксуються труднощі при досягненні цілей, сигналізує про появу неочікуваних наслідків від ухвалених рішень чи невдачу у досягненні цілей.

«Потік рішень» являє собою, як метафорічно висловлюється Дж. Кінґдон, «протобульйон», у якому «варяться ідеї-інгредієнти» тих чи інших державних рішень. При цьому одні варіанти рішень спливають на поверхню, тоді як інші опускаються на дно.

«Політичні підприємці», що діють у політичному середовищі (яке визначається як котел, де вариться цей «бульйон» з можливих компонентів рішень), «намагаються інвестувати ресурси різних типів у надії на їх повернення у майбутньому у формі бажаних для себе рішень» [6, p. 151]. Але щоб бути прийнятим суспільством, варіант рішення, запропонований «політичним підприємцем», повинен відповідати наступним критеріям: пропоноване рішення має бути технічно здійсненним, відповідати домінуючим цінностям громадськості і витримати майбутні обмеження, в межах яких воно зможе працювати. Результатом боротьби між різними «політичними підприємцями» (тобто в ході «кипіння бульйону») є створення переліку пропозицій, із числа яких і формується пакет альтернатив у порядку денному відповідного органу влади.

Тут варто підкреслити, що Дж. Кінґдоном описано механізм, коли не проблеми породжують рішення, а існуючі рішення шукають проблеми, які вони могли б розв'язати: «рішення і проблеми мають рівний статус як самостійні потоки усередині системи, і популярність певного рішення в певний проміжок часу часто впливає на те, які проблеми стануть предметом розгляду». Те, які проблеми в

результаті все-таки будуть вирішені, залежить від того, наскільки співпадуть між собою проблеми, рішення, лобісти і випадкові можливості в «кошику для сміття» [6, p. 91].

З цього приводу Вейн Парсонс зазначає, що Дж. Кінґдон вважає модель «кошика для сміття» привабливим підходом до розгляду процесу встановлення порядку денного, «в якому рішення чекають на свої проблеми, а результати є функцією суміші проблем, учасників і ресурсів» [1, с. 178–179].

Політичний потік значною мірою відокремлений від інших потоків і слугує для визначення статусу окремого пункту порядку денного. Він складається з таких елементів:

- національні настрої, які уособлюються у громадській думці та кліматі її формування;
- організовані політичні сили, які представлені парламентом, політичними партіями, групами тиску;
- державне управління, яке характеризується змінами в штаті державних органів та їх юрисдикцією);
- способи досягнення консенсусу, до яких відносяться торгівля (перемовини), відступні («чайові») та ін.

Формування «порядку денного» відбувається тільки за умови наявності всіх трьох напрямків, коли «проблему визнано, рішення вироблено й подано на розсуд спільноти політики, політичні зміни створюють зручний момент для змін публічної політики, а потенційні обмеження не надто суворі [6, p. 174]. Цей унікальний момент Дж. Кінґдон називає «політичним вікном», або «вікном політичних можливостей». «Вікна» також можуть відчинитися і в разі появи непереборних проблем («вікно» проблеми) чи внаслідок якихось подій у політичному потоці (політичне «вікно») – за таких умов потік має можливість проштовхнути альтернативу і приєднати її до проблеми.

У критичні моменти, коли в соціальному просторі відкривається «вікно можливостей» для з'єднання проблем, рішень і політик, три зазначених потока зливаються воєдино. У підсумку виникає висока ймовірність потрапляння сформульованого питання до політичного порядку денного і прийняття у відповідній сфері управління адекватного публічного рішення.

Тут Дж. Кінґдон проводить аналогію із запуском космічних апаратів із Землі до інших небесних тіл, коли відкривається на час «вікно можливостей», пов'язане з одночасною наявністю готового апарату, положенням Землі і точних розрахунків траєкторії польоту. У той момент, коли в соціальному просторі і часі одночасно відкриваються «вікна можливостей» у «потоків» проблем, рішень і політик, відбувається їх з'єднання в єдиний процес. У результаті створюється висока ймовірність потрапляння сформульованого питання в політичний порядок денний та прийняття у відповідній сфері управління адекватного публічного рішення.

Виходячи з цих передумов Дж. Дюрінг і Е. Роджерс запропонували триполюсну модель, що описує основні типи порядку денного та їх взаємодію між собою: політичний порядок денний (його встановлює держава), порядок денний медіа (його встановлюють ЗМІ, виходячи зі своїх інтересів), публічний порядок денний (він формується в громадській думці під впливом двох попередніх і особистого досвіду аудиторії та окремих реципієнтів) [6, p. 91].

Розроблена Дж. Дюрінгом і Е. Роджерсом теорія встановлення (нав'язування) порядку денного виникла на основі досліджень впливу комунікацій на політичну соціалізацію. Її суть полягає в наступному: нав'язування порядку денного – це здатність мас-медіа структурувати когнітивні можливості аудиторії (перш за все це засвоєні нею знання) і вносити зміни у вже існуючі когнітивні можливості. Інакше кажучи, формування суспільних відносин та інтересу до важливих питань за допомогою інформаційних повідомлень. ЗМІ хоча і не можуть визначити став-

лення аудиторії до тієї чи іншої теми або проблеми, можуть ранжирувати ці теми і проблеми в свідомості аудиторії за ступенем важливості. У такій спосіб порядок денний медіа задає публічний порядок денний.

У цілому він розглядав процес встановлення політичного порядку денного як результат конкуренції (на політичній арені, на публічній арені і т.д.). Дж. Кінґдон вказує, що консультаційні процеси нерідко супроводжуються створенням постійно діючих регулярних консультативних органів, і пропонує визначати консультації як регулярний циклічний процес взаємного обміну потоками ідей, проблем і рішень. У своїх роботах він зазначав, що будь-якому переговорному процесу передує підготовча стадія, під час якої потенційні учасники переговорів не тільки формулюють власні позиції, а й намагаються отримати різноманітну інформацію про інтереси та позиції іншого боку, використовуючи посередництво або інші форми соціальної комунікації (в тому числі консультації).

В інтерпретації Дж. Кінґдона, політична консультація – це типовий торг між декількома агентами політико-управлінського спільноти за ресурси, інформацію, зв'язок та статус. Консультація репрезентована найпростішою грою «Торг» між двома сторонами (агентами). Умови гри виглядають наступним чином: «Нехай агент А має актуальну (цінну, значиму) інформацію, яку він хоче продати в повному обсязі, але повинен вирішити, за якою ціною (низькою або високою) він хоче це зробити. Для агента Б прийнятні обидві ціни. При цьому він не може торгуватися, але має право відмовитися від угоди». У підсумку маємо три можливих результати гри: покупка за високою (2,1) або за низькою ціною (1,2), відмова від угоди (0, 0):

Висока ціна	2,1	0,0
Низька ціна	1,2	0,0
	покупка	Відмова

Таким чином, кожен клієнт має у своєму розпорядженні дві поведінкові стратегії:

1. агент А – продаж за будь–якою ціною (стратегія 1) або тільки за високою ціною (стратегія 2);

2. агент Б – покупка за будь–якою ціною (стратегія 1) або покупка тільки за низькою ціною, інакше угода не відбудеться (стратегія 2).

Зрозуміло, що в грі «Торг» можливі будь-які з перерахованих фіналів.

Проте Дж. Кінґдон доходить висновку, що політична консультація при всій своїй унікальності залишається різновидом переговорного процесу. Стратегії сторін регулюються на рівні правил і норм поведінки, організації або структури державного управління [6, p. 187–188].

Висновок. Таким чином, Дж. Кінґдон політичний порядок денний розглядає як результат конкуренції між різними «паралельними» потоками проблем, їх рішень і учасників дає на виході модель, що йде від жорсткої узгодженості та логічної послідовності в часі тих чи інших чітко фіксованих ступенів ухвалення політичних рішень. На рівні регіону перелік проблем суспільного розвитку відтворює унікальні регіональні теми, а також преломлені крізь них загальнонаціональні та локальні питання. За умов відчинення «вікон» можливостей проблеми потрапляють у громадську думку мешканців регіону й активно обговорюються в регіональних мас-медіа. Одночасно вони актуалізуються в регіональному політичному потоці – органах регіональної державної та самоврядної влади, регіональних відділеннях політичних партій, регіональних неформальних групах тиску

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики / В. Парсонс. – К.: Вид. дім «Києво–Могилянська академія», 2006. – 549 с.

2. Ambiguity and Choice in Organizations / eds. J.G. March, J.P. Olsen. – Oslo: Universitetsforlaget, 1976. – 408 p.

3. Cohen M. A garbage can model of organizational choice / M. Cohen, J. G. March, J. P. Olsen // Administrative Science Quarterly. – 1972. – Vol. 17. – P. 1-25.
4. Cyert R. M. A Behavioral Theory of the Firm / R. M. Cyert, J. G. March. – [2nd ed.]. – Oxford: Basil Blackwell, 1992. – 268 p.
5. Hogwood B. W. From Crisis to Complacency? Shaping Public Policy in Britain / B. W. Hogwood. – London: Oxford University Press, 1987. – 397 p.
6. Kingdon J. W. Agendas, Alternatives, and Public Policies / J. W. Kingdon. – [2nd ed.]. – New York : Longman, 1995. – 254 p.
7. Lewis D. C. Garbage Can Model of the Policy Process / D. C. Lewis // The Encyclopedia of Political Science / Ed. G.T. Kurian. – Washington: CQ Press, 2011. – P. 648-649.
8. Zahariadis N. Comparing Three Lenses of Policy Choice / N. Zahariadis // Policy Studies Journal. – 1998. – Vol. 26, № 3. – P. 434-448..

REFERENCES:

1. Parsons V. Publichna polityka: Vstup do teorii y praktyky analizu polityky [Public Policy: An Introduction to the theory and practice of policy analysis]. – K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. – 549 s.
2. Ambiguity and Choice in Organizations / eds. J. G. March, J. P. Olsen. – Oslo: Universitetsforlaget, 1976. – 408 p.
3. Cohen M., March J. G., Olsen J. P. A garbage can model of organizational choice // Administrative Science Quarterly. – 1972. – Vol. 17. – P. 1-25.
4. Cyert R. M., March J. G. A Behavioral Theory of the Firm. – [2nd ed.]. – Oxford: Basil Blackwell, 1992. – 268 p.
5. Hogwood B.W. From Crisis to Complacency? Shaping Public Policy in Britain. – London: Oxford University Press, 1987. – 397 p.
6. Kingdon J. W. Agendas, Alternatives, and Public Policies. – [2nd ed.]. – New York : Longman, 1995. – 254 p.
7. Lewis D.C. Garbage Can Model of the Policy Process // The Encyclopedia of Political Science / Ed. G.T. Kurian. – Washington: CQ Press, 2011. – P. 648-649.
8. Zahariadis N. Comparing Three Lenses of Policy Choice // Policy Studies Journal. – 1998. – Vol. 26, № 3. – P. 434-448.

Кужман О. Н., соискатель кафедры политологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Аналитический потенциал концепции «множественных потоков» Джона Кингдона в исследовании региональной политической повестки дня

Аннотация. *Показано, что на уровне региона перечень проблем общественного развития воспроизводит уникальные региональные темы, а также преломленные сквозь них общенациональные и локальные вопросы. Определено, что в условиях открытия «окон» возможностей проблемы попадают в сферу общественного мнения жителей региона и активно обсуждаются в региональных СМИ. Одновременно они актуализируются в региональном политическом потоке – региональных органах государственной и самоуправленческой власти, региональных отделениях политических партий, региональных неформальных группах давления.*

Ключевые слова: *политическая повестка дня, модель «мусорной корзины», концепция «множественных потоков», «политические предприниматели», поток проблем, поток решений, политический поток, политические консультации.*

Kuzhman O., applicant at the Department of politology, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

Analytical potential of the concept of «multiple streams» of John Kingdon in the study of regional political agenda

Abstract. *Determined that a regional agenda setting is communicative dimension of the politicization and depoliticization of public relations in a particular region (localities). In fact, the regional agenda is a set of topics that are politically important at a time in the region. Or, in other words, the regional agenda – a set of «non-political» topics become political, actualized in the regional political space. In addition, as the characteristics of the political agenda sometimes add more and managerial capacity, ie the regional agenda includes topics that are high (though not absolute) chances in the transfer into concrete political decisions and actions at the level of*

regional authorities.

It is shown that in their arguments J. Kingdon repelled by the idea of the existence of the gap between the occurrence of problems and the creation of organizational capabilities of their solution. He suggested that in some policy areas within the political and administrative process «in parallel» (not «consistent», as it is inherent in the «phasic» model) are separate streams, which consist of a set of selected vendor. Together with the existing huge number of problems that politicians and officials studiously ignored. There are lots of problems that politicians and officials studiously ignored. J. Kingdon identifies three separate problem stream, policy stream and political stream. Each of these streams independent of each other and develop according to its own dynamics and laws.

Revealed that at the regional level for issues of social development plays a unique regional themes, and passed through their national and local issues. Determined that the conditions for opening the «windows» capacity problems fall in public opinion inhabitants of the region and actively discussed in the regional media. They also updated the regional political stream – the regional national and local authorities, regional branches of political parties, informal pressure groups in region.

Key words: *political agenda, model «trash», the concept of «multiple streams», «political entrepreneurs», problem stream, policy stream, political stream, policy advice*

УДК 32.019.51

Магда Є. В.
кандидат політичних наук,
доцент кафедри Видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту
НТУУ «Київський політехнічний інститут»
(Київ, Україна), E-mail: rozumaha@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Анотація. *Розглянуто сутність поняття «міжнародний імідж», специфіку формування міжнародного іміджу України з часу набуття нею незалежності. Наголошується на ключовій ролі інформаційної складової в гібридній війні. Проаналізовано міжнародний імідж України в координатах гібридної загрози. Наводяться методи впливу РФ на імідж України.*

Ключові слова: *гібридна війна, інформаційна війна, міжнародний імідж, позиціонування, українсько-російська війна.*

Постановка проблеми. Концепція гібридної війни вже кілька років є актуальною. Специфіка гібридних війн, в тому числі українсько-російського конфлікту, полягає у щоразу новій комбінації військових та невійськових засобів за умови домінування останніх. Інформаційна та іміджева складові гібридної війни, як переконливо ілюструє приклад ліванської війни 2006 року та нинішнього українсько-російського конфлікту, мають визначальну роль в координатах сучасного світу.

Аналіз наукових досліджень. Питання про необхідність активізації зусиль для створення позитивного іміджу України порушувалося не раз [1]. Так, неодноразово реалізовувались спеціалізовані дослідження міжнародного образу України. Перше було проведене фахівцями Центру Разумкова у 1999 році [2]. З того часу ця проблема не втрачала своєї актуальності. З найбільш ґрунтовних студій варто відмітити дисертаційне дослідження О. Ялової [3], Б. Сулима [4], О. Шевченко [5] тощо. Загалом, робіт з найрізноманітніших аспектів формування міжнародного іміджу України не бракує. Проте виклики гібридної загрози вкотре актуалізують та обумовлюють інакші акценти проблеми.

Метою даної розвідки є аналіз особливостей міжнародного іміджу України та його значення в координатах гібридної загрози.

Сутність міжнародного іміджу держави

Імідж держави – це комплекс уявлень про країну, які формуються на основі об'єктивної інформації, повідомлення медіа, власного досвіду, це основа, що визначає, яку репутацію має країна у свідомості світової громадськості. Імідж держави є достатньо складним явищем та формується з багатьох складових, залежить від цілої низки зовнішніх та внутрішніх факторів. Головним же є його специфічна природа. Як і будь-який імідж, це пластичний штучний конструкт, який піддається коригуванню, потребує технологічного наповнення і постійного «підживлення». З іншого боку, у міжнародному сприйнятті держави суттєву роль відіграють стереотипи.

Нині імідж є стратегічною цінністю держави, а надто в сучасному світі інформаційних та мережевих технологій, перебуває в одному ряду з сучасною армією та потужною економікою. Імідж є однією з тих речей/факторів, які визначають місце країни у світовій системі міжнародних відносин. У сучасній теорії міжнародних відносин імідж держави розглядається як «м'яка» сила, яка набуває все більшого значення в якості інструмента реалізації міжнародної політики.

Комунікативні технології формування міжнародного іміджу держави базуються на діяльності із захисту та просування інтересів держави на міжнародній арені, а також на інформуванні світової громадськості про геополітичні, економічні, географічні тощо особливості держави, стан її розвитку та досягнення. Об'єктами впливу зовнішньополітичних комунікативних технологій є світові держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації, лідери країн та особи, які ухвалюють політичні рішення, політична та бізнесові еліти країн світу, а також світова громадськість.

Однією з основних форм використання інформації є технології створення іміджів. Інформація, яка тією або іншою мірою впливає на імідж країни, визначається наступними параметрами: джерела інформації (газета, журнал, веб-сайт, прес-агентство, телевізійний канал тощо) зі своєю репутацією; авторство інформації (держава, політичний або державний лідер, посадовець, відома особистість у мистецтві, спорті, шоу-бізнесі); зміст інформації; значеннєва або цільова спрямованість інформації.

Імідж як зброя у гібридній війні

Війна іміджів це насамперед протистояння смислів, яке має на меті формулювання нових цінностей, нового бачення світу та відповідних оцінок тих чи інших подій, а відтак, і прийняття вигідних агресору рішень. Серед інструментів – акції прямого та фонового впливу, а ключова характеристика – довготривалий характер. При цьому цілі смислової війни, як й інформаційної, завжди лежать у просторі фізичному, а не лише віртуальному.

Військова історія багата на приклади програних війн у медіапросторі, які призвели до програшу у просторі фізичному. Під час першої англо-бурської війни бури в британській пресі поставали як борці за свободу, а британцям дістався імідж пригноблювачів. В аналогічну модель протистояння борців за свободу та пригноблювачів загалом вкладається і перша телевізійна війна – в'єтнамська, а також перша чеченська війна. Медійний образ цілком реально здатний змінити баланс сил на полях бою незалежно від реальної військової потужності супротивників. Кроки на цьому шляху – створити поле для альтернативних інтерпретацій подій, змістити акценти, «змазати» кордони між агресором та жертвою, врешті, якщо це можливо, поміняти їх місцями.

Російська агресія в Україні актуалізувала проблему ролі іміджевої та інформаційної складової у гібридній війні, хоча й до того у колах військових експертів вона була досить популярною в контексті кейсу другої ліванської війни у 2006 році [6]. Саме тоді вкотре, цього разу - з особливою гостротою, постало питання про важливість таких невійськових складових ведення війни як

інформаційна політика та імідж воюючих сторін. Завдяки інформаційній війні Ізраїлю, на думку багатьох експертів, було завдано стратегічної поразки. «Хезболла» отримала психологічну перемогу, змістивши акцент у процесі ухвалення рішення з військової площини у етичну та моральну, змусити обирати між статутом, правом, мораллю, врешті, дискредитувати противника, хай яке б рішення було прийнято, – ось ключові моменти, які забезпечили перевагу «Хезбалли». «Хезбалла» вміло маніпулювала світовими ЗМІ та громадською думкою для створення власного привабливого образу, поширення пропаганди та дезінформації проти Ізраїлю [7].

Патерни формування міжнародного іміджу України

Імідж України формується паралельно з її самостійністю в міжнародних відносинах. Значною мірою уявлення про сучасних наших співвітчизників на Заході сформувалося через стереотипи попередніх епох, на які наклалися новітні проекції.

Перебуваючи у складі СРСР, Україна була частиною, і то важливою, агресивного комуністичного табору. Поява незалежної України 1991-го викликала більше подиву й глузувань, ніж ентузіазму. Джек Метлок у New York Review of Books охарактеризував українців як «націю нізвідки» – Nowhere Nation, Абрагам Брумберґ в тому ж часописі опублікував текст «Капосна Україна» – Nasty Ukraine. Йшлося там, зокрема, про небажання українського уряду віддавати Росії успадковану від СРСР ядерну зброю [8].

Від СРСР Україні дістався багатий спадок. Дещо з нього було схоже на довгограючу платівку – як-от наприклад імідж. Довгий час (а подекуди і нині) на Україну поширювався негативний образ Радянського Союзу, переносились спершу тотожні характеристики «радянського» та «російського». Україна була маловідома широкому загалові за кордоном. А навіть тим, чим була відома, не вміла скористатись. Влада намагалася виїхати на «шароварщині» та Шевченках різних поколінь, намагаючись прикрити ними брак у себе стратегічного бачення перспектив розвитку. Молода держава із малозрозумілими перспективами закономірно мала мінімальний вплив на глобальні світові процеси. Україна стабільно довгий час мало кого цікавила взагалі.

Образ України довгий час був негативним та занедбаним. Особливо важкими були роки на початку 2000-х. Міжнародні скандали («справа Лазаренка», «касетний», «кольчужний») часом спровоковані ззовні, заплямували і без того далеко не бездоганну репутацію молодої демократії. Компрометуючі тогочасного Президента Леоніда Кучму факти мали своїм адресатом не тільки і не стільки українське суспільство, а світові столиці. Закономірні в такому випадку іміджеві втрати зумовили недовіру та негативне ставлення з боку іноземних партнерів. Досить згадати про принизливу для України заміну на Празькому саміті НАТО (2002 р.) англійського алфавіту на французький — з тим, щоб Леонід Кучма за столом переговорів не посів місце поруч з американським і британським лідерами.

Основними ідентифікаційними ознаками нашої держави за кордоном були слова «Чорнобиль», «корупція» («Лазаренко»), «мафія», «справа Гонгадзе», «плівки Мельниченка» («касетний скандал»), «нелегальні мігранти», «човники» і т.д. Вони й формували несприятливі іміджі України. Їхнє негативне навантаження в сприйнятті українського суспільства та держави не могли нівелювати ані слава спортсменів, ані успіхи сучасних митців.

2004 рік став проривом у багатьох аспектах, оскільки Україна перестала бути для багатьох держав у світі «terra incognita», враз ставши ключовою темою інформстрічок та аналітичних статей. Але з часом «помаранчевий» образ почав девальвувати і швидко змінився розчаруванням. Ситуація у сфері прав і свобод журналістів та відсутність незалежності ЗМІ спричинила іміджеві втрати України у США та Західній Європі у другій половині 2004 року. Загалом же, західна

політична думка концентрувалась на ціннісних критеріях оцінки України, зокрема, ступеня суспільної демократії і якості економічних реформ [3, с. 52].

2007-2012 рр. позначились наростаючим розчаруванням в пост-помаранчевій Україні та газовими війнами. Останні були закономірно використані РФ для наголошення ненадійності України. Проведення Євро-2012 підштовхнуло спроби української державної машини сформулювати та реалізувати стратегію іміджевого позиціонування. Попри дещо незграбну реалізацію, скандали та хвилю російської негативної пропаганди, багато європейців склали власне позитивне враження про Україну.

Серед позитивних оцінок були, наприклад, – орієнтація України на демократичні зміни, природні багатства, серед негативних рис образу України до революційних подій кінця 2013 – початку 2014 року переважали відгуки про бюрократію, корумпованість і відсталий сервіс, корупційні скандали, конфлікти в газовій сфері тощо [9].

Нині до цих оцінок-тегів можна додати також Євромайдан та війну з Росією. У боротьбі за збереження власного суверенітету в умовах гібридної війни Україна змушена приділяти більше уваги власному позиціонуванню в оточуючому конкурентному світі. Простий приклад: лише 60% опитаних влітку 2015 року на замовлення Інституту світової політики мешканців 8 європейських країн вважають, що конфлікт на сході України інспірований Росією, тоді як 25% вважають ці події громадянською війною [10].

Іміджі як зброя у гібридній війні: український кейс

Інформаційна складова є домінуючою в українсько-російській війні й спрямована на досягнення двох глобальних цілей. Це розхитування ситуації всередині держави, та створення негативного іміджу України в світі.

При чому перші приклади такої стратегії можна зайти ще у 1990-х рр. Одним із важелів впливу на Україну та способом показати українцям, що їх в Росії цінують більше, ніж на Заході, в той час була, зокрема, Чорнобильська трагедія. При цьому час від часу демонструвалась висока зацікавленість російської сторони у тому, щоб допомогти Україні якомога швидше подолати наслідки катастрофи [3, с.69]. З того часу арсенал інформаційних агресій значно урізноманітнився. Розглянемо кілька кейсів.

«Україна краде газ». 2005 року під час першої газової війни Україну успішно представили Європі в якості нечесного, а щонайменше сумнівного транзитера газу, попри те, що протягом десятиліть Україна ніколи не допускала зриву поставок природного газу до Європи через свою територію. Показово, що одночасно з цими звинуваченнями Росія наголошувала на необхідності будівництва газопроводів, альтернативних українській системі (Північноєвропейський газопровід у Балтійському морі, друга нитка «Блакитного потоку» в Чорному морі та розширення газопроводу Ямал – Західна Європа). До того ж звинувачення у крадіжках газу не підкріплювалися конкретними фактами.

«Україна – не держава». Для того, аби солдату було легше вбивати ворога, його треба дегуманізувати. Подібна «дегуманізація» та «делегітимація» проводилась по відношенню до України. В очах цивілізованого світу цілеспрямовано формували її імідж, в якому домінували негативні риси. Російські ЗМІ визначали Україну як «країну-банкрута». Більшість закордонних видань не мали власних корпунктів в Україні (крім «Файненшл таймс» та «Бі-бі-сі моніторинг сервіс»), тому їхнє бачення ситуації в державі найчастіше формувалось на основі аналізу повідомлень російських медіа, які цілеспрямовано дискредитували Україну [11].

Російська політична думка (і академічна, і публічна) суттєво спричинилась до формування іміджу України як failed-state, враховуючи, що її «українська складова» найбільшою мірою базується на засадах великодержавного шовінізму. Пріоритетом зовнішньополітичної стратегії РФ щодо нашої держави є її повернен-

ня в зону виняткового впливу Росії та легітимація такого стану речей у свідомості цивілізованого світу. Інші аспекти іміджування України в російському соціумі є такими, що реалізують фундаментальну мету офіційної Москви, котра полягає у збереженні України в зоні виняткової відповідальності Росії [3, с. 112].

Імідж «забутої країни» сьогодні є частково підґрунтям для конспіративних теорій про змови за спиною України, про торгівлю її інтересами. Російська пропаганда впливає на імідж України в очах її ж громадян, використовуючи зневіру, недовіру та страх як зброю.

«Ігри ідентичностями». Значна група чинників, що впливають на образ держави, пов'язана з історією народу чи народів, що стали її основою. Держави - це утворення, що володіють власним Я, мають індивідуальність, яка стає основою для єднання, ідентифікаційним базисом для кожного громадянина, фундаментом для її вирізнення серед інших держав. Ідентичність є основою формування та конструювання міжнародного образу держави.

Російська Федерація досить давно намагається розхитати основи української ідентичності. В арсеналі засобів, наприклад, бої за історичну спадщину. РФ «приватизувала» найбільш привабливі та глорифіковані моменти чи персоналії української (чи спільної, наприклад, руської чи радянської) історії. Водночас, найбільш знакові національні українські герої дискредитуються та демонізуються. Спекуляції на історії – вочевидь не новий інструмент, сутність якого полягає у педалюванні дискусійних моментів українсько-російської історії. (наприклад, конфлікти довкола невизнання Голодомору геноцидом чи щодо оцінок діяльності УПА чи навіть за право святкувати 1000-ліття смерті Володимира Великого).

«Нелегітимна влада». Одним з ключових критеріїв оцінки впливу іміджу влади та окремих політичних лідерів на образ країни є механізми забезпечення легітимності влади. Легітимність – це не стільки законність даної влади з формально-юридичної точки зору, скільки явище соціальної психології, що складається в прийнятті суспільством політичної влади або як мінімум в пасивному покорі їй. Так, нові режими, які виникають в результаті війн чи можуть стати легітимними, якщо забезпечать собі підтримку значної частини суспільства. Тобто сама природа легітимності влади, її джерела та способи забезпечення безпосередньо визначають образ країни в сприйнятті внутрішньої та зарубіжної громадськості. При цьому ступінь участі самої влади та окремих її представників у формуванні іміджу країни може вельми відрізнятися, залежно від способів забезпечення легітимності. Сучасні західні дослідники вважають взаємозв'язок іміджу країни та її керівників самоочевидним фактом. Таким чином, імідж влади являє собою форму прояву соціальних протиріч між державою і суспільством, апаратом управління і громадянами. Чим гостріше ці протиріччя, тим негативніше образ влади, а значить, імідж країни в очах громадськості [12, с. 236–240].

Для України цей аспект важливий тим, що лише визнання легітимності влади, яка прийшла на хвилі ЄвроМайдану, забезпечило кредит довіри західних союзників України. І заперечення цієї легітимності було аргументом російської пропаганди, засобом очорнити та підважити український суверенітет. Врешті, використання «легітимного» Президента Януковича у інформаційній війні мало завдати дошкульного удару по репутації української влади, як в очах самих українців, так і світу, посіяти сумнів у легітимності тимчасового управління.

«Розділена країна». Регіональна різноманітність України використовується для розділення та протиставлення жителів однієї частини держави жителям іншої, наприклад, у контексті історичної пам'яті. Умовні «східняки» проти умовних «бандер», котрі «стріляли в спини визволителям». При чому чіткий політичний контекст ця проблема має не лише в Україні, а надто протягом останніх двох років. Історія та апеляції до пам'яті стали ключовими темами пропаганди, базуючись в тому числі на дослідницьких інтерпретаціях [13]. В даному випадку Україну

трактують як розділену державу, з глибоко вкоріненим конфліктом двох спільнот пам'яті, які є носіями різних ідентичностей. Ці ідентичності сформувались в результаті різного історичного досвіду та його різного сприйняття. І саме пам'ять про Другу світову війну ніби то відіграла в формуванні подібних спільнот засадничу роль [14].

Політична поляризація середини 2000-х рр., унаочненням та кульмінацією якої стала Помаранчева революція, підштовхнула та ніби підтвердила правильність концепту «розділеної пам'яті». Твердження про дихотомічний поділ на «націоналістичний Захід» та «проросійський Схід» стало популярним способом опису України. Російсько-українська війна лише посилила популярне уявлення про Україну як про країну розколоту, із наочним відбиттям цього розколу у вигляді фронтової лінії на Донбасі [15].

«Перетягування Заходу», тобто намагання створити проросійську коаліцію помножуються на активне лобіювання інтересів Росії діючими та колишніми європейськими політиками. До цього варто також додати активну інформаційну кампанію, яка спрямована на формування позитивного образу Росії в Європі. Вибудований протягом років образ Росії як вигідного партнера ЄС під час конфлікту з Україною працює на гальмування та сумніви у необхідності впровадженні санкцій, зумовлює тиск на Україну, повільні та неадекватні загрозі реакції європейської спільноти.

Найбільш активно Москва діяла у головних центрах ухвалення рішень ЄС – Німеччині та Франції. Додатковий, хоч і не значний вплив, забезпечувала економічно залежна від РФ Чехія. Технології є найрізноманітнішими – публікації у ЗМІ, культурні події, присутність у медійному просторі лояльних експертів, діючих політиків чи політиків-емеритів. Таким чином до європейського інформаційного простору вкидаються меседжі, частина яких була розглянута вище.

Наприклад, показовим є інтерв'ю у січні 2015 року колишнього президента Чехії Вацлава Клауса: «Конфлікт на Донбасі – це конфлікт Європи та Америки проти Росії. Україна в цій суперечці – лише пасивний інструмент. …Україна це розділена та штучно створена країна, без історично сформованої території та гомогенного населення. Тому і транзитні процеси протікали у ній важче, ніж в інших державах. І сьогоднішня криза – результат прагнення змусити Україну зробити вибір між Заходом і Сходом. Але поставити її перед таким вибором означає зруйнувати її» [16]. У цій цитаті присутні чи не усі іміджеві стереотипи щодо України – розділена між власним Заходом і Сходом, історично невкорінена країна, яка ніби помилково виникла, а відтак, є інструментом в руках сильніших зовнішньополітичних гравців.

Висновки. XXI століття не лише позначене найважчими за роки української незалежності випробуваннями. Культурні та інформаційні війни не нові, але в координатах гібридної загрози є небезпечні для України.

Безперечно, негативний імідж України підживлювався спровокованими скандалами, відповідною риторикою російських та керованих з РФ політиків, журналістів, публічних осіб. Але курс на руйнування українського доброго імені став можливим лише тому, що Україна допустила це.

Україна має чудову нагоду скинути з себе імідж «Наймички», оспіваний класиками національної літератури у XIX столітті, та взяти на озброєння новий образ успішної держави. Умовно кажучи, ним може стати «Еней» - образ, створений Іваном Котляревським, який до всього іншого має конкурентну перевагу – перегукується з античною літературою. Без зміни усвідомлення себе у конкурентному світі, без створення національної ідеї успішної держави на реальні перетворення в Україні марно сподіватися. Без них зусилля зі зміцнення армії та спеціальних служб будуть сізіфовою працею.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Рубан Ю. Україна як суб'єкт і об'єкт сучасних міжнародних інформаційних воєн /

Ю. Рубан // Стратегічні пріоритети. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень – К., 2009. - № 2(11)

2. Міжнародний імідж України : міфи і реалії : аналітична доповідь УЦЕПД [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD3_ukr.pdf. (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

3. Ялова О. В. Імідж України на західному і російському векторах зовнішньої політики: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / О. В. Ялова – К., 2006. – 190 арк.

4. Сулим Б. В. Імідж України у суспільно-політичному дискурсі Австрійської республіки: автореф. дис ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Б. В. Сулим . – Львів : Б.в., 2011 . – 19 с.

5. Шевченко О. В. PR-технології в міжнародних відносинах: європейський досвід та перспективи України / О. В. Шевченко. – К.: Центр вільної преси, 2003. – 187 с.

6. Johnson D. E. Military Capabilities for Hybrid War. Insights from the Israel Defense Forces in Lebanon and Gaza [Electronic resource]. / D. E. Johnson– Access mode: www. rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2010/ RAND_OP285.pdf (Accessed 20 august 2015); Exum A. Hizballah at War: A Military Assessment / A. Exum // Policy Focus. – 2006. – №. 63. – P. 7.

7. Nemeth W. J. Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare [Electronic resource] / W. J. Nemeth – Access mode: http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1 (Accessed 20 august 2015)

8. Davis J. R. Defending Future Hybrid Threats / J. R. Davis // Military Review. – Fort Leavenworth, September-October 2013. – No.5. – P. 21-29

9. Рябчук М. Світ співчуває не тим, кого б'ють, а тим, які відбиваються [Електронний ресурс] / М. Рябчук – Режим доступу: http://pen-ua.com/topical_publications/Ryabchuk_Svit_spivchuvaye_ne_tym_koho_bjyut.htm (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана..

10. Петкова О. В. Методичний аспект дослідження іміджу країни (на прикладі дослідження іміджу України) / О. В. Петкова // Політичний менеджмент. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. – № 5(32). – С. 168-175.

10. Що думають європейці про Україну? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://iwp.org.ua/img/Ukr_poll_ukr_all.pdf. (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

11. Денисюк С. Г. Імідж сучасної України: структурні компоненти та основні показники [Електронний ресурс] / С. Г. Денисюк, О. М. Кривоніс, А. В. Равков – Режим доступу: http://oaji.net/articles/2014/797-1400183027.pdf (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

12. Галумов Э. А. Международный имидж России: стратегия формирования / Э. А. Галумов. - М. : Известия, 2003. - 450 с.

13. The Ukrainian Crisis and History // Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History. – 16, 1 (Winter 2015). – P. 1–5.

14. Himka Jon-Paul The History behind the Regional Conflict in Ukraine // Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History. – 16, 1 (Winter 2015). – P. 129–36.

15. Рябчук М. Дві України: кінець амбівалентности? [Електронний ресурс] / М. Рябчук – Режим доступу: http://krytyka.com/ua/articles/dvi-ukrayiny-kinets-ambivalentnosty. (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

16. Думбс Х. Вацлав Клаус: Совершенно ясно, что Крым никогда не принадлежал Украине [Електронний ресурс] / Х. Думбс – Режим доступу: http://inosmi.ru/world/20150127/225864244.html#ixzz3T49A6lkF. (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Ruban Yu. Ukraina yak subiekt i obiekt suchasnykh mizhnarodnykh informatsiinykh voien [Ukraine as subject and object of modern international information warfare] // Stratehichni priorytety. – K.: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – K., 2009. - # 2(11)

2. Mizhnarodnyi imidzh Ukrainy : mify i realii : analitychna dopovid UTsEPD [International Image of Ukraine: Myths and Realities analytical report UCEPS] [Electronic resource]. – Access mode: http://www.razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD3_ukr.pdf.

3. Yalova O. V. Imidzh Ukrainy na zakhidnomu i rosiiskomu vektorakh zovnishnoi polityky [Ukraine's image in the West and the Russian foreign policy vectors]: dys... kand. polit. nauk — K., 2006. — 190ark.

4. Sulym B. V. Imidzh Ukrainy u suspilno-politychnomu dyskursi Avstriiskoi respubliky

[The image of Ukraine in political discourse Austrian Republic]: avtoref. dys. – Lviv : B.v., 2011 . – 19 s.

5. Shevchenko O. V. PR-tekhnolohii v mizhnarodnykh vidnosynakh: yevropeiskyi dosvid ta perspektyvy Ukrainy [PR-technologies in international relations: the European experience and prospects of Ukraine]. – K.: Tsentr vilnoi presy, 2003. – 187 s.

6. Johnson D. E. Military Capabilities for Hybrid War. Insights from the Israel Defense Forces in Lebanon and Gaza [Electronic resource]. – Access mode: http://www. rand.org/ content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2010/ RAND_OP285.pdf; Exum A. Hizballah at War: A Military Assessment // Policy Focus. 2006. No. 63. P. 7.

7. Nemeth W. J. Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare [Electronic resource] – Access mode: http://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth. pdf?sequence=1;

8. Davis J. R. Defending Future Hybrid Threats // Military Review. – Fort Leavenworth, September-October 2013. – No.5. – P. 21-29

9. Riabchuk M. Svit spivchuvaie ne tym, koho biut, a tym, yaki vidbyvaiutsia [The world is not sympathetic to those who beat and those reflected] [Electronic resource]. – Access mode: http://pen-ua.com/topical_publications/Ryabchuk_Svit_spivchuvaye_ne_tym_koho_bjyut.htm.

10. Petkova O. V. Metodychnyi aspekt doslidzhennia imidzhu krainy (na prykladi doslidzhennia imidzhu Ukrainy) [Methodological aspect of research image of the country (for example, study the image of Ukraine)] // Politychnyi menedzhment. – K.: Ukrainskyi tsentr politychnoho menedzhmentu, 2008. – # 5(32). – S. 168-175.

10. Shcho dumaiut yevropeitsi pro Ukrainu? [What Europeans think about Ukraine?] [Electronic resource]. – Access mode: http://iwp.org.ua/img/Ukr_poll_ukr_all.pdf.

11. Denysiuk S. H., Kryvonis O. M., Ravkov A. V. Imidzh suchasnoi Ukrainy: strukturni komponenty ta osnovni pokaznyky [The image of modern Ukraine, structural components and key indicators] [Electronic resource]. – Access mode: http://oaji.net/articles/2014/797-1400183027. pdf

12. Galumov E. A. Mezhdunarodnyy imidzh Rossii: strategiya formirovaniya [The international image of Russia: Strategy of formation]. – M.: Izvestiya, 2003. - 450 s.

13. The Ukrainian Crisis and History // Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History 16, 1 (Winter 2015). – R. 1–5.

14. Himka Jon-Paul The History behind the Regional Conflict in Ukraine // Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History 16, 1 (Winter 2015). – R. 129–36.

15. Riabchuk M. Dvi Ukrainy: kinets ambivalentnosty? [Two of Ukraine: the end of ambivalence?] [Electronic resource]. – Access mode: http://krytyka.com/ua/articles/dvi-ukrayiny-kinets-ambivalentnosty.

16. Dumbs Kh. Vatslav Klaus: Sovershenno yasno, chto Krym nikogda ne prinadlezhal Ukraine [Vaclav Klaus: It is clear that the Crimea had never belonged to Ukraine] [Electronic resource]. – Access mode: http://inosmi.ru/world/20150127/225864244.html#ixzz3T49A6lkF.

Магда Е., кандидат политических наук, доцент кафедры издательского дела и редактирования Издательско-полиграфического института НТУУ «Киевский политехнический институт» (Киев, Украина). E-mail: rozumaha@gmail.com

Международный имидж Украины в контексте гибридной войны.

Аннотация*. Рассмотрены сущность понятия «международный имидж», специфика формирования международного имиджа Украины со времени обретения ею независимости. Отмечается ключевая роль информационной составляющей в гибридной войне. Проанализированы международный имидж Украины в координатах гибридной угрозы. Приводятся методы влияния РФ на имидж Украины.*

Ключевые слова: *гибридная война, информационная война, международный имидж, позиционирование, украино-российская война.*

Magda E., PhD in philosophical sciences, associate professor of the department of Publishing and Editing of NTUU «Kiev Polytechnic Institute» (Kyiv, Ukraine). E-mail: rozumaha@gmail.com

The International Image of Ukraine in the Context of a Hybrid War.

Abstract. *The essence of the concept of «international image», the specific formation of the international image of Ukraine from the time of independence. It notes the key role of the information*

component in the hybrid war. Analyzed the international image of Ukraine in the coordinates of the hybrid threats. The methods of Russian influence on the image of Ukraine.

Hybrid war is not the invention of XXI century. But what is remarkable about modern hybrid conflicts is that proportion of information and media impact is much bigger. As a result, there is urgent need to form hybrid answer and hybrid defeat against hybrid threats.

Information war against Ukraine aims not only destabilization and panic. It also aims to create as bad image of Ukraine in the world as possible. This process started in 2005 during first gas war. Ukraine was accused in stealing transit gas and not paying gas debts. Therefore, this image has to be broken and positive one has to be created and supported.

Russia uses and combines numerous methods of creating negative image of Ukraine. Russians try to use the person of former Ukrainian President, Victor Janukovich, in order to put official Kiev under pressure and make its legitimacy questionable. Speculations on painful and debating points in Ukrainian history became usual. This instrument is not new, but effectively splits Ukrainian society. The pressure on Russia's partners in Europe in order to create coalition against sanctions and to cut Ukraine's support is growing. Russia also claims that Ukraine is not historically legitimated, divided country.

Although made some positive steps in the legislative regulation of the formation of the international image of Ukraine, however, remain a number of unresolved issues such as the lack of program coordination of information activities of state authorities in creating a positive international image of Ukraine.

Key words: *hybrid warfare, information warfare, international image, positioning, Ukrainian-Russian war.*

УДК 327:061

Седляр Ю. О.
доктор політичних наук, професор кафедри політології
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна), E-mail: juliasedlyar@gmail.com

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ У МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація*. Стаття розкриває основні концептуально-методологічні засади, що сформувалися в зовнішньополітичному аналізі, щодо оцінки ефективності зовнішньої політики. Висвітлюються три головні напрями теорії зовнішньої політики: класичний, теорія прийняття зовнішньополітичних рішень, компаративістика, в рамках яких вирішується проблема визначення ефективності дипломатії. Оцінюються перспективи дослідження ефективності зовнішньої політики держав із різним статусом в сучасних міжнародних реаліях.*

Ключові слова: *аналіз зовнішньої політики, ефективність зовнішньої політики, метод, теорія міжнародних відносин, прийняття зовнішньополітичних рішень, компаративний аналіз.*

З остаточною руйнацією біполярності у світі не знизилася напруга в системі міжнародної взаємодії. Окрім того, світові процеси кінця XX – початку XXI ст. характеризуються зростанням чисельності і частоти міжнародних конфліктів, високим антагонізмом національних інтересів центросилових держав, що в сукупності призводить до суттєвих зрушень у структуризації міжнародно-політичного простору, появи нових викликів безпеці, механізмів реалізації зовнішньої політики.

Проблема оцінки ефективності зовнішньої політики є однією із найбільш важливих і у той же час полемічних у міжнародно-політичній науці. Вирішення даного завдання є складним і дискусійним питанням, як нам представляється, через те, що потребує чіткого розуміння цілі зовнішньополітичної діяльності, усвідомлення ієрархії пріоритетів, доцільності застосування відповідного інструментарію. У зв'язку із цим, теорії зовнішньої політики (в межах якої, передусім, і вирішується дане завдання) важко сформулювати єдині критерії результативності

зовнішньополітичної діяльності, що б задовольняли весь спектр методологічних підходів і співвідносилися із міжнародними реаліями. Тим не менш, досліджуване питання має суттєве практичне значення, адже вивчення зовнішньої політики держави націлене на надання перспективних рекомендацій у напрямі посилення її міжнародних позицій, підбору ефективних засобів реалізації національних інтересів. Останнє, вочевидь, можна зробити лише на підставі порівняння попередньої практики ведення зовнішньої політики, співвіднесення досвіду країн щодо використання механізмів здійснення зовнішньополітичних цілей. Таким чином експертне середовище знову ж таки повертається до вироблення теоретико-методологічних засад і критеріїв оцінки ефективності зовнішньої політики. Отже, у даній роботі ми спробуємо проаналізувати та узагальнити підходи до визначення успішності зовнішньої політики, що домінують у міжнародно-політичній науці.

Російський фахівець П. Циганков, відштовхуючись від класиків зовнішньополітичного аналізу, що піднімали дане питання у своїх працях, зокрема Г. Брука, Х. Віарда, Л. Джонсона, Дж. Ендікотта, Ф. Зелікова, Ч. Кеглі-мол., Д. Пеппа, Б. Сепіна, Р. Снайдера, Е. Уіткопфа, і підкреслюючи, що зовнішньополітичний аналіз сформувався на межі політології та теорії міжнародних відносин, при оцінці ефективності зовнішньої політики пропонує відштовхуватися від теоретико-методологічних надбань відповідних наукових напрямів. При цьому, як відзначає науковець, політологів цікавить проблема оптимізації внутрішніх ресурсів держави як запорука підвищення успішності зовнішньополітичної діяльності, у їх поле зору потрапляють способи і механізми прийняття зовнішньополітичних рішень [1]. Представники компаративної політології співставляють результати зовнішньополітичної діяльності країн. У межах даного підходу доречним може виявитися порівняння досягнень діяльності країн однакового статуту (наприклад, великих/ середніх/ малих). Фахівці з міжнародних відносин звертають більшу увагу на характер і специфіку міжнародного середовища.

З іншого боку, деякі експерти розглядають проблему успішності зовнішньої політики у контексті можливості підвищення ефективності інструментів її реалізації, зокрема дипломатичного та стратегічного характеру [2, с. 19]. Запропонований методологічний принцип, що виходить із розуміння компонентів зовнішньої політики у цілому, ми будемо розглядати тут як базовий. До його переваг, зокрема, можемо віднести те, що він надасть нам можливість продемонструвати максимально можливий спектр концептуально-методологічних підходів до визначення успішності зовнішньої політики [2, с. 272].

Визначений методологічний підхід із певною часткою умовності поділяють також А. Богатуров, М. Косолапов і М. Хрустальов [3]. Наприклад, М. Косолапов стверджує, що «зовнішня політика держави … вимагає, щоб між теорією зовнішньої політики як явищем, з одного боку, й уявленнями про рушійні сили, механізми, шляхи і способи формування зовнішньої політики конкретного суб'єкта міжнародних відносин, з іншого, перебувала, поєднуючи їх, операційна концепція функціонування явища в певних умовах. … Остання ж – ніщо інше, як модель зовнішньополітичного процесу, розроблена з опорою на спільні принципи і положення теорії зовнішньої політики як явища, теорії внутрішньої політики і теорії міжнародних відносин як середовища життєдіяльності суб'єкта міжнародних відносин і здійснення його зовнішньої політики» [4]. Об'єднання міжнародних і внутрішньополітичних факторів під час побудови концепції зовнішньої політики ще в 1981 р. запропонував авторський колектив під керівництвом В. Гантмана [5].

Дж. Фірон із Чиказького університету зазначає, що протягом 1987–1996 рр. в авторитетному виданні «Міжнародна організація» в 1/3 наукових публікацій так чи інакше досліджувався вплив внутрішніх чинників на успішність зовнішньої політики [6].

Важливість впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на ефективну реалізацію

зовнішньої політики підкреслювали у своїх працях Б. Буено де Месвіта та Д. Лелмен, Х. Мілнер, С. Петерсон, П. Хут, С. О'Хеллорен, Д. Вердієр, Г. Даунс і Д. Рок, К. Елман, Б. Рассеет, Дж. Снайдер, Е. Стемм, Е. Кір, Дж. Легро, Р. Роузкранц і А. Штейн. Г. Кіссінджер, зі свого боку, написав: «Внутрішня організація – це не те, що не стосується справи … Як мінімум, вона визначає соціальний ефект зовнішньої політики» [7].

При цьому під час оцінки ефективності зовнішньої політики будемо виходити з теоретичного принципу рівноваги, тобто припустимо, що внутрішні та зовнішні чинники однаково впливають на формування поведінки держави на світовій сцені, де жодний із факторів не є визначальним.

Вибір на користь такого підходу пояснюється тенденціями розвитку сучасних світових політичних процесів, зокрема глобалізації, взаємопов'язаності, збільшення транспарентності під час прийняття зовнішньополітичних рішень, за умови яких повної ізоляції будь-якої країни та відсутності зовнішнього впливу на неї не існує. Навіть тоталітарні/авторитарні режими так чи інакше зазнають впливу ззовні. Про це свідчить і те, що дедалі частіше громадяни, які відчули на собі вплив авторитарної системи, звертаються до інших держав із проханням надання політичного притулку, вимагають розширення демократичних свобод, підтвердженням чому може стати хвиля революцій у Північній Африці та на Близькому Сході 2011–2013 рр., феномен яких З. Бжезинський назвав «політичним пробудженням мас» [8].

Отже, обраний у цьому дослідженні підхід наближений до теорії пенетративних систем В. Хенрідера [9]. Її основними ознаками є значний вплив зовнішньополітичних подій на формування внутрішньої політики та широкий консенсус у прийнятті внутрішньополітичних рішень.

До того ж сьогодні у світі серед розвинених держав переважають саме ті, які мають пенетративні політичні системи, адже, з одного боку, вони зазнають впливу міжнародного оточення, а з іншого – не варто забувати про те, що зовнішня політика задовольняє внутрішні потреби держави. Як бачимо, міжнародний контекст проникає в будь-яку систему і надає їй пенетративного характеру.

Дж. Розенау, один із засновників теорії зовнішньої політики, у дослідженні «Передтеорії та теорії зовнішньої політики» виділяє п'ять чинників, що визначають успішність зовнішньої політики (особистість лідера, його роль, специфіку державно-політичного устрою, суспільного ладу, системні ознаки міжнародних відносин) [10].

Отже, до факторів внутрішнього середовища, що забезпечують високу ефективність зовнішньополітичної діяльності відносять: 1) структурну здатність реалізувати національні інтереси (інституційна згуртованість); 2) професійну і персональну готовність до проведення зовнішньої політики (компетентність); 3) наявність легітимності внутрішньої (високий рівень підтримки зовнішньополітичного курсу населенням країни); 4) процедурну та інструментальну ефективність з важливих міжнародних проблем.

За М. Рихтіком, аналіз процесу прийняття зовнішньополітичних рішень великих держав свідчить про те, що керівник країни немає ефективної структури, здатної управляти та контролювати зовнішньою політикою. Велике розмаїття відомств у виконавчій владі і складні взаємини між виконавчою та законодавчою владою призводять до того, що окремі відомства поводяться як автономні актори. Це спричиняє дві проблеми: 1) процес прийняття зовнішньополітичних рішень перетворюється на бюрократичне суперництво (замість визначення ієрархії пріоритетів); 2) унаслідок бюрократичної конкуренції рішення, що приймаються, виявляються частково реалізованими (Г. Аллісон, Ф. Зеліков) [2, с. 272]. Ш. Бретертон, М. Гроенліер, Л. Ван Шаік, Дж. Фоглер, наприклад, стверджують, що успішність зовнішньої політики залежить від ступеня сприйняття спільних

цінностей, політичного консенсусу щодо зовнішньополітичної орієнтації країни. Проте, з чого складається політичний консенсус? Відповідаючи на дане питання, Ш. Бретертон, М. Гроенліер пропонують визначати наявність політичного консенсусу за такими критеріями: 1) спільного ціннісного бачення ситуації; 2) здатності доходити згоди щодо визначення стратегічного напряму/цілі зовнішньополітичної діяльності; 3) (у разі потреби) оперативної корекції зовнішньої політики, її установок та інструментів [11].

При цьому переважна більшість фахівців вказують на те, що консенсус між бюрократичними інститутами неможливий без підтримки переважною частиною населення стратегічного вектору зовнішньополітичного поступу держави. Через це останніми роками у західних міжнародно-політичних дослідженнях формується окремий напрям, що вивчає взаємозалежність та взаємообумовленість громадської думки і зовнішньої політики, а також роль ЗМІ у цьому процесі («ефект CNN»).

Не применшуючи ваги політичного консенсусу між бюрократичними агенціями як критерію успішності зовнішньополітичного процесу, деякі науковці вказують на серйозний недолік, що, на їх думку, перешкоджає можливості об'єктивного оцінювання - його невимірюваність. Так, наприклад, Д. Томас з Дублінського Європейського університету, який досліджує проблему у контексті спільної європейської зовнішньої політики, зазначає: «пропозиція включити «спільність норм і цінностей» як головний елемент політичного консенсусу концептуально прийнятна, однак надзвичайно непрактична, адже це змушує експерта шукати шляхи об'єднання установок еліти, населення та формальних конституційних засад, незважаючи на те, що вони часто є конфліктними» [12, p. 5]. Натомість науковець пропонує три основні критерії, від яких залежить успішність зовнішньої політики, зокрема: наявність конвергенційних преференцій; політична визначеність (показує межі прийнятної поведінки на міжнародній арені); ефективна реалізація рішень [12, p. 6].

Хелен В. Мілнер, у свою чергу, розвиваючи теорію раціонального вибору, заявляє, що будь-яка модель аналізу зовнішньої політики з позиції унітарності країни є контрпродуктивною. Натомість дослідниця пропонує розглядати всі держави як поліархічні, де прийняття зовнішньополітичних рішень розподілене поміж двох або більше акторів (передусім законодавчою та виконавчою владою). Х. Мілнер конструює свою модель, побудовану на теорії дворівневої гри, що розглядає зовнішньополітичний процес на національному та міжнародному рівнях. Авторка стверджує, що взаємодія преференцій внутрішньополітичних гравців, закладена у функціонування відповідних політичних інститутів, а також рівень їхньої поінформованості визначають можливості зовнішньополітичної діяльності та міжнародної кооперації [13].

Г. Аллісон, професор Гарвардського університету, також називає однією з ключових причин успішної зовнішньої політики ефективну роботу бюрократичних відомств. Т. Шеллінг в одній із ранніх робіт, присвячених вивченню окресленого питання, заявляє, що успіх зовнішньої політики визначається координацією роботи виконавчої та законодавчої гілок влади. Адже, як пише фахівець, «можливість вибору лінії ведення переговорів обмежується існуючими законодавчими актами … Якщо виконавча влада реалізує зовнішню політику, вона розуміє, що її можливості регламентовані законом, і очевидним є те, що Конгрес не здатний змінити законодавство в короткий період під конкретну ситуацію» [14]. Варто підкреслити, що значення високого рівня міжвідомчої кооперації під час реалізації зовнішньополітичної діяльності вивчається в рамках структурно-функціонального підходу, сформованого і відносно автономного теоретичного напряму в зовнішньополітичному аналізі (Д. Гернер, Т. Данн, С. Сміт, А. Хедфілд) [15].

Отже, до факторів внутрішнього середовища, що забезпечують ефективне

просування цілей зовнішньої політики, належать: 1) сформована нормативно-правова база ведення зовнішньої політики; 2) структурна здатність реалізувати зовнішню політику (інституційне забезпечення і згуртованість); 3) професійна і персональна готовність до проведення зовнішньої політики (компетентність); 4) наявність легітимності внутрішньої політики (високий рівень підтримки зовнішньополітичного курсу населенням країни); 5) володіння внутрішнім потенціалом для використання інструмента зовнішньої політики. Водночас дія цих чинників проявлятиметься по-різному залежно від того, яку політичну систему має досліджувана країна – демократичну, авторитарну чи тоталітарну [16].

Оскільки ефективність зовнішньої політики знаходить вияв і в потенціалі долати спротив міжнародного середовища, а в подальшому – у здатності країни зберігати позитивну динаміку в реалізації національних інтересів [17], звернемося до теорії міжнародних відносин, котра пояснює й показує можливості забезпечення міжнародної кооперації держав під час реалізації цілей зовнішньої політики.

М. Хьюбен коментує ситуацію так: «Забезпечення успішності на цьому рівні передбачає здатність досягати результату, утримуючи на мінімальному рівні спротив світового співтовариства. Інші учасники міжнародного життя не повинні протидіяти занадто сильно, адже їхня протидія здатна зробити … політику занадто витратною і в цьому сенсі неприйнятною для еліти, що заблокує зовнішньополітичну лінію» [18]. Схожі умовиводи представлено й у праці Р. Клаттербака [19]

У контексті обговорення проблеми ерозії Вестфальської політичної системи, що винесла на порядок денний «виживання» держави в умовах глобалізованого світу (справедливості заради слід зауважити, що сама глобалізація є не головним викликом суверенітету, хоча її, як правило, розглядають основним стимулом у процесі «розмивання» національного суверенітету – Ю. С.) ефективність зовнішньої політики вимірюється здатністю зміцнювати суверенітет, протидіяти процесам, інститутам та агентам, що підривають принципи державності. Так, Р. Ліст, Л. Селемон, С. Соколовські зазначають, що останнім часом розширюється активність інститутів «глобального громадянського суспільства», що посідають «соціальну нішу» між системою держав і глобальним ринком, підміняють державні структури, які нездатні оперативно реагувати на нові потреби суспільства [20]. І дійсно, часто надання реальної допомоги країнам, що розвиваються стало зоною відповідальності приватних, безприбуткових організацій та асоціацій [21]. До «адвокатів» національного суверенітету відносять традиціоналістів (реалізм), зокрема К. Уолтса, Дж. Міршаймера, Г. Кіссінджера.

З іншого боку, деякі автори вважають, що втрата національної незалежності, водночас може іноді розширювати зовнішньополітичні можливості держави та дозволяти їй встановлювати більш жорсткий контроль над подіями. Якщо розглядати проблему одночасно як з національної, так і з глобальної точок зору, переговори та угоди, засновані на міжнародних нормах і спрямовані на досягнення глобального консенсусу, іноді здатні розширювати можливі перспективи держави в найрізноманітніших сферах. А обмеженість національними кордонами, що існувала досі, трактується авторами як перешкода, що має бути подолана. Так, щоб вирватися з «пастки національного», наголошує британський вчений Е. Сміт, необхідно чітко розрізняти суверенітет та незалежність.

Положення націоналізму ґрунтуються переважно на ототожненні цих понять. З націоналістичних позицій економічна залежність, культурне різноманіття, військове, юридичне та технологічне співробітництво між державами автоматично ведуть до втрати незалежності, а з нею – і суверенітету. Однак, якщо визначати суверенітет як можливість впливати на події, що відбуваються політичними методами, тобто як ту ступінь, в якій державі вдається забезпечити добробут громадян і досягти успіху в зниженні безробіття, боротьбі зі злочинністю, захисту навко-

лишнього середовища, підтримці суспільної та військової безпеки, то розширення співробітництва та інтеграції, що припускає втрату незалежності, нерідко сприймається як зміцнення реального суверенітету. Здатність уряду політично контролювати події, що відбуваються, зростає по мірі підвищення рівня життя його підданих, забезпеченого угодами між окремими державами, так само як і зростанням їх технологічних і господарських можливостей. Інакше кажучи, обмеження суверенітету за допомогою делегування його на користь наднаціональних інститутів не скорочує зовнішньополітичних можливостей, а навпаки розширює їх.

Як зауважує У. Бек, аналізуючи дане питання, об'єднання суверенітетів вигідно з багатьох причин; так, воно сприяє зростанню безпеки та стабільності, усуває небезпеку конфліктів, скорочує військові витрати, а також активізує економічне і технологічне співробітництво. І тому в даний час має місце реальна «національна зацікавленість» у «денаціоналізації» – в об'єднанні суверенітетів заради вирішення національних проблем. Інакше кажучи, за глобалізації політична незалежність, заснована на національній винятковості, перетворюється на суверенітет, який передбачає включеність в транснаціональне співтовариство. З національних позицій міжнародне співпраця та інтеграція виглядають неминучим злом, «грою з нульовим результатом» між національним і міжнародним. З позицій політичної глобалістики дана взаємозалежність виступає «грою з позитивним результатом: чим більше отримують інші, тим більшого досягаємо і ми» [2, с. 272].

Дж. Най, зі свого боку, визначає невід'ємною атрибуцією зовнішньої політики великої (глобальної) держави розгалужену систему «soft power». В сучасних умовах успішність зовнішньої політики, перш за все, великих держав важливо оцінювати за такими характеристиками: 1) здатністю країн відстоювати свої інтереси за межами традиційної сфери міждержавних відносин; 2) можливістю діяти у середовищі недержавних суб'єктів, впливаючи на їх поведінку і просуваючи вигідні для себе рішення. Отже, у межах такого підходу важливим критерієм успішності зовнішньополітичної діяльності держави пропонується розглядати здатність управляти центрами транснаціональної активності [22].

Резюмуючи вищенаведене, наголосимо на тому, що міжнародна підтримка зовнішньополітичної діяльності країн забезпечується насамперед наявністю у них спільних цілей, високим ступенем взаємозалежності світових акторів, місцем їх у структурі міжнародної системи, їхньою цивілізаційною спорідненістю, що зумовлює подібність ціннісних систем. Одна держава допомагає іншій реалізовувати цілі дипломатії й очікує у відповідь покращення власних позицій, що призводить до узгодження зовнішніх політик на світовій сцені. Отже, співробітництво відрізняється від неспівробітництва, в умовах якого держава вдається до однобічних дій, не враховуючи їх наслідків для інших держав й у такий спосіб втрачає потенціал своєї дипломатії.

Тож в аналізі зовнішньої політики її ефективність прийнято розглядати у трьох площинах: 1) стартовий потенціал країни для реалізації конкретної програми дій; 2) здатність реально досягати бажаного результату за будь-яких обставин; 3) спроможність держави утримуватися у векторі поступального (відповідно до власне визначених завдань) руху за траєкторією від менш сприятливого міжнародного середовища до формування комфортних умов існування на світовій сцені. У різних ситуаціях можна оцінювати ефективність зовнішньої політики по кожному рівню окремо, але бажано застосовувати комплексний підхід для отримання об'єктивної інформації щодо здатності країни проводити успішну зовнішню політику. Для першого рівня головне – здатність швидко стартувати, зводячи до мінімуму можливу протидію внутрішнього і зовнішнього середовища. Це рівень переходу від заяв (ініціатив, планів, декларацій) до реальних дій, спрямованих на впровадження в життя задекларованих намірів. У цій площині результативність пов'язана із

своєчасністю і чіткістю заходів, що проводяться. Ефективність вдалого старту визначається як набором засобів і ресурсів, так і вмінням вдало ними розпоряджатися. На другому рівні визначальною є здатність досягати поставлених цілей незважаючи на обставини. Цей фактор залежить від статусу держави, а також від цілі, що вона перед собою ставить (глобальна, регіональна, локальна / високого рівня (стратегічна), низького рівня (тактична). На даному етапі важливо побудувати ієрархію цілей і виділити критичні цілі (такі, без досягнення яких країна не реалізує стратегічні за будь-яких умов). Неможливість реалізувати саме них навіть при успішному здійсненні інших цілей – знижує ефективність зовнішньої політики. Нарешті, третій рівень ефективності зовнішньої політики пов'язаний із здатністю держави зберігати позитивну динаміку зовнішньополітичної діяльності. Забезпечення результативності у цій площині передбачає вміння утримуватися на шляху до бажаної мети, зводячи до мінімуму рівень опору з боку зовнішнього середовища. Для успішності зовнішньополітичної діяльності на даному рівні інші суб'єкти міжнародних відносин не повинні активно протидіяти, інакше їх спротив може зробити зовнішню політику занадто витратною, що врешті-решт загрожуватиме блокуванням зсередини даної зовнішньополітичної лінії. У цій площині держава має чітко розуміти міжнародні реалії, маневруючи між міжнародними партнерами, вміти об'єднувати їх навколо розв'язання ключового для себе завдання, і що головне – вміти переконати інших учасників у перспективності, оптимальності рішення для них самих.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Цыганков П. Теория международных отношений: учебное пособие / П. Цыганков. – М.: Гардарики, 2002. – 590 с.
2. Седляр Ю. Аналіз та прогнозування зовнішньої політики: навчальний посібник / Ю. Седляр. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П.Могили, 2010. – 272 с.
3. Богатуров А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений / А. Богатуров, Н. Косолапов, М. Хрусталев. – М.: Московский рабочий, 2002. – 390 с.
4. Косолапов Н. Внешняя политика и внешнеполитический процесс субъектов международных отношений / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. 1999. - № 3. – С. 64.
5. Процесс формирования и осуществления внешней политики капиталистических государств / Под ред. В. Гантмана. – М., 1981. – 486 с.
6. Fearon J. Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations / J. Fearon // Annual Review of Political Science. – 1998. № 1. – P. 290.
7. Kissinger H. Domestic Structure and Foreign Policy / H. Kissinger // Daedalus.- 1969. -№ 95(2). – P. 504.
8. Бжезинский Зб. Последний суверен на распутье / Зб. Бжезинский // Независимая газета. –2006. – 17 февраля.
9. Мальський М. Теорія міжнародних відносин: Підручник / М. Мальський, М. Мацях. – 3-тє вид. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
10. Косолапов Н. Анализ внешней политики: основные направления / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. - 1999. - № 2. – С. 79.
11. Groenleer M. United We Stand? The European Union's International Actorness in the Cases of the International Criminal Court and the Kyoto Protocol / M. Groenleer, L. Van Schaik // Journal of Common Market Studies. - 2007. - № 45. – P. 969-998.
12. Thomas D. Actorness and Effectiveness in EU Foreign Policy / D. Thomas / Paper prepared for Presentation at he UACES 40-th Annual Conference. – Bruges. – 6-8 September 2010. - P. 5, 6
13. Milner H. Interests, Institutions, and Information: Domestic Politics and International Relations / H. Milner. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 1997. - P. 86-87.
14. Schelling T. The Strategy of Conflict / T. Schelling: Cambridge, Harvard University Press, 1960. – 309 p.
15. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases / S. Smith, T. Dunne. (Ed.). - Oxford: Oxford University Press, 2008. - P. 17-23.

16. Косолапов Н. Внешняя политика и внешнеполитический процесс субъектов международных отношений / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. 1999. - № 3. – С. 72.

17. Журавлев А. Параметры эффективности внешней политики в зарубежной библиографии [Електронний ресурс] / А. Журавлев – Режим доступу www.intertrends.ru/twelfth/006.htm (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

18. International Crisis Management: the approach of European states / M. Houben. – London, New York: Routledge, 2005. – P. 74.

19. Clutterbuck R. International Crisis and Conflict / R. Clutterbuck. – New York: St. Martin's Press, 1993. – 296 p/

20. Salamon L. Global Civil Society: an Overview [Electronic resource]. / L. Salamon, S. Sokolowski, R. List Baltimore, 2003– Access mode: www.jhu.edu/~ccss/pubs/pdf/globalciv.pdf (Accessed 20 august 2015)

21. Jackson R. Sovereignty and its Presuppositions: Before 9/11 and after / R. Jackson // Political Studies. – Volume 55 (Issue 2). – 2007. – June. – P. 301.

22. Nye J. Soft Power / J. Nye // Foreign Policy. – 1990. – № 80. – P. 153-171.

REFERENCES:

1. Tsygankov P. Teoriya mezhdunarodnykh otnosheniy: uchebnoe posobie [International relations theory: a tutorial]. – M.: Gardariki, 2002. – 590 s.

2. Sedliar Yu. Analiz ta prohnozuvannia zovnishnoi polityky: navchalnyi posibnyk [Analysis and forecasting of foreign policy: a tutorial]. – Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. P.Mohyly, 2010. – 272 s.

3. Bogaturov A., Kosolapov N., Khrustalev M. Ocherki teorii i metodologii politicheskogo analiza mezhdunarodnykh otnosheniy [Essays on the theory and methodology of political analysis of international relations]. – M.: Moskovskiy rabochiy, 2002. – 390 s

4. Kosolapov N. Vneshnyaya politika i vneshnepoliticheskiy protsess sub»ektov mezhdunarodnykh otnosheniy [Foreign policy and the foreign policy process actors in international relations] // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. 1999. - № 3. – S. 64.

5. Protsess formirovaniya i osushchestvleniya vneshney politiki kapitalisticheskikh gosudarstv [The process of formation and implementation of the foreign policy of capitalist states]. – M., 1981. – 486 c.

6. Fearon J. Domestic Politics, Foreign Policy, and Theories of International Relations // Annual Review of Political Science. – 1998. # 1. – R. 290.

7. Kissinger H. Domestic Structure and Foreign Policy // Daedalus. - 1969. - # 95(2). – R. 504.

8. Bzhezinskiy Zb. Posledniy suveren na rasput'e [The last sovereign at the crossroads] // Nezavisimaya gazeta. –2006. – 17 fevralya.

9. Malskyi M., Matsiakh M. Teoriia mizhnarodnykh vidnosyn: Pidruchnyk [International Relations Theory: Textbook]. – 3-tie vyd. – K.: Znannia, 2007. – 461 s.

10. Kosolapov N. Analiz vneshney politiki: osnovnye napravleniya [Analysis of foreign policy: main trends] // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. - 1999. - № 2. – S. 79.

11. Groenleer M., Van Schaik L. United We Stand? The European Unions International Actorness in the Cases of the International Criminal Court and the Kyoto Protocol // Journal of Common Market Studies. - 2007. - # 45. – RR. 969-998.

12. Thomas D. Actorness and Effectiveness in EU Foreign Policy // Paper prepared for Presentation at he UACES 40-th Annual Conference. – Bruges. – 6-8 September 2010. - R. 5, 6

13. Milner H. Interests, Institutions, and Information: Domestic Politics and International Relations. – Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 1997. - RR. 86-87.

14. Schelling T. The Strategy of Conflict. – Cambridge, Harvard University Press, 1960. – 309 p.

15. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases / S. Smith, T. Dunne. (Ed.). - Oxford: Oxford University Press, 2008. - RR. 17-23.

16. Kosolapov N. Vneshnyaya politika i vneshnepoliticheskiy protsess sub»ektov mezhdunarodnykh otnosheniy [The foreign policy and the foreign policy process actors in international relations] // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. 1999. - № 3. – S. 72.

17. Zhuravlev A. Parametry effektivnosti vneshney politiki v zarubezhnoy bibliografii [Parameters of efficiency of foreign policy in the foreign bibliography] [Electronic resource]. – Access mode: http://www.intertrends.ru/twelfth/006.htm

18. International Crisis Management: the approach of European states. – London, New York: Routledge, 2005. – P. 74.

19. Clutterbuck R. International Crisis and Conflict. – New York: St. Martins Press, 1993. – 296 p.

20. Salamon L., Sokolowski S., List R. Global Civil Society: an Overview [Electronic resource]. – Access mode: www.jhu.edu/~ccss/pubs/pdf/globalciv.pdf

21. Jackson R. Sovereignty and its Presuppositions: Before 9/11 and after // Political Studies. – Volume 55 (Issue 2). – 2007. – June. – P. 301.

22. Nye J. Soft Power // Foreign Policy. – 1990. – # 80. – P. 153-171.

Седляр Ю. А., доктор политических наук, профессор кафедры политологии Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского (Николаев, Украина), E-mail: juliasedlyar@gmail.com

Эффективность внешней политики в международно-политических исследованиях

Аннотация. *Статья раскрывает основные концептуально-методологические подходы, сформированные в рамках внешнеполитического анализа, относительно оценки эффективности внешней политики. Рассматриваются три главные направления теории внешней политики: классический, теория принятия внешнеполитических решений, компаративистика, которые направлены на решение проблемы определения эффективности дипломатии. Оцениваются перспективы исследования эффективности внешней политики государств с различным статусом в современных международных отношениях.*

Ключевые слова: *анализ внешней политики, эффективность внешней политики, метод, теория международных отношений, принятие внешнеполитических решений, компаративный анализ.*

Sedliar Y., doctor of political sciences, professor of the department of political science Nikolayev National University V. A. Sukhomlynsky (Nikolayev, Ukraine), E-mail: juliasedlyar@gmail.com

Foreign policy efficiency in international relations studies

Abstract. *The scope and content of the terms "foreign policy" and "diplomacy" have significantly widened, particularly under the new international circumstances of the post-Cold War period. It continues to consist, as all other policies, of a particular set of objectives which a state wants to attain in its relations with international partner. Today hardly any subject seems to escape being the legitimate subject of international relations. While, traditionally, foreign policy has always comprised those policies of security, defence and diplomacy which a state pursued in relation to the outside world, today's comprehensive understanding of this policy domain comprises not only these fields of "high politics" but also other areas like economic policy, development policy, international trade as well as a growing number of the external aspects of some domestic policy fields.*

The paper intends to provide an introductory examination of the subject of foreign policy efficiency and in this general context, the nature, scope and definition of foreign policy; the impact of main theories and methods of international relations on foreign policy efficiency studies; dominated approaches and methods toward the study of foreign policy efficiency.

The article begins with the explanation of what the foreign policy is, draws on the compound elements of foreign policy, the domestic and international factors which define foreign policy efficiency. In hindsight there are three paradigmatic theories that explain approaches toward the study of foreign policy efficiency, such as political science, international politics theory and foreign policy decision-making.

The paper stresses that the effectiveness of foreign policy as a mechanism of the states' national interests quarantee depends on the wide international political support of the foreign policy goals of the states on all stages of their implementations in the international arena. It is provided by the coincidence of their national interests on the world stage and foreign political attraction of the states to each others. The effectiveness of foreign policy also depends on such factors as the formed normative and legal base which define the principles and regulate the peculiarity of the foreign policy implementation; economic stability achieved through increase of productivity and exports, and development in areas such as public health, education and transportation, prosperity of the

citizens. The next domestic factors are: institutional providing of the foreign policy realization; the moderation of diplomacy goals the foreign policy is aimed at.

Key words: *foreign policy analysis, foreign policy efficiency, method, theory of international relations, foreign policy decision-making, comparative analysis.*

УДК 329

Кремена В. І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології ДНУ імені Олеся Гончара,
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua

КОНЦЕПЦІЯ КАРТЕЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Анотація*. Досліджуються основні характеристики концепції картельної політичної партії. Визначаються основні ознаки картельних політичних партій, державні інститути, що сприяють їх появі.*

Ключові слова: *партійна система, політична партія, картельна політична партія, партія «хапай усіх»*

Серед інших проблем, що досліджуються сучасною партологією важливими залишаються питання ідентифікації реальних суб'єктів партійної системи, що склалась в Україні, передумови їх виникнення, специфічні риси організації та взаємодії з іншими політичним інститутами.

Події, що відбувались в Україні протягом 2013-2014 років, мали значний вплив на політичну систему України в усіх її вимірах. Було поновлено Конституцію України в редакції 2004 р. Відбулось відповідне переформатування усіх вищих владних інститутів держави. Обраний Президент і Верховна Рада отримали легітимацію через позачергові вибори, в яких приймали участь нові партії, було сформовано новий склад Кабінету Міністрів. Розпочався процес реформування конституційних засад організації влади, який стосується різних її гілок та рівнів, від місцевого самоврядування до найвищого рівня.

Партійна система України, звісно, також зазнала суттєвих змін. З останніх можна відзначити повернення імперативного мандату та прийняття закону про державне фінансування парламентських політичних партій. Напередодні позачергових парламентських виборів 2014 року були усунуті від влади і фактично зійшли з політичної арени політичні партії, що до Майдану належали до складу пропрезидентської коаліції (Партія регіонів, КПУ). На їх базі виникли нові партійні проекти, посилилась конкуренція в сегменті виборців Партії регіонів за рахунок появи таких партій як «Наш Край» та «Відродження». Відбулось істотне переформатування також і серед політичних сил, які представляли нову владу. В рамках позачергових виборів до Верховної Ради 26 жовтня 2014 р. брали участь як сталі партії, такі як «Батьківщина» та «Свобода», так і новостворені партії, утворені внаслідок відокремлення від вже існуючих або злиття з ними («Народний фронт», «Блок Петра Порошенка»), або утворені на базі громадських рухів, що виникли і набули популярності безпосередньо під час Майдану («Правий сектор»).

Різкі зміни в партійно-політичному спектрі стали відображенням не тільки зростання популярності нових лідерів, таких як П. Порошенко, В. Кличко, С. Семенченко, С. Соболєв, Д. Ярош та падіння популярності осіб, що асоціювались з режимом Януковича, але й змін електоральних уподобань громадян, зростання кількості прихильників європейського курсу розвитку України, зменшення кількості прихильників розвитку зв'язків з Росією. Частина раніше активних виборців не знайшли серед нових партій відповідників їх усталеним партійним

симпатіям, натомість зросла активність молодшого покоління виборців. Залишаються вільними деякі «політичні ніші», на які можуть претендувати нові партійні структури. Зокрема, вакантною залишається ніша «лівого проекту».

Це свідчить, що партійна система України перебуває в процесі трансформації, і цей процес, очевидно, триватиме й надалі, що перетворює аналіз партійної системи на актуальне з теоретичної та практичної точки зору завдання. Українські дослідники партійної системи, зокрема С. Гелей, О. Голобуцький, А. Колодій, М. Пашков, О. Романюк, В. Рубан, О. Толпиго, Ю. Шведа, В. Яблонський, використовують різні методологічні засади для її дослідження, використовують різні варіанти ідеологічних чи програмних дихотомій: «ліві» – «центристи» – «праві», проєвропейські – проросійські тощо. В працях В. Базіва, В. Баштанника, А. Білоуса, О. Гараня, Л. Гонюкова, В. Соловиха, С. Телешуна, О. Яроша, ґрунтовно описуються ключові параметри партійної системи України. Проте тільки в якості окремих посилань на роботи Р. Каца та П. Меіра, зокрема, в статтях В. Лебедюка та А. Тирон, можна зустріти згадку про партії картельного типу. Окремою працею присвяченою цій темі є стаття О. Рибій «Партійна картелізація: новий рівень взаємовідносин партій, держави та суспільства». Подібна увага до згаданого феномену є недостатньою, оскільки, як показують наукові дискусії останніх десятиліть, концепт картельних партій має великий методологічний і евристичний потенціал. Тому метою даної статті є визначення сутності концепції картельної політичної партії та можливостей її застосування для досліджень української партійної системи.

Основна частина. На основі аналізу трансформації партійних систем Західної Європи був описаний новий тип її суб'єктів, що отримав назву «картельна партія». Появу концепції картельних партій можна простежувати в дослідженнях тенденцій етатизації партійного будівництва авторства О. Кірхаймера та А. Лейпхарта. Подальше обґрунтування і розвиток концепції картельних політичних партій відбувалося в роботах Р. Каца, П. Меір, Р. Пелліца, К. Детербека, Д. Хопкіна, М. Блейз та ін.

В Україні поширеними є скептичні оцінки щодо ролі та напрямків трансформації партійної системи, проте подібний песимізм можна зустріти і в роботах західних політологів. Саме на базі досліджень змін, що відбувалися в партійних системах демократичних країн політологи визначили такий тип політичних партій як «catch-all party» («партії, що хапають усіх»), які можна визначити в якості попередників картельних партій.

Поява як «catch-all party», так і картельних політичних партій зумовлена змінами не стільки в ідеології чи програмних засадах, скільки у внутрішній організації партій та особливостях їх відносин з власними виборцями.

О. Кірхаймер вважає, що поява «catch-all party» сталася в 60-ті роки XX століття, коли масові партії під тиском обставин почали змінюватись у напрямку зниження ролі ідеології та членства в партії, орієнтації на максимально широке коло різних груп інтересів, зростання ролі партійних лідерів. Характеризуючи подібні партії, він відштовхувався від ринкової моделі демократії Е. Даунса і описаних цим дослідником «мультивекторних» об'єднань, які пропонують виборцям різноманітне політичне меню, «формулюючи політику, щоб виграти вибори, а не виграючи вибори, щоб формулювати політику» [1, с. 28]. Критикуючи О. Кірхаймера Р. Кац та П. Меір пишуть, «Виникнення партій, які О. Кіркхаймер назвав партіями «хапай всіх», кинуло виклик ідеї соціального представництва. По-перше, розмивання традиційних соціальних кордонів в кінці 50-х - початку 60-х років призвело до ослаблення яскраво виражених колективних ідентичностей, що ускладнило виявлення секторів електорату і встановлення загальних довгострокових інтересів. По-друге, економічне зростання і зростаюча значущість політики держави загального добробуту привели до розширення партійних програм – те-

пер вони адресувалися не лише прихильникам, а й усьому суспільству. По-третє, розвиток засобів масової інформації дозволив партійним лідерам залучати ширші верстви виборців, які навчалися поводитися як покупці, а не як активні учасники» [2, с. 7]. В Україні існували подібні за природою, проте відмінні за причинами появи підстави для появи «catch-all party».

Яскраво виражені колективні ідентичності в українському суспільстві просто не існували, за виключенням територіальних, тому партії і не намагались виявляти сектори електорату і встановлювати загальних довгострокових інтересів. Партійні програми не тільки розширювались, але й перетворювались на дедалі більш абстрактні та беззмістовні, в силу того, що вони були просто формальною вимогою для участі в виборах і не сприймалися виборцями як фактор здійснення вибору. Українські політичні партії відразу орієнтувались на телебачення та пресу, які перебували в державній власності, або у розпорядженні олігархів.

Визначення «catch-all party» наводиться К. Дітріхом і включає в себе п'ять складових: 1) ідеологічна гнучкість партії; 2) партійні лідери працюють на ефективність всієї системи, а не ідентифікують себе зі специфічними цілями організації; 3) знижено роль індивідуального члена партії; 4) перенесення акценту з класової чи релігійної основи партії на виборців у цілому; 5) забезпечено доступ до різноманітних груп інтересів з фінансових та виборчих причин [3, с. 258-259].

Згодом і «catch-all party» почали трансформуватись зіткнувшись з такими обставинами, як розширення «політичного ринку» та професіоналізація політики, падіння чисельності і старіння членської бази, зростання абсентеїзму, поява «антипартійно» налаштованих протестних угруповань, зростання залежності партій від ефективної взаємодії з органами державної влади. Перетворюючись на більш професійні та залежні від держави та її субсидій, «catch-all party» поступово перетворювались на інший тип політичних партій, що отримав назву картельні політичні партії.

Авторами даної концепції стали вище згадувані Р. Кац та П. Меір, які розглядають розвиток партій як діалектичний процес, в якому кожен новий тип партій – масові партії, «catch-all party», картельні партії, породжує реакцію, яка веде до виникнення нового типу і нової ланки реакції [2, с. 6]. Розглядаючи розвиток партій з точки зору динаміки їх взаємин з державою та громадянським суспільством Р. Кац та П. Меір описують його як рух у напрямку від громадянського суспільства до держави, що завершується таким ступенем їх інтеграції, що партії стають частиною державного апарату. «Партії все менше діють як агенти громадянського суспільства, які проникають в державу, а все більше як посередники між громадянським суспільством і державою … партії агрегують і представляють вимоги громадянського суспільства до державної бюрократії, але з іншого – вони діють як агенти цієї бюрократії, захищаючи державну політику перед населенням» [3] Саме такий тип партій і має назву картельні, що характеризуються глибоким проникненням партій в державу.

Згідно Р. Кацу і П. Меіру, подібні зрушення свідчать про початок принципово нового етапу розвитку партій, при якому вони перетворюються на «напівдержавні агентства» [2, с. 16]. Сприяє цьому процесу зростання державного фінансування партій, доступ до електронних ЗМІ (як засобу політичної комунікації) та зниження партійної ідентифікації. Етатизація партій викликана зменшенням їх соціального впливу, що вимушує партії компенсувати скорочення громадської підтримки все більшою орієнтацією на державні пільги і дотації. Звідси – зростання ролі останніх як джерела фінансових і матеріальних ресурсів, що дозволяють партіям здійснювати свою діяльність. Картельні політичні партії здійснили переорієнтацію щодо основних джерел своїх ресурсів таким чином, що ресурси, які надає держава – фінансування, доступ до ЗМІ тощо, стало гарантувати їх життєздатність. У свою чергу держава підтримує політичні партії – учасниці картелю і перешкоджає

отриманню влади новими, альтернативними партіями [2, с. 17]

Належність до «правлячого картелю» відкриває партіям доступ до засобів масової інформації, контрольованих державою. В умовах різкого зростання значущості електронних ЗМІ як засобів політичної комунікації той факт, що вони регулюються державою, забезпечує партії, включені в державні структури дуже потужним ресурсом. Побічним наслідком зазначених процесів стає все більш явне домінування в партіях очільників урядових і парламентських постів при скороченні впливу їх членської бази [4].

Ще один дослідник політичних партій загалом і картельних політичних партій зокрема, К. Детербек, вважав, що модель картельної партії склалася через те, що західноєвропейські партії втрачали здатність і бажання виконувати представницькі функції, більше залучаючись до процесу реалізації урядових завдань [5, с. 174]. Подібні претензії можна пред'являти й українським політичним партіям, які, фактично втратили статус інститутів представництва суспільних інтересів. На думку Детербека професійні партійні лідери картельних партій більш зайняті тактикою боротьби на парламентській арені, ніж інтерпретацією ідеологій або обговоренням політики на партійних конгресах [5, с. 174].

Р. Кац та П. Меір виділили наступні ознаки картельних політичних партій:

- Зрощення з державою через доступ до публічних посад, значно збільшене державне фінансування і проникнення в державні ЗМІ;
- Ослаблення міжпартійної конкуренції: партії, що входять до владного «картелю», вступають в «договірні» відносини з приводу розподілу державних привілеїв, перешкоджаючи зростанню впливу нетрадиційних політичних акторів;
- Посилення впливу осіб, які займають державні посади;
- Підвищення рівня персоналізації і професіоналізації політичної діяльності.

До політичного картелю можуть входити, за висновком Р. Каца і П. Меіра, «майже всі значимі партії», оскільки «всі вони мають доступ до посад ... особливо якщо мова йде про регіональний та інші субнаціональні рівні управління» [3, с. 16]. Навіть будучи в опозиції, ці партії можуть розпоряджатися державними коштами. Така ситуація, вважають Р. Кац і П. Меір, свідчить про те, що значимі партії пов'язані між собою якоюсь негласною угодою. Наявність міжпартійної змови, поряд з глибоким взаємопроникненням партій і держави, розцінюється ними як найважливіша конституююча ознака партійного картелю [3, с. 17].

Р. Кац і П. Меір разом з тим прогнозують, що найбільш виражені форми «картелізація» прийме там, де традиції міжпартійного співробітництва будуть поєднані з розгалуженою системою підтримки партій з боку держави і партійними привілеями в сфері патронажних призначень. Перш за все це такі країни як Австрія, Німеччина, Данія, Норвегія, Фінляндія та Швеція [3, с. 17].

Аналізуючи емпіричну достовірність концепції картельних партій на прикладі Данії, Німеччини, Швейцарії та Великобританії, К. Детербек розглядає організаційний вимір цього поняття, який стосується рівноваги сил в рамках партій. На його думку картельні партії характеризують тісні структурні зв'язки. Партійні функціонери – державні службовці – домінують над партійними органами і внутрішніми процедурами прийняття рішень; вплив партійних активістів є незначним, а виборчі кампанії організовуються професійними експертами. Ще одна організаційна особливість картельних партій полягає в наявності вертикальної партійної ієрархії [5, с. 174]. Як ми бачимо, організаційний вимір, описаний в моделі картельних політичних партій відповідає практикам укоріненим в повсякденній діяльності українських політичних партій.

Дослідник картельних партійних систем на пострадянському просторі А. Сік говорить, що їх дослідження повинні бути зосереджені не тільки на визначенні їх наявності/відсутності, але й вивчення державних інституційних заходів, що сприяють їх появі та «картелістичних інститутів», до яких можна віднести системи

фінансування партій, спеціальні норми, що містяться в партійному законодавстві (наприклад щодо виборчого бар'єру), умови проведення виборчих кампаній (наприклад сприятливі для парламентських партій умови формування виборчих комісій) тощо, які змушують партії перетворюватись на «індивідуальні картелі» [6].

Висновки. Концепція картельних політичних партій має право на існування в дослідженнях української партійної системи. Від неї не слід очікувати повного опису чи виключного пояснення усього, що відбувається в її рамках. Партійна система в реальному житті не обов'язково повинна відповідати усім ознакам картельної для того щоб допускати використання даної концепції. Різні типи партій можуть продовжувати співіснувати – масові з елітними, з партіями «хапай усіх» і навіть картельними. Вказані типи партій є відомими полярними моделями, що є зручними у використанні і зберігають значний евристичний потенціал. Реально існуючі партії можуть до цих ідеальних типів тільки в більшій чи меншій мірі наближатись.

Застосування концепції картельних політичних партій до українських реалій дає змогу відстежувати рівень злиття партій з державою, що спостерігалося зокрема, у випадку «Партії Регіонів» у період президентства Віктора Януковича, та відстежувати передумови утворення картелю, до яких ми відносимо: державне фінансування політичних партій, умови проведення виборчих кампаній (в Україні вже існують преференції парламентських партій при формуванні виборчих комісій), традиції компромісу та практику переходів політиків з однієї політичної сили в іншу, що набуло в Україні масового поширення.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Downs A. An Economic Theory of Democracy / A. Downs. – N.Y.: Harper and Row, 1957. - 310 p.

2. Katz R. Changing Models of Party Organization and Party Democracy : The Emergence of the Cartel Party / Richard S. Katz, Peter Mair // Party Politics. – 1995. – Vol. 1, № 1. – P. 5–28.

3. Dittrich K. Testing the catch-all thesis: some difficulties and possibilities / Karl Dittrich // West European Party Systems: continuity and change / Ed. Hans Paalder and Peter Mair. – SAGE, 1983. – P. 257-266.

4. Katz R. The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth-Century Democracies / R. Katz, P. Mair / Gunther R., Montero J.R., Linz J. (eds.) Political Parties: Old Concepts and New Challenges. – Oxford, 2002. – P. 113-136.

5. Detterbeck K. Cartel parties in Western Europe? / K. Detterbeck // Party Politics.- L., 2005.- V. 11, № 2.- P. 173-191.

6. Sikk A. A Cartel Party System in a Post–Communist Country? The Case of Estonia : paper prepared for the ECPR General Conference (Marburg, 18–21 Sept. 2003) [Електронний ресурс] / Allan Sikk. – 2003. – 25 p. – Режим доступу : www.essex.ac.uk/ecpr /events/generalconference/marburg/papers/16/3/Sikk.pdf. (Дата звернення 20.06.2015) – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Downs A. An Economic Theory of Democracy. – N.Y.: Harper and Row, 1957. - 310 p.

2. Katz R., Mair P. Changing Models of Party Organization and Party Democracy : The Emergence of the Cartel Party // Party Politics. – 1995. – Vol. 1, № 1. – P. 5–28.

3. Dittrich K. Testing the catch-all thesis: some difficulties and possibilities // West European Party Systems: continuity and change / Ed. Hans Paalder and Peter Mair. – SAGE, 1983. – P. 257-266.

4. Katz R., Mair P. The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth-Century Democracies / Gunther R., Montero J.R., Linz J. (eds.) Political Parties: Old Concepts and New Challenges. – Oxford, 2002. – P. 113-136.

5. Detterbeck K. Cartel parties in Western Europe? // Party Politics.- L., 2005.- V. 11, № 2.- P. 173-191.

6. Sikk A. A Cartel Party System in a Post–Communist Country? The Case of Estonia : paper prepared for the ECPR General Conference (Marburg, 18–21 Sept. 2003) [Electronic resource]. – 2003. – 25 p. – Access mode: www.essex.ac.uk/ecpr /events/generalconference/marburg/

papers/16/3/Sikk.pdf.

Кремена В. И, кандидат исторических наук, доцент кафедры политологии ДНУ имени Олеся Гончара (Днепропетровск, Украина), E-mail: visnukDNU@i.ua

Концепция картельных политических партий и партийная система Украины

Аннотация. *Исследуются основные характеристики концепции картельного политической партии. Определяются основные признаки картельных политических партий, государственные институты, способствующие их появлению.*

Ключевые слова: партийная система, политическая партия, картельный политическая партия, партия «хватай всех».

Kremena V., PhD in historical sciences, associate professor of the Department of politology Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: visnukDNU@i.ua

The concept of the cartel of political parties and party system of Ukraine

Abstract. *The basic characteristics of the cartel political party concept are examined. The basic features of the cartel of political parties, state institutions that contribute to their occurrence are determined. The concept of the cartel political party has the right to exist in the research of Ukrainian party system. One does not expect a complete description from it or exclusive explanation of everything that happens within it. The party system in real life does not have to meet all the signs of the cartel in order to allow the use of this concept. Different types of parties can continue to coexist - the mass of the elite, with the «catch-all» parties and even cartel. These types of parties are known as polar models that are convenient to use and store significant heuristic potential. Really existing parties can only converge more or less to these ideal types. Applying the concept of cartel political parties to Ukrainian realities enables you to track the merging parties and the state, that was observed particularly in the case of «Party of Regions» during the presidency of Viktor Yanukovych, and track background of the cartel emerging, to which we refer: public financing of political parties, conditions of election campaigns (in Ukraine there are preferences for parliamentary parties in the formation of election commissions), the tradition of compromise and practice of politicians` transitions from one political party to another that has got a mass distribution in Ukraine.*

Key words: *party system, political party, cartel political party, «catch-all» party.*

.

ЗМІСТ
ПОЛІТОЛОГІЯ

Клячин А. К.	Потенційні акценти у тематиці місцевих виборів у Дніпропетровську (2015 рік)	4
Третяк О. А.	Публічна сфера політики та демократичний політичний процес: параметри концептуальної демаркації	9
Микитчук Н. М.	Взаємовплив українсько-казахстанських та російсько-казахстанських відносин в умовах трансформації міжнародної системи	16
Щедрова Г. П.	Виборча система як чинник ефективності ротації еліт і демократичних зрушень в Україні	24
Мацишина І. В.	Тероризм, екстремізм, ксенофобія	31
Белгасем Мохамед	Чинники впливу на формування потенціалу протестної активності громадян України	38
Барановський Ф. В.	Проблема національного суверенітету та європейська інтеграція: у пошуках балансу	46
Лисак В. Ф.	Відносини з Грецькою республікою в контексті середземноморського напрямку зовнішньої політики України	53
Матлай Л. С.	Мексика у міжнародній інтеграції: політико-економічний аспект	62
Осельська О. С.	Можливості застосування політичного аналізу при дослідженні міждержавної інтеграції	68
Пилипенко О. В.	Громадські рухи: особливості формування та функціонування у сучасному світі	75
Полянська В. Ю.	Репрезентація монархії і республіки естетичними засобами	81
Риженкова Л. І.	Партії як чинник політичного структурування громадськості	90
Кондратенко О. Ю.	Геополітика: сутність феномену та його еволюція	98
Тимченко М. М.	Процеси внутрішньої та зовнішньої політичної комунікації в сучасних партіях: основні концептуальні позиції	107
Джабеа Елуке Е.	Співробітництво США і Камеруна у боротьбі з Боко Харам	115

Кравець А. Ю.	Підходи до вивчення біополітики у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі	121
Славіна О. В.	Технологічні обмеження в управлінні процесами політичних трансформацій: символічний аспект	128
Угрин Л. Я.	Ідентичність і консолідація транзитних суспільств	135
Стряпко І.	Представництво угорської національної меншини у виборних органах України	143
Буравченко Р. В.	Політика влади Російської імперії від початку XIX ст. до 1895 р. стосовно цукрової галузі: закономірності та наслідки	153
Бірюков Д. С., Лещенко О. Я.	Політизація загроз в сфері цивільного захисту: сучасний досвід України	164
Яшна Н. О.	Розвиток арктичного регіону в умовах сучасних геополітичних трансформацій	172
Мінєнкова Н. Є.	Особливості люстрації в Польщі та ставлення до цієї ідеї та практики у польському суспільстві	178
Леськів М.	Філософсько-теологічне осмислення «людини політичної» в епоху Середньовіччя	184
Береговий А. І.	Основні геополітичні гравці арктичного регіону та національні інтереси Канади в Арктиці	191
Бесчасна І. В.	Газова коаліція арабських країн у діяльності форуму країн-експортерів газу	199
Бучин М. А., Забавська Х. Ю.	Особливості впливу російсько-українського конфлікту на трансформацію сучасної міжнародної системи	205
Вдовиченко Є. В.	Особливості автономізації вищих навчальних закладів України	212
Лаврук Т. П.	Геополітика як детермінанта масової культури	216
Кужман О. М.	Аналітичний потенціал концепції «множинних потоків» Джона Кінґдона у дослідженні регіонального політичного порядку денного	225
Магда Є. В.	Міжнародний імідж України в контексті гібридної війни	232
Седляр Ю. О.	Ефективність зовнішньої політики у міжнародно-політичних дослідженнях	240
Кремена В. І.	Концепція картельних політичних партій та партійна система України	249

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТОЛОГИЯ

Клячин А. К.	Потенциальные акценты в тематике местных выборов в Днепропетровске (2015 год)	4
Третьяк А. А.	Публичная сфера политики и демократического политического процесса: параметры концептуальной демаркации	9
Мыкытчук Н. Н.	Взаимовлияние украинско-казахстанских и российско-казахстанских отношений в условиях трансформации международной системы	16
Щедрова Г. П.	Избирательная система как фактор эффективности ротации элит и демократических сдвигов в Украине	24
Мацышина И. В.	Терроризм, экстремизм и ксенофобия	31
Белгасем Мохамед	Факторы влияния на формирование потенциала протестной активности граждан Украины	38
Барановский Ф. В.	Проблема национального суверенитета и европейская интеграция: в поисках баланса	46
Лысак В. Ф.	Отношения с Греческой республикой в контексте средиземноморского направления внешней политики Украины	53
Матлай Л. С.	Мексика в международной интеграции: политико-экономический аспект	62
Осельская Е. С.	Возможности использовании политического анализа при исследовании межгосударственной интеграции	68
Пилипенко О. В.	Общественные движения: особенности формирования и функционирования в современном мире	75
Полянская В. Ю.	Репрезентация монархии и республики эстетическими средствами	81
Рыженкова Л. И.	Партии как фактор политического структурирования общественности	90
Кондратенко О. Ю.	Геополитика: сущность феномена и его эволюция	98
Тимченко М. М.	Процессы внутренней и внешней политической коммуникации в современных партиях: основные концептуальные позиции	107

Джабеа Элуке Е.	Сотрудничество США и Камеруна в борьбе с Боко Харам	115
Кравец А. Ю.	Подходы к изучению биополитики в зарубежной и отечественной научной литературе	121
Славина О. В.	Технологические пределы в управлении процессами политических трансформаций: символический аспект	128
Угрин Л. Я.	Идентичность и консолидация транзитных обществ	135
Стряпко И.	Представительство венгерского национального меньшинства в органах выборной власти Украины-143	
Буравченко Р. В.	Политика властей Российской империи с начала XIX в. к 1895 г. в отношении сахарной отрасли: закономерности и последствия	153
Бирюков Д. С., Лещенко А. Я.	Политизация угроз в сфере гражданской защиты: современный опыт Украины	164
Яшная Н. А.	Развитие Арктического региона в условиях современных геополитических трансформаций	172
Миненкова Н. Е.	Особенности люстрации в Польше и отношение к этой идее и практике в польском обществе	178
Леськив М.	Философско-теологическое осмысление «человека политического» в эпоху Средневековья	184
Береговой А. И.	Основные геополитические игроки арктического региона и национальные интересы Канады в Арктике	191
Бесчасная И. В.	Газовая коалиция арабских стран в деятельности форума стран-экспортеров газа	199
Бучин Н. А., Забавська Х. Ю.	Особенности влияния русско-украинского конфликта на трансформацию современной международной системы	205
Вдовиченко Е. В.	Особенности автономизации высших учебных заведений Украины	212
Лаврук Т. П.	Геополитика как детерминанта массовой культуры	216
Кужман О. Н.	Аналитический потенциал концепции «множественных потоков» Джона Кингдона в исследовании региональной политической повестки дня	225

Магда Е.	Международный имидж Украины в контексте гибридной войны	232
Седляр Ю. А.	Эффективность внешней политики в международно-политических исследованиях	240
Кремена В. И.	Концепция картельных политических партий и партийная система Украины	249

CONTENT
POLITICAL SCIENCES

Klyachin A.	Potential topics of emphasis in local elections in Dnepropetrovsk (2015)	4
Tretjak O.	Public sphere of politics and democratic political process: conceptual parameters of demarcation	9
Mykytchuk N.	Mutual influence of ukrainian-kazakh and russian-kazakh relations in the international system transformation	16
Shhedrova Gh.	The electoral system as a factor in the efficiency of rotating elites and democratic changes in Ukraine	24
Matsyshyna I.	Terrorism, extremism, xenophobia	31
Belhasem Mohamed	Factors influencing the formation of potential protest activity of citizens of Ukraine	38
Baranovsjkyj V.	The problem of national sovereignty and European integration: in search of balance	46
Lysak V.	The relationships with the Hellenic Republic in context of the Mediterranean direction of foreign policy of Ukraine	53
Matlai L.S.	Mexico in international integration: political and economic aspect	62
Oselska O.	Possibilities to use the political analize for studing interstate integration	68
Pylypenko O.	Civil movements: peculiarities of forming and functioning in the modern world	75
Polyanska V.	The representation of the monarchy and republic by the aesthetical tools	81
Ryzhenkova L. I.	Parties as a factor of public political structuring	90
Kondratenko O.	Geopolitics: the nature of the phenomenon and its evolution	98
Timchenko M.	Processes of internal and external political communication in modern political parties: the main conceptual positions	107

Jabea Eluke E.	US-Cameroon cooperation in the fight against Boko Haram	115
Kravets A.	Biopolitics in the foreign and domestic scientific literature	121
Slavina O.	Technological limitations in managing political transformations: symbolic aspect	128
Uhryn L.	Identity and consolidation of transitional societies	135
Striapko I.	The representation of Hungarian National Minority in the authorities of Ukraine	143
Buravchenko R.	The Policy of the Russian Empire from the beginning of the xix century to 1895 in respect of the sugar industry: patterns and consequences	153
Biriukov D., Leshchenko O.	Politicization of the threats for civil protection: contemporary experience of Ukraine	164
Yashna N.	The development of the Arctic region in conditions of the modern geopolitical transformations	172
Minenkova N.E.	The main features of lustration in Poland. Its attitude and practices in the Polish society	178
Leskiv M.	Philosophical and theological reflection «political human» in the Middle Ages	184
Berehovyi A.	The main geopolitical players in the Arctic region and Canada's national interests in the Arctic	191
Beschasna I.	The gas coalition of the arab countries in activity of gas exporting countries forum	199
Buchyn M., Zabavska K.	Features of influence of the russian-ukrainian conflict on the transformation of the modern international system	205
Vdovychenko E. V.	Features autonomisation higher educational establishments of Ukraine	212
Lavruk T. P.	Geopolitics as a Qualifier of Mass Culture	216
Kuzhman O.	Analytical potential of the concept of «multiple streams» of John Kingdon in the study of regional political agenda	225
Magda E.	The International Image of Ukraine in the Context of a Hybrid War	232
Sedliar Y.	Foreign policy efficiency in international relations studies	240
Kremena V.	The concept of the cartel of political parties and party system of Ukraine	249

ISSN 2312 2714

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ФІЛОСОФІЯ. СОЦІОЛОГІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

2015

№ 4 (26)

Підсерія: Політологія

Заснований у 1993 р.

Видається українською, російською та англійською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію)
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21265 – 11065Р від 27 лютого 2015 року

Підписано до друку 01.10.2015. Формат 70x108 1/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 15,75. Ум. фарбовідб. 15,75. Обл.-вид. арк. 18,00.
Тираж 300 прим. Вид. № 1771. Зам. №

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4
(04631)7-19-72
e-mail: vidavn_ndu@mail.ru
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 2137 від 29.03.2005 р.

